

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА СХІДНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ГЕЛЬВЕТИКА»
ЦЕНТР УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКОГО
НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

VI КОНГРЕС СХОДОЗНАВЦІВ

3 грудня 2022 року

НАУКОВИЙ КОМІТЕТ:

Валерій Бортняк, доцент (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського);
Олександр Бессараб, кандидат філологічних наук (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського);
Володимир Казарін, професор (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського);
Марсель Ердал, професор (Франкфуртський університет імені Йоганна Вольфганга Гете);
Озкул Чобаноглу, професор (Університет Хаджеттепе, Анкара);
Хакан Киримли, професор (Університет Бількент, Анкара);
Олексій Хамрай, професор (Інститут сходознавства імені А. Кримського НАН України);
Ласло Кароль, доцент (Упсальський університет, Швеція);
Мажена Годзінська, доктор філософії з культурної антропології (Варшавський університет);
Ібрагім Шахін, доцент (Егейський університет, Ізмір);
Уміт Їлдиз, доцент (Посольство Республіки Туреччина в Україні, атташе з питань освіти);
Ірина Дрига, доцент (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського);
Ольга Мавріна, доцент (Інститут сходознавства імені А. Кримського НАН України);
Мехмед Челенк, доцент (Університет Улудаг, Бурса).

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Комісаров Костянтин Юрійович, завідувач кафедри східної філології ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Дрига Ірина Миколаївна, доцентка кафедри східної філології ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Сеітяг'яєва Таміла Решатівна, старший викладач кафедри східної філології ННІ Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Яковлева Ольга Михайлівна, старший викладач кафедри східної філології ННІ Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Арнаутова Айше Рустемівна, старший викладач кафедри східної філології ННІ Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Заболотна Анастасія, лаборантка кафедри східної філології ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Ш79 **VI Конгрес сходознавців** : збірник матеріалів, м. Київ, 3 грудня 2022 року. – Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського ; Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. – 268 с.

ISBN 978-966-397-288-6

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на VI Конгрес сходознавців, який відбувся на базі Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського 3 грудня 2022 року.

УДК 005.745:94(5)(062.552)

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КРАЇН БЛИЗЬКОГО І СЕРЕДНЬОГО СХОДУ

Абашнік В. О.

Сирія та сирійська культура у творчості Івана Кроненберга
(1788–1838)..... 10

Захаревич Л. М.

Взаємовідносини мови Старого та Нового перекладів Біблії Алі бея
(Kitab-ı Mukaddes, Yeni Ahit 1941) та Турецького біблійного
товариства 2008 р. 14

Кихтенко В. О.

Аналіз перських фразеологізмів із компонентом зоонімом
та їх еквіваленти в українській мові..... 18

Купчик О. Р.

Зв'язки Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка
з освітніми й науковими установами країн Сходу
(перша половина 1960-х років) 20

Мельник В. М.

Остготське посольство до шахіншаха Хосрова Ануширвана
(539–540 рр.)..... 24

Пупурс І. В.

Імідж *Киргизького*: за україномовними текстами О. Досвітнього,
І. Багмута, М. Погребецького..... 29

Скавронська Д. О.

Особливості міжмовної інтерференції
(на матеріалі перської і української мов) 32

Стоєцький О. С.

Абуль-Касім аш-Шаббі: аналіз вибраних творів генія туніської
та світової літератури..... 33

Тортіка М. В.

Проект Східної (Балкано-Турецької) конфедерації
як елемент внутрішньопартійної боротьби соціал-демократичних
партій у Болгарії 37

Фалько С. А.

Феномен воєнної модернізації на Сході у XIX та на початку XX ст.:
напрями досліджень, перспективи вивчення 41

Chalyi A. O.

Economic reasons of XVIIIth century Ottoman
and Spanish Empires decline 45

Ямпольська Л. М.

Іракський курдизм у XX – на початку XXI ст.:
партикулярний та інтегральний виміри 48

**НАПРЯМ 2. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА
КРАЇН АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ**

Букрієнко А. О.

Різні словотворчі потенціали канго та ваго
(на прикладі слів, що записуються однаковими ієрогліфами) 53

Гончаренко А. В.

Друга Тайванська криза 1958 р. у контексті
американсько-китайських відносин 55

Демочко Г. Л., Семиволос В. О.

Субкультура аніме у молодіжному середовищі 59

Демочко Г. Л., Уманець А. Ю.

Хвиля халлю та особливості трансляції азійської культури
на європейські країни 63

Коцюба О. О., Семеніст І. В.

Проблема вибору перекладацьких стратегій адаптації
китайської художньої літератури (на прикладі оповідання
Цань Сюе «Чорні очі») 66

Москальов Д. П.

Пошук себе в романі Кобо Абе «Жінка в пісках» крізь призму
філософії абсурду 70

Погорєлова І. С.

Проблема територіальної цілісності на прикладі
Корейського півострова 73

Суворова Л. К.

Війна як апокаліптичний каталізатор етюдю Тосіо Удо
«Перше кохання» 76

Фесенко Г. Г.

Нанкін: естетика пам'яті міста про жертв японсько-китайської війни (1937–1945)..... 79

**НАПРЯМ 3. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА
НАРОДІВ ВЕЛИКОГО СТЕПУ**

Бубенок О. Б.

Проблема походження етноніма *болгар*..... 84

Левченко В. В.

Розвиток тюркології в Одесі в 1920–1930-х рр. 88

Мельник В. М.

Правові умови та геополітичні наслідки створення
Аварського каганату Східною Римською імперією 92

Рахно К. Ю.

Сармато-аланський мотив у закарпатській
соціально-побутовій казці..... 97

Русначенко А. М.

Голод в Казахстані як результат політики советської влади
стосовно корінного населення в кінці 1920-х –
початку 1930-х років і його оцінки..... 101

**НАПРЯМ 4. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА
ТА СУЧАСНІСТЬ КРИМУ**

Гірна Н. М.

Українізація Чорноморського флоту як вияв підтримки
Національної революції 1917–1921 рр. 109

Сеітяг'яєва Т. Р.

Художня своєрідність кримськотатарського народного дестану
«Чорабатир» 112

Сидоренко Н. М.

Преса Таврійської губернії (1838–1917):
пошуки українських сторінок 115

Смольницька О. О.

Проблема українського перекладу однієї з газетей
Борá Гази Іі Герая Хана (Газаї): відтворення суфійської символіки,
пов'язаної з терапією та флористичними архетипами..... 120

Федчук О. Б. Роль Гази III Герая в історії Кримського ханства	125
НАПРЯМ 5. ІДЕЙНІ ТА РЕЛІГІЙНІ КОНЦЕПЦІЇ СХОДУ	
Борбенчук І. М., Корнєва З. М. Ідейно-естетичні погляди Туни Кіремітчі та їх втілення в романі «Молитви лишаються незмінними»	130
Dankanich A. S. Islamic Eschatology: its origins and theological interpretations	132
Карпівський М. М. Обов'язок кшатрія з позиції ведичної традиції у сучасному контексті	136
Щербаков Я. І. Відображення когнітивної картини світу ранньосередньовічного Китаю в «Записках про пошук духів» Гань Бао	140
НАПРЯМ 6. СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРЕНАХ БЛИЗЬКОГО, СЕРЕДНЬОГО ТА ДАЛЕКОГО СХОДУ	
Артеменко А. І. Європейський вплив на економічний розвиток країн Близького Сходу	144
Волик Н. Ю. Втілення «душі» Мо Яня у його творчому стилі (на прикладі творів «Прозора червона редиска» та «Геній»)	146
Дружкова І. С. Турецькі інновації згідно Глобальному інноваційному індексу	150
Карпова О. О. Вплив соціальних мереж на життя та навчання студентів Близького, Середнього та Далекого Сходу	153
Комарницька Т. К. Масова культура як чинник лексичних і граматичних зрушень у японській мові	156
Куцос О. І. Ціннісний вимір особистісних рис з точки зору українців, уйгурів та ханьців: за матеріалами психолінгвістичного експерименту	160

Майстренко Ю. І. Трансформація міграційної політики Туреччини.....	164
Меміш О. М. Значення Проєкту Південно-Східної Анатолії (Güneydoğu Anadolu Projesi) для соціально-економічного розвитку Туреччини.....	165
Олійник О. М. Перспективні напрями співпраці України та Китаю в нових історичних умовах.....	169
Савчук С. С., Білошапка Т. В. Похолодання стосунків між Казахстаном та росією як наслідок інвестицій Китаю	176
Ціватий В. Г. Міжкультурна комунікація і публічна дипломатія Японії в мондіалізованому світоустрої ХХІ століття: темпоральний і зовнішньополітичний аспекти	179
Chukhniі O. Yu., Zvarych R. Ye., Lutsiv R. S. The Potential of Asian Urban Archipelagos.....	184
НАПРЯМ 7. СХІДНІ МОТИВИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ДИСКУРСІ	
Алмугхід А. М. М., Панченко О. І. Слово <i>арабка</i> в його текстовому втіленні.....	188
Антонова В. Ф., Нешко С. І. Східні мотиви у творах Р. Сауті.....	191
Ващенко Ю. А. Парадигма чарівної казки як елемент жанрового пастишу в романі Е. Е. Шмітта “Ulysse from Bagdad”	193
Доній В. С. Візія Сходу в постколоніальних дослідженнях Е. Саїда.....	197
Коломієць Н. В., Маковська М. А. Антонімічний переклад при відтворенні твору «莎菲女士的日记» Дін Лін українською мовою	201
Косович О. В., Чорній Р. П. Орієнталізм «Східних мотивів» Віктора Гюґо.....	203

Маленька Т. Ф., Петрук В. В. Переклади Гафіза в Європі	208
Петрова Озель Л. П. Лексика тюркського походження: лінгвостилістичні особливості в романі Володимира Малика «Тасмний посол».....	211
Починок Л. І. Східні мотиви у світоглядно-творчій рецепції Лесі Українки	214
Семенець О. С., Пилипенко Д. Р. Тема війни та миру в повісті К. Вольф «Кассандра» крізь призму античного міфу	218
Семенець О. С., Хоменко О. А. Античний міф як смислотворчий чинник в розкритті проблеми біженства в романі Е.-Е. Шмітта «Улісс з Багдаду»	221
Чистяк Д. О. Індійський літературний інтертекст у драмі М. Метерлінка «Пелеас і Мелісанда» (1892)	224
НАПРЯМ 8. СХОДОЗНАВСТВО У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ	
Воробйов О. С. Концепція «свій – чужий» у японському спілкуванні.....	227
Гопка І. С., Ситник І. В. Вплив пандемії COVID-19 на лексичний склад китайської мови	231
Ковальчук І. М., Ковальчук І. М. Лексико-семантична група «родина» у фільмонімах турецької кіноіндустрії.....	234
Колега Ю. Р. Турецькомовні подкасти як різновид аудіовізуального напрямку	236
Ланевич А. Я. Функціонування та особливості перекладу евфемізмів турецької мови (Туна Кіремітчі «Молитви лишаються незмінними»).....	240
Максимець В. О. Рецепція західної літератури у творчості Цань Сюе.....	243

Малиновська Н. Л.

Художньо-публіцистичний альманах «Єгупець»:
змістове наповнення після повномасштабного вторгнення
рф в Україну 246

Полюхович П. О.

Роль перекладу поетичних текстів як виду аудиторної діяльності
у курсі підготовки фахівців з турецької мови та літератури 250

Семеніст І. В., Федюк В. Ю.

Відображення китайської ініціативи «Один пояс – один шлях»
(«一帶一路») у засобах масової інформації України та їх роль
у просуванні ініціативи 253

Філь Ю. С.

Особливості присутності індуїзму в інформаційному просторі
сучасної Індії 257

**НАПРЯМ 9. ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ
КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ ТА ПРОСУВАННЯ
БРЕНДУ «#QIRIM TILI – ЦЕ КРУТО»**

Арнаутова А. Р.

Сполучник “*degen*” у складнопідрядних реченнях
з підрядними означальними 260

Ренська А. Д., Теряєв Д. О.

Акустичні особливості кримськотатарського
поетичного мовлення 264

НАПРЯМ 1. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КРАЇН БЛИЗЬКОГО І СЕРЕДНЬОГО СХОДУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-1>

Абашнік В. О.

*доктор філософських, професор,
професор кафедри філософії*

*Харківського національного медичного університету
м. Харків, Україна*

СИРІЯ ТА СИРІЙСЬКА КУЛЬТУРА У ТВОРЧОСТІ ІВАНА КРОНЕБЕРГА (1788–1838)

Початок сходознавства у Харківському університеті датується 18/30 жовтня 1803 р., коли на посаду ад'юнкта кафедри східних мов був призначений німецький уродженець Йоганн Готтфрід Барендт (нім. Johann Gottfried Barendt, 1761–1805). Однак він викладав у Харкові досить короткий термін, бо помер вже 2/14 грудня 1805 р. Наступний представник кафедри східних мов Харківського університету, професор Йоганн Альбрехт Бернгард Дорн (нім. Johann Albrecht Bernhard Dorn, 1805–1881) в 1827–1835 рр., був досить відомим фахівцем із різних напрямків сходознавства та оприлюднив багато досліджень [1]. Але не лише представники кафедри сходознавства торкалися сходознавчої тематики у своєму викладанні та у своїх працях в першій третині 19-го ст. у Харківському університеті.

Одним із науковців, які також розглядали сходознавчу проблематику, був професор латинської словесності та старожитностей Харківського університету Іван Якович Кронеберг (нім. Johann Christian Kroneberg), який походив із родини німецького лютеранського пастора та викладача Генріха Якоба Кронеберга (1740–1813). Він навчався у Німеччині, спочатку у відомому «Педагогіумі» (нім. das Pädagogium) у місті Галле, потім закінчив знаменитий Йенський університет та захистив там дисертацію, а з 1819 р. викладав у Харківському університеті латинську мову та літературу. Тут Іван Кронеберг був ад'юнктом (1819), потім екстраординарним професором (1820) та ординарним професором (1821), а в 1823–1829 рр. та в 1833–1836 рр. ректором Харківського університету. В цей час він оприлюднив численні праці, які були присвячені не лише латинській мові та літературі, але також

питанням історії, філософії, естетики, наприклад, збірку «Амалтея» (1825–1826) в двох частинах, «Брошурки» (1830–1833) в десяти частинах [2, S. 410–411].

Крім цих праць та робіт за своїм фахом, Іван Кронеберг був автором публікацій, де мова йшла про різні питання сходознавства. Серед них були: «Давня географія» (1836), «Про шляхи сполучення у давніх римлян» (1836), «Давній Карфаген» (1837) та інші. В цьому контексті слід назвати його велику статтю під назвою «Сирія», яку він опублікував у третьому номері своїх «Брошурок» (Харків, 1830). Цю роботу харківський професор присвятив історії, географії, релігії та культурі Великої Сирії, тобто, починаючи від прадавнини й до часів, коли Сирія входила до складу Османської імперії на початку 19-го століття. У даному сенсі автор розпочинає свою працю досить патетично: «Переступивши через Аманський хребет, ми ступаємо до Сирії, землі, котра у багатьох відношеннях є вартою уваги, й якщо все те, чим вона вирізнялася у різні часи, поєднати воедино, то її можна справедливо назвати унікальною» [4, с. 27].

У подальших роздумах Іван Кронеберг досить мальовничо зображує славетне минуле та положення Сирії на початку 19-го століття й пише: «Різноманітність землі та багатства ґрунтів, промисловість людська та багатства, здобуті діяльністю і працьовитістю, мистецтва та науки, розкіш та пишність, республіканське та монархічне правління, Пальміра та Віфлеєм, багатобожжя та поклоніння єдиному Богу, колиска християнства та батьківщина боголюдини, театр деспотизму, бідності і невігластва, картина спустошення та руїн, сцена грабуючих бедуїнів та богомольців, які незліченними натовпами течуть на поклін до святих місць своєї віри! – Ось Сирія! – Сирія давня та Сирія нова» [4, с. 27–28].

Потім Іван Кронеберг описує географічні особливості Сирії, а також звертається до її клімату й наголошує: «Річки незначні; натомість гори наділили Сирію озерами з прісною водою та багатими на рибу; із них лише одне Lacus Asphaltites [дослівно «Асфальтове озеро», тобто Мертве море, В.А.] не містить нічого живого та має вигляд царства смерті. Клімат на берегах та рівнинах досить жаркий, в горах помірний» [3, с. 28]. Надалі мова йде про відмінності клімату в різних районах Сирії, взимку та влітку, в горах та на рівнині й біля моря тощо. При цьому харківський автор посилається як на давні джерела, наприклад, на відому «Географію» Страбона, а також на новітні публікації англійських, німецьких та французьких подорожуючих. Серед них був англієць Роберт Вуд (1717–1771), який на основі своїх подорожей випустив праці «Руїни Пальміри» (1757), «Руїни Бальбека» (1757) та інші [4, с. 41].

Також Іван Кронеберг вказує на важливість моралі та свободи для розвитку Сирії як держави й підкреслює: «Може, ніяка інша земля, не

служує найсильнішим доказом того, наскільки необхідна моральна свобода духу та мудре правління для просвітництва та благополуччя народу» [4, с. 30]. В якості прикладу далі він називає давню Сирію, коли «...на заході височів багатий Тір, який омивали хвилі Середземного моря, – володар моря та засновник багатьох колоній! На півночі Антіохія, пишна столиця сирійських царів! На півдні священний Єрусалим! Навіть сам степ оживився завдяки творінням будівництва серед пісків, котрі гідні подиву» [4, с. 31]. Після цього автор презентує короткий огляд історії Великої Сирії – від процвітання у давнину за часів розквіту Тіра до підкорення Сирії персами, македонянами, римлянами та іншими народами.

Стосовно положення Сирії на момент виходу даної праці (1830) Іван Кронеберг наголошує: «Зараз Сирія розподілена на 4 пашалики та Палестину. В Галебському пашалику, котрий включає давню *Коммагену* та частину *Селевкиди* і *Циррестики*, існує ще під назвою Алеппо давній *Халибон*, який колись постачав своє прекрасне вино до столу персидського царя, він є складовим місцем для товарів, котрі привозять із Вірменії та Діарбекира, звідки відправляються каравани до Багдаду та Персії; котрий гендлює через Басру Персидською затокою й до Індії, через Дамаск до Єгипту та Мекки, й через Скандерун і Латакію до Європи» [4, с. 35–36]. Таким чином, харківський професор вказує тут на особливості територіального розподілу Сирії за часів Османської імперії, а також згадує важливу географічну та економічну роль знаменитого міста Алеппо.

Інший відомий центр Сирії також заслуговує уваги Івана Кронеберга, який далі продовжує так: «*Дамаск*, котрий лежить на рівнині, яка відкрита на південь й на схід, та оточена горами на захід і на північ, нині є центром, куди сходяться із Північної Азії всі молільники, котрі йдуть на поклоніння до Мекки. Їхня кількість щорічно сягає від 30 до 50 000 з незліченною кількістю верблюдів, коней та мулів» [4, с. 45]. Отже, харківський науковець тут вказує на важливу роль Дамаску як релігійного центру мусульман, але також як проміжного пункту на шляху до Мекки.

Для того, щоб вказати на особливості географічного положення Дамаску, назвати кількість молільників та навести інші дані, автор повинен був користуватися новітніми дослідженнями. У цьому сенсі наприкінці своєї праці Іван Кронеберг подає солідний список публікацій про Сирію різними мовами, зокрема англійською, латинською, французькою, італійською, німецькою мовами, майже на 4 сторінках [4, с. 53–56]. Причому остання, досить об'ємна монографія (обсягом більше 400 сторінок) цього списку датована 1821 роком. Мова йде про книгу «Подорож в Палестині, Сирії та Єгипті у 1817 році» англійського

дослідника Томаса Роберта Джоліффа (1780–1872) у німецькому перекладі [3].

Свою працю про Сирію Іван Кронеберг завершує наступними словами: «Головна дорога йде через величезну рівнину, котра на кожному кроці від Гази до Акри являє собою найчудовіші військові позиції, й котра, здається, самою природою призначена для поля битви. Вона ж і є свідком незліченої кількості битв» [4, с. 52]. Ця цитата харківського професора майже 200-літньої давнини зараз, на початку 21-го століття, звучить майже як трагічне пророцтво, якщо прийняти до уваги громадянську війну та військові дії, котрі ведуться у багатостраждальній Сирії, починаючи з 2011 року й дотепер.

В якості *головних висновків* можна констатувати наступне. По-перше, праця «Сирія» (1830) Івана Кронеберга була важливою публікацією у сенсі ознайомлення харківських студентів, але також широкої публіки з історією, географією, релігією та культурою Сирії. По-друге, харківський науковець зумів тут досить компетентно виокремити найважливіші моменти у багатовіковому розвитку цієї країни. По-третє, дана публікація була взагалі першою окремою роботою про Сирію у Харкові, а також однією із перших робіт щодо Сирії у загальноукраїнському контексті.

Список використаних джерел:

1. Abaschnik V.A. Johann Albrecht Bernhard Dorn (1805–1881) aus Coburg als Professor der Orientalistik in Charkow und Sankt Petersburg. *Coburger Geschichtsblätter. Hg. von der Historischen Gesellschaft Coburg e.V. Heft 1–2.* 2004. S. 26–39.

2. Abaschnik V.O. Kants Ideen in der Ukraine am Anfang des 19. Jahrhunderts. *Kant und die Berliner Aufklärung. Akten des IX. Internationalen Kant-Kongresses.* Hg. im Auftrag der Kant-Gesellschaft e.V. von Volker Gerhardt, Rolf-Peter Horstmann und Ralph Schumacher. In fünf Bänden. Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2001. Bd. 5. S. 405–414.

3. Joliffe T.R. T.R. Joliffe's Reise in Palästina, Syrien und Aegypten im Jahre 1817. Nebst einer Vorrede von E. F. K. Rosenmüller. Leipzig: Industrie-Comptoir, 1821.

4. Кронеберг И. Сирия. *Брошюрки, издаваемые Иваном Кронебергом.* Харьков : В Университетской типографии, 1830. № III. С. 25–56.

Захаревич Л. М.

студент кафедри східної філології

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

**ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МОВИ СТАРОГО
ТА НОВОГО ПЕРЕКЛАДІВ БІБЛІЇ АЛІ БЕЯ
(KİTAP-I MUKADDES, YENİ ANİT 1941)
ТА ТУРЕЦЬКОГО БІБЛІЙНОГО ТОВАРИСТВА 2008 Р.**

Найвиразніше сакральні тексти характеризує лексичний склад. У текстах сакрального стилю широко представлена синонімія, адже для сфери релігії характерне використання лексичних одиниць попарно. Про взаємодію мови і релігії як один із перспективних напрямів розвитку лінгвокультурології свого часу писала В.А. Маслова, згодом це питання стало об'єктом вивчення теолінгвістики. О.К. Гадомський визначив теолінгвістику як:

1) перший етап становлення науки про мову й і релігію, яка покликана слугувати інтересам релігії;

2) розділ мовознавства, що займається поруч із вивченням мови релігії й аналізом проявів релігії, які закріпились і відтворилися в мові.

Специфіка мови релігії відображається і вивчається в межах релігійного дискурсу, який устилістиці східнослов'янських мов почали виокремлювати лише протягом останніх десятиліть (у кінці 90-х років) (С.А. Гольберг, М.М. Кожина, О.А. Крилова, Л.П. Крисін, Л.І. Мацько, Л.І. Шевченко та ін.). Уживають досить різні терміни на позначення цього стилю: богословський стиль, релігійний стиль, релігійно-проповідницький стиль, сакральний стиль, теологічний дискурс тощо.

У свою чергу ж, щодо лексикології, то до сьогодення немає однієї єдиної думки щодо її визначення як в українському, так і в турецькому мовознавстві, а також у зарубіжному. Довгий час вчені не могли визначитися, чи варто відділяти її як окрему галузь науки. Спочатку її сприймали як лексикографію, а пізніше деякі вчені вважали, що не варто її відділяти від граматики.

У турецькому також мовознавстві існує проблема розділення лексикології та лексикографії. Деякі вчені вважають, що лексикологія є окремою галуззю, в той час, як інші стверджують, що вона є складовою лексикографії і виділяти її не потрібно. Оскільки словник є важливим

компонентом вивчення будь-якої мови, його також важливо було досліджувати, так і народилася галузь лексикології. За Аксаном, лексикологія – це «розділ лінгвістики, який прагне розкрити словниковий склад мови або різних мов порівняльно у формі словника, і який показує способи застосування, ставлячи методи для цього» [2].

Вардар згадує лексикологію як підгалузь лінгвістики, і стверджує, що, хоча пізно порівняно з іншими підгалуззями лінгвістики, але вона почала розвиватися. Крім того, перед визначенням було зроблено спробу показати, як цей термін використовується в інших мовах, надавши німецькі, французькі та англійські еквіваленти. Вардар дає англійський термін “lexicology” як «лексикологія» в турецькій мові [8]. У лінгвістичному словнику Імера, Коджамана та Озоя (2011) немає такого терміну, як «лексикологія». Замість цього використовується термін лексикографія, який визначається наступним чином:

лексикографія (lexicography) – галузь, що включає загальні правила складання та написання словника. Проводить дослідження методу лексичного кодування, процесу написання словника, словникових одиниць, синтаксичного та послідовного кодування у світлі знань з галузі лексикології [4]. Загальна тенденція полягає в тому, що для англійського терміна lexicology використовується термін лексикологія, а для лексикографії – терміни лексикографія. Однак у деяких джерелах ця ситуація дещо інша. Наприклад, визначення терміну «лексикографія» в Турецькому словнику наукових термінів, опублікованому Турецькою академією наук (TÜBA), збігається з визначеннями в лінгвістичних словниках, які ми розглядали досі, англійська версія терміну подається як лексикографія. Якщо підсумувати, то замість терміна з суфіксом -логія, що означає наука, перевагу надали терміну з суфіксом -граф [3]. Ми все ж схильні вважати, що у турецькому мовознавстві не лексикологія не виокремлена як окрема галузь, натомість розвиваються лексична семантика, етимологія, студії лексикону в межах лексикографії тощо. Виокремлення лексикології розвивають радянські та пострадянські науковці, посилаючись на праці, які були написані ще за часів СРСР.

Для перекладу лексем з однієї мови на іншу прийнято застосовувати перекладацькі трансформації. Застосування різних мовних трансформацій – звичайна справа для перекладача, який вмів використовувати ресурси даних йому мов. Різні вчені по-своєму визначають значення терміна. Так, Квітко визначає термін як «слово чи словесний комплекс вступає в системні відношення з іншими словами й словесними комплексами та утворює разом з ними в кожному окремому випадку і в певний час замкнену систему (терміносистему), яка вирізняється високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю» [9]. Також прийнято вважати термін, як «слово чи

словесний комплекс вступає в системні відношення з іншими словами й словесними комплексами та утворює разом з ними в кожному окремому випадку і в певний час замкнену систему (терміносистему), яка вирізняється високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю». Ми дослідили визначення терміну «релігія» та «богослов'я» серед великої кількості досліджень на цю тему, та зупинилися на тих, які мають найбільшу популярність в християнських та богословських колах. Абдурахман Курт турецький доц. доктор наук теологічного факультету Улудагського університету визначає релігію за різними поглядами на неї. «Визначення, зроблені з точки зору реальної сутності та змісту релігії, такі як священне, трансцендентне, божественне та надприродне, називаються сутнісними визначеннями» [1]. До релігійної лексики відносяться терміни, які стосуються всіх релігійних течій і охоплюють такі поняття, як політеїзм, дуалізм, індуїзм, тощо. Важливим елементом дослідження християнсько-богословської терміносистеми вважаємо проблему систематизації та класифікації.

Існує два переклади Біблії, над якими ми власне і працюватимемо: османський (Kitab-ı Mukaddes), зроблений Алі Беєм з оригіналу та виданий Kitab-Mukaddes Şirketi, і сучасний турецький переклад, опублікований Kitab-ı Mukaddes спільно з Yeni Yaşam Şirketi. А от Євангелії, тобто Нового Заповіту є більше перекладів. Основні: чотири переклади турецькою та п'ятий, який називається ХАДІ (HADI) – Євангелія мовою народу (Halk Dilinde İncil). Стабільний розвиток друку Біблії турецькою мовою почався лише з заснуванням Біблійних товариств. Світове видавництво – Біблійне товариство, відоме як The Bible Society у світі, і як Kitab-ı Mukaddes Şirketi в Туреччині, було вперше зановане в Німеччині в 1712 році, а в Туреччині – в 1820 р. Переклад Біблії Алі Бея (Войцеха Бобовського) між 1662 і 1664 роками був основою турецьких видань, опублікованих на сьогоднішній день, і є найбільш правильним перекладом оригінальних текстів. Але у 2001 році до перекладу Алі Бея було внесено правки та видано «Новий переклад Біблії», з огляду на те, що після мовної реформи Ататюрка у 1932 році, виникла потреба в адаптації текстів відповідно до мови, якою почало говорити суспільство. У перекладі Алі Бея лексичний склад є дещо застарілим, або ісламізованим, що не є дивним, зважаючи на період, у якому він жив. Також Алі Бей структурував його розповідні речення в простому та розмовному стилі, тобто все ж намагався писати зрозуміло для народу в той час мовою. Якщо Алі-бея потрібно критикувати за його часте використання дуже старих слів, цю критику потрібно пом'якшити тим фактом, що Алі-бей використовував турецьку мову свого часу, як зазначено у своєму дослідженні Садіка Бея. Після мовної реформи в Турецькій Республіці до перекладу Алі Бея було внесено деякі

виправлення та спрощення. Новий Заповіт Священної Біблії був опублікований у 1933 році, а уся Біблія «Старий та Новий Заповіт» опубліковано латинським алфавітом у 1941 році. У цьому виданні немає передмови чи пояснення, а в кінці книги додано дві карти та блок-схему. Саме ця робота була багато разів перевидана Біблійним товариством і її продаж продовжується [6]. Щодо «Нового перекладу», то у 1970 році виникла потреба в більш сучасному перекладі. Новий Заповіт Біблії був завершений і опублікований у 1987 році, а вся Біблія – у 2001 році під назвою «Біблія (Новий Переклад)». Було відзначено, що ці роботи були ретельно виконані комітетом перекладу, який складався з перекладачів, коректорів, стилістів та експертів із споріднених мов, не відступаючи від природного вираження турецької мови та залишаючись вірним оригіналам івритом, арамейською та грецькою мовами [5].

Слова та поняття, які використовуються в турецьких перекладах Священної Біблії, виданих компанією Kitap-ı Mukaddes, постійно змінюються. Слова, використані в турецьких перекладах усієї Біблії та розділу Нового Заповіту (Біблії), відображають соціальні та культурні особливості періоду, коли вони були опубліковані. Тому слід підкреслити, який саме переклад взято за основу посилань на священну книгу християн, і слід знати, що оригінальний текст перекладів є перекладом Алі Уфкі Бея.

Список використаних джерел:

1. Abdurrahman Kurt Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi. Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2008. № 17. С. 73–93.
2. Aksan D. Türklerde Sözlükçülük, Bugün Türkiye’de Sözlük XI. *Dilbilim Kurultayı Bildirileri*. 1997.
3. Emrah ÖZCAN. Sözlükbilim ve Sözlükçülük Terimlerinin Kullanımı Üzerine. *Yıldız Journal of Educational Research*. 2018. 13 с.
4. İmer K. Dilbilim Sözlüğü / İmer K., Kocaman A., Özsoy S. *Boğaziçi Üniversitesi Yayınları*. 2011.
5. Kutsal Kitap (Yeni Çeviri). İstanbul : Kitapı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları. 2001.
6. Privratsky, B. G. A History of Turkish Bible Translations. *Historical Notes and Suggestions for Further Research*. 2014. URL: <http://historyofturkishbible.wor-dpress.com>.
7. Turkish Bible Old Translation. İstanbul : Kitapı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları. 1941.
8. Vardar, B. Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü. *ABC Kitabevi*. 1998.
9. Квітко І. С. Термин в науковому документі. Львів : Вища школа, 1976. 128 с.

Кихтенко В. О.

студент бакалавріату

Київського національного лінгвістичного університету

м. Київ, Україна

АНАЛІЗ ПЕРСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ ЗООНІМОМ ТА ЇХ ЕКВІВАЛЕНТИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Споконвіку тварини відіграють важливу роль у людському житті, а їх образ завжди мав великий вплив на формування концептуальної картини світу людини. За допомогою тваринних образів виражалися і виражаються емоції, відчуття, переживання. Іноді тварини постають у якості сакральних та релігійних символів. Тому, зважаючи на те, що мова є основним інструментом пізнання світу, можемо із впевненістю стверджувати, що використання тваринних образів у повсякденному мовленні людей є природним явищем, яке потребує детального аналізу. Дослідженню фразеологізмів із компонентом зоонімом на матеріалі багатьох мов присвячені роботи Голєвої Г. С. (Голєва, 2000), Granger S, Meunier F. (Granger, Meunier, 2008), Skandera P. (Skandera, 2007), Cowie A.P. (Cowie, 1998).

Порівнюючи перську та українську мови, зазначимо, що для цих двох мов характерним є використання фразеологізмів із компонентом зоонімом *бика* та *корови*. В українській мові *корова* символізує незграбність, недолугість, кволість, але при цьому значна кількість фразеологізмів вказує на *корову* як на джерело певних матеріальних благ. Розглянемо фразеологічні одиниці із компонентом *корова* в перській мові: *گاو بی شاخ و دم* (букв. *бик без рогів і копит – негарна людина, страховисько*); *گاوش زابیده* (букв. *з ним отелилась його корова – трапилось децю непередбачуване*); *گاو شیرده* (букв. *дійна корова*) – про джерело матеріальних благ; *گاو که پبیر شد گوساله اش عزیزتر می شود* (букв. *стара корова ще більше любить свого теля*) – людина у старості ще більше любить своїх дітей. В українській мові також можна знайти чимало фразеологізмів про цих тварин: *як на корові сідло*, *як корова язиком злизала*. Образ *корови* в цих фразеологізмах зазвичай є нейтральним, але тим не менш в ньому присутня негативна конотація. Цікаво зазначити, що російській фразеологізм *сказка про белого бычка* із значенням безкінечного повторення однієї і тієї ж самої дії має перський еквівалент *(طوطی چهل داستان* букв. *історія сорока папуг*), який часто вживається для

позначення дуже довгої жіночої розмови. Зважаючи на історичні та географічні фактори, для носіїв перської мови важливими тваринами були віслюки та верблюди. У перській мові існує багато фразеологізмів із цими тваринами: *مثل شتر* (букв. немов верблюд) – злопам'ятна людина; *مثل شتر راه می رود* (букв. ходить неначе верблюд) – ходити дуже голосно.

Також у перській та українській фразеології поширене використання образу птаха. У перській мові зоонім *ворона* зазвичай використовується у фразеологізмах, що описують домашні справи та сімейні відносини, а іноді ворона виступає метафорою для позначення раціональної та мудрої людини: *مکر روباه و زاغ و گرگ بی خبرا* (букв. хитрість лисиці, ворона і нічого не тямущого вовка). Особливу популярність в сучасних іранських ЗМІ, які висвітлюють питання культури і освіти, отримало іранське прислів'я *کلاغه می خواست راه رفتن کبک را یاد بگیرد، راه رفتن خودش را هم فراموش کرد* (букв. ворона хотіла навчитися ходити, як куріпка, але забула, як сама ходить). Цей фразеологізм ілюструє популярний в іранській культурі наратив про інтерес іранців до західної культури та відторгнення власних традиційних цінностей. Навпаки, в українській культурі фразеологізми з компонентом *ворона* зазвичай відображають людську дурість, недолугість, *ловити гав, ворон ротом ловити (упускати добру нагоду), лякати ворон (викликати глузування безглуздим виглядом)*.

Список використаних джерел:

1. Голева Г. С. Фарси-русский фразеологический словарь. Москва : Грааль, 2000. 618 с.
2. Cowie A.P. Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Canterbury : University of Canterbury, 1998. 258 p.
3. Granger S, Meunier F. Phraseology: An interdisciplinary Perspective. Louvain : Université Catholique de Louvain, 2008. 389 p.
4. Skandera P. Phraseology and Culture in English. New York : De Gruyter Mouton, 2008. 511 p.

Купчик О. Р.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

**ЗВ'ЯЗКИ КИЇВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА З ОСВІТНІМИ
Й НАУКОВИМИ УСТАНОВАМИ КРАЇН СХОДУ
(ПЕРША ПОЛОВИНА 1960-Х РОКІВ)**

Для СРСР міжнародна співпраця з країнами Сходу в сфері освіти й науки стала проявом їхньої присутності й впливом на ці країни. Для країн Сходу, які орієнтувались на СРСР, це надало можливість готувати власну наукову й освітянську еліту. Протягом другої половини 1940-х і в 1950-ті роки у цьому брав участь КДУ ім. Т. Г. Шевченка.

З 1960 року в КДУ ім. Т. Г. Шевченка відбулись інституційні зміни в організації освітньої співпраці з країнами Сходу. У вересні ц.р. в університеті створено «Підготовчий факультет для іноземних громадян». Станом на 1 серпня 1961 р. на цьому факультеті навчалось 309 осіб (267 студентів, 42 аспіранти і стажери) з 23 країн Азії, а також Африки і Латинської Америки. Країни Сходу тоді представляли: Алжир (7 осіб), Афганістан (4), Індонезія (11), Камбоджа (12), Непал (1), Марокко (2), ОАР (10) та Оман (1 особа).

Уся навчальна робота спрямовувалась на те, щоб студенти опанували програму радянської середньої школи і були здатні навчатись російською мовою у радянських вузах. З 1963/1964 н.р. опанування студентами з країн Сходу російської мови забезпечувала «кафедра російської мови для студентів з країн Азії і Африки». Відповідно до запланованого для вступу факультету і майбутньої спеціальності вони обирали для вивчення дисципліни гуманітарного чи природничого «циклів». Педагоги відзначали особливо низький рівень шкільної підготовки у студентів з Ємену.

У роботі зі студентами з країн Сходу на підготовчому факультеті особливу увагу приділяли їх «ідейно-політичному вихованню». Ставилось завдання «сформувати у студентів радянський світогляд». Тому студенти слухали оглядові лекції з актуальних питань сучасності, розвитку окремих країн Азії та Африки, міжнародних відносин. Традиційними тоді стали лекції доцента Цветкова Г. М. «Внутрішні

становище США» та канд. економ. наук Міхньова Р. М «Сирія сьогодні», доцента Джеджули А. В «Про міжнародне становище». Університетські викладачі й науковці з академії наук також читали лекції на теми «Економіка КНР», «Економіка В'єтнаму» та ін.

Окрім цього зі студентами проводились індивідуальні розмови, колективне обговорення лекцій на актуальні суспільно-політичні теми, а також політінформації і «недільні читання» у гуртожитках. Під час них обговорювали розвиток країн Сходу, міжнародні події, радянсько-американські відносини.

Студенти з країн Сходу, які навчались на профільних факультетах університету, активно долучались до наукових заходів. Так в 1963 році студенти-китайці і в'єтнамці взяли участь у конференції «Закономірності розвитку української і російської мов та літератур» на факультеті філології. Наступного року студенти-йорданці, єменці і ліванці виступали з доповідями на конференції у міжнародному відділенні економічно-юридичного факультету.

Студенти з країн Сходу були представлені в університетській «Раді інтернаціональної дружби». Вони допомагали організовувати для студентів-іноземців постійно діючий недільний лекторій «СРСР сьогодні». Окремі «земляцтва» студентів з країн Сходу проводили «вечори дружби». Разом з радянськими студентами вони брали участь у «Днях солідарності молоді за мирне співіснування», а також відзначали річницю революційного руху Камбоджі, укладення радянсько-китайського договору та ін.

Студенти з країн Сходу входили до складу редколегії газети «Дружба» і на її сторінках друкували власні замітки. Водночас вони були частими дописувачами університетської газети «За радянські кадри». Особливо у цьому встигали студенти з Китаю та В'єтнаму. Тематика їхніх статей і повідомлень була різноманітною – від студентських буднів до подій на Батьківщині.

Разом з іншими іноземними і радянськими товаришами, студенти з країн Сходу брали участь у «суботниках» з прибирання території студмістечка. Під час літніх канікул за власним бажанням окремі з них виїздили у «табори праці й відпочинку». Траплялись студенти, які за власним бажанням брали участь у будівництві важливих об'єктів. Наприклад, студент-індонезієць Кабул усе літо 1964 року працював на будівництві Київської ГЕС.

Для профілактики і лікування різноманітних захворювань деякі студенти з країн Сходу виїздили у санаторії Одеси та Криму. А під час відзначення радянських свят разом з іншими студентами вони крокували на демонстраціях по вулицях міста, виступали на мітингах, де протестували проти «колоніалізму, соціальної, національної, расової і

гендерної нерівності». Студентам організовували зустрічі з відомими державно-партійними діячами, науковцями, діячами культури, спортсменами, космонавтами і ветеранами війни.

Траплялись випадки, коли молодь з ОАР (Об'єднана Арабська Республіка) дозволяла собі нагартні висловлювання в бік радянських педагогів і студентів. Щоправда, найбільше таких випадків було пов'язано з молоддю із африканських країн.

Вже з початку 1960-х років в КДУ ім. Т. Г. Шевченка зростала чисельність аспірантів з країн Сходу. Більшість із них успішно захищали підготовлені кандидатські дисертації. Серед них Мохамуд Мокбел Мустафа Ель Тахаві «Дослідження деяких прийомів використання ентомофагів в ентомопатогенних мікроорганізмах у боротьбі з шкідливими комахами» (ОАР), Реда Фахмі Михайл «Вплив мікроелементів і гібберелли на деякі фізіолого-біохімічні процеси, якість волокна і біосинтез масла в рослині льону» (ОАР), Раафат Сейф Суріал «Амплітудна модуляція СВЧ-потужності в хвилеводному тракті за допомогою феритів» (ОАР), Нгуєн Дінь Зау «Роль структур лімбичної системи в регуляції секреторної діяльності слинних та шлункових залоз» (В'єтнам).

В 1960/1961 н.р. аспіранти та викладачі з Японії стажувались на філологічному факультеті, аспіранти з Китаю – на механіко-математичному факультеті. Надалі особливо ефективно в університеті стажувались науковці з Індії (Упадхайя Мохан Чандр, Гхош Парамалканті).

Впродовж першої половини 1960-х роках КДУ ім. Т. Г. Шевченка продовжував розвивати з науковими й освітніми закладами країн Сходу співпрацю у сфері міжнародного книгообміну. Тоді він здебільшого проводився з КНР та КНДР. Проводився книгообмін також з Токійським університетом. Станом на 1 липня 1965 р. книгообмін стало проводитися з Пекінським і Пхеньянським, університетами та китайською академією наук. Прикметно, що підготовлені викладачами підготовчого факультету підручники з російської мови («для арабів», «з рідною мовою фарсі», «для індонезійців») охоче купували університети країн Сходу.

Окрім цього тоді КДУ ім. Т. Г. Шевченка почав отримувати важливі періодичні видання з фізико-математичних, технічних і природничих наук. Серед них, «Акта геологіка», «Акта палеонтологіка» (КНР). У свою чергу, Київський університет надсилав у наукові й освітні установи країн Сходу власні періодичні видання, зокрема «Вісник» і «Наукові записки».

В цей час КДУ ім. Т. Г. Шевченка провадив міжнародне науково-освітнє співробітництво на основі укладених двосторонніх «угод про наукове й освітнє співробітництво». Тривали переговори про укладення цих угод з Кабульським (Афганістан) та Кіотським (Японія)

університетами. Окрім цього, підтримувались тісні відносини з Майсорським університетом (Індія).

КДУ ім. Т. Г. Шевченка щороку надсилав до вузів країн Сходу новорічні привітання. У свою чергу, отримував привітання з Новим роком від них. Університет також вітав освітні й наукові установи країн Сходу з ювілеями утворення їх країн, з ювілеями народження відомих політичних діячів і лідерів комуністичного руху (Голову ЦК КП Китаю Мао Цзедуна та ін.).

З початку 1960-х років науково-педагогічні працівники КДУ ім. Т. Г. Шевченка вже стало відряджались у вузи країн Сходу для викладання навчальних дисциплін чи читання окремих лекцій. В 1960 році це були доцент кафедри діамату Курочкін П. П. (викладав у Монголії), академік Маркевич О. П. (англійською мовою викладав біологію в Каїрському університеті в ОАР), професор Руденко Ф. А. (викладав гідрологію у В'єтнамі), доцент Коваль П. П. (викладав математику в Алжирі), доцент Солдак А. Г. (французькою мовою викладав геологію у Вищій технічній школі в Камбоджі), доцент Дмитриченко В. С. (викладав філософію у В'єтнамі).

Цього ж року лекції у вузах країн Сходу також читали завідувач кафедри корисних копалин доц. Куликовський В. К. та доц. кафедри електроніки С. М. Левитський (в КНР); доцент кафедри фізіології рослин І. П. Білокін (у В'єтнамі), доцент кафедри зарубіжної літератури Н. М. Матузова (у Монголії).

Надалі лекції в ОАР читав доцент кафедри геофізичних методів розвідки корисних копалин Скопиченко М. Ф. У Багдадському університеті російську мову викладали доценти Короткова А. Н. і Скрипник Л. З. Російську мову та літературу також викладали доц. Дяченко І. О. (в Монголії), старші викладачі Рогачова Л. О. і Барановська А. М. (у Камбоджі), Яковенко Р. С., Короткова А. М., Скрипник Л. З. (в Іраку), старший викладач Сухенко К. М. (в Індонезії). В Монгольському університеті доцент Дем'янчук І. П. викладав теорію і практику друку, доцент Сенчик М. О. – кримінальне право, доцент Бублик Б. М. – вищу математику, доцент Куликовський В. К. – геологію, а доцент Литвиненко О. Г. – політекономію. Доцент історичного факультету Бруз В. С. англійською мовою читав лекції з історії зовнішньої політики СРСР в університетах Майсора, Бангалора та Хайдарабада (Індія). Лекції про паразитологію та екологію тварин студентам природничого факультету Каїрського університету читав професор Маркевич О. П.

Країни Сходу за сприяння у розвитку їх науки й освіти відзначали викладачів КДУ ім. Т. Г. Шевченка нагородами. Так доцента В. С. Дмитриченка нагороджено в'єтнамською медаллю «За дружбу».

Грамотами Ради Міністрів, Монгольського державного університету і Союзу монгольських журналістів відзначено працю доцента І. Л. Дем'янчука.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-5>

Мельник В. М.

*кандидат політичних наук,
головний редактор наукового журналу «Аннали юридичної історії»,
член Американського товариства юридичної історії,
асистент кафедри політології філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ОСТГОТСЬКЕ ПОСОЛЬСТВО ДО ШАХІНШАХА ХОСРОВА АНУШИРВАНА (539–540 РР.)

«Вічний мир» імператора Юстиніана (527–565) і шахіншаха Хосрова (531–579), хоча і діяв лише сім з половиною років (протягом 532–540 рр.), але надав можливість Ірану впорядкувати *Авесту*, а Східній Римській імперії (т. зв. «Візантії») створити *Codex Juris Civilis* [1]. Обидві вдалі законодавчі кодифікації пропонуємо вважати ланками єдиної культурно-історичної лінії розвитку [2, с. 8–11]. Авестійська кодифікація Хосрова дозволила династії Сасанідів (224–551 рр.) звернути ідеологічну увагу на східні кордони «*Ераншахру*» (офіційна назва Ірану), тоді як цивільна кодифікація Юстиніана ідейно передувала політичній реконквісті візантійцями провінцій (*provinciae*) Західної частини Римської імперії. Відтак, тимчасове затишшя в перманентному ірано-візантійському протистоянні використовувалося двома правителями так потужно, що вплинуло на весь подальший хід світової історії права.

Незважаючи на обіцянки про ненапад, Східна Римська імперія (Візантія) співпрацювала з арабськими федератами (носіями *lex foedus*) аравійської династії Гассанідів, а також із Лазьким царством та вірменами. Маловідомим залишається факт союзницьких перемовин італійських остготів і персів.

Протягом 535–540 рр. Юстиніан Великий провів переможну італійську кампанію. Апеннінський півострів опинився на межі повного підпорядкування централізованій владі римського імператора (вперше

після 476 р.). До того ж, Сицилія і Далмація, як важливі географічні складові римської *Provincia Italia*, безпелаяційно підкорилися владі Константинополя ще на початку війни (в 535–536 рр.) [3, с. 258–259]. Південні регіони Італії, населені переважно греками, зустріли візантійські загони з радістю. Для повної реалізації цілей італійської реконквісти, залишалося підкорити остготів італійської Півночі.

Після загибелі остготського рекса («короля») Теодата (534–536), владу захопив талановитий воєначальник Вітігіс (536–540). Його правління Юстиніан визнав узурпацією законних прав остготського королівського дому Амалів (з 493 р. східноримські імператори надавали повноваження «намісників Італії» виключно представникам цього сімейства [4]). Незважаючи на письмове прохання Вітігіса [5, Cass. Var., X, 32.1], Юстиніан не затвердив узурпатора намісником Італії і королем остготів [3, с. 278]. Подальшу війну Вітігіс програв, капітулювавши в травні 540 р., коли полководець Велізарій оволодів Равенною. Однак, ще в 539 р., узурпатор встиг відправити посольство до Ераншахру. Остготську делегацію очолили двоє священників із Лігурії [6, р. 362]¹.

Спробуємо реконструювати домовленості та наслідки ситуативної ірано-остготської дипломатії. Вочевидь, подолавши вкрай небезпечний шлях, остготські легати (посли) прибули до Ктесифону (столиці Династії Сасанідів) бл. січня-лютого 540 р. Отримавши аудієнцію шахіншаха Хосрова, легати пояснили «правителю правителів»: Юстиніан Великий прагне підпорядкувати весь Європейський континент [3, с. 309–310]. Мовляв, захопивши Італію, Юстиніан зможе розпоряджатися великими арміями остготів, вестготів, бургундів і франків.

Важливим аргументом на користь слів аріанських легатів виступили результати північно-африканської військової кампанії Велізарія (533–534 рр.) [7]. По завершенню останньої, візантійські чиновники організовано перемістили залишки алано-вандальських підрозділів карфагенського короля Гелімера на лінію ірано-візантійського кордону (сучасні терени Йорданії та Сирії). Вандамо-аланський екс-король Гелімер (530–534), програвши Юстиніану війну, за свою капітуляцію удостоївся почесного статусу візантійського патриція [4]. Припускаємо: переміщені на Близький Схід вандало-алани використовувалися для підкріплення тодішнього контингенту Велізарія (протягом 527–532 рр. майбутній борець з остготами обіймав посаду «дукса Месопотамії»).

---

¹ Ми логічно припускаємо, що обидва легати були аріанами. Опираючись на праці Прокопія та Йордана, слід зробити висновок: ортодоксальне духовенство Італії цілковито підтримувало політику Юстиніана. На кого ж міг опертися король Вітігіс, якщо не на одновірців-аріан?

За словами остготських послів, Юстиніан жадав завоювати всю Європу, в т. ч. германців, кельтів, антів, що робило Італійську війну (535–540 рр.) небезпечною для світового балансу сил. Виконуючи доручення Вітігіса, ересіархи-посли переконували Хосрова, що Юстиніан, хоч і веде законну війну (з погляду римського права), але його політика нашкодить перським інтересам [8, Procop. BG, II, 22.14–20; 9, с. 509]. Аргументи звучали обґрунтовано.

По-перше, Юстиніан, завоювавши всю колишню Західну Римську імперію, потенційно отримував величезні полчища т. зв. «варварів-федератів» і, подібно до прецеденту з вандало-аланами экс-короля Гелімера, міг використати значні поповнення на чотирьох головних напрямках ірансько-візантійських конфліктів: аравійському, месопотамському, еменському, кавказькому [1; 7].

По-друге, Юстиніан планував не тільки оволодіти просторами Західної та Центральної Європи, але й прагнув побудувати *Pax Christiana* («Християнський Світ»), попередньо здійснивши безпрецедентну *ортодоксалізацію* варварських племен (більшість германців на той момент ще сповідували *аріанський* варіант християнства) [10, с. 173, 201, 258].

На відміну від тимчасових компромісів з єгиптянами-монофізитами [10, с. 257], т. зв. «аріанська церква» сприймалася Юстиніаном однозначно негативно, безумовно засуджувалася Константинопольським патріархатом і Римським Папством. Ось чому посольство остготів 539–540 рр. набуло ознак релігійно-політичної акції. Аріани-германці Північної Італії, послугуючись ім'ям рекса Вітігіса, зверталися до «правителя правителів» Хосрова, наче до «захисника Христової Віри»¹.

Вітігіс іменував Хосрова «володарем чотирьох сторін світу», просив його «заступництва» в протистоянні «нечестивому» Юстиніану. Персія титулувалася аріанами «охоронцем істинної Церкви», а остготський король навіть робив віддалені натяки про можливість «переходу у перське підданство» [6, р. 362].

Релігійно-політичні засади посольства 539–540 рр. мають непересічний історико-дипломатичний інтерес. Однак, не менше значення належить і військово-стратегічній задумці *аріанського лобі* короля Вітігіса. Посли стверджували: Юстиніанові армії не здатні вести війну на два фронти – в Західній Європі та на Близькому Сході. При цьому, відомо про плани Вітігіса «підняти» проти законної влади Юстиніана залишки вандалів Північної Африки. Такий сценарій справді міг

---

¹ Перські шахіншахи вважали себе «покровителями» вигнаних зі Східної Римської імперії несторіан (після III Єфеського Собору 431 р.). Серед представників Династії Сасанідів навіть були гіпотетичні християни.

закінчитися грандіозною політичною поразкою – дезінтеграцією Візантії за зразком Західної частини Римської імперії 476–480 рр.

Ймовірно, остготсько-аріанські шпигуни намагалися спровокувати повстання в Мавританії і Нумідії, а також сіяли доволі результативні інтриги всередині монофізитської спільноти Александрійського патріархату (*Provincia Aegyptus*) [10, с. 257]. Не меншою проблемою для Юстиніана, але благодаттю для ситуативного союзу Вітігіса-Хосрова, виявилось негативне сприйняття ортодоксально-християнської візантійської влади євреями-самаритянами.

Хосров Ануширван оцінив дипломатичну місію Вітігіса досить серйозно [9, с. 509], прагнучи використати традиційний титул «покровителя Христової Церкви» (йдеться про її несторіанський варіант). Підготовка військової кампанії протягом лютого–квітня 540 р. мала характер «еретичного Хрестового походу» (говоримо про спробу скоординованого виступу еретиків Східної Римської імперії проти «ортодоксальної християнської реконквісти» Юстиніана) [10, с. 257; 11]. Шахіншах Хосров розглядав Малу Азію, Сирію, Кавказ, Месопотамію, Палестину та Єгипет *династичним спадком (від Ахеменідів – реставраторам-Сасанідам)*, навіть написав відповідного листа Юстиніану [10; 11]. Паралельно монофізити Єгипту і несторіани Сирії таємно висловили підтримку діям перського зверхника – населення східних провінцій обурювалося підвищенням податків у зв'язку з кількарічною італійською війною [4; 10]. Шахіншах розраховував на підтримку несторіансько-монофізитсько-аріанської частини візантійського населення і, можливо, прагнув офіційного поширення своєї влади на Італію та Північну Африку (принаймні на тамтешніх *федератів-германців*). Припускаємо: з метою ідеологічного обґрунтування запланованого освоєння нових територій, ще на початку 540 р., Хосров ініціював ряд кодифікаційних вставок в «Авести», покликаних довести «сакральне покликання іранців правити всім видимим матеріальним світом» [9; 11; 12].

На наш погляд, остготсько-аріанське посольство Вітігіса 540 р. прямо причетне до принципових змін у перській релігійній політиці. Запропонований остготськими легатами план відкриття другого антивізантійського фронту зумовив ті важливі зміни, що перетворили «Ахеменідські Авести» на «Авести Сасанідів». *Перше*. Вузький первинний етніцизм замінюється доктринальною можливістю визнання перського походження для всіх народів і племен, навіть кочівницьких («туранських») [12]. Головна умова «набутої перськості» – складення юридичної присяги на вірність шахіншаху [11]. *Друге*. Нова редакція санкціонує присвоєння Хосровом духовного суверенітету, оголосивши «правителя правителів – намісником Бога на землі» [9]. Такий підхід «обожествлення» мав наблизити титулатуру східноримських

імператорів і перських шахіншахів, зробити зверхника Ірану «духовно близьким» християнським мешканцям Середземномор'я, омріяного Династією Сасанідів.

Посольство Вітігіса досягло важливих результатів. Хосров Ануширван атакував візантійську Сирію (ще до падіння останнього остготського оплоту – Равенни) [8, Просор. ВР, II, 3.12–15]. Однак, та жорстокість, з якою іранські війська поводитися на окупованих теренах, поголовна різанина антиохійців [10, с. 253], надовго відвернули багатьох потенційних союзників-еретиків від офіційного Ктесифона. Перемога над остготами (540 р.) дозволила Юстиніану використати нові підрозділи на месопотамському напрямку. Подальші невдачі Хосрова та початок пандемії чуми (з 541 р.) примусили сторони укласти тимчасове п'ятирічне перемир'я (544 р.). В подальшому Хосров продовжував комунікувати з послами чергового остготського короля-бунтівника Тотілі (541–552), безуспішно прагнучи знайти спосіб «повернення законного історичного спадку» Династії Ахеменідів Сасанідському Ірану.

Список використаних джерел:

1. Greatrex G., Lieu S. N. C. The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 363–628. London : Routledge, 2002. 408 p.
2. Мельник В. М. Принцип компліментарності та його значення для історії міжнародної правосуб'єктності (середземноморсько-візантійський аспект). *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 3. С. 8–11.
3. Удальцова З. В. Италия и Византия в VI веке. М. : АН СССР, 1959. 544 с.
4. Хизер Питер. Восстановление Римской империи. Реформаторы Церкви и претенденты на власть. М. : Центрполиграф, 2015. 575 с.
5. Cassiodorus. *Variae*. Translated with Introduction and Notes by S. J. B. Barnish. Translated Texts for Historians. Vol. 12. Liverpool – Glasgow : Liverpool University Press, 2006. 260 p.
6. Stein Ernest. *Histoire du Bas-Empire*. Tome II. De la Disparition de L'empire D'occident a la Mort de Justinien (476–565). Bruges: Desclée De Brouwer, 1949. XXXIV+900 p.
7. Briand-Ponsart Claude, Hugoniot Christophe. *L'Afrique romaine: de l'Atlantique à la Tripolitaine*, 146 av. J.-C. 533 ap. J.-C. Paris : Armand Colin, 2006. 576 p.
8. Prokopios. *The Wars of Justinian*. Trans. by H. B. Dewing, revised by A. Kaldellis. Hackett Publishing Company, Inc., 2014. 642 p.
9. Мишин Д. Е. Хосров I Ануширван (531–579), его эпоха и его жизнеописание и поучение в истории Мискавейха. М. : ИВ РАН, 2014. 696 с.

10. Курбатов Г. Л. Ранневизантийские портреты: К истории общественно-политической мысли. Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1991. 272 с.

11. Периханян А. Г. Общество и право Ирана в парфянский и сасанидский периоды. М. : Наука, 1983. 384 с.

12. Ходжаева Н. Д. Историческая география Центральной Азии по данным «Авесты» и пехлевийских источников. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Душанбе, 2000. 129 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-6>

Пупурс І. В.

*докторка філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу компаративістики
Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ІМІДЖ КИРГИЗЬКОГО: ЗА УКРАЇНОМОВНИМИ ТЕКСТАМИ О. ДОСВІТНЬОГО, І. БАГМУТА, М. ПОГРЕБЕЦЬКОГО

Імідж нації (етносу) або «національний характер» («етнічний характер») є одним із важливих об'єктів дослідження літературної імагології. Адже література будь-якого народу була і лишається часово-художнім віддзеркаленням *Свого* та своєрідною імагопрезентацією *Чужого*.

Літературні тексти (особливо мандрівна проза), де описуються представники різних народів, завжди відігравали важливу роль у формуванні суспільної думки про них. Такими україномовними творами, за якими складалося враження у радянської людини 20–30-х років ХХ ст. про «киргизький характер» були «Алай» О. Досвітнього (1927), «Подорож до небесних гір: нотатки туриста до центрального Тієньшану» І. Багмута (1930), «Хан-Тенгі» М. Погребецького (1934).

Киргизька екзотика цих текстів базувалася на особистому мандрівному досвіді авторів. Еміграційні шляхи О. Досвітнього пролягали через Туркестан (1916–1918 рр.). Двоє інших – учасники експедиції до Хан-Тенгі (1929 р.), організованої Всеукраїнською науковою асоціацією сходознавства: її керманічом призначили професійного альпініста Михайла Погребецького, а до складу дослідників включили письменника-початківця Івана Багмута, головним завданням якого було змалювання життя українських мігрантів.

«Алай» О. Досвітній написав 1924 р., а вийшов у світ цей твір лише через три роки, разом з його іншою сходознавчою повістю, – «Алай. Гюлле» (Харків, 1927 р.). Протягом наступних п'яти років (1927–1931) ця книга була перевидана п'ять разів, повісті полюбилися читачам і неодноразово ставали об'єктами як позитивної, так і негативної критики.

1930 р. вийшла 5-ти тисячним тиражом «Подорож до небесних гір: нотатки туриста до центрального Тінь-шану» І. Багмута, а 1934 р. – 15-ти тисячним накладом «Хан-Тенгри» М. Погребецького. Зазначені подорожні нариси є авторськими звітами про науково-дослідницьку мандрівку 1929-го року до малодослідженого на той час піку Хан-Тенгри. Варто відзначити, що оригінальний текст «Хан-Тенгри» М. Погребецький написав російською мовою. Втім, спершу видрукували його україномовний варіант (1934 р., перекладач Х. Лін), а потім – російськомовний (1935 р.). Скоріше за все, це було спричинено тогочасною радянською політикою українізації.

Вважається, що російська колонізація Середньої Азії, яка тривала протягом двохсот років і активізувалась у другій половині ХІХ ст., офіційно закінчилася 1895 р. У цей рік майже всі території, на яких мешкали та які належали киргизам, увійшли до складу царської Росії. Після Жовтневої революції Киргизія стала частиною Туркестанської АРСР. В окрему політико-адміністративну одиницю Радянського Союзу автономія киргизів була виокремлена в 1924 р. – це Кара-Киргизька (з 1925 р. – Киргизька) автономна область РРФСР. 1 лютого 1926 р. вона отримала статус автономної республіки – Киргизька АРСР (5 грудня 1936 р. перейменована в Киргизьку РСР).

Персонажі-киргизи О. Досвітнього – це жителі російського Туркестану 1914–1916 рр., а І. Багмута й М. Погребецького – Киргизької АРСР 1929 р. Не дивлячись на різні форми державного правління, які впливали на ідеологічно-змістове наповнення політики стосовно киргиз, в обох випадках були присутні риси колоніалізму (відкриті або латентні). Тобто, «киргизький характер» (*Киргизьке*) як колонізована субстанція у повісті «Алай» представлено у російсько-імперському, а у подорожніх нарисах «Подорожі до небесних гір...» і «Хан-Тенгри» – у радянсько-соціалістичному дискурсах.

Киргизи презентувалися О. Досвітнім як екзотичні тубільці та дикуни, які можуть бути як покірними, милими, так і непередбачуваними, войовничими. За текстом О. Досвітнього, «киргизький характер» прочитується як постійно мінлива природна стихія, яку неможливо повсякчас передбачити. Тому і враження головного героя повісті «Алай» від киргизів періодично полярно змінюються: від симпатії до антипатії. У текстах І. Багмута та М. Погребецького киргизи – це дивні азіати, кочівники, які наразі є вільними радянськими

людьми. Втім, серед них є як вповні сформовані «радянські киргизи» (киргизка, яка очолює аульну раду), «киргизи» у процесі перетворення на «радянського» (таких більшість), так і «антирадянські киргизи» (баї, басмач Джантай).

Національність – це передусім мова, світогляд, риси обличчя, тілобудова, поведінка, темперамент, емоції, почуття, смаки, традиції. Перераховані націотворчі чинники входять як етнічні імагеми (етнографічні, антропологічні, гендерні, релігійні та інші семантичні одиниці стереотипного або ні забарвлення, за яким формується читацьке уявлення про «національний характер») до складу імагемосемантики іміджу будь-якого *Національного*. У повісті О. Досвітнього етнічних імагем *Киргизького* є небагато: шатер, кишлак, киргизька мова, кумис, баранина, перепічка, пілав, сакал. У картинах І. Багмута та М. Погребецького їх більше – юрта, шурпа, кок-бар, аул, киргизька мова, бай, манап та ін. Якщо у О. Досвітнього «киргизький характер» доповнено, роз'яснено і відтінено, географічним образом степу Алай, то в І. Багмута та М. Погребецького таку ж функцію виконують географічні імагеми «Фрунзе», «Каракол», «Хан-Тенгі», «Ісик-куль», «Буамська щілина».

На подальшу оцінку *Киргизького* впливав також і ефект першого враження від киргизів. О. Досвітній описав першого киргиза, якого побачив головний герой повісті «Алай», так: «...увійшов тубілець. Од його подертого вбрання тхнуло бараниною. Вимучене обличчя ляжливо поглянуло на Шешеля; тубілець лагідно вклонився і, ніби чолом б'ючи, обома руками попрохав гостя з хати» [1, с. 249]. У М. Погребецького перші портретні замальовки киргизів наступні: «Біля чайхани сидить навшипінках у чапані з верблюжої вовни та барашковій тубетейці, з розхристаними, темними, як нечищена мідь, грудьми, киргиз і розливає кумис в піали з м'якого чанашу. Брудними пальцями він збирає по краях піали жир та прилиплу шерсть, облизує палець і знов обводить ним піалу вже начисто» [2, с. 29]; «покупці їздять на низькорослих конях або осідланих волах з просунутою в ніздрі уздечкою, на волохатих, на вигляд добродушних, яках та верблюдах. Чоловіки у ватяних чапанах, круглих хутряних тубетейках та повстяних ковпаках; жінки – в довгих бешметах з білими тюрбанами на головах; дівчата – в лисячих шапках, спід яких виглядають смолисті кіски» [2, с. 29].

Беручи до уваги жанрову природу творів, *Киргизьке* О. Досвітнього може сприйматись виключно як вигадане і недостовірне, натомість *Киргизьке* І. Багмута й М. Погребецького – як документально-реальне і достовірне.

Список використаних джерел:

1. Досвітній О. Ф. Твори : у 2 т. Т. 2 : Роман. Повісті. Оповідання. Київ : Дніпро, 1991. 587 с.
2. Погребецький М. Хан-Тенгри / пер. з російської Х. Лін. Харків – Одеса : Дитвидав, 1934. 175 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-7>

Скавронська Д. О.

студент бакалавріату

Київського національного лінгвістичного університету

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Одним з найважливіших питань сучасного мовознавства можна назвати питання про мовні контакти. Розгляд цієї проблематики не обмежується лише лінгвістичною точкою зору, а охоплює також соціальні та психологічні аспекти. Ступінь впливу однієї мови на іншу може бути дуже різним. Як правило, засвоєння запозиченої лексики забезпечується її адаптацією, що термінологічно позначається як асиміляція, тобто так зване засвоєння мовою запозиченої лексики шляхом максимального наближення її фонетичних та лексико-семантичних характеристик відповідно до норм мови, що запозичує.

Велике зацікавлення викликають міжмовні зв'язки між перською та українською мовами. Спостереження свідчать про певну схожість на фонетичному та лексичному рівнях.

Так, на фонетичному рівні було виявлено схожість деяких звуків перської мови до подібних звуків в українській мові. Наприклад, перський звук [i] (його ми можемо спостерігати у слові *بینی* [bini] – «ніс») – це довгий голосний. Він є наближеним до українського наголошеного [i], у таких словах як «місто», «пісня». Також існує звук [u] (його можна спостерігати у слові *دود* [dud] – «дим») – довгий голосний. Цей звук схожий до українського наголошеного «у» в словах «бура» та «куля». Крім того існують інші звуки, що схожі до українських, але, на нашу думку, ці два голосних є найбільш схожими.

Розглянемо приклади міжмовних зв'язків на лексичному рівні. Запозичення лексем з перської мови називають іранізмами. Цей термін

досить обширний. Іранізмами називають будь-які запозичені слова з усіх іранських мов: давніх (авестійської, давньоперської, скіфської) та сучасних (таджицької, перської). Таким чином, можемо говорити про два джерела запозичення: давні та сучасні. Крім того іранські мови діляться ще на дві групи: східні й західні. Цією проблематикою займається іраністика – міждисциплінарна наука, що входить до складу сходознавства. Вона займається вивченням історії й культури іранських народів. В українській мові зустрічаються такі слова з перської мови: *пан, терези, джура та шаровари*. Ці запозичення є давніми. На думку відомого мовознавця Тищенка К.М., існують і прадавні запозичення з перської мови, наприклад, *дбати – дбайливий, кат – катувати* [1]. Ці слова були запозичені в досить давні часи, тому ми спостерігаємо їх не лише в українській, а й у білоруській та польській мовах. Крім того, запозиченими з перської мови є слова *цукор, баштан, магія, шахи, тюльпан, жасмин, хакі, нарцис*.

Таким чином, одним з найважливіших шляхів розвитку словникового складу будь-якої мови, зокрема й української, постають запозичення іношомовної лексики, які виникають під час мовних контактів. Найголовнішим чинником у вивченні мовленнєвих контактів є принцип нерозривності лінгвістичного та соціологічного чинників.

Список використаних джерел:

1. Тищенко К.М. Мовні контакти: свідки формування українців. Київ : Аквілон-плюс, 2006. 416 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-8>

Стоєцький О. С.

студент першого курсу магістратури

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

АБУЛЬ-КАСІМ АШ-ШАББІ: АНАЛІЗ ВИБРАНИХ ТВОРІВ ГЕНІЯ ТУНІСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Абуль-Касім аш-Шаббі (араб. أبو القاسم الشابي) – один з найвидатніших арабських проетів ХХ століття. Вважається класиком сучасної туніської літератури. Багато науковців відносять митця до перших романтиків сучасної арабської поезії.

Поет народився 24 лютого 1909 р. в селищі Шаббійя, поблизу міста Таузар у родині місцевого судді. Навчався у відомому туніському духовному училищі Зейтуна. У 1930 р. закінчив Туніську школу права.

Вірші Абуль-Касім аш-Шаббі почали друкувати коли йому було 17 років. Його перу належать два останні куплети гімну Тунісу «Захисники Вітчизни», а також твори: «До тиранів світу», «Спогади», «Пісні життя» та інші. Загалом Абуль-Касім аш-Шаббі написав 132 твори. Єгипетський літературний критик Шавкі Даїф назвав юного митця одним з найкращих поетів новітнього періоду. Тематика віршів досить різна, адже присутні теми змалювання опису природи, боротьби за незалежність, філософські роздуми, любовна лірика. Необхідно зазначити, що творчість Абуль-Касіма аш-Шаббі мала значний вплив під час «Арабської весни» у країнах Південної Африки.

В Україні творчий доробок Абуль-Касіма аш-Шаббі досліджував та перекладав відомий український сходознавець С.В. Рибалкін [1]. Варто також зазначити, що вперше українською мовою твори Абуль-Касіма аш-Шаббі були опубліковані у брошурі за сприяння ГО «Українська Ініціатива». У 2020 р. вийшла друком книга «Чарівний Туніс» [2], у якій окремі розділи присвячені туніській літературі та Абуль-Касіму аш-Шаббі.

Даною науковою розвідкою ми ставимо за мету поглибити обізнаність українського суспільства з творчістю Абуль-Касіма аш-Шаббі на прикладі аналізу та авторського перекладу вибраних творів. Також ми визначаємо стиль вірша «До тиранів світу» та даємо йому характеристику.

Варто окремо зупинитися на аналізі кількох творів митця. Вірш «До тиранів світу» або *ألا أيها الظالم العالم* був написаний Абуль-Касімом аш-Шаббі під час окупації Тунісу Францією. Автор адресує вірш всім тиранам світу та попереджає їх про неминучий кінець. За своїм стилем вірш можна віднести до *الشعر العمودي*, що в перекладі означає «Вертикальний вірш». Це давній стиль написання віршів в арабській поезії. У сучасну епоху форма цього вірша збалансована, проте не дотримується системи рим. Особливістю цього стилю є те, що ділиться кожен бейт (двовірш). Першу частину якого прийнято називати *صدر البيت* «початком бейту», а другу *العجز* «слабкою частиною». Традиційно такий вірш читається: бейт праворуч, потім бейт ліворуч.

حبيبُ الظلام، عدو الحياة
وكفأك مخضوبة من دماء
وتبذرُ شوك الأسي في رباه

ألا أيها الظالم المستبدُّ
سخرتْ بآفات شعبٍ ضعيفِ
وسرتْ نُسوة سحرِ الوجودِ

*****

وصحورُ الفضاء، وضوءُ الصباح
وقصفُ الرعود، وعصفُ الرياح
ومن يبذر الشوك يجن الجراح

رؤيتك! لا يحد عنك الربيعُ
ففي الأفقِ الرحب هولُ الظلام
حذار! فتحت الرمادُ للهيبةِ

*****

رؤوسَ الورى، وزهورَ الأملِ
وأثرينتهِ الدمع، حتى تملِ
ويأكلُك العاصفُ المشتعلِ

تأمل! هنالك.. أتى حصدت
ورويت بالدم قلبَ الترابِ
سيجرُكُ السيلُ، سيلُ الدماءِ

Гей ви, деспоти й тирани,
Улюбленці мороку й вороги життя,
Знущаетесь над немічним народом,
Ваші руки в крові,
Ви хочете забрати радощі життя,
Ви сієте лише горе у доброті

*****

Заждіть! Нехай вас не тішать
Весна, ясне небо та вранішнє світло,
Он на обрії купчаться темні хмари,
Грім гримить та бушує вітер,
Стережіться! З'явиться вогонь та попіл,
Хто сіє горе, той пожинає біль

*****

Задумайтесь! Ось-Ось прийде розплата,
За покладені голови та квіти надії,
За залиту кров'ю землю,
За пролиті на ній сльози,
Пролита кров знесе вас,
І палаюча буря поглине вас.

Гімн Тунісу був написаний у 1987 р. Мустафою Садіком Аль-Рафаї. Пізніше до гімну були додані чотири рядки Абуль-Касіма аш-Шаббі. Також гімн має назву «Захисники Вітчизни» (حماة الحمى). Музику до нього написав відомий єгипетський музикант Мухаммад Абд-аль-Вахаб. Загалом зміст відповідає назві, адже йдеться про сміливих захисників незалежності країни, їх відвагу та готовність до самопожертви. Наведемо приклад та авторський переклад чотирьох рядків, які написав Абуль-Касім аш-Шаббі.

إِذَا الشَّعْبُ يَوْمًا أَرَادَ الْحَيَاةَ فَلَا بُدَّ أَنْ يَسْتَجِيبَ الْقَدْرُ
وَلَا بُدَّ لِلَّيْلِ أَنْ يَنْجَلِيَ وَلَا بُدَّ لِلْقَيْدِ أَنْ يَنْكَسِرَ
حُمَاةَ الْحِمَى يَا حُمَاةَ الْحِمَى هَلُمُّوا هَلُمُّوا لِمَجْدِ الزَّمَانِ
لَقَدْ صَرَخَتْ فِي عُرُوقِنَا الدِّمَا تَمُوتُ تَمُوتُ وَيَحْتِيا الْوَطَنُ
*****

Одного дня народ відчує жагу до життя,
Доля має відповісти!
Темрява розвіється,
Кайдани порвуться,
Гей, захисники Вітчизни, виходьте для часу слави!
Вже кров кипить у жилах,
Помремо та Батьківщина житиме!

Отже, ми розглянули вибрані твори відомого туніського поета Абуль-Касіма аш-Шаббі, запропонували їх авторський переклад з аналізом. Поетичний доробок Абуль-Касіма аш-Шаббі потребує подальших поглиблених досліджень в українському сходознавстві та популяризації серед українського суспільства. Автор висловлює подяку к. пед. н. М.А. Яссіну за надані рекомендації при підготовці наукової розвідки.

Список використаних джерел:

1. Рибалкін С. В. Туніська поезія ХХ–ХХІ ст. у дзеркалі світової літературної критики. *Східний світ*. 2015. № 2. С. 102–109.
2. Косенко Ю. А., Тимчишин О. В. Чарівний Туніс. Серія Український погляд на світ. Київ, 2020. 128 с.
3. Юшманов А. С. Большой арабско-русский и русско-арабский словарь. Москва : Дом Славянской книги, 2011. 960 с.

Тортіка М. В.

*доктор історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії, музеєзнавства та пам'яткознавства
Харківської державної академії культури
м. Харків, Україна*

ПРОЕКТ СХІДНОЇ (БАЛКАНО-ТУРЕЦЬКОЇ) КОНФЕДЕРАЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНОЇ БОРотьБИ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИХ ПАРТІЙ У БОЛГАРІЇ

Різка загострення зовнішньополітичних відносин напередодні Першої світової війни змусило представників більшості лівих партій Сходу та Південного Сходу Європи шукати адекватні для соціал-демократичного руху шляхи вирішення питань внутрішньопартійного та загальнодержавного будівництва. У такому контексті перед ідеологами соціалізму гостро постало питання співвідношення національного і соціального в теорії марксизму, що на прикладному рівні почало серйозно впливати на характер політичної тактики кожної конкретної партії Другого Інтернаціоналу. У ширших за соціальним складом, і тому організаційно еластичніших, соціалістичних партіях Західної Європи підхід до вирішення національного питання не відчувався настільки болісно і гостро, як це було притаманно для аналогічних партій у Східній Європі, зокрема на Балканах. Фактично можна говорити про те, що перед представниками марксистської ідеології найбільших європейських країн було поставлено питання про співвідношення загальносоціалістичного та етнічного, тоді як для молодших і радикальніших партій Східної Європи це питання формулювалося скоріше як співвіднесення етнічного та інтернаціонального в національній практиці марксизму. Слід зазначити, що теоретично це питання не викликало будь-яких принципових розбіжностей, оскільки пріоритет класової стратегії марксизму одноково визнавався всіма соціал-демократичними партіями світу, перш за все, зі зрозумілих причин, Європи, проте на практиці справа була далеко не настільки однозначною.

За зовнішнім стійким запереченням класових компромісів у політичному житті низки соціалістичних партій і груп у Болгарії, Сербії, Румунії та Македонії, ховався принциповий розкол соціалістичної тактики, який найяскравіше проявився у висунутій болгарськими лівими центристами концепції Східної (Балкано-Турецької) конфедерації.

Ідея Східної конфедерації, тобто політичного об'єднання балканських країн з урахуванням інтересів і прямого впливу Османської імперії

не була для болгарських політиків новиною. Зокрема, «...ідея прямої угоди з младотурками, писав, – прем'єр міністр Болгарії І.Є. Гешов, – займала мене тривалий час до і після того моменту, коли в березні 1911 року я став при владі» [3]. Однак подібного інтересу до болгаро-турецького зближення не поділяли представники ортодоксальної соціал-демократичної партії (БРСДП (т.с.)), які бачили в ньому, як писав Д. Благоєв, виключно гонитву за збереженням «міністерських крісел».

У першому десятилітті ХХ ст. в болгарському соціал-демократичному русі склалися дуже напружені відносини, які фактично зафіксували принциповий конфлікт: радикалів (Болгарська робітничка соціал-демократична партія (тісних соціалістів (БРСДП (т.с.))); реформістів (БРСДП (ш.с.) згодом (об'єднана)) і лівого крила БРСДП (о), спочатку самостійної організації «Соціал-демократичний Союз «Пролетар»». Власне, представники центристської «левиці» БРСДП(о) якраз і стали ініціаторами принципової дискусії з питання щодо підтримки проекту Східної конфедерації.

Напередодні балканських війн, як своєрідного прологу Першої світової війни, більшість прихильників младотурецької революції, принаймні спочатку, виявилися схильними до пошуку більш широких політичних компромісів. Ситуація ускладнювалася тим, що антикризова політика младотурків, з одного боку, зіткнулась з невирішеним македонським питанням, тоді як з іншого, її дестабілізувало питання про протоки, що мали величезне значення в системі міжнародних відносин, особливо в контексті зростаючого протистояння Англії та Німеччини. В результаті все це вело до загального послаблення і без того вкрай нестійкого становища керівництва країни. Як наслідок, офіційна Туреччина намагалася лавірувати в каламутній воді європейської політиці, вважаючи її зітканою із системи противаг, блоків та тимчасових компромісів, у рамках яких могло б знайти місце і для турецької зовнішньої політики. Про це, зокрема, писав турецький посол у Відні А. Мавройені-бей, який відзначав характерний для європейських політичних альянсів сплав із особистих амбіцій та взаємних зобов'язань, що, у разі вдалого зовнішньополітичного лавірування, могло утримати Османську імперію від сповзання у світовий конфлікт, що наближався [2].

Ця завуальована схильність турецьких еліт до компромісної стратегії в галузі великої європейської політиці неймовірно драгувала болгарських радикальних соціалістів, які були готові протиставити подібній тактиці жорсткий соціальний тиск балканського, а в перспективі об'єднаного болгаро-турецького пролетаріату. Подібний напрямок у зовнішній політиці соціалістів завуальовано не підтримували представники правого крила БРСДП (о), які не виключали для себе перспективи військового, якщо не загальносвітового, то хоча б локального, балкано-турецького конфлікту.

І прямо не підтримували центристи, які вважали, що питання внутрішньо-партійної єдності може бути вирішене у контексті регіонального соціал-демократичного зближення на Балканах та в Туреччині. Як наслідок, болгарський лівий центрист Роман Аврамов іронічно називав виступи лідерів БРСДП (т. с.) «тиснятським глибокодумством» [1], а ідеологи «лівіці» публічно анонсували свій альтернативний проект Східної (Балкано-Турецької) конфедерації чи Східного союзу.

Цікаво, що одним із підсумків досить широкого обговорення в соціал-демократичному середовищі проекту Східної конфедерації стала реакція багатьох зарубіжних соціал-демократів, які безпосередньо пов'язували перспективи реалізації Східного союзу (Конфедерації) з питанням про врегулювання етнічних конфліктів у Македонії. Як наслідок, з'явилися, наприклад, балканські есе Л. Д. Троцького, в яких він багато уваги приділяв становищу турків, вірменів, греків, албанців, болгар, курдів, які проживали в даному регіоні Османської імперії [6].

Слід зазначити, що центристські погляди на перспективи Східного (Балкано-Турецького) союзу виявилися особливо близькими до політичної логіки одного з найбільш відомих у Македонії лівих болгарських центрстів, соціаліста П. Делірадева. Зокрема, П. Делірадев, як би доповнюючи та обґрунтовуючи думки Л. Д. Троцького, писав, що до Східної конфедерації мають увійти такі балканські країни, як Болгарія, Сербія, Чорногорія та Румунія, а крім того, Греція, європейська та азійська Туреччина [4]. Таким чином, йшлося про територію з населенням рівним приблизно 50 мільйонам людей. Безперечно, така глобальна державна перспектива не могла не припустити цілої низки конкретних, продиктованих природним процесом політичної модернізації, загальнодемократичних положень. Так, зокрема П. Делірадев у своїй публіцистиці констатував, що монархія поступово відходить у минуле, а її інститути вже мало відповідають сучасним реаліям у розвитку народів Східної Європи та Малої Азії. Перетворюючи цю думку на парадокс, автор «Балканської конфедерації» резюмував: «З сокирами та казармами не можна поливати дерево культури». Для цього необхідні нові демократичні інститути: від шкіл та училищ до залізниць і пароплавів, «потрібен економічний розквіт» [4, с. 44].

Таким чином, незважаючи на класовий соціалістичний пафос, у питанні про характер Східної конфедерації болгарські ліві центристи наполягали на необхідності перехідного типу майбутнього Союзу. Безперечно, підкреслювали вони, створення федеративної республіки на соціально-класовій основі – це стратегічна мета всіх соціалістів у цьому регіоні. Жоден соціал-демократ не виступатиме проти республіки на користь монархії, якщо є хоч якісь реальні перспективи для реалізації останньої [5]. Проте, – розвивав далі свою думку болгарський лівий

центрист К. Раковський, – сучасний стан балканської політичної системи поки що не дозволяє соціалістам говорити про реалізацію програми регіональної республіки вже сьогодні. У зв'язку з цим П. Делірадев та К. Раковський зверталися до більш широкої перспективи можливого балкано-турецького союзного об'єднання, і обидва приділяли особливу увагу концепції послідовної державної федералізації балкано-турецького регіону. Власне, з погляду, П. Делірадева саме цей проект мав стати точкою відліку для консолідації «країн навколо Босфору» [4]. Перший крок на цьому шляху, на думку П. Делірадева, було зроблено під час младотурецької революції. Так, після подій 1908 р. він писав, що революція в Туреччині гіпотетично може змінити навіть сам принцип зближення балканських народів. Саме на такому фундаменті може бути збудовано об'єднання Малої Азії та Балканського півострова. Основою для такої політичної перспективи, як наголошував П. Делірадев, має стати «...об'єднання Балкан із розширенням... на Близькому Сході та в контексті принципів конфедерації та федерації...» [4, с. 11].

Отже, проект Східної (Балкансько-Турецької) конфедерації став частиною політичної платформи болгарської соціалістичної «лівиці» і, як наслідок, елементом тактичного протистояння всередині болгарського соціал-демократичного руху напередодні Першої світової війни. Однак сам факт існування такого проекту вказував на погляд болгарських централістів на Туреччину, як на міст між Європою і Азією, Заходом і Сходом, як на політичний простір, в якому можлива, на широкій демократичній платформі, взаємодія балканських християнських агломерацій із мусульманським світом Близького Сходу. На жаль, на практиці ідея Східної конфедерації повністю суперечила принципам великої європейської політики. Крім того, вона не влаштовувала націлені на регіональний перерозподіл балканські, насамперед болгарські, політичні еліти. Сьогодні ідея подібної конфедерації залишається лише вдалою ілюстрацією більш широкої загальнодемократичної тактики лівого централізму, його надій на мир та демократизацію балкано-турецького політичного простору напередодні Балканських воєн та Першої світової війни.

Список використаних джерел:

1. Аврамов Р. Тесните социалисти и балканската конфедерация. *Напред.* 1911. 6 ноември.
2. Агансон О. И. Балканы накануне Первой мировой войны: на пути к новому балансу сил. URL: [http://www.viaevrasia.com/documents/Aganson_novaya_i_noveishaya_istoriya%20\(1\).pdf](http://www.viaevrasia.com/documents/Aganson_novaya_i_noveishaya_istoriya%20(1).pdf)

3. Гешов И. Е. Балканский союз. URL: http://militera.lib.ru/memo/other/geshov_ie/index.html

4. Делирадев П. Балканската конфедерация. Т. Пазарджикъ: Печат. «Търговска» на Г. Бърлиевъ, 1909. 48 с.

5. Раковски К. Около изложението на тесните. *Напред.* 1911. 23 октомври.

6. Троцкий Л. Д. Балканские письма. Тетради со статьями. *РГАСПИ.* Ф. 325. Оп. 1. Ед. хр. 177.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-10>

Фалько С. А.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України
м. Харків, Україна*

ФЕНОМЕН ВОЄННОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ НА СХОДІ У ХІХ ТА НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ, ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ

Дослідження, присвячені воєнній модернізації в країнах Азії в ХІХ та на початку ХХ ст., (так зване довге ХІХ ст.) в науковому контексті цікаві як тема, що вивчає ні тільки історію військових перетворень, але її вплив на трансформацію культури, політичних рухів, розвиток нових соціальних ідей та наслідки змін в багатьох напрямках життя азійських суспільств. Наздоганяючи реформи в арміях, та військовому виробництві країн Азії, як правило, не були ефективними без допомоги воєнних місій, зброї європейського або американського походження, опанування професійної освіти за європейським зразком офіцерами азійської країни, тощо. Заходи модернізації охоплювали філологічну підготовку офіцерів азійських армій, знайомство нових професіоналів з досягненнями культури країн Європи та США, нові погляди на життя суспільства та людини тощо. Історики активно працюють над темою участі у воєнній модернізації азійських армій різних епох іноземних воєнних місій. Як правило, наукові публікації, крім теоретичних викладок про особливості роботи військових професіоналів за кордоном, містять вузькоспеціалізовані статті про конкретні місії [1, р. 1–10].

Вивчення впливу процесів модернізації, та військових реформ охоплював багато напрямів життя країн Азії – актуальні теми досліджень. Нам цікаві нові підходи до вивчення проблем військових реформ у країнах Азії. Насамперед ми розглядатимемо аспекти пов'язані з впливом процесів воєнної модернізації на культуру еліт азіатських країн, життя суспільства, освітніх трансформації. Нас цікавить процеси, що відбуваються в суспільстві, які виникли за підсумками воєнної модернізації.

Ми залишаємо військові питання за рамками нашого дослідження. Головна мета аналізу наслідки реформ в військової галузі в країнах Азії. Ми використовуємо порівняльний метод дослідження впливу модернізації в різних регіонах країн Близького і Середнього Сходу, Китаю та Японії.

Базою матеріалів для аналізу стану досліджень за напрямом будуть насамперед роботи вчених Туреччини, Єгипту, Японії. Водночас у дослідженні будуть використані й роботи європейських та американських сходознавців.

У чому полягає феномен впливу військової модернізації на країни сходу?

Сучасна наука уникає «чистих» напрямків досліджень. Історики використовують здобутки філології, культурології, та навпаки. Вивчення виключно політичної історії залишилося у минулому. Зараз досліджуються дуже багато таких напрямів, як вивчення життя звичайних людей у складні періоди перетворень, доля різних частин соціуму, історія розвитку окремих наук тощо. Прикладом такого підходу є робота дослідника з Єгипту Халед Фахми [2]. Історик розглядає життя війська Мухаммеда Алі охоплюючи різні сторінки долі солдат з Єгипту. Цікаві окремі наслідки мілітаризації життя суспільства в часи панування Мухаммеда Алі (1805–1848 рр.) які аналізує Халед Фахми, наприклад арабізація медичної науки в державі внаслідок реформ хедива та створення медичної професії в Єгипті [2, р. 214].

Вплив іноземців на освітні програми турецьких вищих військових навчальних закладів вивчали Месут Уяр, Кадір Вароглу [3].

Турецький дослідник Вейсель Бімчек порушує дуже цікаву проблему життя турецьких солдатів у епоху реформ Танзімату, та вплив перетворень на соціум [4].

Дуже докладно описує умови роботи воєнної місії з Німеччини та причини її успіхів дослідник зі Стамбула Йорулмаз Начі. Причина, на погляд вченого полягає у досконалому знанні культури Туреччини керівником воєнної місії генералом фон дер Гольцем [5, р. 87].

Вплив французької культури на Туреччину в добу османських реформ – Танзімат аналізував в своїй роботі турецький дослідник Рабар Слеман [6].

З європейських авторів для нашого дослідження важливі роботи вченої з Франції Оділь Моро. Дослідниця вивчала історію військових перетворень в Османській імперії у XIX та на початку XX століть [7]. Схожу тематику вивчає англійська іраністка Стефані Кронін, досліджуючи вплив запозичення із Заходу, що впроваджувалися в Тегерані [8]. Цікаві для нашого дослідження роботи сходознавців з Ізраелю Авігода Леві [9] та Єгуди Валлаша [10]. Вчені докладно розглядають труднощі та проблеми адаптації турецької військової та політичної еліти до реформ в армії. Дослідник-китаєзнавець Елізабет Каске з Лейпцига детально розглядає вплив роботи військової місії з Німеччини на китайську армію, військову освіту, військове керівництво Цінської імперії а також феномен культурного шоку німецьких офіцерів після зіткнення з китайською культурою [11, р. 58].

Чудові роботи американського тюрколога Едварда Еріксона присвячені проблемам запозичення турецької армії європейських нововведень наприкінці існування імперії Османів [12]. В своїх роботах автор розглядає багато питань пов'язаних з становленням турецької воєнної еліти, він наводить безпосередні приклади вирішальних наслідків взаємодій німецької військової культури та османських командирів [13, р. 336].

Досліджуючи нашу складну проблему неможливо залишити поза увагою японського дослідника Масая Накацу [14]. Робота вченого, захищена в Сорбонні, розглядає питання впливу офіцерів французької воєнної місії на реформування оборонної галузі імперії Мікадо. Порівняння з реформуванням армії Османської імперії, Єгипту та Ірану дозволяє зробити багато висновків.

Підбиваючи підсумок аналізу праць науковців, присвячених воєнній модернізації в країнах Азії, слід зазначити, що феномен військових перетворень на Сході в XIX столітті полягає в багатовекторному впливі на багато сторін життя країн. Військова модернізація для багатьох країн була тригером безлічі перетворень у Туреччині, Єгипті, Ірані, Китаї та Японії.

Сучасні дослідники ведуть активну роботу в цьому напрямку Сходознавства. Зазначена тема має великі перспективи в сучасній науці.

Автор висловлює щире подяку професору, доктору Східноазійського інституту сучасного Китаю Лейпцизького університету Елізабет Каске, дослідження не могло бути завершено без її допомоги, адже вона надала у вигляді «гуманітарної допомоги» значну частину наукової літератури, що аналізується.

Список використаних джерел:

1. Military Advising and Assistance: From Mercenaries to Privatization 1815–2007 / Edited by Donald Stoker. Londra : Routledge, 2008. 265 p.
2. Fahmy Khaled. All the Pasha's Men Mehmed Ali, his army and the making of modern Egypt. The American University in Cairo Press Cairo New York, 1997. 330 p.
3. Uyar Mesut, Varoglu A. Kadir. In Search of Modernity and Rationality The Evolution of Turkish Military Academy Curricula in a Historical Perspective. *Armed Forces & Society*. Volume 35. Number 1. October 2008. P. 180–202.
4. Şimşek Veysel. The First “Little Mehmeds”: Conscripts for the Ottoman Army, *The Journal of Ottoman Studies*. 2014, no. 44. P. 265–311.
5. Yorulmaz Naci. Arming the Sultan: German Arms Trade and Diplomacy in the Ottoman Empire before World War I. London and New York : I.B. Tauris & Co, 2014. 349 p.
6. Sleman Rabar. Tanzimat Döneminde Osmanlı-fransa Askerî İlişkileri. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt*, 2021, Cilt 2, Sayı 1, S. 1–29.
7. Moreau Odile. L'Empire ottoman à l'âge des réformes: Les hommes et les idées du “Nouvel Ordre” militaire 1826–1914. Istanbul (Turquie) : Institut français d'études anatoliennes ; Paris : Maisonneuve & Larose, 2007. 402 p.
8. Cronin Stéphanie, The Army and the Creation of the Pahlavi State in Iran, 1910–1926. Londres-New-York, I. B.Tauris, 1997. 224 p.
9. Levy Avigdor. Select The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army, 1826–39. *Middle East Stud.* 1971. № 2, P. 21–39.
10. Wallach Jehuda L. Anatomie einer Militärhilfe. Die Preuisch-deutschen Militärmissionen in der turkei 1835–1919. Dusseldorf, 1976. 326 p.
11. Kaske Elisabeth. Bismarcks Missionare: deutsche Militärinstruktoren in China 1884–1890. Wiesbaden : Harrassowitz, 2002. 293 s.
12. Erickson Edward J., Uyar Mesut, A Military History of the Ottomans: From Osman to Ataturk, ABC–CLIO, History, 2009. 379 p.
13. Erickson Edward J. Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912–1913. London: Westport, Connecticut. 2003. 403 p.
14. Masaya Nakatsu. Les missions militaires françaises au Japon entre 1867 et 1889: *Thèse de doctorat de l'Université Sorbonne*. Paris. Université Sorbonne, 2018. 466 p.

Chalyi A. O.

Postgraduate Student

*State Institution "Institute of World History
of the National Academy of Sciences of Ukraine"
Kyiv, Ukraine*

ECONOMIC REASONS OF XVIIITH CENTURY OTTOMAN AND SPANISH EMPIRES DECLINE

Ottomans and Spaniards faced not just the mythical decline and stagnation but caused by exact reasons: **lack of industrialization (production with high surplus value), hush incorporation of Ottoman and Spanish Empires into World-Economy, lack of real and concise protectionism policy and ineffective fiscal system and policy.**

If we acknowledge standard view on economic growth for pre-industrial economies (and for XVIII century all economies were pre-industrial) was from 0.1 to 0.5 regarded as highly successful and up to 1% per year growth (for the beginning of industrialization) we will have numerous usually contradictory data's fro level of economic development of the Ottomans [1, p. 112]. As for the industrial (or rather handcrafted goods with high value) we can only assume that fro the 1815 and so on the rate of western domination increased each year, that only can lead us to thought that rather Ottomans mismanaged to organize production or western states were already on that level which was sky high for the ottoman economy [2, p. 65], keeping in mind, that for till 1760 European countries were slightly industrialized or bureaucratized enough to erect capitalism as a mode of production and whole economic system [3, p. 23]. While the Spanish economy only underwent extensive, as opposed to intensive, growth during the 16th century, even that was followed by a dramatic decline in the 17th century, before an 18th century recovery [4, p. 12]. During the XVIII stagnated with $-0,1\%$ per annum average, and began to rise only in the XIX with $0,3\%$ averagely [5, p. 2]. And the rate of inequality (disparity in income of 10% of wealthiest and 40% of poorest spaniards) was 17 times as for England and France, which were richer than Spain [6, p. 8]. The Ottoman empire's economy stayed in global trends that began to shuffle in the 1760s [7, p. 177]. An infamous price revolution and its consequences for the Ottoman economy, stated by Ömer Lutfi Barkan had a lot been overestimated even if not fallible [8, p. 85]. The stagnation of commercial activities, mainly brought about by local unrest, reached its nadir during the last decades of the eighteenth century [9, p. 28].

As clearly Mehmet Genç mentioned: between the XVI and early XIX centuries the decisions on the state and economic matters were not solely based on a system of production and management of material wealth, but usually interconnected with political, religious, military, financial aims and operations, that was widespread whether the Ottomans or Spaniards did this [10, p. 175]. In Ottoman case this statement being highly debatable and Virginia Reeves-Ellington stated, that Immanuel Wallerstein made serious contribution into highlighting socio-cultural aspects of Ottoman incorporation, but economic consequences, emphasized as disastrous was lately debunked by economic historians Reşat Kasaba and Mehmet Genç [11, p. 11]. But still, As the Ottoman Empire became more integrated into world commodity markets, increased specialization took the form not only of rising exports of wool, silk and opium, but also of consumer goods like wheat, figs, raisins, olive oil, tobacco and even barley. Any rise in the price of traded consumer goods would have put more upward pressure on the prices of local consumer goods and thus on the nominal wage, eroding competitiveness with foreign producers in import-competing sectors. This would have been manifested by rising food prices relative to other products, by falling profitability in manufacturing, and by a decline in industrial output [12, p. 19]. In the Spanish case the mainstream view is that an absence of technological change was produced by anti-growth institutions and ecological constraints. While the Spanish economy only underwent extensive, as opposed to intensive, growth during the 16th century, even that was followed by a dramatic decline in the 17th century, before an 18th century recovery [13, p. 12]. The problem of foreign adversaries doubled by homeland problem – unskilled workers that tried to penetrate local markets outside the guilds, and that created the “gedik” (right to work and produce a kind of goods and practicing craft wherever craftsman wants and make it hereditary) phenomenon, that in realities in poorly or non-industrialized region gave some place to maneuver [14, p. 14–15]. Spanish colonial losses, diminishing of foreign trade with protected colonial markets due to war with England of 1796, ineffective economic policy, grabbing inappropriate liberal reforms and stepping in dubious ways of comparative advantage in agriculture ends Spanish XVIII century [15]. According to Adam Block, the system of free trade as practiced in the Ottoman Empire (more in the XIX century but its predecessors lived best life in the end of XVIII century) restricted every attempt at industrial expansion, impeded the development of its considerable resources, and created de facto foreign monopolies, thus contributing to the impoverishment of native enterprise [16, p. 20].

To sum up, Ottomans and Spanish faced in different manner of course, the same problems: they didn't provide industrialization as Britain or French or Low Countries and Belgium did, signed trade treaties, which they shouldn't

have signed, which drag their countries into world-economy that capsulated asymmetric trade (low surplus value goods in exchange of high surplus value goods) for years and decades to come, did not strict protectionism, as a tool to defend their economies as European tradition did, unveil quick and catastrophic fiscal policy, trying to gain “easy money” in favor of taming inflation and income-outcome balance.

Bibliography:

1. Bulut M., Altay B. The Ottoman economy (1870–1913): the preliminary second generation estimates. *Turkish journal of Islamic economies*, 2021. № 9 (1). P. 95–118.
2. Clark E. The Ottoman industrial revolution. *International journal of Middle East studies*. 1974. № 5. P. 65–76.
3. Mann M. The sources of social power. Vol. II: the rise of classes and nation-state 1760–1914. Cambridge university press, 2012. 826 p.
4. Rosés Joan R., O'Rourke Kevin H., Williamson Jeffrey G. Globalization, Growth and Distribution in Spain 1500–1913. NBER : Working Paper № 13055. 2007. 55 p.
5. Akarlı A. O. Growth and retardation in the Ottoman economy, the case of ottoman Selanik 1876–1912. PhD Thesis. London school of economics and political science, 2001. 350 p.
6. Prados de la Escosura L, Nogal C.A. The rise and fall of Spain, 1270–1850. *Economic History Review*. 2013. № 66. P. 1–37.
7. Genç M. L'économie Ottomane et la guerre de XVIIIe siècle. *Turcica*. 1995. № 27. P. 177–196.
8. Pamuk Ş. The price revolution in the Ottoman Empire reconsidered. *Int. J. Middle East Stud.* 2001. № 33. P. 69–89.
9. The city in the Ottoman empire : migration and the making of urban modernity/ Ed. U. Freitag, London: Routledge, 2011. 269 p.
10. Genç M. Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. 2012. № 3. P. 175–186.
11. Reeves-Ellington B. Incorporation of the Ottoman Empire into the Capitalist World-Economy, 1750–1839. *Binghamton Journal of history*. URL: <https://www.binghamton.edu/history/docs/bing-journal-history-1999.pdf>
12. Pamuk Ş., Williamson J. Ottoman De-Industrialization 1800–1913: Assessing the Shock, Its Impact and the Response. National bureau of economic research, working paper. 2009. 43 p.
13. Rosés Joan R., O'Rourke Kevin H., Williamson Jeffrey G. Globalization, Growth and Distribution in Spain 1500–1913. NBER: Working Paper № 13055. 2007. 55 p.
14. Yildirim O. Ottoman Guilds (1600–1826): A Survey. The Return of the Guilds. Utrecht: Utrecht University, 5–7 October 2006. P. 1–20.

15. Prados de la Escosura L. The loss of colonial empire and its economic impact on Spain. Part in: The economic effects of French Revolutionary and Napoleonic Wars / ed. F. Crouzet. Leuven: Leuven university press, 1990. P. 79–85.

16. Birdal M. The political economy of Ottoman public debt: Insolvency and European Financial Control in the Late Nineteenth Century. New York : I.B. Tauris Publishers, 2010. 232 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-12>

Ямпольська Л. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії*

*Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

ІРАКСЬКИЙ КУРДИЗМ У ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: ПАРТИКУЛЯРНИЙ ТА ІНТЕГРАЛЬНИЙ ВИМИРИ

Розвиток країн Близького Сходу в міжвоєнний період і особливо після Другої світової війни позначився активізацією національних рухів з яскраво вираженими етнічною та конфесійною складовими. Основними причинами конфліктогенності на «фронтирних просторах», серед яких можна розглядати і етнічну територію Курдистану, стали етнонаціоналізм і штучна вестернізація, що супроводжувалися появою авторитарних режимів після краху світових імперій. Вірус етнонаціоналізму виступав у «прикордонних» суспільствах водночас як ідеологія та політичний рух етнічних меншин, переслідуючи основні завдання: право на територію, забезпечення автономії та самоврядування, визнання статусу своєї культури як рівної з загальнодержавною. Іракський курдизм ХХ – початку ХХІ ст. був яскравим проявом зазначених процесів.

Аналіз загального методологічного контексту націоналізму і зокрема курдського національного руху в зарубіжній (Б. Андерсон [13], М. ван Брюїнссен [14], Н. Деніз [15], М. Гюнтер [16], А. Махір [18], А. Мохаммад [19], М. Хрох [17]), сучасній російській (М. Лазарев [4; 5], І. Смирнова [8]) та українській історіографії (С. Наджат [7], Л. Ямпольська [10–12]) дає можливість акцентувати на його інтегральному характері. Підґрунтям праць цієї групи вчених є положення про «уявне

суспільство», створене завдяки ролі сучасних комунікаційних засобів, що в повній мірі може бути застосоване до процесу державотворення курдської нації, обґрунтування ідеї створення «Великого Курдистану». Партикулярним тенденціям сучасне курдознавство приділяє незначну увагу, що звужує розуміння його сутності. Незважаючи на наявність окремих праць в історіографії пострадянського простору (О. Жигаліна [1–2], В. Магомедханов [6], Н. Степанова [9]), в українській орієнталістиці вкрай мало досліджень, присвячених історії іракського курдизму.

Завдання доповіді – проаналізувати партикулярні та інтегральні тенденції в курдському національному русі ХХ – початку ХХІ ст. і процесах державотворення Іракського Курдистану.

Сучасний етнічний Курдистан не має географічної, економічної, культурної, мовної та релігійної гомогенності. Курдський націоналізм і процес національного державотворення здійснюється в кожному курдському ареалі їхнього проживання (Іраку, Туреччини, Ірану та Сирії) відповідно до специфіки цих держав, що підкреслює його локальність і партикуляризм [2, с. 273]. Цей фактор ускладнює процес консолідації курдів як на державному, так і регіональному рівнях.

Курдизм після Першої, а особливо після Другої світових війн починає набувати подвійного виміру: партикулярного та інтегрального. Вважаючи пріоритетними завдання загальнокурдського масштабу, виступаючи за незалежний і об'єднаний Курдистан, курдські лідери основну увагу приділяли партикулярним завданням – боротьбі за автономію в курдифонних ареалах Іраку, Туреччини, Сирії, Ірану (створення Мехабадської республіки в Іранському Курдистані за участі іракських курдів на чолі з Мустафою Барзані в 1946 р.) [12, с. 155]. Вони не конкурували, а доповнювали один одного, «сприяючи розвитку історично чотирискладового, але етнічно єдиного Курдистану, всі частини якого прагнуть до кінцевої мети – об'єднання в єдину незалежну державу» [5, с. 70].

У Іракському (Південному) Курдистані зберігалися консервативні партикулярні тенденції – клановість (титульні клани Барзані і Талабані), наявність неформальних угруповань усередині авангардних політичних партій (Демократичної партії Курдистану (ДПК) на чолі з М. Барзані і Патріотичним союзом Курдистану (ПСК) на чолі з Д. Талабані), пережитки політичного екстремізму (іракські ополчення «пешмерга» доповнювали міжпартійну боротьбу кривавими зіткненнями).

Інтегральний курдський націоналізм отримав поштовх від глобалізаційних процесів і був спрямований на створення спільного транскультурного простору з використанням міжнародних неурядових організацій, телекомунікаційних систем, ЗМІ, що забезпечили нові форми підтримки або тиску на курдські національні проекти і відкрили шлях

курдизму на міжнародному рівні [див. 13–18]. Комунікаційний простір сприяв створенню каналу спілкування між курдами розділеного етнічного Курдистану і процесам етнополітичної консолідації.

Інтегральна складова курдизму, спроба повернути до «курдського питання» увагу світової спільноти через активізацію міжнародних організацій і залучення зовнішнього чинника виражена в нестабільному векторі зовнішньополітичної діяльності Мустафи Барзані 60–70-х рр. ХХ ст., який для протистояння з Багдадом (правління республіканського уряду А.К. Касема (1958–1963); першого і другого баасистських урядів А.С. Арефа та А.Х. аль-Бакра (1963–1979) набирав у період «холодної війни» прорадянської, проамериканської, проіранської чи проізраїльської спрямованості [12, с. 156].

Поразка баасистського режиму С. Хусейна у війні з силами Північно-атлантичного Альянсу в Перській затоці 1991 р. (операція «Буря в пустелі») сприяла встановленню контролю з боку курдів над усією територією їхнього проживання – Мосулом, Ербілем, Дохуком, Сулейманією і на деякий час Кіркуком, легітимізації процесів курдського державотворення під гаслом: «Курдистану – повну автономію» [17].

Після другої поразки Іраку у війні 2003 р., ліквідації уряду С. Хусейна та введення американського окупаційного режиму відбулося визнання статусу політичної автономії Іракського Курдистану (КАР) за Конституцією Іраку 2005 р., його очолив Масуд Барзані. Інтегральність і партикуляризм іракського курдизму на сучасному етапі пов'язані із зовнішнім чинником – використанням етноконфесійного фактору у військовій програмі США «Система роботи з місцевим населенням» (СРМН) – Human Terrain System (HTS), що є «транспортним засобом» для вирішення геополітичних завдань США на Близькому Сході [19].

Таким чином, іракський курдизм ХХ – початку ХХІ ст. визначався симбіозом партикулярної та інтегральної складових при безперечній домінанті першої. Незважаючи на основне завдання курдського національного руху – створення єдиного етнічного Курдистану, задекларовані інтегральні ідеї на практиці зводилися до вузькопартикулярних – боротьби за автономію курдофонних територій Іраку за відсутності єдності курдизму, наявності поліфракційності політичних організацій, кланово-племінної ворожнечі і проявів політичного екстремізму на прикладі діяльності «пешмерга».

Курдський національний рух на ґрунті світських та антиісламістських позицій (Міжнародний альянс для боротьби з Ісламською Державою в 10-х рр. ХХІ ст. активно використовував курдський фактор у військових операціях в іракському Мосулі, сирійській Ер-Ракка) продовжив боротьбу за самовизначення: від партикулярного напрямку до створення передумов загальнонаціональної консолідації.

Список використаних джерел:

1. Жигалина О.И. Мулла Мустафа Барзани. Исторический портрет. М. : ИВ РАН, 2013. 240 с.
2. Жигалина О.И. Эволюция курдского национального движения в странах Западной Азии. *Государство, общество, международные отношения на мусульманском Востоке (Афганистан, Иран, Пакистан, Турция, этнический Курдистан, соседние мусульманские районы)*. М. : ИВ РАН, Крафт+, 2014. С. 266–280.
3. Курдский вопрос в Западной Азии в начале XXI века : сб. статей; Ин-т востоковедения РАН; Ин-т Дальнего Востока РАН; отв. ред. О.И. Жигалина. М. : ИВ РАН, 2006. 341 с.
4. Лазарев М. Мустафа Барзани. *Азия и Африка сегодня*. 2004. № 6. С. 54–57.
5. Лазарев М.С. Категории курдской истории. *Лазаревские чтения*. Вып 1. М., 2012. С. 67–95.
6. Магомедханов В.М. Мустафа Барзани. Мехабадская гвардия. URL: <http://istorja.ru/forums/topic/2401-mustafa-barzani-i-mehabadskaya-respublika/>
7. Наджат С. Відносини між Іракським Курдистаном та Іраком у другому десятилітті XXI століття: пошук оптимальної моделі співіснування. *Політичне життя*. 2018. № 4. С. 102–106.
8. Смирнова И.А. Курды: судьбы, культура, язык. *Новый Курдистан*. 1999. № 1–2 (18–19). С. 23–29.
9. Степанова Н.В. Проблема курдов в Ираке. *Этносы и конфессии на Востоке: конфликты и взаимодействие* ; под ред. А.В. Торкунова; сост. В.Я. Белокреницкий, М.А. Сапронова. М. : МГИМО МИД РФ, 2005. С. 168–220.
10. Ямпольська Л.М. «Проблема Кіркуку» в контексті іракського курдизму (друга половина XX – 10-ті рр. XXI ст.). *V Конгрес сходовознавців* : збірник матеріалів, м. Київ, 9–10 грудня 2021 р. Київ : Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського, 2021. С. 158–163.
11. Ямпольська Л.М. Військові формування пешмерга в Іракському Курдистані (друга половина XX – початок XXI ст.). *International scientific conference “Scholarly disputes in philosophy, sociology, political science, and history amidst globalization and digitalization”*: conference proceedings (December 28–29, 2021. Venice, Italy). Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 46–50. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-181-7-11>
12. Ямпольська Л.М. Курдський національний рух і військово-політична діяльність Мустафи Барзані (1903–1979). *Гілея: науковий*

вісник. Збірник наукових праць. Київ : «Видавництво «Гілея», 2017. Вип. 122 (7). С. 153–158.

13. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. URL: https://sisphd.wikispaces.com/file/view/Benedict_Anderson_Imagined_Communities.pdf

14. Bruinessen van M. Kurds and Identity Politics. URL: http://www.hum.uu.nl/medewerkers/m.vanbruinessen/publications/Bruinessen_Kurds_and_the_City.pdf

15. Denise N. The Kurds and the State. Evolving National Identity in Iraq, Turkey and Iran. N. Y.: Syracuse University Press, 2005. 264 p.

16. Gunter M. The Contemporary Roots of Kurdish Nationalism in Iraq. *Kufa Review*. Winter 2013. № 2. Issue 1. URL: http://www.uokufa.edu.iq/journals/index.php/Kufa_Review/article/viewFile/26/pdf_19

17. Hroch M. From National Movement to the Fully Forward Nation. *New Left Review* I/198, March – April 1993. P. 3–20. URL: <https://newleftreview.org/I/198/miroslav-hroch-from-national-movement-to-the-fully-formed-nation>

18. Mahir A. Aziz. The Kurds of Iraq: Ethnonationalism and National Identity in Iraqi Kurdistan. URL: http://www.peace.ax/images/Silke_Jungbluth_Working_Paper_Kurdistan_FINAL.pdf

19. Mohammad V.A. Ahmed. Iraqi Kurds and Nation-Building. URL: http://csis.org/files/publication/140105_Iraq_Book_AHC.pdf

НАПРЯМ 2. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КРАЇН АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-13>

Букрієнко А. О.

*кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри японської мови і перекладу
факультету східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

РІЗНІ СЛОВОТВОРЧІ ПОТЕНЦІАЛИ КАНГО ТА ВАГО (НА ПРИКЛАДІ СЛІВ, ЩО ЗАПИСУЮТЬСЯ ОДНАКОВИМИ ІЕРОГЛІФАМИ)

При вивченні японської писемності особливу увагу привертає *канго* – лексика китайського походження – і через специфіку її графіки, і через особливості поєднання ієрогліфів в одному слові. Феномену поєднання різних ієрогліфів та утворення на цій базі нових слів присвячено багато робіт як у вітчизняній так і у закордонній японістиці. Назвати хоча б таких відомих дослідників як В. Виноградов [1], Н. Фельдман-Конрад [2], Цуджії Йошіакі [3] тощо. Всі вони розглядають цей процес або з позицій звичайного словотвору, або з точки зору лексикографії.

У досить давній розвідці А. Букрієнко та М. Андреїшена спробували розглянути це явище під дещо незвичним кутом, а саме дослідити, як впливає на значення перестановка компонентів у складених словах в японській мові:

論理 /ронрі/ логіка, роздуми ↔ 理論 /рірон/ теорія,

論議 /ронгі / обговорення ↔ 議論 /гірон/ суперечка, дебати, дискусія [4, с. 19].

Ми спробуємо дещо звузити поле дослідження, зосередивши увагу на досить цікавому явищі, яке, проте, досі не отримало достатнього висвітлення. Йдеться про випадки, коли при перестановці місцями ієрогліфи змінюють своє читання: замість запозичених китайських коренів *он* починають використовуватись власне японські основи *кун*. Завдання даної роботи – визначити, чи існують якісь особливості (стилістичні, узуальні тощо) функціонування такого типу пар слів, залучаючи для аналізу приклади з художньої літератури.

Коли говорити про такі прошарки лексики сучасної японської мови як *канто* та *ваго* (а саме до них належать досліджувані лексеми), слід пам'ятати про значний словотворчий потенціал *канто*, оскільки «починаючи з останньої третини XIX століття «верхне» читання ієрогліфа («он») мало словотворчу функцію» [5, с. 152]. Перевіримо, чи справедливе це твердження і для аналізованих слів, розглянувши пару синонімів:

登山 /тодзан/: 登 /то/ підійматися + 山 /дзан/ гора = сходження на гору,
山登り /яманоборі/: 山 /яма/ гора + 登 /ноборі/ підійматися =
сходження на гору [4, с. 20].

Ми знайшли такі приклади використання цих слів:

まけに霧にぬれ透った登山服や毛布なども並みたいいの重さではあり

芥川竜之介「河童」

/Маке-ні арава-ні нуре то:тта тодзанфуку-я мо:фу надо-мо нами тайтей-но омоса-дева арі

Акутагава Рюносукє Каппа/

Крім того, промоклі альпіністський одяг та шерстяні ковдри були важкими

Акутагава Рюносукє «Каппа» [6];

うしろを振りむいた。登山服着た青年が二人、同じ身拵えの少女が三人

太宰治「八十八夜」

/Ушіро-о орімуйта. Тодзанфуку кіта сейнен-га футарі, онаджі мікошірає-но шьо:джьо-га саннін

Дадзай Осаму Хачіджю:хачія/

Він обернувся. там було двоє юнаків у альпіністських костюмах і три дівчини, одягнених так само

Дадзай Осаму «Перший день весни» [7];

山登りがじょうずで、城山を駆け回るなどまるで平

国木田独歩「春の鳥」

/Яманоборі-га джьо:дзу де, Шірояма-о какемавару надо маруде хіра Кунікіда Доппо Хару-но торі/

Вправно вилазить на гори, тому бігати по горі Шірояма – як по рівнині

Кунікіда Доппо «Весняний птах» [6].

Можна побачити, що у перших двох прикладах слово *登山* /тодзан/ використовується як складова частина слова *登山服* /тодзанфуку/ альпіністський одяг, у той час як *山登り* /яманоборі/ функціонує як

цілком самостійна одиниця. Здається, що це зумовлено значно більшим, а порівняння з *ваго*, словотворчим потенціалом *канго*.

Список використаних джерел:

1. Виноградов В. В. Вопросы изучения словосочетаний. *Вопросы языкознания*. 1954, № 3 С. 3–24.
2. Фельдман-Конрад Н. И. Японко-русский учебный словарь иероглифов. М., 1977. 680 с.
3. 辻井義昭 漢字の成り立ち辞典。— 東京、2005. 280 p.
4. Андрєїшена М., Букрієнко А. Явище перестановки компонентів у складених словах японської мови. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови і літератури*. 2008, № 13. 18–24 с.
5. Букрієнко А. О., Комісаров К. Ю. Стилїстика японської мови. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 320 с.
6. 登山 / goo辞書 URL: <https://dictionary.goo.ne.jp/word/登山/#jn-158723>.
7. 山登り / goo辞書 URL: <https://dictionary.goo.ne.jp/word/山登り/#jn-223064>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-14>

Гончаренко А. В.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

ДРУГА ТАЙВАНСЬКА КРИЗА 1958 Р. У КОНТЕКСТІ АМЕРИКАНСЬКО-КИТАЙСЬКИХ ВІДНОСИН

Влітку 1958 р. розвідка Китайської Республіки (КР) на Тайвані дійшла висновку про те, що Пекін почав розробку ядерної зброї. Це повідомлення різко змінило значення союзу з Тайванем для США, оскільки поява у КНР ядерної зброї змінювала б баланс сил у західній частині Тихого океану, і на думку представників Пентагону та Державного департаменту, «створювала загрозу майбутньої безпеки» цілий низькі держав у Східній Азії. Ідея про надання «допомоги» режиму Чан Кайші у «поверненні на материк» стала знов актуальною. Тому

прибережні острови, які могли б зіграти роль «трампліну» для «стрибка на материк», почали сильно котуватися в політичній грі у тайванському питанні [9, с. 292–304].

Наприкінці серпня 1958 р. в американо-китайських відносинах склалася ситуація, яка дозволяла, з точки зору архітекторів зовнішньої політики США, балансувати на межі війни, широко застосовувати політику «з позиції сили». Проте радянсько-китайський договір 1950 р. стримував агресивні устремління «яструбів» у середні американського істеблішменту. Більшість американського політикуму вважала, що локальний інцидент міг легко перерости у нову світову війну.

Ще до початку бойових дій 23 серпня 1958 р. Вашингтон висловлював свої побоювання стосовно зростання напруженості в Тайванській протоці. Оскільки керівник КР Чан Кайші (1950–1975 рр.) розгорнув велику кількість військ на континентальних островах, президент США Дуайт Девід Ейзенхауер (1953–1961 рр.) та державний секретар Джон Фостер Даллес (1953–1959 рр.) усвідомлювали, які несприятливі наслідки для Тайваню та всієї Азії, може спричинити втрата островів. Вони дуже побоювалися «ефекту доміно» у цьому регіоні [7, с. 118–127].

На зустрічі з головою Об'єднаного комітету начальників штабів генералом М. Твайнінгом, що відбулася 11 серпня 1958 р., Д. Ейзенхауер зазначив, що для КР є очевидні причини залишити ці континентальні острови у західній частині протоки, проте враховуючи масове розгортання військ, їхня втрата стала б для всієї Азії сигналом того, що немає жодної надії зупинити комуністів у Китаї [8, с. 70–71].

12 серпня 1958 р. під час зустрічі з Д. Ейзенхауером Дж. Даллес зауважив, що «якщо Цзіньмень і Мацу будуть втрачені, китайські націоналісти перестануть вважати, що зможуть утримати Тайвань... це ключовий аспект їхнього морального духу». Президент попросив державного секретаря під час прес-конференції відзначити те, що «острова стали настільки тісно інтегрованими з Тайванем, що не залишається жодної ймовірності того, що масований наступ проти них може бути проігнорований Америкою» [8, с. 71].

Після того, як 23 серпня 1958 р. спалахнула Друга Тайванська криза, Білий Дім оприлюднив попередження КНР у формі повідомлення Дж. Даллеса Т. Моргану, який виконував обов'язки голови Комітету з міжнародних справ. У цьому документі зазначалося, що «за останні чотири роки зв'язки між островами та Тайванем стали міцнішими, і їхня незалежність збільшилася». Державний секретар США також констатував, що будь-які спроби завоювати ці острови стали б «загрозою для миру в регіоні», зазначивши, що прийняття рішення про «цінність конкретних прибережних позицій» для Тайваню в разі нападу комуністів буде завданням Д. Ейзенхауера [8, с. 71].

Керівництво США було готове використати весь арсенал засобів для досягнення переваги в Тайванській протоці під час кризи і навіть розглядало можливість застосування ядерної зброї. 25 серпня 1958 р. Об'єднаний комітет начальників штабів рекомендував президенту спочатку здійснити удар у відповідь за допомогою конвенційної зброї проти КНР. Д. Ейзенхауер схвалив телеграму для командувача американських військ у Тихоокеанському регіоні, вказавши, що перші операції повинні бути із застосуванням традиційних видів озброєнь, але при цьому дозволив готуватися «до застосування ядерної зброї для наступу вглиб території китайських комуністів, якщо це буде потрібно» [2, с. 51–61]. 27 серпня 1958 р. Бюро Державного департаменту з питань Далекого Сходу повідомило Дж. Даллеса про можливу необхідність запуску ракет у Східному Китаї та проведення більш масованої наступальної операції.

Проте 27 серпня 1958 р. на прес-конференції президент США Дуайт Ейзенхауер підтвердив, що для застосування ракет потрібен його особистий дозвіл. Він зазначив, що сподівається, що розміщення Тайбеєм однієї третини контингенту військ на континентальних островах «підсилить взаємодію між системами оборони островів з Тайванем, порівняно з тим, як це було раніше» [10]. Обережність Д. Ейзенхауера стосовно можливого використання ядерної зброї говорить про його чуйність щодо думки міжнародної спільноти та союзників, а також про те, що він усвідомлював ціну її можливого застосування. Крім того, СРСР попередив США про можливість використання ядерної зброї у відповідності з радянсько-китайським договором 1950 р.

Для стримування Пекіна 27 серпня 1958 Д. Ейзенхауер відправив військові кораблі Шостого флоту для посилення Сьомого флоту [7, с. 118–127]. Наступного дня на зборах представників Пентагону, Державного департаменту та ЦРУ адмірал А. Берк запропонував, щоб збройні сили США, які були присутні в регіоні, взяти на себе захист Тайваню, щоб зробити війська Чан Кайші повністю відповідальними за постачання і захист континентальних островів [1, с. 35–41]. Згідно з цим планом передбачалося, що КР зможе самостійно стримувати атаку на острова, а США допомагатимуть Тайваню посилити оборону за рахунок військового постачання – гаубиць, реактивних літаків та керованих ракет “Sidewinder” класу «повітря-повітря».

Д. Ейзенхауер відмовився розширювати війну до материкового Китаю або бомбардувати узбережжя провінції Фуцзянь. Оскільки конфлікт загострювався, Дж. Даллес на зборах представників Пентагону і Державного департаменту 3 вересня 1958 р. констатував, що «завданням США є стримування масованого наступу на континентальні острови» [8, с. 73]. Після розмови з президентом, 4 вересня Дж. Даллес

попередив керівництво КНР про те, що Д. Ейзенхауер не буде зволікати з використанням збройних сил для забезпечення захисту Тайваню, якщо вважатиме це за необхідне [8, с. 73]. Цей факт підтверджує послідовність Білого Дому щодо стримування комуністичного Китаю шляхом створення для них неприйнятних загроз у разі захоплення КНР островів Цзіньмень та Мацу.

Друга Тайванська криза 1958 р. детермінувала появу нової риси в американо-китайських стосунках – лідери США і КНР унаслідок цілої низки причин одночасно було зацікавлені у загостренні ситуації на міжнародній арені. Завдяки цьому конфлікту керівництво Китаю перейшло до реалізації у країні політики «трьох червоних прапорів». Вашингтон використав це загострення як привід для відмови від політики співпраці з країнами комуністичного блоку. Вперше виникло співпадіння інтересів держав, яких розділяли значні протиріччя, що пізніше неодноразово повторювалося [4, с. 78].

Керівництву США Друга Тайванська криза 1958 р. спричинила чимало проблем, проте продемонструвала певну самостійність дій з боку лідерів КНР, які на окремих етапах цієї кризи діяли без погодження з СРСР. Так, обстріл островів Мацу і Цзіньмень було здійснено без попередніх консультацій з СРСР, що було порушенням відповідних положень радянсько-китайського договору 1950 р. [6, с. 219–220]. Візит делегації СРСР до Пекіну повинен був продемонструвати радянсько-китайську однотайність у цьому питанні [3, с. 172–173]. Саме в цих акціях КНР виявлялися небезпечні тенденції для монолітного комуністичного блоку.

Перед архітекторами зовнішньої політики США все гостріше поставало питання щодо необхідності формування нового зовнішньополітичного курсу щодо КНР. Представники американського істеблішменту все частіше почали розмірковувати над тим, як використати в політичних і військово-стратегічних інтересах США радянсько-китайські протиріччя, які все більше загорювалися. За визнанням американських спостерігачів, націоналізм, на їхню думку, був основним атрибутом «китайського комунізму» [5, с. 20].

Однією з найважливіших передумов для перегляду політики США щодо КНР був відхід КПК від узгодженої лінії країн комуністичного блоку на нарадах у 1957 і 1960 рр., а також посилення антирадянських тенденцій у політиці Пекіну.

Список використаних джерел:

1. Алексеев И., Николаев Ф. О проблеме Тайваня в американо-китайских связях. *Международная жизнь*. 1984. № 5. С. 35–41.
2. Барышников В.Н. Американская политика вооружения тайваньского режима. *Проблемы Дальнего Востока*. 1983. № 1. С. 51–61.

3. Борисов О.Б., Колосков Б.Т. Советско-китайские отношения. 1945–1970. М., 1972. 476 с.
4. Дубинин Ю.А. Китайско-американские отношения. 1955–1972 гг. : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.05. М., 1975. 267 с
5. Место Китая в глобальной политике США / редкол.: В.П. Лукин (отв. ред.) и др.]. М., 1987. 359 с.
6. Советско-китайские отношения. 1917–1957: Сборник документов / отв. ред. И.Ф. Курдюков. М., 1959. 467 с.
7. Усов В. Тайваньский кризис 1958 г. *Проблемы Дальнего Востока*. 1993. № 6. С. 118–127.
8. Чэн Г. Эволюция политики США в отношении КНР (1949–2016 гг.) : дис. ... канд. ист. наук: 07.00.15. М., 2019. 221 с.
9. Eisenhower D.D. The White House Years. Vol. II. Waging Peace (1956–1961). N.-Y., 1965. 471 p.
10. President D. Eisenhower's press conference on August, 27, 1958. Foreign Relations of the United States. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1958-60v19/ch2>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-15>

Демочко Г. Л.

*кандидат історичних наук,
доцент катедри суспільних наук
Харківського національного медичного університету
м. Харків, Україна*

Семиволос В. О.

*студентка II медичного факультету
Харківського національного медичного університету
м. Харків, Україна*

СУБКУЛЬТУРА АНІМЕ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Міжкультурна комунікація сприяє обопільному збагаченню регіонів, які обмінюються культурним досвідом, розкриваючи загадки своєї ментальності. Дивовижний світ країни сонця, що сходить, відкрився нам не так давно, адже до здобуття незалежності Україна мала досить обмежені контакти з Японією. Відтепер наші країни відкриті для міжкультурного діалогу, проте традиційно східний партнер залишається

більш закритим, а от українці радо знайомляться з японською культурою та сприймають її цінності та традиції, досліджуючи не тільки філософські підвалини, а в першу чергу масову культуру, яка зацікавила вітчизняну молодь.

Мистецтво каліграфії, тонкощі чайної церемонії, ікебана, сумо, суші... Це перше, з чим асоціюється Японія у пересічного українця. Однак насправді японсько-українські зв'язки значно глибше, ніж можна собі уявити. Відомо, що візитівкою японської культури є аніме та манги – своєрідні жанри творчості для людей будь-якого віку. Багато років вони сприймалися як мультиплікаційні фільми та розважальні комікси без суттєвого сенсового навантаження, та прийшов час відкрити очі на самобутню японську культуру та довести, що аніме та манга є повноцінними жанрами із глибокими моральними засадами. При цьому притаманні вони не тільки східному світові, а й представляють загальнолюдські цінності, які перекидають місточок до споживача з будь-якого куточку світу.

Аніме (з англ. animation – анімація) – це японські анімовані фільми. Аудиторія цього виду мистецтва – від підлітків до дорослих. Аніме користується популярністю у всьому світі. Воно різниться характерною манерою зображення персонажів та фону. Випускаються у вигляді телевізійних серіалів, анімаційних повнометражних фільмів, пристосованих для показу в кіно.

За жанром аніме різноманітне, воно більш властиве мистецтву кіно, ніж анімації. Аніме має свої специфічні властивості, притаманні лише японській культурі. Перевагу надають віковій орієнтації на глядача. На противагу інших країн, анімація є переважно абстрактним мистецтвом для дітей, використовується для пародійних та гумористичних творів. Аніме є повноцінним мистецтвом, переважно драматичного характеру.

Вік зародження аніме – ХХ століття. У той час японські кіно-режисери почали перші експерименти з винайденою на Заході технікою анімації. Перші анімаційні фільми були маленькі, переважно до 5 хвилин. Авторами їх були художники-одинаки, які відтворювали ранні дослідження американських і європейських аніматорів. Для раннього виду аніме була властива наявність чотирьох пальців у героїв. За американською традицією було нескладно малювати чотири пальці, які виглядають естетичніше. Але згодом художники повернулися до малювання п'яти пальців.

Аніме було настільки популярним, що розвинуло появу отаку та хікікоморі.

Розглянемо перший термін – отаку, яким позначають осіб, які багато часу приділяють своїм захопленням: аніме чи манзі. У цьому терміні виражено негативний відтінок. Цим терміном називають людей, які

втратили інтерес до всього, окрім свого хобі, які мають обмежене коло однодумців. Слово «отаку» є одним із займенникових суфіксів ввічливості, наприклад: -сан, -чян, -тян, -кун та інших. У давнину це було одне з найввічливіших звертань – «отаку», що означає «Ваш дім». Друга половина ХХ-го століття – цим словом називали себе члени різноманітних неформальних клубів, таких, як клуби за інтересами. Це слово набуло нового значення. Теоретично, закомплексовані члени таких клубів, відзначалися ввічливістю у спілкуванні, зловживаючи суфіксами на зразок отаку. Вперше це слово-термін з'явилося у ряді статей «Дослідження “отаку”» автора Накаморі Акіо. Цей цикл публікувався в журналі «Манга бурікко», який присвячений лоліконній манзі. Період публікування з червня по грудень 1983 року. У назві твору було використано слово, яким, за свідченням Накаморі, часто називали себе представники цієї субкультури [1].

Хікікоморі (з яп. «той, хто замкнувся») – соціофоб, молодий відлюдник, особа, що не бажає соціалізуватися, уникає контактів з суспільством. Походження терміну японське. Він використовується в Японії, щоб позначити соціофобів та психічні розлади у молодого покоління. Найчастіше виявляється у юнаків і дівчат із заможних сімей віком до 30 років, для того, щоб адаптуватися у суспільстві. У Японії налічується до 1 млн хікікоморі, що становить 20% від усієї кількості молодих людей. А за офіційними даними міністерства охорони здоров'я Японії – близько 50 тисяч людей [3].

Відомо, що люди, які страждають на синдром хікікоморі, мають агресивну поведінку. Міністерство охорони здоров'я Японії визначає хікікоморі як осіб, які відмовляються від соціалізації, не залишають батьківський дім, перебувають в ізоляції від суспільства та сім'ї у окремій кімнаті більше шести місяців, не працюють та не мають заробітку. Деякі люди перебувають в ізоляції до десятка років.

Хоча аніме надзвичайно популярне у Японії, є і противники цього виду мистецтва. Деяким людям не подобається аніме за емоційність. Глядач вважає, що мультфільми створюють тільки для дитячої аудиторії, він очікує і відповідного розвитку сюжету, може відчуватися дискомфорт від перегляду аніме, розрахованого на юнацьку чи дорослу аудиторію, або відмовляючись від перегляду, створює заочну негативну думку про твір. Часто глядачам не подобається графічне зображення героїв – сумні «великі очі» або гучні голоси персонажів, це викликає дискомфорт у європейців.

Аніме пройшло довгий шлях розвитку від початку анімації, фільмів Тедзуки, до того часу, коли здобуло популярність у світі. Сюжети аніме ускладнювалися від дитячої аудиторії до дорослої, ставали складнішими і серйознішими. Аматори жанру створили аніме-серіали, розраховані на

підліткову аудиторію – хлопців і дівчат відповідного віку. Відомо, що є фанати аніме серед дорослих та літніх людей. Воно мало наздоганяти мангу, яка виникла у більш ранній період і завоювала популярність серед японців [2].

Звідси можна зробити висновок, що серед різноманітного матеріалу потрібно відбирати як шедеври, так і неповноцінні твори. Завдання батьків та представників старшого покоління – слідкувати за тим, що читає та дивиться ваша дитина, і не дозволяти дивитися серіали, з яких пропагується насилля, жорстокість. Потрібно починати дивитися аніме з кращих робіт режисерів, які представляють вищу японську культуру. Наразі в Україні діють клуби за інтересами без вікових обмежень, молодіжні угруповання, які пропагують якісну японську культуру, проводять творчі заходи, зокрема Comic Con Ukraine – щорічний фестиваль косплею, що відкриває українцям чарівний східний світ.

Список використаних джерел:

1. Парамонова В. А. Манга в Японії: захисний рефлекс надміру урбанізованого суспільства чи культурно-цивілізаційний здобуток нації? URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6618/Paramonova_Manga_v_Yaponiyi_zaxys_nyj.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Аніме та манга українською. URL: <https://goo.gl/vq7dWa>.
3. Донцова О. Сленг субкультури аніме: джерела запозичення і зв'язки з іншими молодіжними субкультурами. *Мовний простір слов'янського світу* : тези доповідей III Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених. 2017. С. 32–34.

Демочко Г. Л.

*кандидат історичних наук,
доцент катедри суспільних наук
Харківського національного медичного університету
м. Харків, Україна*

Уманець А. Ю.

*студентка II медичного факультету
Харківського національного медичного університету
м. Харків, Україна*

ХВИЛЯ ХАЛЛЮ ТА ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСЛЯЦІЇ АЗІАТСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ЄВРОПЕЙСЬКІ КРАЇНИ

Поняття глобалізації, взаємовпливу культур та міжкультурного діалогу сьогодні вже ні для кого не є новиною, проте мало хто каже про вплив азійської культури на світ. Цікаво те, що історично та культурно східний регіон був значний час закритим, розвивався законсервовано, що дало змогу йому зберегти особливе культурне середовище, досить таємниче та цікаве, яке викликає більше питань ніж дає відповідей. Та сьогодні ми спостерігаємо не просто відкриті двері для співпраці з азійським світом, а двері, які виносять «з ноги» представники хвилі халлю – корейської хвилі, яка захопила світ, не оминувши й Україну [1].

Яким чином ми можемо спостерігати хвилю халлю? Де стикаємося з корейською культурою та який ефект маємо від цього? Чим допомагає у цьому Посольство Республіки Корея в Україні?

В першу чергу, халлю цікава тим, що має шалений, потужний вплив на такі сфери, як музика, кіноіндустрія та світ моди. Від цього ми маємо й таку похідну, як підняття рівня цікавості до корейської мови. До речі, у Дніпрі функціонує Дніпровський інститут короля Седжона, який вже котрий рік поспіль набирає студентів на контрактній основі. Інститут короля Седжона – це державний заклад під керівництвом міністерства культури, спорту та туризму, який має на меті популяризувати навчання корейській мові та культурі за кордоном. На даний момент інститут функціонує в 76 країнах, 213 місцях, в тому числі й в Україні [2]. Це свідчить вчергове про те, що ефект хвилі халлю проявляється у різних сферах взаємодії між країнами, а культурне середовище, як найсприятливіше, демонструє зацікавленість українців азійськими цінностями, зокрема – культурою Кореї.

Що ж до проявів хвилі халлю як в Україні, так і у світі, можна зазначити: азійські цінності та ментальність якнайпозитивніше впливають на українське суспільство та молодь. Поняття k-pop вже давно вийшла за рамки суто музичного стилю, перетворившись на потужний молодіжний мейнстрім. Виконавці-«айдоли» транслюють через специфічну музику корейською мовою загальнолюдські моральні засади, актуальні для кожного. То ж у даному випадку мова не має значення, бо досягають такі пісні серця кожної людини незалежно від віку, національності, кольору шкіри, гендеру чи статевої орієнтації. Корейські бенди захопили не тільки внутрішні соціальні мережі, як то Naver та Daum, а вийшли на загальносвітові платформи Twitter, YouTube, Weverse, VLive, TikTok [3]. До речі, першою k-pop піснею, яка стала всесвітньо відомою, стала легка на мотив, жартівлива композиція Gangnam Style південнокорейського репера Psy у 2012 році. Це відео з найбільшою кількістю переглядів на YouTube, яке наразі має 4,5 мільярда.

Створення сприятливого середовища шанувальників, фандому, вже вийшло за межі посиденьок з друзями. Наприклад, UAverse – український фандом найпопулярнішого корейського бойз-бенду групи BTS, за довоєнних часів проводив зустрічі однодумців з метою згуртувати українських фанатів та долучити до різних проєктів, у тому числі не тільки мистецьких, а й благодійних. Під час повномасштабного російського вторгнення команда UAverse віддала заощаджені з проєктів гроші та збрала ще майже сто тисяч гривень на мікроавтобус для волонтерів, який доправили до Харкова. Від проєктів, які сьогодні відбуваються у Києві та Львові, також частка грошей йде на допомогу ЗСУ.

Люди, які об'єдналися заради музики, тепер активно включаються у волонтерську діяльність завдяки цінностям, трансльованим групою: «Люби себе, цінуй час, відкрийся світові». З цими меседжами учасники гурту декілька разів виступали навіть на Генеральній Асамблеї ООН, що вчергове підтверджує прихильність світу до корейської культури. Вибір амбасадорів ГА ООН став правильним вектором для впливу не тільки на молодь, але й на ширшу аудиторію, яка цікавиться самим гуртом та поділяє цінності.

Увесь світ підкорився корейському кінематографу 2020 року, коли фільм «Паразити» отримав декілька «Оскарів», у тому числі і за кращий фільм [4]. Справжнім вибухом став вихід 2021 року на екрани серіалу «Гра в кальмара», дохід від якого канал Netflix оцінив у 900 млн. доларів. Прибуток став у 42 рази більшим, ніж витрати на зйомки фільму. Вийшовши на екрани 17 вересня 2021 року, серіал очолив топ у 90 країнах світу. Сьогодні велика кількість грошей вкладається у кіноіндустрію, чекаючи нового прориву та картини із соціально драматичним сюжетом,

у якому кожен житель планети може впізнати себе та власні недоліки, які висміюються у картині.

Сфера моди також не позбавилася впливу халлю. «Рафінована простота – те, що не вдається створити багатьом європейським дизайнерам, але те, що в корейців у крові» – пишуть світові модні критики, оцінюючи творчий потенціал місцевих дизайнерів [5]. Цікаво те, що корейська мода не замикається на власних трендах, вона відкрита світові, а співпраця з іноземцями вражає. Відомі актори, айдоли та медійні особистості стали лицем тих чи інших брендів. І тут можна дивитися на співпрацю суто з прагматичного погляду, але аксіома одна – світові подобається халлю, а сама корейська хвиля відкриває для себе нові імені у різних сферах. Так, відомий учасник гурту BTS Кім Техьон у кліпі “Butter” мав шляпу від українського дизайнера Руслана Багінського зі Львова [6], а J-Норе обрав для кліпу Rush Hour джинси української модельєрки Наталії Зінько [7].

Перспективи співпраці між країнами світу та азійським регіоном сьогодні значно зросли, адже на базі хвилі халлю вже досягнуті певні зрушення не тільки у культурній сфері, а й в економіці. Ці взаємопов’язані сфери доводять, що культурний базис може стати визначальним чинником для притоку капіталу. Якщо ж додати до цього політику «м’якої сили», як охарактеризував її американський політолог Джозеф Най, то потенціал хвилі халлю можна помножити в рази. У складній ситуації військової напруги по всьому світові, в тому числі й в азійському регіоні через агресивні дії КНДР, варто підтримувати халлю, головним меседжем якої є любов та мир для усього світу. Міцні стосунки України й Республіки Корея є найкращою запорукою для плідної співпраці.

Список використаних джерел:

1. Пелюшенко О. Корейська хвиля (халлю) – «м’яка сила» Країни Вранішньої Свіжості. *Читай*. 2021. 8 грудня 2021.

2. Дніпровський інститут короля Седжона. – Офіційний сайт Посольства Республіки Корея в Україні. URL: https://overseas.mofa.go.kr/ua-uk/brd/m_8608/view.do?seq=761641

3. Хёнчжун П. История успеха BTS и как это повторить самостоятельно / П. Хёнчжун. Издательство АСТ, 2018.

4. Собецька Я., Раєвський Д. «Гра в кальмара» став найпопулярнішим серіалом Netflix, BTS очолюють Billboard, а в Оксфордський словник додали 26 корейських слів / Я. Собецька, Д. Раєвський // Бабель. 13 жовтня 2021 р. URL: <https://babel.ua/texts/71311-gra-v-kalmar-stal-naypopulyarnishim-serialom-netflix-bts-ocholyuyut-billboard-a-v>

oxsfordskiy-slovník-dodali-26-koreyskih-sliv-pivden-na-koreya-zahoplyuye-svit-tak-i-vse-yde-za-planom

5. Погорелов О. Халлю, або корейська хвиля, що захопила світ. *Ogoněk*. 4 жовтня 2022 р.. URL: <https://ogonek.shop/blogs/blog/hallyu-or-korean-wave-that-took-over-the-world/>

6. Мережу підриває фото соліста К-поп гурту BTS, який одягнув капелюх Ruslan Baginskiy. URL: https://lifestyle.24tv.ua/fashion/solist-gurtu-bts-odyagnuv-kapelyuh-ukrayinskogo-novini-ukrayini-i-svitu_n1629560

7. @Natashazinkomagazin. URL: <https://www.instagram.com/p/CjDpZpПЗYj/?igshid=YmMyMTA2M2Y%3D>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-17>

Коцюба О. О.

*студентка V курсу факультету східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

Семеніст І. В.

*доктор філологічних наук, кандидат історичних наук,
декан факультету східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМА ВИБОРУ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ АДАПТАЦІЇ КИТАЙСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ОПОВІДАННЯ ЦАНЬ СЮЕ «ЧОРНІ ОЧІ»)

Переклад існує ще з часів виникнення перших відмінностей між мовами. У сьогоденні, залежно від мети, він може виконувати безліч різноманітних функцій, проте найголовнішою та найстаршою була і лишається соціальна. На доволі простому рівні вона виражається у забезпеченні міжмовної комунікації окремих людей. Однак, якщо поглянути з точки зору художнього перекладу, його соціальна функція – надавати світовій спільноті доступ до культурного спадку окремих народів, що, своєю чергою, забезпечує взаємний обмін літературним досвідом, взаємне мовне та культурне збагачення, поглиблення уявлень людей про світ. Недарма термін «переклад» майже завжди

супроводжується поняттями «міжкультурної взаємодії», «діалогу культур», «етнокультурної інтеграції» тощо.

Дослідження різних аспектів художнього перекладу є важливим для розуміння особливостей міжкультурного дискурсу, особливо коли мова йде про далекі одна від одної культури, зокрема китайську та українську. Художній переклад китайської літератури на українську мову знайомить українського читача не лише з творчістю окремого автора, а й з усіма етнокультурними, історичними, соціальними передумовами того чи іншого твору. Таким чином, своєрідний «діалог» наших культур дозволяє нам визначити та дослідити їх відмінності та схожості, а завдяки цьому суттєвіше пізнати та розвинути власну ідентичність.

До питання міжкультурної взаємодії, що її засобом виступає художній переклад, часто додається проблема вибору й застосування перекладацьких стратегій. У той час, коли перекладений твір виступає як посередник між двома культурами, перекладач виконує функцію посередника між автором оригіналу твору та його іншомовним читачем. Застосована перекладацька стратегія може суттєво вплинути як на результат перекладу, так і на виконання поставлених перед ним завдань.

Станом на зараз поняття стратегій перекладу в перекладознавстві лишається нечітким. Найбільше уваги отримують перекладацькі трансформації, методи та способи розв'язання окремих перекладацьких проблем, у той час як стратегіями почали цікавитися відносно нещодавно. Попри це, з кожним роком інтерес до них зростає, в тому числі в колах синологів та східних перекладознавців. Існує два трактування поняття стратегій перекладу: широке та вузьке [5, с. 242]. Широке представляє перекладацькі стратегії як збірку принципів, правил та переконань, що утворюють загальну точку зору перекладача, якої той дотримується в процесі перекладу. У вузькому розумінні, стратегії прирівнюються до методів, що застосовуються для вирішення конкретних перекладацьких труднощів на певній ділянці тексту. Відтак, основна різниця полягає в рівні використання стратегій. Широке поняття стосується макрорівня (рівня всього тексту в його цілісності), а вузьке – мікрорівня (рівня окремих текстових одиниць).

Науковці пропонують наступний поділ перекладацьких стратегій за напрямками: стандартизація та адаптація. При стандартизації, як відомо, втрачається культурна цінність твору, а його мовний аспект приводиться до загальномовного стандарту. Зміст адаптації полягає в спробі передати особливості оригіналу в перекладі. Так відбувається «приспособлення» тексту до нової аудиторії, при цьому ключовим є збереження його лінгвістичного, прагматичного й соціокультурного значення. Адаптація містить в собі два піднапрями: форенізацію (очуження) й доместикацію (одомашнення). Перевагою останньої є орієнтація на мову перекладу, а

відтак і на потенційного читача. Її метою є наблизити продукт перекладу до свідомості та світосприйняття цільової аудиторії, для цього частково опускається та згладжується історико-культурна специфіка оригіналу. Стратегія форенізації, навпаки, підкреслює етнічну зумовленість тексту, відмінність мови та соціокультурного середовища оригіналу від перекладу [3, с. 439].

Вибір стратегії є відповідальністю перекладача, однак існують і певні тенденції ставлення західних дослідників до китайськомовного тексту. Якщо раніше сприйняття китайської літератури мало фестивальний та екзотичний характер, зараз погляди набули толерантності та відчуття рівності східної і західної культур. З цих причин, багато сучасних спеціалістів керуються відомим східним принципом «золотої середини» у підході до вибору перекладацьких стратегій. Ключовими у здійсненні перекладу є пошук балансу та гнучкість, що дозволитимуть виконати усі поставлені задачі. Не менш відчутним питання застосування стратегій перекладу лишається й при роботі з сучасною китайською літературою.

Цань Сюе (нар. 1953), справжнє ім'я якої – Ден Сяохуа, відома в Китаї та за його межами представниця жіночої прози напряму авангарду. Китайський авангард значною мірою побудований на ґрунті західного модерну й постмодерну та являє собою синтез формальних прийомів західного модернізму та китайської традиційної дійсності. Це означало створення нової, альтернативної літератури, деструкцію консервативних уявлень про письменництво. Представники цієї течії своїми творами висловлювали бажання реформувати усталені концепції літератури та вивести її на світовий рівень. У творчому здобутку Цань Сюе безліч притаманних тому часу особливостей: фаталізм, містицизм, перевага форми над змістом, вигадка як основа твору, довільність часопростору, схематизація персонажів, порушені причинно-наслідкові зв'язки, широка символізація, абстрактність та метафоричність.

Художній текст Цань Сюе, зокрема й оповідання «Чорні очі», просякнутий таємничою атмосферою, що зацікавлює, дивує та наводить страх одночасно. Йому властивий глибокий психологізм, хаотичність, почуття приреченості людського буття. Впізнавані риси ідіостилю авторки – поміщати персонажів у реальність страшного сновидіння, події в якому позбавлені видимої логічності та хронологічної послідовності:

– *«Дядьку, а ти бачив чорні очі?»*

– *«Ти говориши про легенду, що існує з часів Великого переселення народів, Ех, спочатку я не хотів їхати до гірського яру, але твоя тітка ось-ось мала народити, а новитуха була лише там. О, скільки ж доріг я допомагав їй пройти за суцільної темряви...»* [1, с. 89].

Провідною є також тема божевілля (часто жіночого): *«Не витримую зла цих очей, так само як не витримую їхньої суворості та пильності. Вони все ж настигли мене, проникли в моє тіло та душу, навіть розпалили вогонь у моєму животі»* [1, с. 88].

У сновидіннях Цань Сюе відчуття людини матеріалізуються в образи комах: *«Та, на жаль, усе, з чим я лишився, – тільки тривожне почуття розгубленості, декілька розрубаних черв'яків і трохи витеклої з них крові»*; *«Я стрімко почав виривати очерет із землі й натрапив на яму з купою огидних, різних за розміром хробаків»* [1, с. 87].

Культурне забарвлення мають ідіоми, метафори та символи: *«У ту ніч народився хлопчик. Пам'ятаю крики мавп з гори. А повітря, що приймала пологи, підняла розбитий таз і стукала по ньому на місяць»*; *«Я знайшов дядька, аби розпитати у нього, але він рішуче відмовив мені, сказавши, що я, мовляв, не знаю «наскільки високе небо і наскільки широка земля»* [1, с. 89].

Подібний авторський стиль, збагачений алюзіями, психологічністю, глибоким народним колоритом, робить текст важким для сприйняття, що неодмінно потрібно враховувати при перекладі. Для того, щоб правильно розрахувати співвідношення використовуваних перекладацьких стратегій, варто передбачити потенційну підготовленість українського читача до такої літератури, оцінити рівень його фонових знань. Та, навіть з урахуванням вищесказаного, складність роботи зумовлена необхідністю зберегти ту автентичність, яку творові надала його авторка. Це один з найяскравіших випадів дотримання тонкого балансу між одомашненням та очуженням. Відтак, дослідники творчості Цань Сюе вважають, що ключем до розуміння її оповідань є розуміння її власного світогляду, самоідентичності, а також особливостей звичаїв, традицій місцевості й життєвих обставин, за яких вона виросла. Через похмуру димчасту призму божевілля уві сні, вона передає враження від справжнього життя та всього, що його наповнює.

Список використаних джерел:

1. Китайська поезія і проза: збірник творів: пер. з китайської. Київ : САМІТ-КНИГА, 2021. 120 с.
2. Максимець В., Москальов Д. Наратор и хронотоп у прозі Цань Сюе. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2019. С. 68–71.
3. Волченко О. Дослідження стратегій форенізації та доместикації в теорії перекладу. *Мова і культура*. 2017. С. 437–441.
4. Корунець І. Доместикація як засіб збагачення національних мов і літератур. *Український журнал іноземної літератури Всесвіт*, 2012. С. 177–186.
5. Venuti L. Strategies of translation. Routledge encyclopetia of translation studies. London, Taylor and Francis Books Ltd., 2001. С. 240–244.

Москальов Д. П.

*кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри східної культури та літератури
факультету східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

ПОШУК СЕБЕ В РОМАНІ КОБО АБЕ «ЖІНКА В ПІСКАХ» КРИЗЬ ПРИЗМУ ФІЛОСОФІЇ АБСУРДУ

Творчість Кобо Абе так чи інакше торкається кола проблем, пов'язаних із втратою та пошуком власної ідентичності, відчуженням, такими поняттями як «я», справжня/ілюзорна реальність тощо. Осмислення даних проблем в творчості письменника може передбачати аналітичний пошук в сфері буддистської філософії, як класичної індійської, так і чань/дзен-буддистської, однією з ключових проблем якої є здатність розрізнити ілюзію та справжню реальність. Ще більш очевидним аспектом творчості Кобо Абе є те, що ріднить світ його романів із напрацюваннями західноєвропейських філософів-екзистенціалістів.

В ряді романів Кобо Абе герої, – самотні жителі багатолюдного Токіо, – виступають у ролі тих, хто втратив зв'язок з оточуючим світом, поринувши у абсолютне відчуження. Подібна екзистенціалістська тенденція віддаляє на задній план соціальний аспект зображення людини, виводячи на передній – психологічний із його зосередженістю на внутрішньому «я». Герої Кобо Абе часто потрапляють у «граничні ситуації», що дозволяє їм побачити колишнє життя і цінності в новому світі, усвідомити їх аномальність та абсурдність.

Так, і в романі «Жінка в пісках» Кобо Абе ставить свого героя перед екзистенціалістською проблемою сенсу людського буття, яка у А. Камю стає предметом рефлексії в контексті його філософії абсурду, вихідне положення якої в тому, що людині непідвладне знання ні про світ, ні про саму себе. Питання «для чого я існую?» є результатом рефлексії про неможливість пізнати кінцевих основ буття, і закономірно приводить до запитання «навіщо я роблю те, що я роблю?», адже будь-який сенс знецінюється простим фактом смерті. Усвідомлення своєї безпорадності та «закинутості», є етапною онтологічною процедурою, в результаті якої в людині може прорости відчуття спротиву, який проявляється в бунті проти відсутності сенсу, проти абсурдності людського існування. Однак цей бунт можливий лише за умови перманентного усвідомлення

абсурдності існування. «Людина абсурду» це людина, яка твердо знає, що надія – це марна трата сил, ілюзія та «ухилення від проблеми»: завтрашнього дня немає, і в цьому полягає причина внутрішньої свободи. Будь-яке інше розуміння свободи несуттєве та другорядне, оскільки людина абсурду немає уявлення про ієрархію, і про свободу «взагалі» має лише те уявлення, яке має ув'язнений в тюрмі або ж підданий сучасної держави. Відповідно, позбавлення надії та майбутнього розцінюється в філософії абсурду як умова для дії. Людина абсурду знає, що життя буде прожите тим краще, чим повніше в ній буде відсутній смисл, і не може собі дозволити ухилитися від цього знання про абсурдність буття. Логічно, що і проблема самогубства вирішується А. Камю однозначно заперечно: самогубство, як і ілюзія надії, ілюзія осмисленості життя, є ухилення від проблеми, оскільки веде до елімінації абсурду, який постає водночас і усвідомленням смерті і її неприйняттям.

В романі «Жінка в пісках» головний герой Нікі Дзюмпей зіштовхується з «граничною ситуацією», опинившись в ув'язненні. Чоловік вирушає у подорож до моря в пошуках нових експонатів для своєї колекції комах, а саме рідкісної шпанської мушки. Він вважає, що ця знахідка назавжди закарбує його ім'я в історії етимології, ідентифікує його. Однак несподівано для себе переноситься в паралельну реальність, в селище, поховане в пісках, де стикається із абсурдністю людського існування. Рутинна боротьба з піском становить собою основу існування жителів селища обмежується безнадійною та марною працею. Жителі села наче бджоли, кожного дня виконують свою рутинну роботу, що фактично не несе жодного сенсу, адже пісок все прибуває та прибуває. Всі вони є рабами власного становища. Чоловік, проти свого бажання, опиняється в ув'язненні, з якого прагне за всяку ціну звільнитися, отримати свободу. Головний герой відчуває, що він опинився тут випадково, і позбавлений свободи незаслужено. Свобода для нього це повернення в той світ, де він має певний соціальний статус, ім'я, професію, визнаність, певну значущість в очах інших – недарма, він вирушає в подорож, сподіваючись, зробити наукове відкриття, тим самим залишити слід в науці, в історії людства, і природно, що позбавлення волі розцінюється ним як втрату прав та свобод цивілізованої людини, громадянина, та члена суспільства.

Роман побудований таким чином, що подорож героя є символічно заданою подорожжю всередину себе. Герой потрапляє в такий самий світ, з якого він вийшов, однак тут реальність радикалізована: життя зводиться до невпинної боротьби, яка не приводить до успіху, не приносить полегшення, а лише перепочинок. Герой переконаний, що він належить іншому світові, де не відчувається безнадійність та

абсурдність, і, природно, хоче туди втекти. Однак Кобо Абе ставить жорсткі рамки: втеча від безнадійного вигрібання піску є втечею від справжньої реальності, і не дозволяє своєму героєві «ухилитися від проблеми», скинути тягар екзистенції. Нікі Дзюмпей прагне свободи та звільнення, не усвідомлюючи, що свобода не там, за межами в'язниці, а тут, тобто в тій точці, де він знаходиться зараз, адже ніякої іншої точки не існує. Кобо Абе показує, що лише відмова від спроб звільнитися від в'язниці реальності може привести до свободи всередині неї. І герой робить цей крок, відмовляючись тікати, коли випадає така можливість, оскільки він перетворився в людину, для якої абсурд боротьби із піском – це даність, ухилитися від якої означає занурюватися в світ ілюзій. Зробивши вибір, герой, як говориться в кінці роману, помирає для того суспільства, від якого так відчайдушно намагався втекти, а на дні ями живе нова людина. Рішення залишитися у в'язниці є актом прийняття долі, і з людини, яка думала, що має знання про світ, Нікі Дзюмпей трансформується в особистість, яка це знання має, суть якого зводиться до усвідомлення абсурдності сізифової праці. Сізіф у А. Камю – образ людини, яка не може собі дозволити відволікатися від усвідомлення реального стану речей, що робить його міцнішим ніж уламок каменя, який він приречений котити наверх. Так і Нікі Дзюмпей уособлює особистість, яка, пройшовши шлях подолання ілюзій, здатна до чесного виконання складної роботи життя.

Список використаних джерел:

1. Камю Альбер. Вибрані твори трьох томів. Т. 3. Харків : Фоліо, 1997.
2. Абе Кобо. Жінка в пісках. Чуже обличчя. Спалена карта : романи. Київ, Дніпро, 1988 .

Погорєлова І. С.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних технологій
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ НА ПРИКЛАДІ КОРЕЙСЬКОГО ПІВОСТРОВА

Корейський півострів називають останнім бастионом холодної війни через невирішеність питання нормалізації відносин між Корейською Народною Демократичною Республікою (КНДР) і Республікою Корея (РК). З Республікою Корея Україну розділяє 7500 кілометрів, різні культура та мова, але в історії двох народів є певні історичні паралелі. Голова фракції «Слуга Народу» Д. Арахамія, спілкуючись з представниками РК зазначив, що обидві країни мають «неадекватного сусіда», окуповані території, обидві країни є молодими демократіями [1]. Багато років тому Корея була штучно розділена на Південну та Північну, пройшла через війну. Україна сьогодні у вирі війни... Росією був незаконно анексований Крим, частина території України перебуває під контролем проросійських сепаратистів і російських окупаційних військ.

Відповідно до союзницьких угод з організації повоєнного світоустрою на Далекому Сході територія Кореї була розділена по 38 паралелі на дві зони відповідальності: на півночі – радянської армії, на півдні – американських військ. Це розмежування носило тимчасовий характер з метою розгрому дислокованих японських військ, ліквідації наслідків колоніального панування Японії. Проте, фактично після розгрому японців на Півночі та Півдні почався процес формування при активній участі США і СРСР, двох корейських держав, що орієнтувалися відповідно на Вашингтон і Москву. Корейська війна остаточно (1950–1953 рр.) закріпила розкол країни. Війна розпочалася 25 червня 1950 року, коли (зі згоди Сталіна) Північна Корея вторглася до Південної Кореї. Південну Корею було врятовано завдяки втручання сил ООН на чолі зі США. Офіційно СРСР не визнавали своєї участі у війні. Кожній з воюючої сторони не вистачало сил для остаточної перемоги. 5 березня 1953 р. помер диктатор Сталін і розпочалися спроби пошуку мирного рішення. І США, і СРСР виснажилися від війни, яка вимагала від них величезних витрат. 27 липня 1953 р. було укладено договір про

припинення вогню. Президент РК Лі Син Ман виступав проти даного договору. Більше того, на переговорах представник РК відмовився ставити підпис під Угодою, але від імені сил ООН це зробив американський генерал. Було створено демілітаризовану зону, договір зафіксував встановлення територіального статус-кво, що існував на півострові до початку війни. У наступні роки не було підписано офіційний мирний договір, формально і сьогодні дві Кореї перебувають у стані війни.

Є думки щодо можливого «замороженого конфлікту» в Україні. Так, колишній головнокомандувач об'єднаних збройних сил НАТО в Європі Дж. Ставрідіс зазначив про можливе закінчення війни в Україні на кшталт Корейської війни, тобто перемир'я, мілітаризованої зони між двома сторонами, тривання ворожнечі, свого роду замороженого конфлікту [2]. Такі думки непоодинокі, наголошують, що ресурси сторін не безмежні, про закінчення гарячої фази війни та підписання угоди про припинення вогню. З урахуванням неможливості досягнення мирного договору (Україна справедливо вимагає повернути всі свої території, Росія на це не погодиться) згадують корейський варіант – «заморожування війни».

Для України такий варіант є небезпечним сценарієм. Згадаємо, що Корейська війна остаточно розділила Корею на дві країни, у біполярний період корейські інтереси були відсунуті на другий план і головна увага приділялася потребам протистояння двох військово-політичних блоків. Досвід Кореї доводить, що коли не змогли вирішити ситуацію з конфліктом одразу і справа дійшла до появи нової держави, яку визнав світ, то об'єднання країни може зайняти десятки років і так не досягти мети возз'єднання. У свій час, об'єднання Корейського півострова могло бути досягнуто кількома шляхами. Наприклад, за німецьким зразком – возз'єднання країни відбулося раптово. Економічні можливості ФРН дозволили абсорбувати біднішу НДР, але процес об'єднання вимагав колосальних фінансів і для Західної Німеччини це було непросто.

Об'єднання Кореї вимагало б ще більше ресурсів і коштів від РК. На початку 90-х рр. XX ст. багато фахівців розраховували на швидкий крах КНДР і поглинання її РК. Цього не сталося. Проте раптово, непередбачене об'єднання могло призвести до економіко-політичної кризи в РК та стати для корейського народу катастрофою. Підраховано було, що для РК об'єднання Кореї обійшлося б в 400 млрд. дол., що змушувало серйозно зважувати можливі наслідки поспішного об'єднання [3, р. 66]. На сьогодні прірва між країнами лише збільшилася. Це абсолютно різні країни: Північна Корея одна із найізольованіших і найбідніших держав у світі, є країною-ізолюмом, з жорстоким тоталітарним режимом, відсталою економікою, має ядерну зброю і здійснює ядерний шантаж. Республіка Корея є потужною державою Азійсько-Тихоокеанського регіону, однією

із найрозвиненіших економік світу, стратегічним військово-політичним союзником США. У корейців одна мова і історія, але вони вже різні, життя південних і північних корейців докорінно відрізняється. Ідеологічні розбіжності, приналежність до протилежних соціальних систем, інформаційне протистояння, розрив між поколіннями. Наприклад, молоде покоління південнокорейців замислюються, навіщо об'єднуватися, йти на жертви? Вони мають високий рівень життя, у разі об'єднання необхідно віддати колосальні фінанси Північній Кореї, щоб підтягнути їх до рівня РК. І все ж 90-і роки ХХ ст. стали важливим етапом на шляху розвитку міжкорейського діалогу. 13 грудня 1991 р. була підписана Угода про примирення й ненапад, співробітництво й обмін між РК та КНДР. Годі вперше країни офіційно визнали одна одну, взяли зобов'язання нормалізувати відносини, зміцнювати мир на Корейському півострові, створювати умови, які наближають об'єднання країни. Лише на словах... Були спроби налагодження міжкорейських відносин і на початку ХХІ ст. Проте КНДР цікавило і цікавить винятково політичне й економічне виживання північнокорейського режиму, а не міжкорейський діалог. Враховуючи те, що більше 70 років країни існували та існують у протилежних системах, у разі об'єднання корейцям необхідно буде тривалий період вирішувати соціальні, економічні, політичні, психологічні проблеми, оскільки складно буде швидко здолати економіко-політичну прірву між Півднем і Північчю. Дослідники вважають, що об'єднання Кореї якщо і можливо тільки в результаті, еволюційного шляху об'єднання півострова, якщо не ліквідації, то трансформації політичної влади в КНДР. На сьогодні існуючий статус-кво влаштує РК і КНДР. З огляду на вищесказане, можна зрозуміти наскільки важливим є досягнення територіальної єдності України, бажано у найближчій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Арахамія Д. Південна Корея може стати для України моделлю у відбудові країни. URL: <https://sluga-narodu.com/davyd-arakhamiia-pivdenna-koreia-mozhe-staty-dlia-ukrainy-modelliu-u-vidbudovi-krainy/>
2. Мигаль М. Екскомандувач НАТО спрогнозував, скільки триватиме війна в Україні. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/eksko-manduvach-nato-sprognozuvav-skilki-trivatime-viyna-v-ukrajini-861409.html>
3. Kie Bok Lee. Equalization of Income in United Korea: a Scenario Approach. *The Journal of East and West Studies*. 1992. Vol. 22. № 2.

Суворова Л. К.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри педагогічних технологій
та мовної підготовки
Державного університету «Житомирська політехніка»
м. Житомир, Україна*

ВІЙНА ЯК АПОКАЛІПТИЧНИЙ КАТАЛІЗАТОР ЕТЮДУ ТОСІО УДО «ПЕРШЕ КОХАННЯ»

Деструктивний характер концепту війни переважно втілюється через певний екзистенційний досвід, який продукує не лише видимі руйнування та прояв світосприйнятних потрясінь, а й призводить до зміщень у сфері цінностей – аксіологічних зсувів. Сюжетна канва постає своєрідним «документом доби, оскільки в ній відбивається воєнна дійсність» [2], а звичні для певної епохи картини життя мисляться як «початок легенди» [1, с. 93].

Новелістика Тосіо Удо, представлена у збірці японської малої прози «Хо́да у похмурий день», презентує читачеві не лише окрему долю, вихоплену з історичної хроніки війни, а й висвітлює покровоко-наслідковий руйнівний характер постапокаліптичної дійсності. Символічний етюд «Перше кохання» оприявнює перед читачем діалектичну єдність концептів еросу й танатосу. Найбільш означена інтерпретація цих понять зводиться до того, що під еросом розуміється життєствердна сила, певна вітальна енергія (любові, еротичного потягу); натомість танатос уособлює механізми руйнівного характеру [4] (смерть, розпад, війну, катастрофу, травматизм, апокаліптизм, хворобу і навіть мобілізацію як трагічне, буттєве приречення).

Оповідь у творі ведеться від імені першої особи – юнака, який покидає навчання у коледжі і приїздить до містечка Дайрен, очікуючи на отримання повістки. Мобілізаційні заходи усвідомлюються ним як неминуча, проте раціонально розцінена жертва. Така модифікація зображуваного диктує в душі персонажа проживання стану роздвоєння, розполовинення між бути вдома і бути на війні – просторі, онтологічно протиставленому освоєному, звично-буденному світові. Хтонічний топос рідного та зображена у ньому атрибутика наповнюють хлопця життєствердною енергією та вірою у краще. Вітаїзм зображуваного як механізм самозахисту та самоперечення можливої смерті увиразнюється завдяки образу розквітлої акації; біле, цнотливе цвітіння якої

розливало «солодкий, мов дурман, аромат» [3]. Та враз романтичне світоспоглядання уривається рецептором душевного болю, адже раціональне усвідомлення того, що скоро твоє життя кардинально зміниться, прискорює проживання межового – «лімінальної зони танатосу» [6, с. 672].

Тверезе розуміння щоденного ризику і заодно проживання неминучості смерті програмують юнака на деструктивні роздуми. Руйнування вітальної сили герой намагається зберегти через поривання у дитинство і теплі спогади: кордоцентричні переживання тісно переплітаються із образом Тійо – подруги дитинства, яка з відкритою формою туберкульозу легенів наразі перебуває у лікарні. Страх перед можливою смертю нівелюється у свідомості юнака ще з того моменту, як він беззаперечно і рішуче прагне піти навідати смертельно хвору дівчину, хоча «усі боялися та уникали контакту із хворими на туберкульоз <...>» [3]. Він розумів, що «обоє позбавлені шансу на майбутнє»; рефлексії проминальності буття замінюються проживанням життєдайних миттєвостей тут-і-зараз, тому що «таке побачення хоча б на коротку мить зігріє нас проблиском надії» [3].

Концепт війни оприявнює деструктивну сутність доволі широко; його смислово-асоціативна семантика прочитується у доволі значних межах просторових координат: від мобілізаційної кампанії (юнак – фронт – смерть) до невиліковної хвороби (дівчина – лікарня – відкрита форма туберкульозу – смерть). Обидва персонажі перебувають на війні – кожен на своїй: «Топос війни <...> не має локального обмеження, географічних рамок, він абсорбує увесь простір людської екзистенції, поглинає усі життєдайні обшири, дегуманізує світ й провокує масштабну кризу людства» [6]. Ерос стає отією невидимою силою, яка, попри невідворотність, намагається відтіснити апокаліптичні настрої і зблизити героїв у їхній спільній трагедії, об'єднати у спільному фініші – смерті, про яку Тійо в останній зустрічі сказала: «Яка ж смерть багатоліка» [3]. Невідворотне як багатоголова гідра приглушує час, стискає його на рівні тексту (місяць – тиждень – три дні). Натомість з кожним повторним візитом юнака до хворої дівчини відбувається наростання почуттів, яке тільки згущує емоційність зображуваного, психологічно стискає композиційні рамки аж до настання кульмінаційного моменту – прощання.

Композиційна структура твору асоціюється зі сходженням на Голгофу. Кожен візит у палату до хворої дівчини – це не лише ініціальний крок, це самопрощання і водночас посилення духовного та інтуїтивного зв'язків між обома, приреченими на смерть, людьми. Контакт між персонажами вибудовується градаційно: під час першого візиту був лише короткотривалий обмін поглядом, під час другого –

тривале розглядання обличчя (німа, внутрішня розмова, невербальна комунікація) і лише під час останньої, третьої зустрічі, взаємодія вербалізувалась, акустично і візуально оформилась.

Палата, де лежала хвора, щоразу постає тим топосним осердям, яке наближає долі персонажів до невідворотності трагічного. Автор вдається до гри з кольором. Під час першого візиту (найбільш віддаленого від точки прощання як неминучості) колористика варіативна: «бліде обличчя», «довге чорне волосся», «літнє кімоно з темно-синіми квітами на білому тлі», «багряні пелюстки» [3]. Експресія невідворотності смерті увиразнена образом розквітлої герані, яка символічно асоціюється з пролитою кров'ю – симптомом смерті, анатомічною рідиною, яка циркулює життя і проливання якої загрожує гибеллю. Не випадково у свідомості юнака опалі пелюстки асоціювалися саме з нею, адже мученицькі страждання дівчини алюзійно торкаються історії про смерть Спасителя, а опалі пелюстки нагадують свого роду краплі крові на жертovníку. За слушним спостереженням С. Хороба, така палітра кольорів – від білого до червоного увиразнює концепцію «таємничості, віри у потойбічне життя» [5].

Рухаючись по тексті, варто відзначити, що з поступовим наближенням до граничної лінії між буттям і небуттям відбувається своєрідне вицвітання кольорової гами: від варіативно-багатої в кольорі до сліпучо-білого: «Поверх ковдри було накинуто біле покривало. Ліжко, простирадло, наволочка, обличчя дівчини, ступні ніг, лікарняна стіна – усе було білого кольору. Ця суцільна білизна створювала враження не так чистоти, як мерзеної мертвотності. У ній було навіть щось гнітюче. Але яка це була білизна! Крізь прозорий, з блакитним відтінком шкіряний покрив проступала холодна білизна снігу» [3]. Така кольористична фактура тексту слугує його композиційним стрижнем, додатковим маркером метафоризації та епітезації трагічного.

Апокаліптична дійсність воєнного часу демонструє постійне протистояння вітаїстичного (юності, надії, кохання) та руйнівного (гибелі, хвороби, прощання, смерті). Крізь власні художні рефлексії автор в особі оповідача-героя намагається розкрити себе не лише як свідка воєнного лихоліття, а як вдалого колекціонера вражень, розкриваючи свій світ філософії війни.

Список використаних джерел:

1. Жигун С. Лабіринти і горизонти українського неореалізму : монографія. К., 2015, 400 с.
2. Стеф'юк І. Перша світова війна як суспільна норма та суспільна аномалія (філософський та літературознавчий аспекти). *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2013. Вип. 655/666. С. 21.

3. Тосіо Удо Перше кохання. *Збірник новел «Хода у похмурий день»*. URL: http://hirosima.scepsis.net/library/lib_32.html (дата звернення: 18.11.2022).

4. Фрейд З. Я і Воно / пер. з нім. В.Ф. Полянського. М.: МПО «Меттем», 1990. С. 36.

5. Хороб С. Хороб С. Апокаліптичні ремінісценції в новелістиці В. Стефаника (Функціонування есхатологічного напрямку). *Слово – образ – форма: У пошуках художності: (Літературознавчі статті і дослідження)*. Івано-Франківськ, 2000. С. 64.

6. Швець А. Жінка з хистом Аріадни: Життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному і творчому вимірах: монографія / Інститут Івана Франка НАН України; Лекторій СУА з жіночих студій УКУ; ВГО «Союз Українок». Львів, 2018. 752 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-21>

Фесенко Г. Г.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри історії і культурології
Харківського національного університету міського господарства
імені О. М. Бекетова
м. Харків, Україна*

НАНКІН: ЕСТЕТИКА ПАМ'ЯТІ МІСТА ПРО ЖЕРТВ ЯПОНСЬКО-КИТАЙСЬКОЇ ВІЙНИ (1937–1945)

В офіційній національній пам'яті КНР про японсько-китайську війну (1937–1945) є трагічна подія, що отримала назву «Нанкінська різанина». 13 грудня 1937 р. японська армія, захопивши Нанкін, тодішню столицю Китайської Республіки, вчинила численні звірства, включаючи згвалтування, підпали, грабунки, масові страти та тортури. За оцінками КНР, було жорстоко вбито близько 300 000 мирних жителів і військовополонених [1]. У 1985 р., за ініціативи муніципалітету Нанкіна, було побудовано «Меморіальний зал співвітчизників, жертв різанини японськими загарбниками в Нанкіні» [2]. Меморіальний зал включав основний експозиційний зал і упорядкований цвинтар на місці масових вбивств, де «японська армія вбила місто» [3]. Отже, вшанування жертв цієї трагедії постає як продовження пам'яті міста.

Будівництво цього меморіального залу пояснюється дослідниками не тільки бажанням міста зберегти свою пам'ять, а й змінами ідеологічних акцентів в офіційній політиці пам'яті КНР про «війну Опору». Погляд на

воєнний період, представлений у музеях епохи Мао Цзедуна, мав тенденцію применшувати жорстокість і кількість жертв на користь більш героїчного нарративу. В епоху реформ Ден Сяопіна були започатковані не лише соціальні реформи, а й «реформи пам'яті», що мали підкреслювати національну єдність через спільне страждання. Музезація Нанкінської різанини добре вписувалася у новий концепт, оскільки акцентуація уваги на японських звірствах не викликала розбіжностей у моральних оцінках китайців, що дозволяло державі спрямувати внутрішні соціальні розбіжності на зовнішнього іншого [3]. Прикметно, що Меморіальний зал було відкрито у символічну дату – 15 серпня 1985 р., день відзначення 40-ї річниці «перемоги Китаю у війни опору японській агресії».

Естетика місця Нанкінської різанини відтворена асиметричними просторовими рішеннями, його дизайн був мінімалістичним, без величких архітектурних жестів піднесеного (високих стел чи споруд, які героїчно здіймаються в небо). Меморіальний зал був спроектований китайським архітектором Ци Каном з провідною темою «життя і смерть», «біль і ненависть». Естетичний образ меморіалу, присвяченого жорстокості, – навмисно похмурий, велика частина простору (стіни, сходи тощо) мають сірий колір. Монументальний меморіальний зал, призначений для експозиції культурних реліквій та історичних матеріалів, спроектований у формі гробниці. Автор дизайну зазначав, що прагнув створити не звичайну музейну будівлю, наповнену історичними артефактами, а передусім передати відчуття «входження в гробницю». Ци Кан намагався створити «цілісний дизайн середовища», що викликає відповідні емоції у відвідувачів.

Так само мовою мінімалістичного дизайну спроектовано «емоційний простір» меморіальної площі. Тема «життя і смерті» тут розкрита за допомогою монументальної скульптури «Мати» авторства Цянь Дайінга з Нанкінського університету мистецтв. Скорботна мати, яка шукає свою дитину на цвинтарі, мертве дерево і безплідна галькова площа передають образ «смерті», який контрастує з навколишніми зеленими деревами і травою. Меморіальна площа, з її відкритим простором і відносною відсутністю явних символів, є найбільш споглядалною і гуманістичною частиною місця. Замість того, щоб спрямувати гнів глядача на конкретного агента жорстокості, він провокує більш узагальнене відчуття внутрішньої природи людської жорстокості та страждань [3].

У 1995–1997 рр. було виконано будівництво другої черги меморіального залу: меморіальної площі, масштабної скульптури, хрестоподібного пам'ятника із вигравіруваним часом Нанкінської різанини, стіни-списку загиблих, воріт меморіального залу). Важливо, що унікальна естетика дизайну меморіального залу 1985 р. була збережена під час реконструкції 1995 р. Інтегративним елементом архітектурно-

просторового рішення стала масштабна композиційна скульптура «Катастрофа стародавнього міста», що відтворює образ смерті (розбиті міські ворота, відрубані голови жертв, понівечена японська шабля і т. ін.). Фоном для скульптури є старовинна міська стіна, пронизана дірами (наче від куль і бомб). На передньому плані лежить напівпоховане тіло жертви, його голова відірвана від решти тіла, з якої видно лише руку та кисть. Над головою майорить японський ніж, червоний від крові жертви знизу. Поховане тіло статуї перетинає «міст історії», який символізує як жахи, заподіяні Китаю історією, так і позбавлення від тягара цієї історії, а також ідею про те, що пам'ять про минуле призведе до кращого майбутнього.

У 2007 р. виконано проєкт розширення меморіального залу, розроблений академіком Хе Цзітаном з Південно-Китайського технологічного університету. Порівняно з оригінальним музеєм, площа нової музейної площі зросла втричі (загальна площа збільшена до 74000 квадратних метрів, виставкова – до 9800 кв. м.). Нові та старі виставкові зали поєднані через чотири функціональні зони, включаючи зону обміну колекціями. Експоновані культурні реліквії були розширені з більш ніж 100 до 3000. Зокрема, до музею спеціально був перенесений такий культурний артефакт, як бетонна конструкція-бункер (висотою близько 3,6 метра, шириною 2,6 метра і вагою 32 тони), побудована китайськими захисниками Нанкіну для опору японській армії. Цей матеріальний «свідок героїчного подвигу китайської армії проти загарбників» відвідувачі музею можуть побачити, зайшовши у виставковий зал та спустившись по сходах до відреставрованої стародавньої міської стіни, яка була зруйнована японською армією під час захоплення Нанкіну. У виставковій залі розміщено «стіну архіву» зі свідченнями жертв Нанкінської різанини, свідчень тих, хто вижив, і свідків війни (понад 12 000). Для кращого висвітлення трагічної події, застосовано наступний естетичний прийом: чорним позначено жертв, загальною кількістю 9620; синім – тих, хто вижив, загалом 2663; сірим – іноземці та ветерани японської армії, всього 142. У виставковій залі відвідувачі читають текст, закарбований великими літерами «пам'ятати історію, а не ненависть», його автор – Лі Сюїн, який пережив Нанкінську різанину [3].

Загалом меморіальна зала, шляхом перебудови 2005–2007 років, перетворилася на монументальний історичний музей, а дизайн нової виставкової зали яскраво демонструє мету: «від історії до майбутнього». Ця зала має форму величезного «човна світу»: висока корма човна, що піднімається зі сходу, є багатим виставковим залом, а навколишня його урочиста площа може вмістити 10 000 осіб для проведення церемоній з вшанування пам'яті жертв; центральна частина – жалобна зона оригінального музею, а на західній частині – великий відкритий майданчик,

парк миру із зеленими деревами. У новому музейному просторі розміщено декілька витончених за формою і духом скульптурних груп: «Розбита сім'я», «Втеча громадян», «Крик скривджених душ» і «Стіна перемоги», які підкреслюють теми кожної виставкової зони. У Парку миру відомий скульптор Сунь Цзябінь з Академії образотворчого мистецтва Шеньян Лу Сюнь створив і спроектував 30-метрову скульптуру «Мир», виготовлену з білого мармуру. Ця скульптура, що зображує матір та сина, які тримають голубів миру, символічно відображає бачення мирного майбутнього.

Отже, нова архітектура музею «дає ключ до розуміння» історичної колекції, її візуальна форма виходить за межі функціонально-технічної мови архітектури та гармонує із соціальними прагненнями часу. Застосований архітектурний стиль, з одного боку, передає центральну тему музею, і, з іншого боку, у своєрідний спосіб привертає та посилює увагу відвідувачів до проблеми культури пам'яті про жертв Нанкінської трагедії. Дизайн архітектурно-просторових рішень музею підсилює лейтмотиви місця (найбільш помітними є зламані та тріснуті стіни, зображення матері та дитини, а також число 300 000). Число 300 000, «офіційна» кількість жертв, з'являється в кількох місцях меморіалу, а найпомітнішим є при вході в головний виставковий простір (хоча щодо кількості загиблих під час різанини, наводяться менші цифри [5], тому висловлюються припущення, що «офіційна» кількість жертв була свідомо збільшена, щоб перевищити число 290 000 жертв, які, загинули під час бомбардувань Хіросіми та Нагасакі). Такий акцент на віктимності розглядається також як спроба об'єднати націю, і створити відчуття жертви Китаю як жертви зовнішнього ворога [4]. У такий спосіб, міська пам'ять Нанкіну про трагедію стає матеріалізованою частиною національної пам'яті Китаю.

Водночас архітектурний дизайн музею зразка 2007 р., за оцінками експертів, змінив споглядальну природу оригінального дизайну 1985 р. авторства Ци Кана. Збільшення загальної площі музею надало об'єкту величчя та монументальності. Якщо початковий дизайн робив місце ледве видимим з вулиці, то реконструкція 2007 р. зробила його набагато помітнішим у міському ландшафті. Новий архітектурний простір з його величезним трикутним виставковим залом і великою відкритою площею надає музею масштаб, який перетворює початковий скромний простір на щось монументальне. Фасад нової виставкової зали тепер виходить на вулицю і утворює алею скульптур жертв, яка веде до головного входу. Найвидиміша скульптура на цій алеї (мати, яка несе бездиханне тіло своєї дитини), авторства Ву Вейшань, розміщена на фоні стіни виставкового залу, затмарює інші скульптури і має майже таку ж висоту, як і стіна виставкового залу [1]. Така «монументалізація минулого»

знерухомлює соціальну життєздатність пам'яті, визначаючи та розмежовуючи межі її інтерпретації. Величезні масштаби меморіалу можуть насправді віддалити відвідувачів від страждань і травм історії, «роблячи їхні зв'язки з минулим менш інтимними і, отже, менш сильними» [4].

У 2015 р. було реалізовано третій етап розширення простору Меморіального залу (будівництво виставкового залу «Трьох перемог»), а також втілено у навколишній простір дизайн-рішення, орієнтовані на інтеграцію місця пам'яті в міське життя у більш відкритий, інклюзивний і природний спосіб. Було створено овальний меморіальний сквер як символ перемоги Китаю в японсько-китайській війни (1937–1945) та візії «завершеності». Сквер є зеленим парком, інтегрованим у міське життя (місце відпочинку для містян), у якому «дорога перемоги», що символізує боротьбу за перемогу. Водночас сквер дозволяє вмістити 8000 людей, коли потрібні грандіозні пам'ятні заходи (на півночі скверу є невелика трибуна для мітингу). Також у сквері розміщено елемент меморіального ландшафту – меморіальна стіна (на полірованому чорному мармурі вигравіровано 300 імен героїв антияпонської війни). Дизайн концепція меморіального скверу розглядає це місце для історичних спогадів і повсякденного життя, «радість перемоги і скорботи смерті, де люди можуть згадати, відпочити, погуляти і пограти» [2].

Загалом естетика «Меморіальної зали співвітчизників, жертв різанини японськими загарбниками в Нанкіні» демонструє гуманістичне бачення страждань війни. За час свого функціонування, змінювався не лише зміст музейних експозицій, а й естетика самої меморіальної зали (від ідеї відображення дискурсу віктимності до орієнтації на героїчний дискурс перемоги).

Список використаних джерел:

1. Chang, Iris (2012). *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II*. Ishu Press. 330 p.
2. 侵华日军南京大屠杀遇难同胞纪念馆
.URL: <http://www.19371213.com.cn/>.
3. 侵华日军南京大屠杀遇难同胞纪念馆：永远教科书. *中央政府门户网站*. 13.12 2007. URL: http://www.gov.cn/jrzg/2007-12/13/content_832597.htm.
4. Denton Kirk, A. *Exhibiting the past: China's Nanjing Massacre Memorial Museum, mass violence and resistance*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2013. 360 p.
5. Nomination Form International Memory of the World Register: Documents of Nanjing Massacre. *UNESCO: Full list of documentary heritage inscribed to the Memory of the World Register*, 2015. 11 p.

НАПРЯМ 3. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА НАРОДІВ ВЕЛИКОГО СТЕПУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-22>

Бубенок О. Б.

*доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу Євразійського степу
Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМА ПОХОДЖЕННЯ ЕТНОНІМА **БОЛГАР**

Приблизно в 630–660 рр. намітилось політичне піднесення протоболгар – у Приазов'ї виникло державне утворення Велика Болгарія. Згодом це призвело до міграцій протоболгар по територіях Європи та поширенню етноніма *болгар*. Але проблема походження самої назви цих племен – *болгар (булгар)* ще й досі становить наукову проблему.

Найбільш рання гіпотеза походження етнотопоніму *Болгарія* пов'язує його з особливостями вимови назви річки Волга, біля берегів якої мешкали племена протоболгар і яка поступово трансформувалась: Volga – Volgarii – Volgaria – Volgaria – Bulgaria (Charnock). Але відомо, що коли протоболгари в раннє Середньовіччя мешкали біля берегів цієї великої ріки, то вона мала назву Ітіль у нижній течії, принаймні там, де знаходились ці племена. Існують й інші гіпотези.

Так, на думку деяких дослідників, етнонім *булгари (болгари)*, можливо, виник із прототюркського слова *bulgha* («змішувати», «струшувати», «перемішувати») – при цьому могло йтися як про змішування всередині самих огурів, так і між огурами та їхніми сусідами – сарматами) і його похідного *bulgak* («повстання», «безлад») (Bowersock). Проте в цьому випадку не зрозуміло, проти кого мали повставати носії назви. Інша етимологія виводить походження етноніма з монгольського *bulgarak* («відокремити», «відокремити») – пов'язуючи із здобуттям Великою Болгарією незалежності від Тюркського і Аварського каганатів) (Karataı). При цьому слід звернути увагу на те, що назва *болгар* була зафіксована задовго до утворення Тюркського та Аварського каганатів. При цьому не зрозуміло, чому термін виводиться не з чуваської, а монгольської мови. Підсумовуючи слід зазначити, що

творці цих гіпотез спиралися на те, що в тюркських мовах поняття **-ар**, що є складовою терміна **болг-ар**, мало семантичне значення «людина, люди». Однак усі ці гіпотези не враховували історичних реалій.

Тому найбільший інтерес становить висунуте О. Пріцаком і підтримане П. Добревим, О. Каратаєм припущення, згідно з яким термін **болгари** утворився від з'єднання пратюркського **bel** («п'ять») і **gur** («стріла» у сенсі «плем'я») [2, с. 37–41]. На нашу думку, ця гіпотеза найбільше підтверджується історичними фактами, що містяться в історичних текстах.

Дослідники звернули увагу на те, що перші достовірні відомості про народ **болгар** відносяться до кінця V ст. Саме тоді Іоан Антіохійський писав, що імператор Зенон покликав болгар на допомогу для боротьби з остготами [5, с. 135]. Готський історик Йордан відзначає, що після смерті Аттилі у другій половині V ст. гуни рушили на схід та оселилися у степах Причорномор'я [4, с. 118–120]. Йордан писав, що вже в середині VI ст. у причорноморських степах мешкали болгары [4, с. 37]. Після Йордана етнонім **болгари** тимчасово зникає зі сторінок візантійських хронік, а замість нього в другій половині VI ст. починають вживати терміни **кутригури** та **утигури**. Прокопій Кесарійський та Агафій писали, що на схід від Танаїса (Дона. – О. Б.) у країні Евлісії мешкають утигури, а на захід – кутригури [11, 1959, с. 385–388, 434–438, 467; 1, с. 73, 88–89, 147–149]. Виходячи з того, що назви **кутригури** та **утигури** вживалися замість етнічного терміна **болгари**, логічно пов'язати ці племінні об'єднання з болгарами. Саме в нащадках утигурів та кутригурів дослідники схильні бачити засновників Великої Болгарії.

Останнім часом серед дослідників набула поширення гіпотеза С. Г. Кляшторного, згідно з якою початок етногенезу протоболгар треба виводити не з часів гунської навали, а з подій V ст., описаних Пріском Панійським [5, с. 135–136]. Пріск повідомляє, що в 463 р. до імператора Східної Римської імперії прибуло посольство від «Сарагурів», «Урогів» (Угурів. – О. Б.) та «Оногурів» [10, с. 87–88]. С. Г. Кляшторний це зсунення пов'язав з подіями в Центральній Азії [5, с. 136]. Дослідник запропонував перекладати с тюркських мов терміни **он-огур** як «десять [племен] огурів» [5, с. 137]. Отже, назва **оногур** могла вже виникнути в Центральній Азії ще до переселення її носіїв до степів Північного Кавказу.

Звертає на себе увагу те, що Пріск у своєму творі подав кілька племінних назв: **сарагури**, **уроги** (**угури**) та **оногури** [10, с. 87–88]. Якщо виходити з того, що оногурів було десять племен, то взагалі перейти Волгу мала лише частина з них – усі десять племен просто не розмістилися б у степах Волго-Донського межиріччя. А це може означати, що ми маємо справу не з назвами окремих племінних об'єднань, а з

варіантами самоназв одного племінного угруповання, де *огур* та *оногур* могли бути первісними назвами. Тому великий інтерес може становити походження назви *сарагур*. С. Г. Кляшторний пропонує розглядати цей етнонім як *сар огур* – «білі огури» [5, с. 137]. У зв'язку з цим доречно пригадати спостереженнями О. Прицака, згідно з яким у давніх кочівників Центральної Азії Захід позначався білим кольором, якщо існувала північна орієнтація [13, рр. 376–383]. Отже, сарагури були тією західною частиною оногурів, які перейшли Волгу та оселилися в степах Передкавказзя, тобто кількість племен сарагурів мала б налічувати п'ять племен. Саме п'ять племен у складі Великої Болгарії згадує Феофан [12, с. 262]. Наявність вже чотрьох племен в Великій Болгарії наприкінці VII ст., після відходу на Дунай племені Аспаруха, засвідчує «Вірменська географія» [9, с. 29].

Таким чином, можна висловити припущення, що в першій половині V ст. оногури, зсунуті зі Сходу загальним рухом племен, рушили на Захід, де їхнє західне угруповання – *сарагури* форсувало Волгу і розселилося в степах Передкавказзя, де мешкали лише гуни-акацири. Саме в період існування західного союзу п'яти племен огурів в візантійських джерелах наприкінці V ст. починають згадуватись болгари як активні учасники подій. Тобто назва *болгари* стала еквівалентом назви «союз п'яти племен огурів». Коли ж у другій половині VI ст. союз п'яти племен розпався, то досить часто візантійські автори замість етноніма *болгари* почали вживати назви *утигури* та *кутригури*..

З огляду на це особливий інтерес становлять назви протоболгарських племінних союзів – *утигури* та *кутригури*. Так, у тюркських мовах набув поширення термін *ÜÇ*, що означав «три». Таким чином, назва племінного союзу *утигури* має означати «три огура» або «три племені огурів». Виходячи з цього, можна висловити припущення, що до складу кутригурів мали входити два огурських племені. Є сенс спробувати пояснити і походження назви *кутригури*, бо в давньотюркській мові існував термін *KÖTÜRİ*, що мав значення «позаду» або «в західному напрямку» [3, с. 621]. Отже, назва *кутригури* могла означати «західні огури», якщо враховувати те, що кутригури проживали на захід від утигурів.

Проте ми знаємо, що частина кутригурів під час рейду аварів переселилася з ними далі на Захід. Так, Менандр під 568 р. загадував кутригурів, як союзників аварів у боротьбі проти Візантії, і при цьому навіть вказав їхню кількість – 10 тисяч, тобто малися на увазі чоловіки-воїни одного племені [8, с. 391–392]. Про болгар, підвладних аварам в Паннонії, згадував Феофілакт Сімокатта під 595 р., а також автор «Хроніки Федегара» під 631–632 рр., де вождем болгар був названий Кувер. Тому можна погодитися з думкою О. Комара, згідно з якою

частина кутригурів, тобто одне плем'я, була переселена до Паннонії, де вони були згодом знову відомі як болгари [6, с. 144–145].

В 603 р., коли Великий Тюркський каганат остаточно розпався на два каганати – Західний та Східний, почався процес консолідації прото-болгарських племен, тобто виникли предумови для формування Великої Болгарії (союзу п'яти племен). Але для утворення конфедерації племен кочівників має існувати один важливий фактор – наявність харизматичного роду. Таку харизму у той період у степах Східної Європи міг мати рід Дуло. «Іменник болгарських ханів» подає перелік 13 імен ханів, більшість яких походили з роду Дуло і були нащадками Аттіли [7, с. 128–129]. Вірогідно, що наприкінці V ст. нащадки Аттіли зайняли колишні землі розбитих оногурами гунів-акацирів у Східному Передкавказзі. Отже, вже тоді представники харизматичного роду Дуло могли очолити особливе плем'я.

Проте вже наприкінці VI ст. в Приазов'ї могло залишатись вже чотири протоболгарських племені – три утигурських і одне кутригурське. Відродження Західного Тюркського каганату у перші десятиліття VII ст. мало привести до переселення на Захід до середовища чотирьох огурських племен представників особливого племені, яке було очолене харизматичним кланом Дуло. І вже згодом, за часів панування хана Кубрата (Курта) (630–660 рр.), вдалося знову об'єднати племена болгар, але вже на чолі з тим племенем, яке у «Вірменській географії» відоме під назвою *Огхондор-Блкар-прибульці* [9, с. 28]. Племен до складу конфедерації увійшло знову п'ять і тому у першій половині VII ст. відродилася стара етнічна назва – *болгари*.

Список використаних джерел:

1. Агафий. О царствовании Юстиниана. Москва: АН СССР, 1953. 254 с.
2. Добрев П. Сказанието на Атиловите хуни. По следите на една научна сензация. София : Славика, 1997. 176 с.
3. *Древнетюркский словарь*. Ленинград : Наука, 1969. 676 с.
4. Йордан. О происхождении и деяниях гетов / пер. с лат. Е. Ч. Скржинской. Москва : Изд. вост. лит., 1960. 436 с.
5. Кляшторный С. Г., Султанов Г. И. Государства и народы евразийских степей в древности и средневековье. Санкт-Петербург : Петербургское востоковедение, 2000. 320 с.
6. Комар О. В. «Кубрат» і «Велика Болгарія»: проблема джерелознавчого аналізу. *Сходознавство*. Київ, 2001. № 13–14. С. 133–155.
7. Куник А. О родстве Хагано-Болгар с Чувашиами по славяно-болгарскому Именнику. *Записки императорской Академии наук*. Санкт-Петербург, 1879. Т. XXXII. Кн. II. С. 118–161.

8. Менандр. Продолжение истории Агафиевой. *Византийские историки* / пер. с греч. С. Дестуниса. Санкт-Петербург, 1860. С. 311–470.

9. Патканов К. Из нового списка географии, приписываемой Моисею Хоренскому. ЖМНП, 1883. Ч. ССХХVI. С. 21–32.

10. Приск. Сказания Приска Панийского / пер. с греч. Г. С. Дестуниса. *Ученые записки второго отд. ИАН*. Санкт-Петербург, 1861. Вып. 1. С. 1–112.

11. Прокопий из Кесарии. Война с готами / пер. с греч. С. П. Кондратьева. Москва : АН СССР, 1959. 516 с.

12. Феофан. Летопись византийца Феофана от Диоклетиана до царя Михаила и сына его Феофилакта / пер. с греч. В. И. Оболенского и Ф. А. Терновского. Санкт-Петербург, 1890. 680 с.

13. Pritsak O. Orientung und Farbsymbolyc. Zu den Farbenbezeichnungen in den altaischen Volkernamen. *Studies in Medieval Eurasian History*. London, 1981. Pp. 376–383.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-23>

Левченко В. В.

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства,

історико-правових та мовних дисциплін

Одеського національного морського університету

м. Одеса, Україна

РОЗВИТОК ТЮРКОЛОГІЇ В ОДЕСІ В 1920–1930-Х РР.

Революційні події 1917 р., трансформація геополітичної ситуації у світі після закінчення Першої світової війни та поява першої у світі соціалістичної держави призвели до того, що в 1920-ті рр. в Одесі, що увійшла до складу УСРР, відбулася трансформація організаційних форм та змісту науково-дослідних установ гуманітарного профілю, що в свою чергу вплинуло на різноманітність наукової орієнтації істориків та детермінувало плюралізм дослідницької практики. На цьому фоні радикальних змін зазнали наукові інтереси істориків – у їхніх дослідженнях, на відміну від попередніх тем, дослідження позначився поворот у бік вивчення соціально-економічного розвитку суспільства, історії класової боротьби, революційного руху наприкінці XIX – на початку XX ст., історії комуністичної партії тощо. Імперська університетська форма

історичних досліджень була замінена різноманітними організаційними формами – дослідні кафедри та їх філії, наукові товариства та їх філії, музеї, бібліотеки, архіви. Відсутність поділу наукових установ на академічні та інститутські створювала сприятливі умови для об'єднання творчих зусиль учених. У такій атмосфері в цей період однією із складових розвитку історичної науки в Одесі стало проведення наукових досліджень у галузі тюркології.

Провідним академічним центром в Одесі в 1920-х рр. у галузі тюркології була Одеська філія Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (ОФ ВУНАС). Вивчення минулого Туреччини, її політичного та економічного розвитку, культури та українсько-турецьких відносин продовж століть стало одним із пріоритетних напрямів у діяльності членів ОФ ВУНАС. Слід зазначити, що така ситуація складалася з урахуванням політичних мотивів СРСР. Після візиту до Туреччини урядової делегації та підписання договору відносини між двома країнами стали дружніми. В одному зі звітів ВУНАС від 1 квітня 1928 р. наголошувалося, що наукова діяльність українських сходознавців «тісно пов'язана з практичними потребами радянського життя, зокрема у сфері зовнішніх економічних відносин Радянського Союзу – переважно Радянської України – зі східними країнами», серед яких називалася і Туреччина [1, с. 106]. Відповідно до цього одним із основних напрямів наукових досліджень ОФ ВУНАС стало вивчення можливостей торгівлі УСРР, експорту її товарів на ринки південного сусіда – Туреччини. Тому зусилля багатьох членів Одеської філії були зосереджені на вивченні історії та культури тюркських народів.

Ініціатором і лідером у цій галузі був Олександр Опанасович Сухов (1881–1944), який у 1920-ті рр. активно займався науковою та організаційно-викладацькою роботою. У 1921 р. він брав участь у налагодженні навчального процесу в Одеському інституті народного господарства (ОІНГ), в якому проводив плідну педагогічно-наукову роботу – створив першу в УСРР кафедру економічної географії та очолював її до часу реорганізації інституту 1930 р. В ОФ ВУНАС О. О. Сухов обіймав посаду голови політико-економічного відділу. На засіданнях філії часто виступав із доповідями на теми історії та культури тюркських народів – «Современная Турция», «Якутский эпос» тощо. У друкованому органі асоціації сходознавства – журналі «Східний світ» він опублікував дві статті [2; 3].

Одним із провідних дослідників ОФ ВУНАС у галузі тюркології був Олександр Борисович Варнеке (1904 – не раніше 1945) [4]. Початкову освіту О. Б. Варнеке отримав удома, а середню в одній із гімназій Одеси. У 1921 р. він вступив до створеного цього ж року Одеського археологічного інституту, який проіснував лише один академічний рік.

У 1922 р. він перевівся на історичне відділення факультету професійної освіти Одеського інституту народної освіти, створеного у 1920 р. на базі ліквідованого Новоросійського університету [4, с. 88]. 6 грудня 1927 р. його було затверджено аспірантом Науково-дослідної кафедри Одеської Центральної наукової бібліотеки. Паралельно з навчанням в аспірантурі проводив плідну наукову діяльність у тюркській комісії (1929–1931) історико-етнологічного відділу ОФ ВУНАС, де з 27 грудня 1926 р. він вважався співробітником, а з 25 квітня 1928 р. – дійсним членом. Пріоритетним аспектом його наукових досліджень в асоціації стала історія тюркомовного населення – ногайців, які входили до татарських державних утворень, а у 20-х рр. XVII ст. з'явилися у степах Північного Причорномор'я. На засіданнях відділу він виступав із доповідями: 26 грудня 1926 р. – «Епізод з боротьби Росії за Перські ринки», 15 грудня 1928 р. – «Перехід ногайців Молочної Води до хліборобства». Захоплення молодого науковця темою тюркології призвело до того, що його було запрошено на II Український з'їзд сходознавців, який проходив у Харкові 1–6 листопада 1929 р. На з'їзді він анонсував виступ із доповіддю на тему «Класова боротьба серед ногайців у XIX столітті», але з нестановлених причин доповідь не була зачитана [5, с. 7, 17, 20, 22].

Ключовими науковими роботами О. Б. Варнеке в галузі тюркології є дві статті – «До соціально-економічної історії таврійських ногайців» [6] и «Класова боротьба серед ногайців на початку XIX ст.» [7]. У першій роботі він представив перший етап перебування таврійських ногайців у складі Російської імперії, соціально-економічні фактори їх інтеграції до соціальних верств населення північно-причорноморських земель у період XIX – початку XX ст., еволюцію у віданні сільського господарства – перехід від натурального скотарства з незначним землеробством до осілого землеробства, що сприяло налагодженню економічних зв'язків із західноєвропейськими ринками на рівні з іншими етнічними групами, що проживали на землях Північного Причорномор'я. У другій статті він охарактеризував соціальні реформи в середовищі ногайців, які ліквідували соціальну перевагу мурз та духовенства як двох привілейованих верств суспільства та перехід влади до рук ногайської торгової буржуазії, що сприяло їхньому соціально-економічному домінуванню.

Активну участь у роботі ОФ ВУНАС також брав Федір Євстафійович Петрунь (1894–1963) [8]. Уродженець Подільської губернії, 1919 р. закінчив Новоросійський університет. У 1920-ті рр. досліджував українсько-турецько-татарські відносини. На II з'їзді українських сходознавців виступив із доповіддю «Ногайці в колоніальній політиці царату». Автор низки статей – «Ханські ярлики на українські землі (До питання про українську землю)» [9], «Нове про татарську старовину Бузько-Дністрянського степу» [10] та ін.

Культурологічні аспекти історії Туреччини в ОФ ВУНАС вивчав Осип Лейбович Вайнштейн (1894–1980) [11]. Він народився в Бендерах, 1919 р. закінчив Новоросійський університет. На II з'їзд українських сходознавців підготував доповідь «Тюркський Схід у бібліотеці Воронцова», а на засіданні ОФ ВУНАС виступив з доповіддю: «Туреччина в старій західноєвропейській літературі» [5, с. 17].

Процес інституціоналізації тюркологічних досліджень в Одесі, як і загалом в УСРР у 1920-х рр., був штучно зупинений шляхом репресивної політики радянської влади. У 1930–1931 рр. в Одесі припинили існування всі наукові установи і пройшла чергова реорганізація мережі вищої школи. Репресії, що проводилися владою проти вчених, призвели до згортання багатьох напрямів досліджень, особливо в галузі гуманітаристики, зокрема й тюркології. Ці дії були проявом загальної тенденції радянської влади, спрямованої щодо посилення тоталітарного режиму. Невиправдані експерименти в галузі науки та освіти, наростаючі репресії щодо представників інтелектуальної праці не могли не позначитися на якості та рівні наукових досліджень та відповідно на долях вчених.

Незважаючи на впровадження радянською владою командно-адміністративних форм управління наукою у 1930-х рр. в Одесі продовжували працювати вчені-тюркологи. Наявність таких кадрів дозволила напередодні війни створити на історичному факультеті Одеського державного університету (відкритого 1933 р.) кафедру нової історії колоніальних та залежних країн, єдину у своєму роді в УРСР. Керував цією кафедрою в. о. професора Іван Іванович Білякевич (1905–1984), який працював над докторською дисертацією «Турція во внешній політике европейских стран в эпоху империализма» [12, с. 140, 142]. Діяльність цієї кафедри була перервана початком війни.

Список використаних джерел:

1. Урсу Д.П., Музичко О.Є. Етапи та особливості розвитку сходознавства в Одесі у середині XIX–XX століттях. *Східний світ*. 2013. № 2–3. С. 92–118.

2. Сухов О. Аграрно-кліматична проблема внутрішнього плато Туреччини. *Східний світ*. 1929. № 3 (9). С. 37–49.

3. Сухов О. Анатолізація сучасної Туреччини (Географічні та економічні нотатки). *Східний світ*. 1929. № 1–2 (7–8). С. 107–120.

4. Левченко В. В. Варнеке Олександр Борисович. 1904–1938. *Одеські історики*. Т. 1 (початок XIX – середина XX ст.). Одеса, 2009. С. 88–90.

5. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. *Одеська філія. 1926–1930*. Одеса, 1930. 26 с.

6. Варнеке О. До соціально-економічної історії таврійських ногайців. *Східний світ*. 1929. № 3. С. 137–146.

7. Варнеке О. Класова боротьба серед ногайців на початку XIX ст. *Східний світ*. 1930. № 12. С. 157–162.

8. Савельєва Є. В. Дослідження історії України в науково-бібліографічній діяльності Ф. Є. Петруня. *Вісник Одеського національного університету*. 2007. Т. 12, вип. 4: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. С. 134–142.

9. Петрунь Ф. Ханські ярлики на українські землі (До питання про українську землю). *Східний світ*. № 2. 1928. С. 170–185.

10. Петрунь Ф. Нове про татарську старовину Бузько-Дністрянського степу. *Східний світ*. № 6. 1928. С. 155–175.

11. Левченко В. В. Вайнштейн Осип Львович. 1894–1980. *Одеські історики*. Т. 1 (початок XIX – середина XX ст.). Одеса, 2009. С. 84–87.

12. О научной работе историков Одессы и Киева. *Историк-марксист*. 1941. № 6. С. 140–147.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-24>

Мельник В. М.

кандидат політичних наук,

головний редактор наукового журналу «Аннали юридичної історії»,

член Американського товариства юридичної історії,

асистент кафедри політології філософського факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ПРАВОВІ УМОВИ ТА ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ СТВОРЕННЯ АВАРСЬКОГО КАГАНАТУ СХІДНОЮ РИМСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ

Утворення Аварського каганату в 558 р. імператором Юстиніаном (527–565) є не тільки тактичним успіхом [1, с. 95; 2, с. 236], але й історією стратегічного прорахунку правлячого двору Східної Римської імперії [3, с. 115–116]. Сподіваючись надалі християнізувати та цивілізаційно асимілювати аварів [4, с. 60–67], як це раніше вже сталося з остготами (535–552 рр.) [2, с. 214–215, 219–220], Юстиніан Великий самостійно ініціював і максимально сприяв посиленню військово-

політичного союзу аварів та слов'ян-антів (протягом 558–562 рр.) [5, Menander, 4].

Не забуваймо: передача Константинополем аварам (561 р.) лісо-степових просторів Подніпров'я, здійснювалася задля знищення надій слов'ян-антів на об'єднання з кочівниками-кутригурами кагана Заберхана (правив бл. 550–562) [1, с. 95; 6, с. 78; 8, с. 363]. Тобто аварське панування в Подніпров'ї мало «покарати» антів [7, с. 115]. У такому випадку, як анти, так і кутригури, вимушено розсіялися та зникли б із етнополітичної карти Східної Європи [8, с. 362–363]. Однак, імператор Юстиніан не зміг передбачити важливої обставини [9, с. 256]: якщо у випадку з протоболгарами-кутригурами цей підхід спрацював, то анти, навпаки, зуміли асимілювати аварську орду [10].

Імператор, надаючи режимом *lex foedus* 558 р. достатню свободу дій аварам у Північному Причорномор'ї [5, Menander, 4 et 5.], не припускав, що вкрай амбітна еліта аварських кочовищ, очолювана каганом Баяном (правив бл. 562–602) [11, с. 32–46], дозволить собі просто *втекти на захід* у кризовий момент західно-тюркського вторгнення 567–568 рр. [12, с. 46, 48].

Хіба міг бодай хтось уявити, під час переговорів Юстиніана з аварами (558–562 рр.), що пройде лише декілька років і «вкрай гордий» аварський народ [1, с. 94–95; 8, с. 361], інкорпорувавши чисельних дружинників-ординців волго-донського степу (утригурів, савірів тощо [1, с. 95]), втече з Дону на Тису, не чинячи мігрантам-тюркам жодного опору [3, с. 115]? Запевняємо: аварський підхід виходив за рамки соціальної етики і понятя про справедливість пізньої античності, погано корелював із візантійським розумінням «батьківщини» (*patria*) [5, Menander, 9].

Природа геостратегічної помилки Юстиніана полягала в *доброму знанні причин* аварського відступу (з монгольського степу до р. Волга авари перекочували, втікаючи від заснованого 552 р. Тюркського каганату [6, с. 79; 13, с. 23]). Відтак, досвідчений імператор повинен був усвідомлювати можливість чергової втечі аварів під тиском тих самих тюркських мечів [5, Menander, 9 et 10]. За часів Юстина II (565–578) так і сталося.

По-перше, авари не захищали волго-донські степи тому, що їм це було просто не потрібно. Тогочасний степ тягнувся, з «карпатською перервою», аж до сьогодішнього австрійського Відня (Віндобони) [14, с. 107–109]. Місця в Євразійському степу *нібито* «вистачало для всіх» [13, с. 20–25]. Задля збереження живої сили, каган Баян вирішив відступити [15]. Тут зауважимо: Східна Римська імперія надалі лише виграла від політичного сусідства та військового союзництва з новими федератами – західнотюркською ордою [6, с. 100, 307]. Однак, колишня

повага візантійців до аварів, подяка їм за підтримку в боротьбі з антами й кутригурами 559–562 рр., змінилися публічною зневагою. Хроністи добре ілюструють ментальну трансформацію [5, Menander, 23 et 24].

Який же кінцевий вихід авари знайшли у втечі з Волги та Подніпров'я до Подунав'я та Паннонії? Цей вихід – реорганізація Аварського каганату на засадах рівноправного союзу зі слов'янами [9, с. 256; 16, с. 36–37]. В результаті, «авари» відступали до Паннонії (567 р.), маючи у власному середовищі домінуючий слов'янський елемент [17, с. 38–39]. Отож, після завершення міграції 567–568 рр., «Аварський каганат» перетворився з аварської орди на слов'яно-аварську спільноту.

По-друге, окрім слов'янізації кочівників, поява аварів у Центральній Європі, водночас, виявилася стартом політичного зростання Папства. Пропонуємо назвати ці події «слов'яно-аварським парадоксом».

Протягом 567–568 рр. слов'яно-аварське вторгнення на землі Паннонії (сучасної Угорщини) призвело не тільки до різанини дакійських гепідів [18, Pauli Diac. Hist. Langob. I, 27]. Своєю жорстокістю авари зуміли налякати та прогнати з насиджених місць велике германське плем'я – лангобардів [2, с. 238–239; 3, с. 108–109]. Очолені рексом Альбоїном (правив бл. 566–572), лангобарди втекли від слов'яно-аварів так само [18, Pauli Diac. Hist. Langob. II, 6 et 7], як авари втекли на захід від орди Тюркського каганату [5, Menander 18]. Ось тільки лангобарди, враховуючи безпосередню близькість візантійських провінцій [19], мали менший вибір шляхів відступу, ніж степовики-авари чи лісостепові слов'яни Подніпров'я.

Союз лангобардських племен перетнув Альпійські гори, вторгся до візантійської Італії [18, Pauli Diac. Hist. Langob. II, 6, 7, 8]. У 568–572 рр. їхніми опорними пунктами стали міста Павія, Верона, Мілан [18, Pauli Diac. Hist. Langob. II, 14, 25]. Східна Римська імперія намагалася контролювати процес і посилено стримувала самовільні міграції лангобардських племен аж до поч. VII ст., коли укладення союзу між аварами та персами поставило під загрозу столичний Константинополь (війна 602–628 рр.) [1, с. 97; 6, с. 100].

Користуючись новою геополітичною ситуацією, лангобарди закріпилися у центрі Італії, хоча Равенна й Рим ще довго залишалися під візантійським контролем [20]. Перманентна боротьба тривала до 800 р., коли франкський рекс Карл Великий (768–814) окупував Північну Італію, розгромив розрізнені лангобардські «комітства» й отримав із рук Римського Папи корону т. зв. «імператора Заходу» [2, с. 308–312].

Саме внаслідок відволікання сил Східної Римської імперії на протистояння слов'яно-аварам у межах Балкан та персам в Азії, Італія на поч. VII ст. почала розвиватися окремо та, де-факто, перетворилася в спільноту напівнезалежних воєнізованих регіонів, керованих *стратегами*,

дуксами, комітами [21]. Останні більше думали про власні сутички з лангобардами, аніж про аварсько-перські чи, пізніше, ісламські загрози Константинополю [22].

Відтак, геополітичний дискурс еволюції Аварського каганату (роки існування: 558–805) недооцінений європейською історіографією.

«Слов'яно-Аварія» мала колосальне значення для загальноєвропейської культури, оскільки стимулювала розширення слов'янських земель за рахунок постійних вторгнень на Балкани [16, с. 36–37; 17, с. 38–42] та витіснивши лангобардів на Північ Італії [2, с. 240; 18, Pauli Diac. Hist. Langob. II, 8, 28, 31 et 32], автономізувала латинсько-католицьку культуру [2, с. 240]. Останню, після тривалої ідейно-політичної боротьби з каролінгськими франками, очолило Римське Папство.

Як зазначалося, створення Аварського каганату в 558–562 рр. – справа рук імператора Юстиніана [5, Menander, 5]. «Аварія» конституювалася як «дукат» (каган Баян став дуксом слов'яно-аварської орди на підставі *lex foedus* від 558 р.) [15]. Каганат спочатку розглядався константинопольським двором певною формою політичної противаги германським *regnum* лангобардів і гепідів (в Центральній Європі) та антсько-кутригурському союзу (в Дніпро-Дунайському міжріччі). Тоді Аварський каганат позиціонувався незаперечною частиною політико-правового поля Східної Римської імперії, а разом з ним і Християнської Ойкумени (археологічні дослідження демонструють стабільно високі темпи поширення християнства на всіх теренах Центрально-Східної Європи в середині VI ст.).

Знищивши гепідів (567 р.), прогнавши лангобардів до Італії (568 р.), поселивши в Паннонії причорноморських слов'ян (568–572 рр.), каган Баян і його спадкоємці витворили нову культурну, соціальну та правову реальність Центральної Європи. Політичне існування каганату надалі забезпечувалося фінансовими вливаннями Константинополя (т. зв. «подарунками») [2, с. 232], допоки слов'яно-авари не розпочали масштабну антивізантійську кампанію (580–626 рр.). Зрештою, програш Аварського каганату (626–627 рр.) нівелював політичний вплив аварської верхівки, але, водночас, виступив стимулом опанування Балканського півострова слов'янськими племенами [17, с. 38–39].

Список використаних джерел:

1. Люттвак Эдвард Н. Стратегия Византийской империи / пер. с англ. А. Н. Коваля. М., 2016. 664 с.
2. Хизер Питер. Восстановление Римской империи. Реформаторы Церкви и претенденты на власть / пер. с англ. Л. А. Карповой. М.: Центрполиграф, 2015. 575 с.

3. Мюссе Люсьен. Варварские нашествия на Европу: германский натиск / пер. с фр. А. П. Саниной. СПб : Евразия, 2008. 406 с.

4. Уманец А. Н., Шевченко Ю. А. Появление раннего христианства III–VII вв. в Северном Причерноморье. *Сіверицина в історії України. Збірник наукових праць*. 2010. Вип. 3. С. 60–67.

5. Менандр Византиец. История. *Византийские историки*: Дексипп, Эвнапий, Олимпиодор, Малх, Петр Магистр, Менандр, Кандид Исавр, Ноннос и Феофан Византиец. Перевод Г. С. Дестуниса. Рязань : Александрия. 2003. С. 229–335.

6. Статакопулос Дионисий. Краткая история: Византийская империя / пер. с англ. И. В. Никитиной. М. : КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2020. 320 с.

7. Щербаківський В. Формация української нації. Київ : «Стародавній Світ», 2013. 148 с.

8. Митрофанов А. Ю. Аварский каганат как политический феномен языческого этно-религиозного контекста развития Христианской Ойкумены. *Христианское чтение*. 2016. № 6. С. 350–370.

9. Курбатов Г. Л. Ранневизантийские портреты: К истории общественно-политической мысли. Л.: Издательство Ленинградского университета, 1991. 272 с.

10. Мельник Віктор. Соціально-правові реалії «Аварського каганату»: фактор *Yersinia Pestis* та дискурс міжнародної правосуб'єктності східно-європейської кочівницької спільноти. *Аннали юридичної історії*. 2020. Т. 4. Випуск 3. С. 30–72.

11. Szymański W., Dąbrowska E. *Awarzy. Węgrzy*. Wrocław : Ossolineum, 1979. 259 s.

12. Гумилёв Л. Н. Древние тюрки. М. : Клышников и Комаров и Ко., 1993. 536 с.

13. Халецки Оскар. История Центральной Европы с древних времен до XX века. *Кипящий котел народов и религий на территории между Германией и Россией* / пер. с англ. Л. А. Карповой. М. : Центрполиграф, 2019. 543 с.

14. Гумилёв Л. Н. Хунны в Азии и Европе. *Три китайских царства*. М. : Алгоритм, 2012. С. 106–175.

15. Pohl Walter. Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr. München: Verlag G. H. Beck, 1988. 529 s.

16. Вернадский Г. В. Начертание русской истории. М. : Алгоритм, 2008. 336 с.

17. Мельник В. М., Шишкина Е. В. Ранняя этническая история южных славян. Запорожье : Запорожский государственный педагогический институт, 1978. 98 с.

18. Paulus Diakonus. Geschichte der Langobarden. Essen und Stuttgart: Phaidon. 1986. 368 s.

19. Menghin Wilifred. Die Langobarden. Geschichte und Archäologie. Stuttgart : K. Theiss, 1985. 236 s.

20. Hartmann Ludo Moritz. Untersuchungen zur Geschichte der byzantinischen Verwaltung in Italien (540–750). New York : B. Franklin, 1965. 182 s.

21. Бородин О. Р. Византийская Италия в VI–VIII веках (Равеннский экзархат и Пентаполь). Барнаул : День, 1991. 366 с.

22. Jörg Jarnut. Storia dei Longobardi. Torino: Piccola Biblioteca Einaudi, 2002. XIV+148 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-25>

Рахно К. Ю.

*доктор історичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу культурної антропології
Науково-дослідного інституту українознавства
Міністерства освіти і науки України
м. Київ, Україна*

САРМАТО-АЛАНСЬКИЙ МОТИВ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІЙ КАЗЦІ

Важливість вивчення внеску сармато-аланських племен, що мешкали на західній периферії величезного євразійського степового коридору, зокрема на землях між Карпатами та Дністром, в культуру українців Карпат, обумовлена, насамперед, знаковістю ролі цих іраномовних номадів в історичному розвитку України, яка, на окремих етапах зазначеного процесу, була якщо не визначальною, то, принаймні, провідною. Починаючи з кінця I століття до н. е. й аж до IV століття н.е. у цьому регіоні змінювали одне одного сарматські й аланські угруповання, зокрема, язиги, роксолани, сіраки, аорси, ранні алани, що взаємодіяли з місцевим фракійським і кельтським населенням [3; 13]. Саме із залишком місцевих іраномовних язигів, що залишилися в Карпатах, на думку філософа та культуролога Олега Гуцуляка, і пов'язаний субетнонім гуцули, походячи від осетинського гыщыл 'малий' та знаходячи аналогії у визначенні групи остrogотів, яка відмовилася від войовничого походу на Захід, у «Готиці» Йордана як «малих готів» (Gothi Minores) [2, с. 159].

Дуже цікаві нюанси можна виявити, якщо звернутися до топоніміки осетинів, що є останніми прямими нащадками сармато-аланів. Скажімо, українські поняття верховинці, Верховина знаходять відповідності в Уелладжир, Уелладжыр, Уеллагир 'алагірці', 'мешканці Уелладжыры ком, Алагірської ущелини по річці Ардон', буквально 'Верхні (уеллаг) осетини (ир)' [1, с. 81]. Не менш характерною є назва найвищого гірського масиву Українських Карпат – Черногора. У сучасній Осетії є гора Саухох, а в більшості переказів осетинського нартівського епосу присутня однойменна Чорна гора велетнів-ваюгів – Саухох, пов'язана з потойбіччям. Вона знаходиться за «великими і безмежними степами» і слугує сполучною ланкою між світом живих і світом мертвих: щоб потрапити в царство мертвих, солярний герой Сослан вирушив до гори Саухох. У печері Чорної гори крилатий ваюг Кандзаргас тримає в неволі доньку сонця Хорческу та доньку місяця Місірхану [5, с. 203–204, 212–214]. Костянтин Тищенко вказав також на перський топонімічний відповідник української Черногори – гору Сіяхкух [12, с. 101]. Дорога до епічної Черногори описується теж дуже своєрідно, з огляду на історичні мандри сармато-аланів. За нартівським степом – глухий ліс, за ним – великі та безкраї степи, а потім уже гора ваюгів [5, с. 214].

У традиційній культурі Гуцульщини, Покуття і Закарпаття простежується чимало сармато-аланського спадку, що знаходить відповідності в осетинів. Одним із найстародавніших і найяскравіших осетинських звичаїв є посвячення коня померлому, що було включене у складну систему світоглядних уявлень. Пам'ять про такий самий звичай зберігали до кінця XIX століття старі люди на Покутті. Зокрема, у давнину в околиці Делятина Коломийського повіту був звичай, що за поховальною процесією газди вели його коня, який потім ставав власністю священика [17, с. 327]. А в гуцульському селі Кушниця Марамороського комітату наприкінці XIX століття було записано легенду про «поганого царя», який дуже мучив своїх підданців, але, зрештою, був змушений утікати від страшної процесії на триногому коні [10, с. 215–216]. За аналогією зі схожими переказами про Поган-дівча [6, с. 163–168], можна припустити, що йдеться про якесь язичницьке божество. Осетинський бог-вершник Уастирджі якраз їздить на триногому коні [4, с. 155]. Однак виразні паралелі з осетинським фольклором можна знайти і в суто закарпатських соціально-побутових казках, наприклад, у записаній фольклористом Лукою Дем'яном:

«Зловив Іван вовчєня, вигодував його, бо кортіло мати свого вовка. Та вовк вовком, Іванову вівцю задушив. І надумав Іван продати його. Веде на мотузці вовка на ярмарок, а назустріч пан їде. «Іване, що то в тебе за собака? – питає пан. – Скільки живу, а такої породи не бачив». «Чи ви, пане, зовсім не розумієтеся? – дивується Іван. – Це не собака, а

плодівник. Як його на ніч межі вівці впустити, то вранці удвоє більше овець буде». «Продай, Іване, плодівника, – просить пан. – В мене є кошара овець, та я рад ще стільки мати». Поторгувався Іван і продав за сто золотих. Ще й порадив: «Впустіть його до овець увечері, аби ніхто не бачив. Нараз закривайте двері, бо наврочите. І до ранку туди не заглядайте». Пан так і зробив. А на зорі до кошари йде, та двері не відкриваються. Прибіг до жінки і хвалиться: «Впустив я плодівника до кошари, він стільки овець наплодив, що дверей не відкрити». Якось з бідою двері відкрили. Із кошари вискочив повний, як бочка, вовк і в ліс утік. Так пан без овець зостався» [14, с. 3–4].

Аналогічну казку про те, як молодший брат продав старшим вовка під виглядом «биркуна», себто такого щасливого барана, від якого дуже ведуться вівці, записав у другій половині XIX століття у покутському селищі Яблунів під Коломиєю відомий польський фольклорист Оскар Кольберг [18, с. 211–212]. Як виняток мотив продажу вовка як барана-плідника («маркача», «завадскога барана») трапляється в південнобілоруських і польських соціально-побутових казках [15, с. 102; 16, с. 44–45; 11, с. 140–141; 19, с. 39].

Проте надзвичайно близькі оповіді є також в Осетії, де вони пов'язуються з образом бога Фалвара – покровителя дрібної рогатої худоби, який сягає доби індоіранської спільності [9]. Роль Фалвара як барана-плідника та його протистояння вовкам обіграні в осетинській соціально-побутовій казці «Кози Коблі», де трикстер Коблі за сто овець та кіз продає багатію вовка під виглядом Фалвара, який принесе так багато худоби, що не порахувати та не встерегти. Він велить на ніч замкнути Фалвара разом із худобою, а вранці змусити молодшу невістку зробити три пирога і принести їх до дверей хліва. Багач повинен там здійснити моління Фалвара, і в хліві буде так багато овець та кіз, що двері не відчиниш. Він дійсно не зміг відкрити двері, бо вовк порізав усіх овець і кіз, склавши їх біля дверей. А коли люди змогли нарешті прочинити двері, хижак дременув у ліс [7, с. 24]. Як відомо, у таких казках пародіюються застарілі релігійні вірування. В етіологічній казці «Пастух і чорт» аналогічний обман з боку чаклунки, яка в обмін на тридцять овець та кіз віддає селянинові вовка, пояснивши, що це Фалвара, якого треба на добу пустити до стада, призводить до встановлення культу самого Фалвара [8, с. 273–274]. Таким чином, на Закарпатті зберігся архаїчний фольклорний мотив, що завдячує походженням стародавнім іраномовним племенам, які прийшли з причорноморських степів, та їхнім віруванням.

Список використаних джерел:

1. Абаев В.И. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. IV. U–Z. Ленинград : Наука, 1989.

2. Гуцуляк О.Б. Пошуки Заповітного Царства: Міф – Текст – Реальність. Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2007.
3. Дзиговский А.Н. Очерки истории сарматов Карпато-Днепровских земель. Одесса : Гермес, 2003.
4. Дзиццойты Ю.А. Вопросы осетинской филологии. Т. I. Цхинвал : Республика, 2017.
5. Дзиццойты Ю.А. Нарты и их соседи. Географические и этнические названия в нартовском эпосе. Владикавказ : Алания, 1992.
6. Казакевич Геннадій. Кельти: традиційна культура та соціальні інститути. Київ : Фітосоціоцентр, 2006.
7. Осетинские народные сказки / составители С. Бритаев и Г. Калоев, предисловие Г. Калоева. Москва : Государственное издательство художественной литературы, 1959.
8. Осетинские народные сказки / составитель А.Х. Бязыров. Цхинвали : Ирыстон, 1971.
9. Рахно К.Ю. Божество осетинского пантеона Фалвара в индо-иранском контексте. *Известия СОИГСИ. Школа молодых учёных*. Владикавказ, 2021. Вып. 25. С. 21–46.
10. Сабов Е. Христоматия церковно-славянских и угро-русских литературных памятников с прибавлением угро-русских народных сказок на подлинных наречиях. Унгвар : издал Книгопечатный фонд епархии Мукачевской; книгопечатня «Келет» Варфоломая Иегера, 1893.
11. Сацяяльна-бытавыя казкі / Складальнік А. С. Фядосік. Мінск : Навука і тэхніка, 1976.
12. Тищенко К. Етномовна історія прадавньої України. Київ : Аквілон-Плюс, 2008.
13. Цыгылык В.Н. Сарматские племена. *Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (Раннеславянский и древнерусский периоды)*. Київ : Наукова думка, 1990. С. 27–33.
14. Чарівне серце. *Закарпатські казки* / зібрані та літературно опрацьовані Лукою Дем'яном. Ужгород: Карпати, 1964.
15. Federowski M. Lud białoruski na Rusi Litewskiej: Materiały do etnografii słowiańskiej, zgromadzone w latach 1877–1891. Tom III. Baśnie, przypowieści i podania ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy, Nowogródka i Sokółki. Część II. Tradycje historyczno-miejskowe, oraz powieści obyczajowo-moralne. Kraków : nakładem Akademii Umiejętności, 1903.
16. Klich E. Teksty białoruskie z powiatu Nowogródzkiego. *Materyaly i prace Komisji Językowej*. Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagiell, 1903. Tom II. S. 1–282.
17. Kolberg O. Dzieła wszystkie. Tom 54. Ruś Karpacka. Część 1. Wrocław – Poznań : Polskie wydawnictwo muzyczne; Ludowa spółdzielnia wydawnicza, 1970.

18. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny. Tom IV. Kraków : drukarnia uniwersytetu Jagiellońskiego, 1889.

19. Krzyżanowski J. Polska bajka ludowa w układzie systematycznym. Tom 2. (Wątki 1000–8256). Warszawa-Wrocław-Kraków : zakład narodowy imienia Ossolińskich, wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1963.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-26>

Русначенко А. М.

*доктор історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та історії*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ГОЛОД В КАЗАХСТАНІ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПОЛІТИКИ СОВЕТСЬКОЇ ВЛАДИ СТОСОВНО КОРИННОГО НАСЕЛЕННЯ В КІНЦІ 1920-Х – ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ І ЙОГО ОЦІНКИ

Причини цього голоду – комплексні. Вони гніздилися в самій суті уявлень про комунізм, про розвиток азійських народів імперії, зрештою – в імперському зверхньому ставленні до деяких національних меншин в ССРСР. Головна причина, зрозуміло, полягала в тому, що рух за незалежність тут в 1917–1920 роки потерпів поразку, хоч окремі його вияви були помітні ще на початку 1930-х років, головно – у вигляді переходу через кордон, на советську територію окремих загонів повстанців, яких називали басмачами. Інша причина – відміна ринкового механізму обміну і накладання обов’язкових поставок зерна та інших продуктів для індустріалізації («урало-сибірська» ініціатива Сталіна 1928 р.) і колективізація сільського господарства.

Тема Голоду в Казахстані не дістала висвітлення в українській історичній літературі, хоч про саму трагедію голоду в республіці згадувалося, помежи інших злочинів імперського режиму, для в тому числі і у викладі власне про Голодомор в Україні, але не завжди. Наскільки мені відомо, першу спробу дослідити цей голод з українського боку здійснивав професор Володимир Сергійчук. Мені доводилося побіжно згадувати цю проблему в монографії 2015 р. [2, с. 635–637]. Кілька казахських істориків, зокрема Жулдизбек Абилхожин, Талас Омарбеков – назвали проблему, а то й взялися за її дослідження [1]. Та майже всі ці публікації мені і українському досліднику недоступні. Але й в самому

Казахстані відбувся спад дослідницького інтересу до проблеми вже в кінці 1990-х. Західні історики, кілька осіб отримали доступ до архівів в Казахстані десь вже у 2000-х роках. З європейських вчених відомо про статті Нікколо Пянціола (Італія). Сара Камерон (США) підготувала монографію з цього приводу. Вона назвала казахський Голод частиною голодів, що трапилися в часи колективізації в ССРСР. В даній розвідці приділимо увагу й оцінці цих подій в сучасному Казахстані. Переважна більшість документів з цієї проблеми є на російській мові, частина документів є казахською мовою але на арабській графіці, що утруднює її читання навіть казахам. Варто пам'ятати також, що казахи пережили ще й голод 1921–1922 років, коли померло майже 1 млн. людей.

Питання оцінки Голоду в Казахстані було піднято на державному рівні ще в листопаді 1991 р. Тоді у Верховній Раді республіки була створена комісія яку очолював історик Манаш Козібаєв. Члени комісії дали оцінку подій такими виразами: «злий намір проти казахського народу», «етноцид».

З 1924 р. Казахстан був автономною республікою в складі РРФСР (Тоді вона звалася Киргизькою АРСР і тільки наступного року була перейменована в Казахську АРСР). За величиною вона поступалася тільки самій Росії як такої. Абсолютна більшість казахів вела кочовий спосіб життя, мігруючи сезонними пасовищами. Корінний народ тоді складав 57,1% населення республіки.

В перші роки советської влади рух переселенців з європейської частини імперії стримувався. З 1928 р. була дозволена переселенська компанія з європейської частини ССРСР, як правило, росіян (більшість) і українців. На межі 1927–28 р. відбулася конфіскація зерна яка зачепила чи не виключно, осіле слов'янське населення, але привела до продажу худоби казахами, які хліба теж потребували. З того ж 1928 р. року почали процес дебаїзації місцевого кочового населення: зачепило десь біля 700 багатших сімей. Ця компанія вилося в грабжі і мародерство по відношенню до казахів: як худоби, так і різних податків, які накладали на них місцеві власті. Тоді ж відбувся і перший набір казахів до війська, в Червону Армію. В наступні роки вівся наступ на казахську інтелігенцію, членів Алаш-Орди (національної партії казахів часів боротьби за самостійність в 1917–1920 рр.).

Слов'янське населення, яке попало туди в часи імперії російської і советської проживало на півночі і в південно-східному регіоні. Розорення степу вело до зміни, обмежень маршрутів кочувань казахів

З 1930 р. було вирішено в першій п'ятирічці зробити осідлим місцеве кочове населення і колективізувати його. Це були вже наміри місцевих партійних активістів республіки. Але на це було виділено мало коштів і матеріалів, села будувалися без врахування доступу до води, можливості

пасовищ. До того ж – в Казахстан прибували спецпоселенці з європейської частини імперії, це були або розкуркулені, або особи чи й сім'ї направлені за різні «гріхи» советською владою які потребували поселення, харчування. В Казахстані тоді будувалися промислові об'єкти на що теж ішли гроші і першочергово.

З початком 1931 р. крайком компартії прийняв рішення про створення великих артільей з вирощування худоби замість малих Товариств обробітку землі (ТОЗів). На жовтень 1931 року було вже колективізовано 65% господарств [1, с. 74]. Колективізація провадилася насильницькими засобами, тиском адміністрації. Лякали і робили тих, і тим, хто не прагнув вступати а колгосп: позбавленням виборчих прав, загрозою виселення з районів проживання, арештами. Значна частина середняцьких господарств були визнані куркульськими і байськими. Процес продовжився і на 1933 р., і навіть далі. Зібрані докупи в 500 і більше сімей артіль не могли в належних умовах утримувати худобу яка через хвороби, нестачу води, їжі масово гинула. Ширилися хвороби через скупчення і серед новопоселенців. До того ж, були рішення аби тяглова худоба від кочівників перейшла до колгоспів які її гостро потребували. А з нею – і частина казахів її позбавлених [5, с 164]. Ці відбувалося і шляхом збільшення поставок зерна державі в неврожайний 1931 р. і збільшенням м'ясопоставок з Казахстану-худоби казахів, які прагнули дістати зерно, а тому мусили продавали худобу. Хлібозаготівлі велися і в тих господарствах-колгоспах які займалися тільки тваринництвом. Число худоби для заготівель було значно завищено, через завищені цифри худоби яка існувала в дійсності. Наслідки були жахливі.

Як стверджує професор Буркитбай Аяган, голод почався ще в 1928 р., що навіює паралелі з початком голоду в Україні. Він був зумовлений і неврожаєм і в наступні роки. В 1929–1930-х роках голод став повсюдним в аулах. Тоді ж почалися і масові заготівлі худоби. Н. Пянціола пише дещо інше: з осені 1931 р. голод в Казахстані почався серед казахів, а весною 1932 р. поширився й на неказахів [5, с. 167]. Бо вже на лютий 1932 р. в Казахстані 87% колгоспників і 51,8% одноосібників залишилися зовсім без худоби [1.61]. Більшість її, скупчена в непристосованих умовах, просто згинула. Якщо в 1928 р. в республіці було 6500 тис. голів великої рогатої худоби, то в 1932 – тільки 965 тис., з 18 556 тис. овець залишилось тільки 1836 тис. голів, коней з того часу з 3516 тис. залишилось навіть в 1941 р. тільки 885 тис. голів [1, с. 63]. Тобто, і тут був повний провал компартійних планів.

Через вимушені крадіжки худоби різко посилилася ворожість між казахами і європейськими поселенцями. Ще в 1929 р., осінню почалися

повстання казахів проти такої влади, вони ж вибухали і в наступні роки Голоду. В деяких з них брали участь тисячі осіб.

Партійне керівництво і сам Сталін про голод знали: Філіп Голошокін – 1-й секретар крайкому компартії регулярно інформував його. Турар Рискулов, заступник голови РНК РРСФР писав про голод і його наслідки прямо до Сталіна. Але Москва (Сталін) на поступки голодним не йшла [1, с. 69–71]. В липні 1931 р. члени Казахського крайкому ВКП(б) М.І. Кахіані, І.М. Курамисов і У.Д. Ісаєв написали лист Сталіну з проханням знизити план хлібозаготівель з 75 млн пудів до 50. На це Сталін наклав резолюцію «Сделать нагоняй. Прекратить дискуссию. Ст.».

До 200 тис. казахів пішло тоді в Китай, Монголію, Афганістан, Іран і Туреччину (тепер називають значно більші числа – А.Р.), частина європейського населення теж рушила з Казахстану. Всього казахів і з ними, які пішли з республіки було 1,1 млн осіб [3, с. 119]. Казахи пішли на Урал, в західний Сибір, (пізніше-в Киргизію), але там їх теж зустріли непривітно, на промислові об'єкти брали тільки неодружених чоловіків. Сибірські власті на місцях вимагали повернути казахів додому. А казахські власті противилися цьому, бо знали, що їх у Казахстані нічим годувати [4, р. 174]. Допомогу Сибірській крайком у вигляді зернового раціону пропонував тільки тим, хто повертався в Казахстан...

Більше 90% худоби казахів впало. Це змушувало їх ставати осідлими, вступати в колгоспи, оскільки без худоби кочувати і вижити було неможливо.

Тих, хто повернувся з відкочувань, послали в колгоспи і радгоспи складені переважно з росіян. Соціальний статус таких казахів-колгоспників виявився нижчим ніж у спецпоселенців [4, р. 177]. Їх били директори, недооплачували і мало годували, змушуючи покинути місце нового прибуття. Бо був страх що продуктів і так мало, та й боялися заразних хвороб від новоприбулих. А серед казахів дійсно таки поширилися внаслідок голоду такі хвороби як тиф, холера, віспа. Тож партійні чиновники воліли не виїздити в райони, особливо вражені такими хворобами. Додавалася до цього й антисанітарія серед населення. Особливо постраждав Каркалінський округ (Центральний Казахстан) – 7 районів. Там зникли цілі аули – вимерли. Після голоду в тому окрузі і самому місті залишилось 15% попереднього населення. Центр здійснював цей злочин руками і місцевих казахських активістів, які очолювали райони і округи.

Влада намагалася таки змусити осісти казахів, але російські урядовці особливо цим не переймалася, а казахські – за національністю – радили іти туди, де є зерно і не надіятися на поміч. Отримуючи на сім'ю від 0,8 до 5,6 га землі казахи на ній не мали права вирощувати фураж для худоби. А утворені машино-силосні станції – на поміч – у 81% знаходилися за межами нових казахських поселень.

Центр метрополії врешті усвідомив проблему з осені 1932 р. рішенням ЦК ВКП(б) від 17 вересня. Тоді ж було дозволено кочівникам мати власних тварин. Від 1 жовтня того року по 1 січня 1934 р. було надіслано «поміч» зерном яке мало віддаватися з процентами. Виходило тим, кому воно попало – 40 кг на місяць на сім'ю. Значна частина тої «помічі» була розкрадена по дорозі, зокрема й місцевими властями, і не дісталася тим, хто її гостро потребував. Прокуратура Казахстану в 1933 р. завела більше 800 кримінальних справ за звинуваченнями в крадіжках продовольчої допомоги, чи влаштуванні казахів-репатріантів. 600 з них довели до суду. Цікаво, що з 1800 засуджених 566 чол. займали посади в партійному і державному апараті... В багатьох колгоспах і радгоспах голови /директори розподіляли зерно відповідно до вкладу в роботу, в багатьох радгоспах зерно просто продавали [4, р. 183]. З весни 1933 р. власті стали імпортувати худобу з Китаю, але населення її часто теж продавало, щоб купити зерно.

Нове керівництво крайкому ВКП(б) на чолі з Леоном Мірзояном- (Філіп (Шая) Іцкович Голощокін, 1-й секретар крайкому ВКП(б)) з січня 1933 р. був зміщений за «помилки», але шляхом опитування членів політбюро ЦК) дозволило більше колгоспів у формі ТОЗ. Були розформовані з 1933 р. тваринницькі великі артілі які ще існували, концентрація казахів у великих поселеннях була визнана шкідливою. З березня 1933 р. кочівникам було дозволено мати більше худоби. Центр надав деяку допомогу й тим, особам які відкочували а тепер поверталися в республіку Вона включала в себе 500 тис. пудів хліба, з них 250 тис. пудів проса і 250 тис. пудів пшениці. Але це вже відбувалося в 1933–34 роках.

В 1939 р. казахів які покинули батьківщину в час Голоду стали повертати з Волгоградської, Курганської, Тюменської областей. Стали повертатися казахи з Узбекистану. Коли ж казахи відкочували до Китаю, то советські прикордонники ставились до них як до порушників кордону і арештовували, а то й розстрілювали.

В сучасному Казахстані називають число померлих від Голоду - 1 млн.750 тис. осіб тільки казахів (42% всіх казахів), 200 тис. українців, 54 тис. узбеків і 23 тис. уйгурів. За обрахунками Сари Камерон-це чверть всього населення Советського Казахстану того часу [3, р. 117]. С. Камерон називає число померлих казахів в 1,3 млн осіб [3 р. 120]. Інші історики близькі до таких чисел. Тільки казахські історики Татімов і Алієв, як і казахський журналіст Жанболат Мамай називають 2,5 млн казахів – жертв Голоду. Найбільших втрат зазнав Східний Казахстан. Всі сучасні західні дослідники вважають що Москва використала Голод, щоб підкорити казахів советській владі. Але тільки один з цих істориків-Пейн назвав цю трагедію геноцидом. В результаті Голоду казахи стали

національною меншиною в республіці. Чисельність казахського населення досягла доголодового рівня тільки в 1969 р. Казахи перестали бути кочівниками, а мусили стати осілими землеробами.

В наступні роки після Голоду ця трагедія казахів була офіційно замовчувана советською владою, і тільки в певних художніх творах ця тема могла десь так чи інакше прориватися. Як відомо, такі «прориви» були і в українській советській літературі стосовно Голодомору (наприклад-Михайло Стельмах «Чотири броди»).

Ставлення до цієї трагедії в самому Казахстані дуже неоднозначне. Постсоветські дослідження показують, що жертвами голоду спричиненого більшовицькою політикою стало більше половини населення, стверджують сучасні казахські історики. Тому в країні періодично закликають визнати цей Голод «геноцидом на державному рівні». Однак доступ до архівів, які б могли прояснити чимало його деталей тривалий час був (та й є) закритим, а нині досить обмеженим.

17 лютого 2021 року на зустрічі в Нур-Султані спікер сенату республіки Маулен Ашімбаєв закликав не політизувати Голод в 1920–30-х роках. Він заявив, держава буде особливо уважна до 100-річчя Голоду 1921–1922 років і 90-річчю Голоду 1931–1933 років. На його думку голод в степу не був «злочином проти певної нації. В першу чергу, це вкрай важкі наслідки політики, яку проводили власті того часу. Ашаршалик- це трагедія через яку пройшов не тільки казахський народ, це страшна гуманітарна біда для всіх країн колишнього Союзу. З цієї причини ми до проблеми Ашаршалик повинні підходити, насамперед, з наукового погляду, не надаючи питанню політичний вигляд» [5].

Історик Бейбіт Койбишаєв вважає, що твердження «Голод не слід політизувати», було зроблено з оглядкою на позицію Росії. Та й учасники названого вище кругло столу не прагнули називати Голод 1931–1932 років геноцидом. Такого роду твердження стосовно вже Голодомору лунали в певний час і в Україні.

Інший історик, Талас Омарбеков, який вивчав цю проблему і виступав на цьому ж круглому столі, теж вважає, що цей голод не слід називати геноцидом. Бо в 1929–1930-му роках в Казахстані відбулося більше 300 повстань (десь 383-А.Р.). Коли б стояло завдання знищити казахів, то знищили б в той час, вважає Омарбеков. Однак, як на мене, він упускає з уваги, що знищення зброєю мало б зовсім інші наслідки для того суспільства в СРСР і світу, ніж нібито природня смерть через нестачу продовольства. При цьому він послався на український випадок, коли Голодомор ООН не визнала геноцидом. Бо, на його думку, і в казахському випадку визначення геноциду не підпадає під конвенцію ООН про геноцид від 1948 р. Він думає, що в той час советський уряд провадив політику геноциду проти казахської інтелігенції, а не проти

казахського народу. Однак, вже зауважувалося, що про цей голод тодішня преса мовчала.

Такої ж думки дотримується і Сара Кемерон, автор книги «Голодний Степ: голод, насильство і створення Советського Казахстану». Вона пише, що:

«Метою режиму була радикальна зміна казахського суспільства і створення нового соціального суспільства. Але його не хвилювало скільки людей постраждає від такого будівництва. Знайти докази, що цей план примусової модернізації був спрямований проти казахів як етнічної групи, важко».

В зв'язку з цим Талас Омарбеков пропонує за потрібне внести зміни у формулювання конвенції 1948 р., яка б відображала ці голоди в ССРСР.

Є ще одна видима сторона проблеми: голод, який почався в 1930 р. заборонено було згадувати в пресі, він ніби й не існував. Багатьом діячам компартії які сприяли йому, до недавніх пір ставили пам'ятники.

Казахстанські власті ще в 2020 р. заявляли, що буде створена комісія спеціальна істориків для вивчення історичних «білих плям», які не були досліджені в советські часи. В січні 2021 р. президент Казахстану Касим-Жомарт Токаєв в своїй статті з цього приводу, вказав і на потребу вивчення Голоду в країні. В Казахстані події Голоду 1930–33 років називають Зулмат.

Вже зауважувалося, що є питання для дослідження: як Голод в Казахстані вплинув на подальшу політику Москви щодо Центральної Азії в цілому. Чи не з досвіду Казахстану прийшло рішення про закриття кордонів України в час проведення там Голодомору в 1933 р.? Роберт Конквест ще в 1986 р. писав, що ефективність непланованого казахського голоду у знищенні місцевого опору виявилася зручною моделлю для Сталіна, коли справа дійшла до України [6, р. 196].

Таким чином, Голод був прямим, хоч і непланованим наслідком наслідком знищення кочового і напівкочового сільського господарства в республіці. Як виглядає, незважаючи на ряд досліджень великого Голоду в Казахстані 1930–32 років, проблема ще не стала вповні важливою для суспільства. Історикам треба пов'язати ці події з відповідною політикою Москви по всьому Союзу. Залишаються недослідженими особливості подій в окремих регіонах республіки, вплив Голоду на розвиток республіки в наступні десятиліття, на усвідомлення себе як спільноти казахським суспільством: як казахів, так і неказахів.

Список використаних джерел:

1. Абылхожин Ж.Д., Козыбаев М.К., Татимов М.Б. Казахстанская трагедия. *Воросы истории*. 1989. № 7.
2. Русначенко А. Нариси новітньої історії України. Кн. 2. Київ, 2015.

3. Cameron S. The Kazakh Famine of 1930–33: Current Research and New Discussions. *East-West, Journal of Ukrainian Studies*. 2016. № 2. Vol. 3.

4. Niccolo P. Famine in the Steppe. The Collectivization of the agriculture and the Kazakh herdsmen, 1928–1934. *Cauers du Monde Russe*. 2004. № 45. Vol. 1–2.

5. Голод в Казахской степи – геноцид или нет? URL: https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan_nur_sultan_golodomor_maulen_ashimbaev/31108999.html

6. Conquest R. The Harvest of Sorrow. *The Soviet Collectivization and the Terry Famine*. New York : Oxford University Press, 1986.

НАПРЯМ 4. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ТА СУЧАСНІСТЬ КРИМУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-27>

Гірна Н. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства*

*Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького
м. Львів, Україна*

УКРАЇНІЗАЦІЯ ЧОРНОМОРСЬКОГО ФЛОТУ ЯК ВИЯВ ПІДТРИМКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

На початку ХХ ст. український народ постав перед новою політичною реальністю – імперії, до складу яких входили етнічні українські землі, припинили своє існування. Процеси становлення національних держав не оминули і українців, адже одразу після падіння монархій були створені представницькі органи у Києві та Львові, які виконували державницькі функції. Так почалася Національна революція, у результаті якої була відновлена українська державність – проголошено УНР і ЗУНР, а 22 січня 1919 року вони об'єдналися.

Очевидно, що кожна держава потребує сильного війська, тому одночасно з розвитком державотворчих процесів відбувалося формування української армії. Ми детальніше зупинимося на етапах перетворення наявних тоді на території України військових частин царської армії у власне українські збройні сили на прикладі Чорноморського флоту.

Українізація Чорноморського флоту почалася у березні 1917 р., одразу після падіння самодержавства. У Севастополі вийшов із підпілля гурток «Кобзар», до складу якого входило понад двадцять флотських офіцерів українців. Власне члени «Кобзаря» стали рушіями і провідниками національного руху Севастополя – ініціювали скликання зборів українських моряків, а їх у складі Чорноморського флоту було 65%. На установчих зборах була створена Українська чорноморська громада [3, с. 172]. Організація обрала собі штандарт – козацький прапор із хрестом у середині та вперше у Новітній історії України сформулювала військово-морську доктрину. Вона, зокрема, передбачала: створення потужного Чорноморського флоту з центром у Севастополі, приєднання

до нього «усіх українських морських сил у Балтійському та Каспійському просторах та на Японському просторі Зеленого Клину», укомплектування щонайменше трьох бригад лінійних кораблів, бригади крейсерів, трьох дивізій міноносців, підводних човнів, кораблів спецпризначення, а також гідроавіації. Таким чином, розпочалася українізація військово-морських сил. Про її розмах свідчить факт, що через місяць після утворення згаданої Української чорноморської громади більшість кораблів Чорноморського флоту мали українські ради. Найвпливовіші діяли на лінкорах «Іван Злотоустий», «Святий Євстахій», «Ростислав», крейсерах «Прут», «Кагул» та на ескадреному міноносці «Завидний» [1, с. 50]. Саме делегати від цих рад взяли участь у роботі I Всеукраїнського військового з'їзду, на якому виступили з вимогою залучення Чорноморського флоту до складу майбутніх Збройних сил України.

На засідання I Всеукраїнського військового з'їзду, що проходив у травні 1917 р. у залі Педагогічного музею Києва, зібралося понад сімсот делегатів – від солдатів до генералів. Вони представляли усі фронти Першої світової та два флоти – Чорноморський і Балтійський. До Президії обрали п'ятьох осіб: В. Винниченка (від Центральної Ради), С. Петлюру (від фронтників), М. Міхновського (від військовиків-тиловикив), С. Письменного (від моряків) і Ю. Кайкана (щойно призначеного командира Богданівського полку – першого полку вільного козацтва) [5, с. 125]. Знаковим рішенням з'їзду став універсал «Про створення українського війська». Документ передбачав, що у тилкових частинах колишньої царської армії українці мали виділятися в окремі підрозділи невідкладно. У бойових частинах належало проводити українізацію поступово, щоб не послабити фронту. Окрема резолюція регулювала питання українізації флотів: частина команд Балтійського флоту мала комплектуватися лише українцями, а Чорноморський флот, оскільки складався переважно з українців, і надалі мав поповнюватися лише українськими командами. Для належного забезпечення кадрами, з'їзд постановив утворити військові школи усіх рівнів і забезпечити їх українськими підручниками. Не підлягає сумніву, що широкий пласт завдань з українізації армії та створення українських підрозділів потребував безперервної роботи. Тому делегати військового з'їзду утворили Український генеральний військовий комітет у складі 21 особи [4, с. 29–31]. Його очолив Симон Петлюра, а після формування першого українського уряду – Генерального Секретаріату у червні 1917 р. він став Генеральним секретарем з військових справ.

Звістка про рішення I Всеукраїнського військового з'їзду сприяла піднесенню українців на усіх фронтах і кораблях. Першою українізованою частиною став Севастопольський флотський півекіпаж –

підрозділ мав свою корогву з портретом Тараса Шевченка, а його оркестр у червні 1917 р. першим на Чорноморському флоті почав виконувати «Ще не вмерла Україна». Тривала українізація морських екіпажів, на щоглах з'явилися синьо-жовті прапори. На Балтійському флоті моряки-українці висловили бажання утворити окремих екіпаж «Україна».

Отже, українізація військово-морських сил була дуже успішною, до осені 1917 р. майже 70% екіпажів кораблів Чорноморського флоту прийняли присягу на вірність Україні. І лише незлагоджена політика українських урядів та більшовицька пропаганда зупинили цей процес. Варто зауважити, що I Всеукраїнський військовий з'їзд ухвалив дві історичні постанови, які не належали до компетенції армії: земля має належати тим, хто її обробляє і перехід з осені 1917 р. на навчання українською мовою в усіх закладах освіти. Також він проголосив автономію України ще до проголошення I Універсалу УЦР та заявив, що існування держави неможливе без сильного війська. Справді, серед проблем доби Національної революції 1917–1921 рр. дуже помітним було те, що українське військо та й суспільство загалом значно випередило українську владу. Сподіваємося, що нинішня війна виправить цю надто дорогу історичну помилку.

Список використаних джерел:

1. Зінкевич Р. Активізація українського військового руху напередодні більшовицького перевороту (вересень – жовтень 1917 р.). *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2008. № 612. Держава та армія. С. 48–54.
2. Національні відносини в Україні у XX ст : збірник документів і матеріалів. Київ : Наукова думка. 1994. 570 с.
3. Пінак Є., Чмир М. Військо Української революції. Харків : Фоліо, 2017. 253 с.
4. Процик П. Державотворча діяльність Симона Петлюри. *НРУ. Державність. Демократія, Реформи*. Київ : Знання. 2006. С. 24–61.
5. Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. 1917–1921. Київ : Наукова думка. 1995. 258 с.

Сеітяг'яєва Т. Р.

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри зарубіжної філології

Навчально-наукового інституту філології та журналістики

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДНОГО ДЕСТАНАУ «ЧОРАБАТИР»

В культурній спадщині кримськотатарського народу дестани займають досить важливе місце і вважаються найоб'ємнішою формою фольклору. Вони поділяються на героїчні та соціально-побутові чи лірико-епічні епоси та відображають особливий погляд народу на історію, соціальні відносини, побут, своєрідність культури.

Найпоширеніші героїчні епоси: «Едіге», «Чорабатир», «Копланди батир» тощо. В дестані «Чорабатир», який ми взяли за об'єкт дослідження в цій статті, звернемо увагу на неповторні композиційні особливості, способи створення образів цього епічного твору.

За старих часів дестани виконувались з наспівом на народних гуляннях, весіллях, зборах народними поетами-піснями – кедаями. Наспів супроводжувався грою на кобизі (струнно-щипковий музичний інструмент.) Один кедай міг знати напам'ять більше двадцяти дестанів. Їх зміст, відбиті у них події сприймалися народом не як казка, а як дійсно те, що відбулося. Дестани передають розуміння народом історичного перебігу подій, процесу через художні образи, узагальнену картину життя народу.

В дестані “Çorabatır” відображено розуміння народом історичних, суспільно-політичних процесів в Криму та за його межами, а саме на території колишнього Дешт-і-Кипчака. Стиль викладу основної частини дестану – прозовий, але в мові героїв можна зустріти віршовану форму. За твором можна вивчати давню народну мову кримського ханства, історію, етнографію Крима. Варіант дестана “Çorabatır” зустрічається у інших тюркських народів, але в ньому все ж можна побачити виразні кримські риси.

Завичай в героїчному епосі основна тема – це життя батира, подолання їм життєвих негараздів, його героїчні вчинки, така собі демонстрація сили. Батир володіє силою, яка не притаманна жодній людині, тобто головний герой для досягнення мети зображується в

незмірному героїстві. Часто з народження йому призначено стати батиром, і події його життя вишикуються так, що йому доводиться постійно демонструвати свою силу у відповідь на несправедливість або служити якомусь хану для досягнення перемог у війні. Події побудовані навколо відомого хана або важливої проблеми того часу.

У дестані “Çorabatır” розповідається про життя батьків батира, його появу на світ, дорослішання, весілля, відхід з Криму до Казані, боротьбу против захоплення Казані та смерть. Головний герой зображений у подоланні проблем, пов’язаних з його героїчною місією. Тут часто зустрічається гіпербола.

Характерно зображено народження Чорабатира: дитина народжується у вогні. Куди ступає нога дитини, звідти виступає вода та гасить вогонь. Тому смертна година Чори настане від води, – пояснюється у дестані.

Тобто з народження батира можна побачити, що це буде незвичайна людина. Далі також є підтвердження цьому, коли у степу з’являється гість на коні, в руках він тримає вогняного змія, якого випускає за пазуху Чорабатира. Те саме він робить з його другом Килинчак батиром, обдаровуючи його таким же змієм. Таємний гість ніби обдаровує неабиякою силою батирів. Він дарує Чорабатиру жеребця, якого потрібно помітити і забрати на березі вказаного моря, коли батир досягне віку чоловіка. Відтепер життя батирів ніби зумовлене і побудоване біля подій, де потрібно застосовувати силу та спритність.

Обдарований величезною силою Чорабатир не належить собі, своїй сім’ї, його доля відтепер бути батиром, і володаря незрівнянної сили не проти мати біля себе будь-який хан для боротьби з ворогами. Чорабатир залишає батьків, сестру і дружину під опікою Всевишнього, незважаючи на їх благання залишитися, і їде до казанського хана воювати проти російського царя. Він настільки цінний батир, що хан віддає йому за дружину свою доньку, незважаючи на походження Чорабатира. Маючи в зятях батира, хан ніби захищений від зовнішнього ворога. Недаремно тільки після смерті Чорабатира Казань захопив російський цар.

Цікавим є стиль викладу дестану. Починається дестан із зачину.

Народна мудрість виражається через прислів’я та прикмети, наприклад, «не та красуня, що гарна, а та – що серцю мила», «той, хто сам упав, не плаче», «дерево хитається від вітру», «дикий ходить по полю, харчується трутовиком, аристократи, які носять хутро і золото, годуються від народу», «тільки Аллах знає, від чого настане смертна година джигіта».

В дестані чітко зображені стосунки між представниками різних соціальних класів. З історії нам відомо, що в кримському ханстві прості селяни та воїни-степовики забезпечувалися правом прийому кримським

ханом, варту покiрно пропускала людину в покої хана. Це право тримало в вузді чиновницький апарат ханства та забезпечувало прозорiсть його роботи. Але найголовнiше, воно гарантувало абсолютну свободу слова та незалежнiсть особистостi як по праву обирати, бути обраним, так i по праву спитати за дяльнiсть, а також по праву покарати за обман чи неспроможнiсть. Майнова диференцiацiя, соцiальний статус не мали значення.

В дестанi ми бачимо, як хан робить весiлля своєму конюху Нарiку i приймає участь в його долi. Але заздрiсть ханського сина щодо гарної жiнки Нарiка призводить до того, що він, скориставшись своєю приналежнiстю до правлячого роду, вiдправляє Нарiка до iншого мiста з метою позбавитися вiд нього i знищити, щоб оволодiти його дружиною та змусити її підкоритися йому.

Тут на допомогу Нарiку, який не вмиє читати, приходять його кмiтлива дружина, яка знайомиться зi вiдкритим листом, який Нарiк має вiдвезти в iнше мiсто i повiдомляє йому про те, що його насправдi хочуть вбити.

Коли ханський син спробував вчинити безчестя по вiдношенню до дружини Нарiка, матерi Чорабатира, Нарiк його власноруч стратив. Нарiк постав перед ханом i розповiв про безчестя його сина i про те, як його покарав, тодi він був вигнаний ханом з ханства, прицьому хан тiльки заявив: «У такому разi, йди звiдси, вiдтепер мiж нами дружби не буде».

Мудра та кмiтлива дружина Нарiка розповiдає синовi хана казку з натяком на його негiдну поведiнку: «Жив у той же час такий самий, як i ви хан, у нього був величезний табун. З його табуна щодня губився кiнь. Ось уже загубилося сто коней. Хан, розлютившись на табунщикiв, каже: «Чому ви раз у раз втрачаєте?». I разом з табунниками йде шукати втрачених коней. Виходять на вершину високої гори. Бачать там останки тих коней. Тут лежить лев. Хан каже леву: «Ти – цар звiрiв, я – людей, тобi не годиться їсти крадене м'ясо. Щодня я даватиму тобi по кобилi, тiльки вiдтепер не кради». Лев погоджується. Щодня хан посилає йому кобилу. Один день дає жирну кобилу, лев не бере. Коли його запитують, чому, вiдповiдає: «Коли він був жеребком, його за ногу вкусив звiр, менi не потрібне те, що залишилося вiд звiра». Хоч він i лев, але i він не хоче їсти кобилу, яку вкусив звiр. Ти син хана i хiба потрібне тобi те, що належить не тобi?».

У дестан майстерно вплетенi незвичайнi явища, через тлумачення яких ми можемо побачити усвiдомлення народом деяких речей. По дорозi до брата Нарiк бачить незвичайнi прикмети, якi його брат Арiк потiм тлумачить. Нарiк бачить на дорозi овець. Одне ягня п'є молоко у всiх овець по черзi, починаючи з початку i до кiнця, i все одно не може наїстися. Далi

по дорозі Нарік бачить суку, що лежить біля дороги. Вона мовчки лежить, але всередині її виють її діти. ... Їде далі Нарік і бачить три киплячі казани, в двох вариться м'ясо, а в тому, що посередині кипить проста вода, м'ясо, перестрибуючи через середній казан, стрибає з крайнього в крайній.

– Ті вівці, яких ти бачив, – означають те, що після нас з'являться серед народу багатії, вони об'їдуть увесь народ і все одно залишаться ненаситними. Та сука, яку ти бачив – це сенс того, що після нас діти будуть говорити попереду батьків. Ті сказані, що ти бачив, – це два багатії пригощають один одного, а бідні люди в середині залишаються голодними – кипіння порожньої води говорить про це.

Дестан закінчується тим, що два батира у боротьбі скидають один одного з урвища у воду і після того, як Чорабатир тоне у воді, Казань захоплює російський цар.

Цей епос нагадує нащадкам про те, що Чорабатир зі своїм другом батиром Килинчаком прибув з Криму до Казані, щоб захистити казанське ханство, і місто довго протистояло ворогам завдяки силі та безстрашності Чорабатиру. Ворог зміг захопити Казань тільки після того, як Чорабатир загинув у сутичці зі своїм власним сином, у результаті якої вони обоє потонули у річці. Чорабатир та син не знали один одного, бо син виріс серед ворогів, куди перекинулася його дружина – дочка хана. За допомогою образу Чорабатира народна пам'ять зобразила, що Казань довго чинила опір ворогам саме завдяки допомозі батирів із Криму і впала, коли втратила цю допомогу.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-29>

Сидоренко Н. М.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри історії журналістики
Навчально-наукового інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ПРЕСА ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1838–1917): ПОШУКИ УКРАЇНСЬКИХ СТОРІНОК

Преса Таврійської губернії вже ставала об'єктом дослідження українських науковців (В. Ганкевич, О. Хоменок, Н. Яблоновська, Г. Юксель, Т. Хітрова та ін.). Зокрема О. Хоменок подав коротку характеристику

періодики за типологічними групами, створив бібліографічний довідник преси до 1916 р., включивши цілу низку серіальних видань (щорічники, адрес-календарі, адресні книги, доповіді, звіти, журнали засідань, праці, бюлетені, видання конференцій і т.д.), а також архівних матеріалів [1]. Н. Яблоновська простежила процеси становлення та розвитку етнічної преси Криму (кримськотатарської, німецької, єврейської, вірменської, міжнаціональної тощо) з другої половини XIX до початку XXI ст. [2]. У монографії та бібліографічному покажчику «Періодичні видання Запорізького краю початку XX ст.» Т. Хітрової відображено історію преси тієї частини Таврійської губернії, що нині належить до Запорізької області (передусім – Бердянський і Мелітопольський повіти) [3].

Територіально до складу Таврійської губернії (1802–1921) тривалий час входив як півострів Крим (Сімферополь, Севастополь, Балаклава, Євпаторія, Феодосія, Керч, Ялта, Армянський Базар (Армянськ), Карасубазар (Білогірськ) та інші центри пресовидавничої діяльності), а також три повіти материкової частини: Бердянський і Мелітопольський, що нині належать до Запорізької області, а також Дніпровський (нині – Херсонська область). Періодичні видання на материковій частині позначені такими містами, як: Бердянськ, Мелітополь, Оріхів, Ногайськ (Приморськ), Ейгенфельд (Полянівка), Гальбштадт (Молочанськ), а також Олешки, Генічеськ, Каховка, Скадовськ, де з'явилися у світ газети й журнали російською та німецькою мовами. Хоча саме в цій частині Таврії українці складали більшість, жодного часопису рідною мовою до 1919 р. не було видано.

Фактично на початку XX ст. Таврійський край залишався русифікованим, не зважаючи на спроби заснувати тут національні українські установи. Але поодинокі намагання української інтелігенції в Криму не залишалися марними. Скажімо, 1903 р. у Севастополі планувався двомовний сільськогосподарський журнал «Хлібороб». Окрім висвітлення фахових питань, редактор Мацкевич і видавець Муркіна розраховували на вміщення статей про поточне життя, оглядів із інших видань, публікацію оголошень. Головне управління у справах друку відхилило їхнє клопотання, мотивуючи це тим, що Муркіна за освітою, вихованням і становищем у суспільстві «не соответствует положению издателя», а Мацкевич рік перебував під наглядом і далі «состоит под негласным надзором полиции» [4, с. 14].

Ще одна спроба була здійснена в Оріхові, де планувалося з 1 січня 1910 р. видавати сільськогосподарський часопис «Рідна хата», де мали друкуватися популярні статті морально-духовного змісту, з питань сільського господарства (садівництво, землеробство, бджільництво тощо), медицини й гігієни, історії й природознавства; вісті з Росії, Мало-росії, за кордоном; белетристику, сатиру й гумор, відповіді на запитання

читачів, оголошення. Але Бердянський повітовий справник подав негативну характеристику потенційному видавцеві Д. Ярошу, наголосивши на «сумнівних» політичних і моральних якостях, а також його недугу; тож губернатор не дозволив видання [2, с. 58–59; 3, с. 194].

На цьому тлі сміливою можна назвати діяльність відповідального редактора і видавця позапартійної прогресивної газети «Тавричанин» Д. Коломийцева, який у 1910 р., поряд із рубриками «У нас», «Преса», «Кореспонденції», «Маленький фейлетон», «Серед євреїв», «Бібліографія», запровадив ще один особливий відділ – спочатку «Малоросам» (з № 237), згодом – «Українцям» (з № 252). Тут друкувалися вірш «Думки над Дніпром» Д. Еварницького (Яворницького), «занятна історія» з Київської губернії «Чоловік проміняв жінку за воли» (№ 238), анонс про нове видання «Кобзаря» Т. Шевченка (№ 238), замітки «Убийство єврейської сім'ї» (№ 239) та «Убив батька іконою» (№ 242), що часто передруковувалися з української преси («Рада», «Рідний край» та ін.). «Тавричанин» знайомив місцевих читачів із українськими легендами й повір'ями, оповіданням «Закоханий чорт» О. Стороженка, оповіданням «Трудівниця Горпина (з народних уст, у Катеринославщині)» Тетяни Сулими. Тож і в Криму дослухалися до української мови («Чи воно, правда, панночко, що ото люде балакають? Найбільш усього жінки цокотять. Чули, яка новина по слободі ходе...») (1910. № 238).

Редактор севастопольської газети спочатку дотримувався своїх правил правопису, але в одному з номерів написав: «Уси українські газети печатаються зь фонетичным правописом. Вони косо дывляться на те, що «Тавричанинь» пише «ярыжным» правописом...» (*мовою оригіналу*). Тож, подаючи висновок імператорської академії наук, що визнала цілковите право українців говорити публічно і друкувати своєю мовою, Д. Коломийцев наголосив на прийнятті фонетичного правопису. Редактор констатував: і «нам так треба», бо цей правопис – «мудрість не велика. Тож звикайте тепер до фонетичного правопису в «Тавричанине»». Справді, інколи «ярижка» затуманювала зміст деяких публікацій. Скажімо, за назвою оповідання («кумедна історія», схожа на політичний фейлетон) «Справнычыхына кишечка» можна лише здогадуватися, що йдеться про кішку.

Д. Коломийцев публічно відстоював право друкувати матеріали українською мовою, вмістив у газеті кілька зарисовок про Т. Шевченка [5], назвав «Кобзар» «скарбницею краси людського духа» (1911. № 349), надрукував вірш «Кобзарів заповіт» М. Лободовського.

Нові українські хвилі прокотилися в Криму вже після революційних штурмів 1917 р. Деякі політично-національні факти цього періоду згадано в дослідженні «Український Крим» проф. В. Сергійчука [5]. Зокрема в Севастополі діяв підпільний гурток офіцерів «Кобзар»,

навесні 1917 р. засновані Севастопольська українська громада, Чорноморська громада та Головна Українська Рада Чорноморської Фльоти. Український уряд потурбувався про відправлення спеціального вагону, щоб закласти у причорноморському місті книгарню видавничого товариства «Друкар». Про ці часи згадував у книзі «Від Привороття до Трапезунда» історик, бібліограф і журналіст Л. Биковський. Він писав: «Я попав у крутіж місцевої національно-громадської праці. Скрізь за посередництвом «знайомих» моряків, я став чомусь «своєю людиною». Зокрема мене ввели в коло моряків-українців, що гуртувалися біля однієї української каварні. Її власник, старший добродій, родом із Західної України, разом із цілим персоналом каварні був душею українського руху серед моряків. Довелося брати участь і в підготовці українізації чорноморської фльоти. З цією метою, для інформації моряків, вислано промовців на окремі кораблі, стаціоновані в севастопольському порті. Я побував у цій ролі на дредновті «Воля», де виступав перед тисячною залогою майже суцільного українського походження» [6, с. 115].

Результатом цих подій, можливо, стало видання російськомовного «Бюллетеня Украинской Рады военных и рабочих депутатов г. Севастополя», чотири номери якого вийшло з 22 грудня 1917 р. по 5 січня 1918 р. Ще раніше, влітку 1917 р., до проблем політичного порозуміння звернувся щотижневий орган Тимчасового Кримсько-мусульманського виконавчого комітету, згодом – орган Кримсько-татарського національного уряду «Голос татар», редколегія і співробітники якого не тільки схилилися перед пам'яттю захисників національних устремлень і «перших поширювачів світла просвіти серед татар» (1917. № 1), а й розглядали міжнаціональні стосунки в статті «Україна і Крим» (1917. № 2).

Тож коли материкова частина Таврійської губернії приєдналася до Центральної Ради, доля населення Кримського півострова залишалася на роздоріжжі. З цією метою до Петрограда відбула українська делегація (В. Винниченко, С. Єфремов, Г. Одинець, О. Пилькевич та ін.), щоб поспілкуватися з «російською демократією», доповісти Тимчасовому уряду про український рух, значення Центральної Ради в загальнодержавному та національному житті, ознайомити з уявленнями про майбутню автономію. Була створена спеціальна наукова комісія; «старший брат» зробив, за спогадами В. Винниченка, чимало закидів про «казкове пробудження» 35-мільйонного народу, негативну роль української влади, загрозу залишити «без хліба весь край». Український діяч писав: «Вимірюючи територію майбутньої автономії України, вони торкнулись Чорного моря, Одеси, Донецького району, Катеринославщини, Херсонщини, Харківщини. І тут від одної думки, від одної уяви, що донецький і херсонський вугіль, що катеринославське залізо, що харківська індустрія одніметься в них, вони до того захвилювались,

що забули про свою професорську мантию, про свою науку, про високі Установчі збори, почали вимахувати руками, розхристались і виявили всю суть свого руського гладкого, жадного націоналізму...» [6, с. 167–168]. «Віднімання» Дарданелли, вугілля, заліза, солі – це й сьогоднішнє питання воєнного стану в Україні... Вирок письменника у 1917 р. був точним: «Руський буржуа батька б рідного одшпурнув би ногою, коли б він перешкожав йому тримати й не пускати ці багатства». Тож і сьогодні, в ХХІ ст. триває боротьба не тільки за український Крим, усю Таврію, а й інші регіони України.

Список використаних джерел:

1. Хоменок О. С. Дореволюционная периодическая печать Таврической губернии (1838–1916) : очерк истории и библиографический указатель. Одесса : АО БАХВА, 2003. 180 с.
2. Яблонівська Н. В. Етнічна преса Криму історія та сучасність : моногр. Сімферополь : Крим. навч.-пед. держ. вид-во, 2002, 312 с.
3. Хітрова Т. В. Періодичні видання Запорізького краю початку ХХ ст.: типологічна система : моногр., каталог видань, хрестоматія. Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2011. 284 с.
4. Сидоренко О. І. Нездійснені видання: анотований покажчик нереалізованих проектів україномовних періодичних видання кінця ХІХ – початку ХХ ст. Київ, 1989.
5. Комариця М. «Тавричанин». *Українська преса в Україні та світі. ХІХ – ХХ ст.*: історично-бібліограф. дослідження. Т. 2: 1891–1905 рр. Львів, 2009. С. 385–386.
6. Сергійчук В. І. Український Крим. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2001. 302 с. URL: <https://coollib.com/b/157058/read> (дата звернення: 19.11.2022).
7. Биковський Л. Від Привороття до Трапезунда: спомини (1895–1918). Мюнхен ; Данвер : Дніпрова хвиля, 1969. 135 с.
8. Винниченко В. Відродження нації. Київ, 1990. Ч. 1. С. 167–168.

Смольницька О. О.

*кандидат філософських наук,
член ICOM,*

провідний науковий співробітник

*Київського літературно-меморіального музею Максима Рильського
м. Київ, Україна*

**ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ОДНІЄЇ
З ГАЗЕЛЕЙ БОРА́ ГАЗИ П ГЕРАЯ ХАНА (ГАЗАЇ):
ВІДТВОРЕННЯ СУФІЙСЬКОЇ СИМВОЛІКИ, ПОВ'ЯЗАНОЇ
З ТЕРАПЕЮ ТА ФЛОРИСТИЧНИМИ АРХЕТИПАМИ**

Вишукана, складна й дуже насичена символами, архетипова палацова поезія доби Кримського ханства (у тому числі написана самими ханами) поставала і постає в полі українських досліджень [1; 4–14]. Але корпус лірики і поем Кримського ханату в сучасних точних (але поетичних) перекладах українською (як М. Стріхи [10–12] та ін., у тому числі авторки пропонованого дослідження [7]) ще вибірковий, поодинокий. Для повноцінного уявлення про феномен цієї літератури цього ще не достатньо, потрібна практика, яка полягає у перекладі як «майстер-класі» з українознавства та орієнталістики. Грубо кажучи, важливо бачити, як поетичний текст «працює» оригінальною та українською мовами. У цьому плані слід бачити очевидне – нюанси ритмо-мелодики можуть або відтворюватися, або не відтворюватися (це вже давно було в українських орієнталістів – так, І. Франко, А. Кримський та інші перекладачі зазначеної доби часто відтворювали зміст, але не форму). У ХІХ–ХХ ст. українські читачі найчастіше мали змогу ознайомитись або з підрядниками, або з досить приблизними перекладами здобутків орієнтальної (у тому числі кримськотатарської) палацової літератури (отримуючи знання про зміст, тоді як форма могла бути відтворена неточно).

М. Рильський був відроджувачем імені (і, звичайно, текстів) А. Кримського. Листування й статті поета цікаво досліджувати в цьому аспекті, оскільки вони базуються на «палімпсестах», тобто не завжди точних даних, усних повідомленнях тощо. Так, у листі до перекладача О. Коваленка від 1 вересня 1947 р. (Київ), характеризуючи, зокрема, ситуацію з сучасними українськими перекладами класики («А загалом думка Ваша, що треба серйозно взятись за перекладення пам'яток світової літератури, видається мені цілком слушною» [2, с. 262]),

М. Рильський відповідав на його питання: «Щодо Кримського, то доля його мені невідома, але за всіма даними його нема в живих» [2, с. 262].

В аспекті української орієнталістики цікава поезія дуже обдарованого кримського хана Борá Газі Герая (Гірая) Хана II (II Bora Ğazı Geraу (1554–1607), який писав різними мовами (тюркськими, фарсі тощо) під псевдонімом «Газаї» (Ğazâуı) і мав прецікаву біографію (у тому числі через войовничість) [14–15]. Його лірика вже аналізувалась і аналізується в різних аспектах, але варто звернути увагу на символічний і архетиповий шари, важливі для перекладознавства. Мета – дослідити флористичну та іншу символіку у відомій газелі Газаї “*Ğabıbım munisım uârim derde dermanım...*», звернувши увагу на архетипові моменти, пов’язані зі східною традицією. Завдання: 1) дослідити згадані символи; 2) проаналізувати зв’язок суфійського досвіду з біографічним (ханським); 3) простудіювати питання українського перекладу, пов’язані з ритмомелодикою та вибором лексем.

Якщо взяти суфійську лірику (яскравими представниками якої були кримські хани, і на цю тему достатньо багато написано [6–12]), то впадає у вічі проблема розрізнення: як розуміти конкретні символи, їхнє поєднання, а також можливість виведення їх із реального досвіду авторів.

У східній поезії такого напрямку цікаво поєднано біографізм і антибіографізм, образність, яка містить плотський аспект і водночас є ідеальною. Такі вірші сповнені символів, образів, архетипів, алюзій, ремінісценцій.

Є версія, що цю газель хан присвятив своїй дочці – теж поетесі [13, с. 167], Ханзаде-Ханим [16, с. 359] (її ім’я відтворюють і як Ханзадеханум [13, с. 167], Ханзаде Ханум [11, с. 76]).

У додатку 2 наводиться раніше не публікований український переклад газелі. У цій версії подекуди збережено алітерації (наприклад: *peri – подібний*: в оригіналі – *Peri – peyker*). Узагалі творчість Газаї позначена частим уживанням алітерацій, що пояснюється аудіальною метою цих віршів (не забуваймо про співочий, музикантський і композиторський таланти хана, не раз описані в літературі [7, с. 11, с. 14]). Тобто це й поетичні формули; узагалі таку лірику треба розуміти ширше, аніж написаний текст.

Символи, зашифровані в конкретній газелі. Об’єкт (адресата чи адресатку) східної лірики часто називають *ханом*, *(нади)шахом*, *султаном* тощо через владу над серцем суб’єкта. Якщо ж дотримуватися гіпотези, що саме цю газель хан присвятив своїй дочці *Ханзаде-ханим*, то можна спробувати розгадати задум поета: якщо сказано про розлуку, то, певно, хан вирушав у похід або мусив утратити владу, причому розлука була на невизначений термін. Тобто це *родинний* і *державний* аспекти, поєднані з філософським (у тому числі суфійським), дуже тонке

переплетення різних шарів і площин, зрозуміле автору і адресатці. У суфійському плані це розлучення душі з іншою душею або душі з божеством.

Флористична архетипова символіка газелі, поєднана з тілесною. Окремі флористичні символи в Газаї та інших кримських ханів уже аналізувалися [6], [9]. Тут до уваги не береться відомий символ троянди (як і Гюлістан), а в цьому разі цікавий *рейхан* – чи базилік. (В оригіналі саме *рейхан*, форма *reyhânım* [16, s. 359]). Асоціація – завдяки духмяному запаху, можна також звернути увагу на зелень, що означає свіжість (весну, молодість) цього флористичного архетипу, частого для східної традиції.

Інші символи. Очі (адресата): в оригіналі «чешме» (*çeşme* [16, s. 359]), що одночасно означає «око» і «фонтан» (східні фонтани робили у вигляді зіниць). Око – частий символ східної поезії. Із ока течуть сльози – із фонтана тече вода (поширений східний прийом, зашифрований у полісемії), душу можна вразити – так само можна розбити (через небережність або навмисно) камінь, з якого зроблено фонтан – особливо крихкий і тонко різьблений символ розети (попри позірну міцність матеріалу). Це викликає візуальні асоціації зі знайомими адресатам реаліями.

Терапевтична символіка. Цікаво про мазь (бальзам, *merhem* [16, s. 359]): він не просто не гоїть ран, але й оманливий (*zahmine* [16, s. 359] – мнимий), не допомагаючи болю через страждання розлуки.

Під час поетичного перекладу українською мовою авторці пропонуваного дослідження довелося обирати кілька шляхів – або відтворення ритміки оригіналу (але пожертвувати природністю звучання для україномовної аудиторії), або відтворити оригінал природнішим для іншого читача (і слухача!) ритмом. Обидва вибори – кожний по-своєму – відкривали й проблему зі збереженням символіки. Зокрема, авторка дослідження торкнулася цієї проблеми стосовно власних українських перекладів палацової лірики Кримського ханату (процитувавши уривок із газелі Газаї; уся інформація про текст нижче) – на відеовиступі 22 грудня 2021 р., організованому НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»; виступали поетеси, перекладачки, науковиці О. Демиденко, Олена О'Лір і авторка цих рядків [3].

Отже, в оригіналі текст Газаї дуже компактний і насичений смислами, тому наведений у додатку 2 український переклад досить приблизний. Так само в оригіналі багато внутрішніх рим (на жаль, не вийшло всі відтворити), зумовлених законами тюркських мов. Тому робота має перспективу продовження з огляду на великий корпус текстів і поетичну вправність цих віршів. Але флористична і психотерапевтична символіка такої поезії є архетиповою, що вимагає додаткового читування смислів і, відповідно, є цікавим перекладацьким завданням.

Додаток 1. II Bora Ğazi Geray (1554–1607, Ğazâyi), Ğazel. Habibim munisim yârim derde dermanım / Enîsim yâr ı dillhâhım latifim mahremim canım // Gülendamım dilârâmım vefâdârım havâdârım / Özi şahım yüzi mâhım boyı serv i gülistanım // Peripeyker lebi şekker sözi gevher özi huşter / Kaşı yâ kirpiki hançer sühanver la'li mercanım // Yüzi gül saçı reyhânım lebi mül çeşmi hunharım / Ki sensen hasılım varım muhassal dinim imânım // Kônül inler közim ağlar yaşım çağlar firakında / Terahhum eyle ey şâhım tekellüm eyle ey hanım // Çıkıb seyre suvar olmuş yolunda ten gubâr olmuş / Niçeler hâksâr olmuş kezer nazile cananım // Közim yaşın döker her dem çeker zahmine yok merhem / GAZAYİ kanı bir mahrem diyem hâl i perişanım [16, s. 359].

Додаток 2. Борá Газí Герáй Хан II, псевдонім Газáї, газель (“Habibim múnisim yârim tabîbim derde dermânım...»), еквілінарний поетичний переклад Ольги Смольницької (2021). О любá, лікарю-табiб, мене ти вбережи від лих, / Моя ти душе, дорога, о сокровенного порiг, // Моя трояндо, Гюлистан, чуттiв ти вiдданiсть палких. / Моя ти сутнiсть, кипарис – твiй стан, край квiтiв запашних. // До перi вся подiбна ти, i цукровустиий голос твiй, / Брова – кинджал, уста – корал, у вiях – пал зiниць твоiх. // У тебе кучерi – рейхан, лик – ружа, очi – струмнiв бiг, / Моя надiє, честь моя, моiх релiгiє святих. // Мiй тлiє жар, у серцi плач: розлука раптом надiйшла, / Моя ти панi, о мiй шах, чуттiв не милуєш чужих. // Завжди прокладений твiй шлях лежить по зламаних гiлках, / Усi на шляховi твоiм упали замертво до нiг. // З очей вода, не гоiть мазь, бо цей оманливий бальзам, / Хан Газáї всiх власних бiд тобi повiдати не змiг.

Список використаних джерел:

1. Вiвчар С. Газí II Гiрей (Газáїй) у дослідженнях Агатангела Кримського та Iвана Франка. URL: <http://islam.in.ua/ua/islamoznavstvo/gazy-ii-girey-gazayyi-u-doslidzhennyah-agatangela-krymskogo-ta-ivana-franka> (дата останнього звертання: 31.10.2018).

2. Рильський М. 234. До О. В. Коваленка. *Рильський М. Т. Зiбрання творiв: у 20 т. Т. 19. Автобiографiчнi матерiали. Записнi книжки. Листи (1907–1956).* Киiв : Наук. думка, 1988. С. 262.

3. Розмова про художнiй переклад. *Кафедра ТППАМ.* URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3tXuSrFnJf4> (дата розмiщення: 27.12.2021).

4. Слэст'юн С. Е. Маскулiнна картина свiту: релiгiйно-фiлософський та генерацiйний аспекти (на матерiалi месневи “Dolab” Бора II Газí Герая Хана та поеми Семьюеля Джонсона “The Vanity of Human Wishes”). *Лiтературознавчi студiї.* Киiв : Видавничий дiм Дмитра Бурáго, 2016. Вип. 50. С. 177–182.

5. Смольницька О. О. Бойовий ідеал: тяглість традиції та її пересмислення на прикладі вибраної лірики Заходу і Сходу від XVI–XVII століття до романтизму. *Молодий вчений*. № 7(47), липень, 2017. Ч. II. С. 231–238.

6. Смольницька О. О. Вибрана флористична символіка в окремих газелях Газаї: можливості українського перекладу. *XXIV Сходознавчі читання А. Кримського* : матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України, 21 грудня 2021 р. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 299–303.

7. Смольницька О. О. Вибрані газелі Борá Гази II Герая Хана (Газаї, Хана Гази) в українських перекладах: версифікація, символіка, архетипи. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Кримськотатарська філологія: мова та література. Туркологія та сходознавство*. 2020. Т. 31(70). № 2. С. 9–18.

8. Смольницька О. О. Поезія Кримського ханату на прикладі творчості Бора Гази II Герая Хана (Газаї): проблема українського перекладу. *Онтологічні виміри сучасної філології* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 24–25 вересня 2020 р. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2020. С. 29–35.

9. Смольницька О. О. Символ гіацинта у вибраній суфійській поезії (оригінали і український переклад): дискурс новітніх послідовників неокласиків. *Ідентичність. Дискурс. Імагологія* : збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції з іноземною участю до 150-річчя Агатангела Кримського, м. Острог, 15 квітня 2021 року / редкол. О. А. Вісич (відп. ред.) та ін. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. С. 63–69. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/8495/1/Збірник%20тез.pdf>

10. Стріха М., Трош С. Про одну репліку пізньої римської поезії в Англії та в Криму в XVII столітті. *Слово і Час*. 2016. № 10. С. 85–92.

11. Стріха М., Трош С. Специфіка гендерних мотивів у творчості Філіпа Сідні та Бахадир Герая Хана I (Резмі): історико-біографічний та компаративний аспекти. *Слово і Час*. 2016. № 2. С. 73–79.

12. Стріха М. *Улюблені переклади*. Вид. 2-ге, випр. і доповнене. Київ : Пенмен, 2017. 770 с.

13. *Студії з Криму*. I–IX. Ред. акад. А. Е. Кримський. Київ, 1930. 215 с. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Krymskyi_Ahatanhel/Studii_z_Krymu.pdf? (Дата останнього звернення: 02.04.2016).

14. Франко І. Кримський хан Газі-Гірей (1588–1607) і дещо з його віршів / З тюркської поезії. *Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Т. 13. Поетичні переклади та переспіви*. Київ : Наук. думка, 1978. С. 609–613.

15. Hammer-Purgstall J. Geschichte der Chane der Krim unter osmanischer Herrschaft, aus türkischen Quellen zusammengetragen. Wien : K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1856. 278 s. URL: <https://ia802308.us.archive.org/14/items/geschichtederch01purgoog/geschichtederch01purgoog.pdf> (дата останнього звернення: 02.04.2016).

16. Rustemov O. Kırım Türklerinin Edebî Dil Gelenekleri: Kırım Hanı Bora Gazi Giray'ın Şiir ve Mektupları Üzerine YRD. DOÇ. DR. OLEG RUSTEMOV. *Söylem*. Aralık 2017. 2/2. S. 348–361. URL: <https://dergipark.org.tr/download/article-file/383759> (Accessed: 21.08.2019).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-31>

Федчук О. Б.

*аспірант кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

РОЛЬ ГАЗИ Ш ГЕРАЯ В ІСТОРІЇ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА

На межі XVII–XVIII ст. Кримське ханство перебувало в кризовому стані. Апофеозом кризи стала боротьба за владу між синами Селіма Герая. Одним з найяскравіших учасників боротьби був Газі Ш Герай.

На жаль, дитячі роки життя Газі Герая не відображені в джерелах. Відомо, що ханзаде подорослішав рано, оскільки в десятирічному віці (після загибелі Алі Герая) його призначили першим сераскером Буджаку. Він мусив завойовувати авторитет воюючи з австрійцями, поляками і московитами. В цей час Газі Герай долучився до ординської (патріотичної) партії ханату. Першопочатково він мав приязні відносини з її очільником та своїм старшим братом Девлетом Гераєм і ворогував з іншим братом – османофілом Шехбазом Гераєм [10, с. 78; 9, с. 669]. На думку Рашида Газі Герай був «хороброю, але нерозсудливою людиною» [11, с. 596]. Вплив Селіма Герая стримував його дітей від відкритої ворожнечі, але після відречення хана сімейні конфлікти спалахнули з новою силою.

Під впливом Мустафи II Девлет II Герай призначив калгою Шехбаза Герая, а щоб укріпити позиції патріотичної партії надав Газі Гераю титул нуреддіна. На обидві посади за старшинством претендував інший їхній брат Саадет Герай, а Карловицьку мирну угоду не сприйняла радикальна частина патріотів. Тому, в 1698 р. нуреддін і його молодші брати Каплан

Герай та Менглі Герай очолили чапул на Поділля, але під Підгайцями їх розбив Ф. Потоцький. Проте, Стамбул почав тиснути на Девлета II Герая і той змусив родичів повернути полякам награване майно [8, с. 264–265; 10, с. 92]. Так, для нуреддіна хан перетворився на ворога якого було потрібно відсторонити від влади. Наступного року Шехбаза Герая вбили під час візиту до Беслене, а нуреддін звинуватив Саадета Герая в організації вбивства. Разом з цим, інтриги проти ханзаде плів екс-візир Мердан Алі-ага, який прагнув привести свого племінника Каплана Герая до влади і розглядав Гази Герая як тимчасового союзника. Своєю чергою, хан наказав трьом братам прибути на суд, а потім рушити в похід на бесленейців. Надмірна ініціативність володаря не влаштувала Ширінів і вони повідомили Гази Гераю, що хан ніби то хоче його вбити. У 1700 р. нуреддін втік до Буджаку та підняв “qazaq sıqmaq” проти брата [8, с. 268–271]. Він заручився підтримкою Мансурів, Ширінів, Бекмірз, Урак-Мамаків та знаті Єдисану і зібрав 20 тис. нукерів. Коли на сторону повсталих перейшли Каплан Герай і Менглі Герай виникла загроза детронізації Девлета II Герая. Але, замість того, щоб вирушити на Бахчисарай – інсургенти вмовляли османців впустити їх за Дунай і віддати брата Селіму Гераю. Це дозволило ханові виграти час, витіснити противників до Речі Посполитої і розгромити їх в битві на Березині [10, с. 92; 8, с. 72].

Поведінка Гази Герая може здатись згубною для державницьких інтересів. Спершу він просив султана повторно інтронізувати Селіма Герая. Після цього намовляв буджакців відмежуватися від ханату і перекочувати на Балкани. А коли османці відмовили норовливому ханзаде – той звернувся до Августа II і Петра з пропозицією визнати їхній сюзеренітет та перекочувати до їх володінь. При чому, якщо московити (не воліючи воювати на кілька фронтів в умовах Північної війни) проігнорували Гази Герая – то поляки завербували на службу кількесот буджакців для боротьби з С. Самусем і С. Палієм [9, с. 670–672; 7, с. 494–495; 3]. Однак, такі дії відповідали парадигмі політичної традиції Кримського ханства. Так, ще у XV ст. Менглі Герай висловлював бажання переселити підданих до пониззя Дніпра (залишивши півострів як пустку) [5, с. 105–112, 178, 152–153, 193]. Для Гази Герая, як для члена ординської партії земля також не була головною цінністю, а формальне визнання іноземного сюзеренітету не могло нівелювати універсального статусу Гераїв як Чингізгідів. Щоправда, після серії реформ у Росії архаїчні ординські мітологєми не могли конкурувати з тамтешнім імперським проєктом. А епізоди переходу на службу головному ворогові кримців (якими б мотивами вони не супроводжувалась) згубно впливали на національну консолідацію.

Після розгрому Гази Герай відмовився приймати умови амністії та втік до Чигирин. За наказом Петра – ханзаде вигнали з Гетьманщини і той подався до Едірне, де його заарештували й відправили на Родос. Цікаво, що екс-нуреддін не підтримував Каплана Герая коли той намовляв батька проти Девлета II Герая (хоча мав з цього зиск). Однак, навіть після повторної інтронізації Селіма Герая він не став миритись зі старшими братами та далі перебував на острові. Лише по смерті Селіма Герая Ахмед III (попри бажання Курултаю) надав Гази Гераю брат в обхід старших братів (які мали конфлікти з османцями) [8, с. 302].

За роки перебування Гази III Герая на заслання політична ситуація в Криму сильно змінилась. Противники Карловицької й Константинопольської угоди тепер консолідувались довкола Девлета II Герая (жив у Беслене) і сприймали нового хана як капітулянта і виконавця волі Стамбулу. Османфіли пригадували правителю його загравання з іноземцями. Щоб не позбутися трону Гази III Герай, мусив зберігати баланс між різними партіями, інтересами карачі-беїв, капикулу та улемів, а також намагались догодити Стамбулу. Тому, хан знову позбавив влади Мердана Алі і призначив на його місце капикулу Мустафу-агу. Щоб заспокоїти османфілів він зробив калгою Каплана Герая, а нуреддіном Менглі Герая. Для заспокоєння кримців хан готував грандіозний похід на Росію (а противників серед османських візирів планував підкупити). Володар листувався зі Станіславом Лещинським (а через його людей з Карлом XII) щодо союзу проти Петра і намагався схилити на свій бік І. Мазепу (пізніше цю тактику застосує Девлет II Герай). Також, він комунікував з Людовіком XIV [10, с. 100; 4; 1, с. 100; 2; 12, с. 428]. Загалом, перші 2 роки правління Гази III Герая кримці жили стабільним життям (особливо, на фоні сусідів які переживали жахи Північної війни). Володар мав репутацію дуже щедрої людини, яка подарувала своєму слугі Хасану кількасот рабів у відповідь на його скаргу про бідність [10, с. 100–101]. Знаковою подією цих років стало відкриття єзуїтської місії в Бахчисараї на чолі з К. Дюбаном і Ф. Ферраном. Звісно, це відбулося не без протекції Ахмеда III, але сам факт свідчить про високу віротерпимість Гази III Герая (чий придворним лікарем був французький єзуїт). Єзуїтам дозволялось проводити прозелітичну діяльність серед кримських християн і публічно справляти свої обряди [12, с. 429–430, 6, с. 36].

Але, згодом правителя почали переслідувати невдачі. Кримці і ногайці спустошували Росію та Гетьманщину без згоди з ханом, Петро скаржився на Гази III Герая до Стамбулу, а той забороняв нукерам ходити в чапули. Після того, як похід Менглі Герая на Кабарду закінчився невдачею, а півострів спустошила епідемія чуми – буджакці знову вирішили від'єднатись від Бахчисараю. Хан скликав Курултай,

його учасники надали Буджаку незалежність (вибивши з-під ніг кочовиків їх козир з шантажем щодо переселення) і безкровно завершили “qazaq ıqtaq”. При чому, Гази III Герай переконав султана звільнити непопулярного серед буджакців беклербея Сілістри Юсуф-пашу [10, с. 101]. Проте, нестандартна політика володаря і його загравання з єзуїтами викликали опір улемів. Проти хана інтригували Мустафа-ага і Каплан Герай, а в Стамбулі у нього було багато недоброзичливців. У відповідь на це правитель почав масово звільняти кадї (османців за походженням). Тоді, в 1707 р. один з його недоброзичливців – садразам Алі-паша переконав султана детронізувати Гази III Герая і надати бєрат Дєвлету II Гєраю. Але, падишах вирішив дати інвеституру Каплану Гєраю після чого екс-хан покинув Крим і вїїхав до Карин-Абаду (де помер через 2 роки) [8, с. 307–309; 10, с. 101].

Отже, Гази III Герай був одним з найбільш екстраординарних діячів Кримського ханства на межі XVII–XVIII ст. Його внутрішня політика відповідала контексту епохи, але виявилась провальною через наявність кризових явищ в державі. Проте, ряд закладених ханом мітологем у зовнішній політиці протягом наступних десятиліть визначав геополітичний курс Бахчисараю.

Список використаних джерел:

1. Возгрин В. Е. Политические отношения Карла XII с крымскими ханами и турецким султаном в годы Северной войны. *Скандинавские чтения 2008 года*. Санкт-Петербург, 2010. С. 97–118.

2. Головин Ф. А. – Мазепе И. С., 5 июня 1705. *РГАДА* ф. 124, оп. 1, 1705 г., д. 2., л. 74–76 об.

3. Головкин Г. И. – Толстому П. А. 29 декабря 1702 года. *РГАДА* ф. 160, оп. 1, 1702 г., д. 1., 75 об.

4. О событиях в Крыму, Польше и Турции. *РГАДА* ф. 124, оп. 3, 1705, д. 1384, л. 1 об.

5. Памятники дипломатических отношений Древней Руси с державами иностранными. Памятники соотношений Московского государства с азиатскими народами: Крымом, Казанью, Ногайцами и Турцией, за время Великих Князей Иоанна III и Василия Иоанновича. Ч. I. РИО. Санкт-Петербург : Тип. Ф. Елеонского и Ко, 1884. Т. XLI. 558 с.

6. Пейссонель Ш. Записка о Малой Татарии. Днепропетровск : Герда, 2009. 80 с

7. Письма и бумаги Петра Великого (ППВ). Санкт-Петербург : государственная типография. Т. IV, 519 с.

8. Сеид Мухаммед Риза. Ас-себ-ус-сейяр фи ахбар мулюк-ит-татар. Ассєбь о-ссєйяр, или Семь планет, содержащих историю крымских ханов от Менгли-Гирей хана I-го до Менгли-Гирей хана II-го т. е.

с 871/1466 по 1150/1737 г. Казань : Типография Казанского университета, 1832. 572 с.

9. Смирнов В. Д. Крымское ханство под верховенством Османской Порты до начала XVIII века. СПб : Унив. Тип. в Казани, 1887. 772 с.

10. Халим Гирей Султан Розовый куст крымских ханов или история Крыма. Симферополь : Доля, 2004. 159 с.

11. Raşid Mehmed Efendi ve Çelebizade Ismail Asım Efendi. Tarihi Raşid ve Yezli. Cilt I-III. Istanbul : Klasik, 2013. 657 s.

12. Veinstein G. “Missionnaires jésuites et agents français en Crimée au début du XVIIIe siècle” *Cahiers du monde soviétique (cité infra CMRS)*. V. X, № 3–4. Paris-La Haye, 1969. P. 414–158.

НАПРЯМ 5. ІДЕЙНІ ТА РЕЛІГІЙНІ КОНЦЕПЦІЇ СХОДУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-32>

Борбенчук І. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна*

Корнєва З. М.

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна*

ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ ТУНИ КІРЕМІТЧІ ТА ЇХ ВТІЛЕННЯ В РОМАНІ «МОЛИТВИ ЛИШАЮТЬСЯ НЕЗМІННИМИ»

Інтерпретація художнього тексту дає можливість розглянути мову твору як цілісне явище й сформувати мовну картину світу автора. Роман турецького письменника Туни Кіремітчі «Молитви лишаються незмінними» (2007) відображає культурно-естетичні й світоглядні орієнтири митця та характеризується особливими мовновиражальними засобами для їх реалізації.

Для втілення національних ідей в романі Т. Кіремітчі створює образ Стамбула, що «як місце зіткнення двох цивілізацій повсякчас привертає увагу митців і дослідників, які визначають певні традиції, сформовані у турецькій літературі» [1, с. 268], та разом з тим є містом, що поєднує минуле й сучасне, молодість і старість, мрії про повернення й радість від учти з нього. Згадувати про мандрівки вуличками Стамбула, дивитися про нього по телевізору, пити чай, «заварений за стамбульським рецептом, дуже міцний» [1, с. 15], дізнаватися про історію міста під час Другої світової війни є дорогоцінними моментами, якими автор ділиться з читачем.

Т. Кіремітчі відзначає важливість мови, що нероздільно пов'язана з життям людини. Турецька має велике значення для персонажів роману, власне, мова і стала причиною зустрічі головних героїнь. Розелла дивиться турецькі «фільми, серіали, спортивні передачі... Все, що завгодно, аби не забувати турецької мови» [2, с. 95]. Жінка вивчила її шістдесят років тому, коли вимушено жила в Стамбулі у родичів чоловіка, та робила все, щоб пам'ятати, «адже спогади про ті роки життя нерозривно пов'язані з турецькою мовою, вони тісно переплетені. Я страшенно боюся забути цю мову, адже тоді безслідно зникнуть дороги для мене спогади» [2, с. 19].

Серед мовних ресурсів роману було виділено авторські сентенції, які розкривають світогляд й ідейно-естетичні погляди письменника. Формування філософських висловлювань, які можна визначити як афоризми, в турецькій традиції пов'язане з концептами, найпоширенішими з яких є кохання, мудрість, багатство, щастя. Їх семантичний обсяг «включає загальнокультурний та індивідуально-авторський компоненти» [3, с. 233]. Словами героїнь письменник роздумує про молодість: «Ви переживаєте зараз свої найцінніші роки, моя маленька ханім, у ваших руках найцінніше, що існує у всесвіті, – молодість» [2, с. 109]; про старість: «Це і є старість ... Не пам'ятати про те, що з'їв учора на вечерю, проте жити спогадами минулого сторіччя» [1, с. 28]; про любов: «Усі розмови про любов – це один із найбільших самообманів для будь-якої людини» [1, с. 67]; про самотність: «Виграє лише безмовна тиша» [1, с. 46], «Самотність – це досить непогано» [1, с. 64].

Зважаючи на назву роману «Молитви лишаються незмінними», яка розкриває головну ідею твору, варто розглянути молитву як важливу складову життя головних героїнь, а відтак концентрацію духовних, філософських й естетичних переконань самого автора. Поруч з молитовними зверненнями, такими як «О, Боже мій» [2, с. 93], «О, Боже!» [1, с. 160], “Mein Gott” [2, с. 95] «Хвала Всевишньому» [1, с. 112], у тексті зустрічаються молитви за померлих: «Нехай надасть Аллах їй вічний спокій» [1, 76], афоризми: «Музика – це молитва» [2, с. 72], і навіть глибокі розмірковування про молитву людей різних національностей: «Усі молитви абсолютно однакові. Геть різні люди приходили до тієї церкви на острові, яка, по суті, вважалася єврейською, та різними мовами просили у Бога одного й того ж. Господи, дай мені здоров'я і благополуччя... Допоможи мені вдало вийти заміж або одружитися... Даруй мені здорових дітей... Не дозволь мені зганьбити мою родину... Нехай усі мої справи будуть успішно завершені... Люди, котрі мислили ширше і глибше, просили ще у Господа якнайшвидшого закінчення війни, щоб усі люди жили по-братськи» [2, с. 128].

Образ Стамбула і знання турецької мови, афористичні й молитовні висловлювання, що зустрічаються в романі «Молитви лишаються

незмінними», розкривають світоглядну позицію Т. Кіремітчі та узагальнюють універсальні філософсько-естетичні поняття.

Список використаних джерел:

1. Борбенчук І. М., Корнева З. М. Образ Стамбула у романі Туни Кіремітчі «Молитви лишаються незмінними». *XXIV Сходознавчі читання А. Кримського* : збірник матеріалів, Київ, 21 грудня 2021 р., Київ : ВД «Гельветика», 2021. С. 268–270.

2. Кіремітчі Т. Молитви лишаються незмінними. Запоріжжя : АЛЕМАК, 2016. 182 с.

3. Покровська І.Л., Плешкун С.С. Концептосфера афоризмів турецької мови. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 14, Том 1, С. 229–234.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-33>

Dankanich A. S.

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy
Oles Honchar Dnipro National University
Dnipro, Ukraine*

ISLAMIC ESCHATOLOGY: ITS ORIGINS AND THEOLOGICAL INTERPRETATIONS

Like Judaism and Christianity, Islam is also concerned with end times (eschatology). Islamic view of history is strictly linear and moving toward the end of time. Many Qur'anic verses appeal to the last days of the world and its numerous horrors. Quran clearly teaches that the present life of a man is only a preparation time for paradise or hellfire. According to the widely known translation of the Holy Quran by Yusuf Ali, "...Every soul shall have a taste of death: And only on the Day of Judgment shall you be paid your full recompense. Only he who is saved far from the Fire and admitted to the Garden will have attained the object (of Life): For the life of this world is but goods and chattels of deception..." (3:185) [1].

Admittedly, Quran is a supreme source of Islamic theology. For this reason, it is important to note each subfield of systematic theology is derived from the Qur'anic accounts. Generally, Quran in itself contains numerous eschatological verses. It is crucial to pay attention to ayahs with a strict accent on eschatology:

1) "...and on the Day of Judgment, they shall be consigned to the most grievous penalty. For Allah is not unmindful of what ye do..."» (2:85);

2) "...As for those who sell the faith they owe to Allah and their own pledged word for a small price, they shall have no portion in the Hereafter: Nor will Allah (Deign to) speak to them or look at them on the Day of Judgment, nor will He cleans them (of sin): They shall have a grievous penalty..." (3:77);

3) "...Allah! There is no god but He: of a surety He will gather you together against the Day of Judgment, about which there is no doubt. And whose word can be truer than Allah's?... " (4:87);

4) "...As to those who reject Faith, – if they had everything on earth, and twice repeated, to give as ransom for the penalty of the Day of Judgment, it would never be accepted of them, theirs would be a grievous penalty..." (5:36);

5) "... If thou couldst see, when the angels take the souls of the Unbelievers (at death), (How) they smite their faces and their backs, (saying): "Taste the penalty of the blazing Fire..." (8:50);

6) "...Verily Allah has cursed the Unbelievers and prepared for them a Blazing Fire..." (33:64);

7) "...When the Sky is cleft asunder; When the Stars are scattered; When the Oceans are suffered to burst forth; And when the Graves are turned upside down; (Then) shall each soul know what it hath sent forward and (what it hath) kept back..." (82:1–5);

8) "...Woe, that Day, to those that deny – Those that deny the Day of Judgment. And none can deny it but the Transgressor beyond bounds the Sinner! When Our Signs are rehearsed to him, he says, "Tales of the ancients!" "By no means! but on their hearts is the stain of the (ill) which they do! Verily, from (the Light of) their Lord, that Day, will they be veiled. Further, they will enter the Fire of Hell..." (83:10–16) [1].

As we can see, there are a few eschatological connotations in the quoted ayahs: First, the idea of the Day of Judgement. Second, a vision of hell and eternal punishment. Third, a prophecy of the last day and cataclysms. Undoubtedly, there are many other verses of the Quran in which eschatological motives are emphasized. However, they also can be categorized in the proposed manner above. Nevertheless, in order to understand Qur'anic eschatology, it is necessary to turn our attention to the works of Islamic theologians and exegetes.

Commenting on eschatological verses of the Qur'an, prominent Islamicists Jane Idleman Smith and Yvonne Yazbeck write, "...So intense is the Qur'anic concern for and insistence on the day to come when all will be held accountable for their faith and their actions, that the ethical teachings contained in the Book must be understood in the light of this reality..."

[4, p. 2]. As we can see, Qur'anic eschatological accounts are firmly connected to ethics. It is important to note that this type of eschatology is common for all Abrahamic religions. Besides, Islamic eschatology emphasizes true faith.

Acclaimed Islamic theologian Imran Hossein explains this point in the following way: "...Prophet Muhammad has provided a description of the Last Age that would precede the end of history. Many Signs of the Last Day reveal grave events that would occur in the Last Age. These events would seem like an evil storm blowing through the world while sifting the grain (i.e., those who have true faith) from the husk (those who have no faith)..." [2, p. 38]. Of course, the Islamic view of the last age is quite comprehensive. It includes, Imran Hossein states, the belief that the earth would function as a habitat for a limited duration. The earth would one day be transformed into a dust bowl. This implies that the end-time, which witnesses the death of the earth, would be preceded by an age of a constantly diminishing supply of (fresh) water, leading, eventually, to the extreme scarcity of water. According to Hoisein, Muhammad described that last age as the age of Fitnah, and the Qur'an warned that all of mankind would be targeted and that Allah's Punishment would be terrible [2, p. 61].

Concerning the concept of the last days, Idleman Smith and Yvonne Yazbeck state that all of human history, moves from the creation to the eschaton. Preceding the final judgment will come signs (both cosmic and moral) signaling the arrival of the Hour as well as the specific events of the resurrection and assessment. Within this overall structure is the individual cycle which specifies the events of creation, death, and resurrection. According to scholars, there are two dimensions of Islamic eschatology: collective and individual. In this case crucial to consider them in the following structure:

1. Collective time:
  - 1.1. Creation
  - 1.2. Signs of the Hour
  - 1.3. Events of the day of resurrection
  - 1.4. Final consignment
  - 1.5. Eternity

Correspondingly there is also an individual dimension of Islamic eschatology. Its structure can be pictured in the following way:

2. Individual time:
  - 2.1. Birth
  - 2.2. Death
  - 2.3. Existence in the grave (or elsewhere) awaiting the resurrection
  - 2.4. Participation in events to be experienced collectively [4, p. 5–6].

While we have mentioned more “general signs” of the approaching last hour in keeping with the Islamic viewpoint, there also is a list of more specific signs. In his acclaimed book “*Surah Al-Kahf* and the Modern Age” Imran Hossein notes, moral decadence and natural cataclysms will be accompanied by the coming of Djalal (Antichrist). Such an apocalyptic perspective is inevitable for the whole world. According to a Muslim theologian, the Djalal attack would be global in scope and all of mankind would be targeted: “people would stick blindly and stubbornly to falsehood as well as to corrupted teaching and reject Quran” [3, p. 180]. It is interesting that according to Imran Hosein, Djalal is the mastermind behind the emergence of secular materialist Western civilization. More specifically, Djalal’s impact is seen in modern thought and lifestyle. As we have mentioned above, this period in Islamic tradition is called Fitnah (a time of great temptation).

One remarkable event is ahead of us in the period of Djalal. According to Islamic tradition, Allah would raise Imam al-Mahdi from amongst the descendants of Prophet Muhammad. Then, Djalal would attack him in order to destroy him. The only prophet who would stop Djalal is Jesus son of Mary. He would descend from heaven and kill the false prophet. Only then would the long and horrid night of temptation and evil end [3, p. 181].

Islam claims to be a prophetic religion with a strong emphasis on future events. For this reason, eschatology is one of the most important subfields of Islamic systematic theology with strict ethical, social, and historical connotations.

Bibliography:

1. Ali Y. The Holy Qur’an: Text, Translation & Commentary. Lahore : Ripon Printing Press, 1938. 1862 p.
2. Hossein I. Signs of the Last Day in the Modern Age. San Fernando : Masjid Jami’ah, 2007. 410 p.
3. Hossein I. *Surah Al-Kahf* and the Modern Age. San Fernando : Masjid Jami’ah, 2007. 257 p.
4. Smith J. I., Haddad Y. Y. Islamic understanding of death and resurrection. Albany : State University of New York Press, 1981. 262 p.

Карпіцький М. М.

*доктор філософських наук, доцент,
доцент аграрного факультету*

*Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
м. Дніпро, Україна*

ОБОВ'ЯЗОК КШАТРІЯ З ПОЗИЦІЇ ВЕДИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ У СУЧАСНОМУ КОНТЕКСТІ

Магабгарата оповідає про священну війну пандавів і кауравів, яка стала для носіїв ведичної культури зразком осмислення сучасних воєн та ставлення до них. Для релігійної людини природно співвідносити своє повсякденне життя зі знанням, що передається у релігійній традиції. Тому вона стихійно сакралізує події повсякденного життя, наділяє їх священним змістом, перетворюючи на символи духовних подій, про які оповідають священні писання. Послідовники ведичної традиції також починають вбачати у сучасних війнах символічне відбивання війни, про яку розповідає Магабгарата. Ця символічна співвіднесеність може мати різний характер – релігійний, міфологічний чи етичний. При цьому міфологічне розуміння може розкривати та доповнювати релігійне, а може підміняти його, що своєю чергою призводить до того, що таке міфологічне розуміння підміняється ідеологічним. На прикладі того, як вайшнави осмислюють сучасну війну Росії проти України, можна побачити всі ці способи символічної співвіднесеності нашого життя з Магабгаратою.

Про обов'язок кшатрія Кришна дає повчання Арджуні в Бхагавадгіті, творі в складі Магабгарти, який в індійській традиції сприймається як окремий сакральний текст. Арджуна відчуває сум'яття перед битвою, не може наважитися боротися, бо на протилежному боці його близькі. Він вважає, що йому не потрібна така перемога. Але Кришна каже, що Арджуна має битися не заради перемоги чи досягнення ще якоїсь мети, а заради виконання свого обов'язку кшатрія. Кожна людина має свій обов'язок, який визначений її природою, і лише виконання свого обов'язку веде до звільнення. Природа кшатрія така, що він як брагман не може відмовитися від діянь, тому його шлях звільнення у тому, щоб здійснювати дії незацікавлено. Тільки так він може розірвати ланцюжок причинно-наслідкових відносин, який утримує його у світі страждань. Якщо на полі цієї битви його обов'язок битися, то він має битися незацікавлено, не заради перемоги чи якоїсь ще мети, а тому що так

вчиняти в цей момент буде правильно. Тільки тоді вчинок правильний, коли він відбувається виключно з усвідомлення свого внутрішнього обов'язку. Якщо в кожному мить кшатрій буде вчиняти правильно, не турбуючись про майбутнє і ні на що не сподіваючись, то він буде непереможним, бо тоді зникнуть страхи та сумніви, і всі зовнішні сили перестануть на нього впливати. Ця практика незацікавленої дії називається карма-йоогою і веде до звільнення.

Оскільки багато вайшнавів зосереджені лише на духовній сфері та дистанціюються від політики, то часом не розуміють, як оцінювати соціальні та політичні явища з позиції своєї релігійної традиції та як співвіднести духовне знання зі своїм світським життям у соціальному просторі. Замість того, щоб відмовитися від політичної пропаганди, як це вимагає їхнє духовне життя, вони, навпаки, опиняються в полоні політичних забобонів, для яких починають шукати релігійне виправдання. При цьому багато хто з них зберіг ці забобони зі свого колишнього життя, до того, як став вайшнавом. У цій ситуації релігійне розуміння легко підміняється міфологічним.

Міф передбачає втілення у подіях та явищах нового сенсу так, що він поєднує їх у новому світорозумінні. Такі міфологічні сенси Мірча Еліаде назвав архетипами. Коли життя повністю приводиться у відповідність до міфологічних архетипів, всі питання знімаються. Релігія може використовувати міф для розширення розуміння одкровення у співвіднесеності до повсякденного життя. Мета релігії в тому, щоб реалізувати зв'язок людини з вищою, яка в розумінні вайшнава полягає в любові (бгакті) та відданому служінні Богові. Однак у міфу своє завдання – надати всім явищам життя такий сенс, щоб легше було жити й завжди можна було знати, як вчиняти. Таким міфологічним ставленням до війни Росії проти України є її сакралізація, ототожнення зі священною війною у Магабгараті. Як тільки метою такого ототожнення стає не служіння Богу, а релігійне виправдання особистого ставлення до війни, міфологічне розуміння починає не розкривати, а підміняти релігійне розуміння. Битва на Курукшетрі стає таким міфологічним архетипом, який втілюється у реальних подіях. Якщо вайшнав приймає ту чи іншу сторону у війні, то отожднює війну з битвою на Курукшетрі, а свій бік – з пандавами. Якщо при цьому домінує прагнення релігійно виправдати власну політичну позицію стосовно війни, то міфологічне розуміння перетворюється на ідеологічне. Тобто релігія не відразу підміняється ідеологією, а лише після того, як вона підміняється міфологією.

Ідеологія може використовувати міфологію, однак її мета в іншому, щоб нав'язати людині систему мотивацій вчиняти в чужих інтересах, а саме в інтересах влади або групи осіб, які прагнуть влади. Одним з ідеологічних методів маніпуляції людьми – пошук ворога, який може

бути створений за законами міфологічного мислення, і будь-яка спроба підвести під таке розуміння ворога релігійне обґрунтування призводить до збочення релігії, оскільки підпорядковує релігію завданням ідеології. У ведичній традиції це називається занепадом дгарми, що ми можемо спостерігати на прикладі деяких представників радикального індуїзму, які виправдовують вторгнення Росії в Україну релігійними причинами. Спочатку вони тлумачать ведичну традицію як політичну ідеологію протистояння Заходу, потім оголошують Захід ворогом, Україну оголошують союзником ворога і цим виправдовують агресивну війну. Таке збочення релігії можна спостерігати як серед індійських вайшнавів, так і серед російських. Проте українські вайшнави теж часто розуміють війну за захист своєї країни як священну та ототожнюють її з війною у Магабгараті. У зв'язку з цим постає питання, наскільки це виправдано. Чи не виникає тут небезпека такого збочення релігії, тільки зі зворотним знаком?

З критикою такого освячення війни виступив учитель традиції Гаудія Матх Данді Магарадж. Він каже, що в історії було безліч воєн, у яких морально права сторона зазнавала поразки, бо ці війни не були священними, вони були лише частиною лих, які притаманні калі-юзі. У цю епоху не може бути священних воєн, як у Магабгараті, бо немає соціальної спільності, яку Бог однозначно підтримував чи не підтримував би. Моральні вчинки переходять із рівня соціального до рівня особистої відповідальності. Тобто зараз обов'язок кшатрія не може бути обґрунтований на ідеї держави. Якщо хтось свій обов'язок розуміє на індивідуальному рівні саме як обов'язок кшатрія, то він не повинен обґрунтовувати його релігійним чи священним характером війни.

Дійсно, Кришна апелює до вільної людини та її внутрішнього обов'язку, розкриває розуміння щодо особистості, а не на основі оцінки священного характеру війни як соціального явища. Однак аналогія нинішньої війни з Курукшетрою дозволяє вайшnavу краще усвідомити, у чому його обов'язок перед Богом на цій війні. І ось тут у полеміці з Данді Магараджем українські вайшнави вказують, що повчання Кришни про обов'язок кшатрія задають моральні орієнтири, а сама священна війна пандавів – зразки поведінки. Інакше кажучи, символічна співвіднесеність нинішньої війни з війною в Магабгараті має також і етичний вимір, в якому кожен може зрозуміти, в чому саме його обов'язок кшатрія. При цьому представники українського Товариства свідомості Кришни посилаються не лише на закони Ману та інші священні тексти, а й на авторитет засновника своєї традиції – Шрилі Прабгупади, який говорив про моральний обов'язок знищувати агресора. Причому ця моральна відповідальність зовсім не вимагає визнання війни священною та її уподібнення війні до пандавів з кауравами, цілком достатньо того,

що Магабгарата розкриває етичний сенс обов'язку кшатрія в умовах звичайної війни калі-юги.

Однак цей етичний зміст ставлять під сумнів ті російські вайшнави, які не хочуть конфліктувати із нинішньою російською владою. Спочатку вони намагалися займати позицію нейтралітету, основу якої складав моральний релятивізм. Суть його в тому, що ми не можемо в емпіричній реальності знати істину та визначити, хто винен у війні. Коли в Росії було оголошено мобілізація, довелося давати більш певні відповіді. В одній із розмов один із керівників російського суспільства свідомості Кришни Чайтанья Чандра Чаран стверджував, що якщо вайшнав потрапляє на війну в Україну, то така воля Кришни, а якщо його закликають до мобілізації, то він має керуватися не лише своїм внутрішнім рішенням, а й законами держави. Виходить, якщо навіть вайшнав – брахман, все одно він зобов'язаний виконувати обов'язок кшатрія, тому що зобов'язаний підкорятися законам держави. У цій позиції багато нестикування. По-перше, законодавство Росії не тільки забороняє ведення агресивних воєн, а й передбачає покарання за це. Як бути із суперечностями між законом та указом президента – Чайтанья Чандра Чаран замовчує. На цьому прикладі ми бачимо як російські вайшнави підмінюють етичне розуміння обов'язку кшатрія на основі ведичної традиції формальним виконанням вимог державної влади, навіть якщо ці вимоги протизаконні й навіть злочинні.

Однак поряд з етичним можна виділити ще й сотеріологічне розуміння обов'язку кшатрія. Кришна розкриває обов'язок кшатрія як принцип, що лежить в основі карма-йоги – шляхи звільнення через незацікавлене діяння. Перебування в колесі сансари зумовлене причинно-наслідковим зв'язком між вчинками та бажаннями. Саме ця обумовленість змушує людину робити погані вчинки, щоб підлаштуватися під зовнішні обставини. Людина починає творити зло, бо невольна. Але якщо кшатрій робить вчинок незацікавлено не задля досягнення тієї чи іншої мети у зовнішньому світі, а заради виконання свого внутрішнього обов'язку, то стає вільним від усіх зовнішніх обставин.

Він інтуїтивно знає свій внутрішній обов'язок з тієї причини, що обов'язок кшатрія невіддільний від природи кшатрія. Однак прагнення пристосуватися до зовнішніх обставин пригнічує цю інтуїцію, і не лише у кшатрія. Коли Чайтанья Чандра Чаран обґрунтував обов'язок вайшнавів брати участь у злочинній війні, оскільки цього вимагає російська влада, він орієнтувався не на свій внутрішній обов'язок як духовного керівника, а на в прагнення догодити владі, і це призвело до перетворення релігійного розуміння на ідеологічне. Однак завдяки карма-йозі прояснюється інтуїція кшатрія про його внутрішній

обов'язок, який не обумовлений жодними цілями, в тому числі й метою догодити владі. Отже, долаються хибні ідеологічні інтерпретації Магабгарати, що дозволяє відновити ведичне розуміння символічної співвіднесеності війни в Магабгараті зі сучасною війною у вільному від ідеології релігійному розумінні.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-35>

Щербаков Я. І.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри китайської філології
Київського національного лінгвістичного університету
м. Київ, Україна*

ВІДОБРАЖЕННЯ КОГНІТИВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОГО КИТАЮ В «ЗАПИСКАХ ПРО ПОШУК ДУХІВ» ГАНЬ БАО

Аналізуючи особливості літературного надбання ранньосередньовічного Китаю ми розкриваємо надзвичайно важливий пласт формування китайського менталітету, адже саме період III–IV ст. є тією добою, коли сформувалася традиційна китайська синкретична система «трьох вчень», а також традиційна дихотомія «духовної географії Китаю», що поділяється в свідомості носія китайської культури на північний та південний Китай. Цей чинник було обумовлено новим геополітичним та культурним розподілом «ойкумени піднебесної», що трапився в хаосі війни після занепаду династії Хань

У сучасному літературознавстві літературний наратив Гань Бао досліджений не достатньо широко, наприклад у наукометричній мережі Scopus вдалося знайти лише одне дослідження, тематика якого межує з «Записками про пошук духів», це стаття Wenjuan Xie “Encountering Ghost Princesses in Sou shen ji: Rereading Classical Chinese Ghost Wife Zhiguai Tales”. Отже, літературному здобутку Гань Бао у сучасних лінгвокультурних дослідженнях на мою думку приділено не надто багато уваги, а значення збірки «Соу Шень Цзі» (Записок про пошук духів) на подальший розвиток літератури усєї «китаємовної ойкумени» доволі великий. Зокрема, ми маємо згадати збірки оповідань «Соу Шень Хоу Цзі» (продовження «Записок про пошук духів»), «Шень Сянь Чжуань» Го Пу, «Кун Ши Чжи Гуай», «Цзу ши чжи гуай» та інші [4].

Окрім того, «Записки про пошук духів» Гань Бао є засадничою книгою для формування релігії *шеньдао* – шляху духів, китайського «*сінто*», а згодом ця книга мала непрямий вплив на формування релігії *сінто* у Японії. Таким чином, досліджуючи світоглядно-літературну парадигму та образний ряд «Записок про пошук духів» ми розкриваємо як когнітивну картину світу ранньосередньовічного Китаю, так і розкриваємо той момент, коли почав формуватися китайський середньовічний світогляд, що мав значний вплив на формування менталітету народів Китаю в цілому.

Гань Бао жив наприкінці III, на початку IV ст., точні дати життя автора нам не відомі. Народився автор збірки у провінції *Хенань* у повіті *Сіньцай*. У родоводі Гань Бао ми можемо побачити служилих осіб того часу. Дід Гань Бао Гань Тун у період Трицарства (період р., за якого Китай був розколотим на три держави: У, Шу та Вей) служив в державі У, де отримав звання «полководця, що мужній у бою», можна припустити, що дід Гань Бао був знайомий з Сіма Чжао, який керував військовими походами царства *Вей* проти царства У та Шу. Син Сіма Чжао Сіма Янь заснував нову імперію *Цзінь*. В 256 році, після смерті Сіма Чжао родина Гань Бао переходить на службу у царство *Цзінь*. Батько Гань Бао був чиновником у царстві *Цзінь*. Таким чином, ми бачимо, що Гань Бао походив з служилої родини, військової та чиновницької. В умовах раннього середньовіччя ці дві сфери діяльності повністю переплелися між собою, адже займати державні посади і не керувати військом у таких умовах було просто не можливо. Родина Гань Бао була доволі бідною. Гань Бао мав природні здібності до науки та вроджене прагнення знань, згодом став чиновником, що було доволі престижним у Китаї тих часів, та згодом, спілкування у колі чиновників явно мало значний відбиток у творчості письменника. Спочатку Гань Бао брав певну участь у військових подіях 311–315 р., за що зайняв певну посаду при дворі князя-вана, згодом з 325 року керував повітом *Шіань* у провінції *Гуаньсі*, з 335 року входив до імператорського оточення. Маємо також відомості, що Гань Бао займав посаду придворного історіографа, працював над історією династії *Цзінь*, укладав коментар до давньокитайської «Книги змін», працював над кількома десятками історичних творів. Єдиною книгою, яка в поновленому за часів династії Мін вигляді дійшла до наших днів, є «Записки про пошук духів». На жаль, це майже уся біографічна інформація про автора, яка нам відома на сьогодні [2].

Таким чином, в контексті нашого дослідження ми можемо зробити короткий біографічний висновок про автора: Гань Бао походив з середовища чиновників та офіцерів китайської армії, проявляв неабиякий інтерес до історичної спадщини Китаю, був прекрасно освіченим

та захопленим істориком – літератором, не чужою для нього була і участь у батальних подіях. Отже, на історіографічній та водночас авантюрний характер творчості Гань Бао життєве оточення та життєвий шлях письменника мали сильний вплив. Безумовно, Гань Бао був прекрасним знавцем людської психіки та людського характеру, портретні характеристики персонажів Гань Бао завжди дуже чіткі, розкривають психіку людини. Вміє письменник і вдало «налякати» читача, утворивши у деяких оповіданнях збірки хронотоп повної безвихідності з ситуації, що склалася та всемогутності вищих непізнаних сил. Отже, не зважаючи на те, що автор жив ще в III ст., тонке знання психіки людини і витончений літературний стиль дозволило йому стати фактичним засновником жанру оповідання про духів. Оповідання зазвичай моторошного, «хоррору», навіть ми можемо сказати своєрідного «готичного хоррору», враховуючи вторгнення північних народів на терени Піднебесної.

Модус нарації Гань Бао розкриває темну, майже потойбічну сторону китайської літератури пропонує читачеві справжню альтернативу не лише конфуціанському моралізаторству, а і усьому китайському суспільству тих часів. Духи у Гань Бао змальовані використовуючи нові виражальні засоби, доступні жителю китайського темного середньовіччя: це не фантастичні зооморфні істоти, описані у книзі «Гір та морів», а це високоорганізоване суспільство, при тому, організоване набагато краще, ніж світ людей. Автор змальовує цілий ряд антропоморфних образів. Суспільство духів водночас тотожне суспільству людей, та водночас є «антитезою» людському суспільству, воно стоїть якби «над» людським суспільством, майже не вмішується в поточне життя живих людей, водночас повною мірою керує долею людини. В цьому разі ще раз маємо згадати, що за соціальним походженням автор збірки був державним діячем.

Зазначимо, що у багатьох оповіданнях збірки Гань Бао має місце зустріч з господарем духів, який живе чи у надрах гори *Тайшань*, чи у підземному чи підводному світі. Цей персонаж відає долями людей. Також у багатьох оповіданнях Гань Бао родичі, що нещодавно пішли з цього світу, приходять уві сні з проханням полегшити їхню долю в потойбічній, перевести їх на іншу посаду.

Імперський світ Китаю настільки пронизував світогляд Гань Бао, що навіть у потойбічній знайшлося місце для чиновників та для керівників підземних робітничих груп. Цей антропоморфний, чиновницький характер духів робив рецепцію оповідань збірки доволі легкою для пересічного, більш чи менш освіченого, китайського читача тих часів. Фактично, якщо первинний пласт збірки, а саме мотиви про зустріч з потойбічним, своїм корінням уходять у анімістичні вірування часів

неоліту, то пласт, який вносить автор, це є вже суто літературне «обрамлення» образів «духів» в оповіданні у повній відповідності з імперською культурою середньовічної Піднебесної. Зрештою, подібний літературний прийом ми зустрічаємо і у британській літературі, зокрема у готичному оповіданні вікторіанської доби. Контакт з духом у «Записках» майже ніколи не проходить для персонажа людини безслідно, він майже завжди змінює долю головних героїв п'єси, часто такий контакт є кульмінацією оповідання.

В цілому, оповідання Гань Бао є завершеним літературним мікрокосмом, у якому присутні усі необхідні ключові елементи: натуралістичний часопростір, чіткі та виразні персонажі з яскравими портретними характеристиками, події, що розгортаються у несподіваному для читача ракурсі. Вищезгадагі риси формують завершений характер оповідання. Не зважаючи на недостатньо багатий ряд виражальних та мовних засобів, що були доступні для автора белетристичної літератури у III ст. н.е., Гань Бао майстерно створює невеликі світи у кожному своєму сюжетному оповіданні, що вимальовують обрії всесвіту «Записок про пошук духів». Збірка доносить до наших днів широке панорамне бачення когнітивної картини світу ранньосередньовічного Китаю.

Список використаних джерел:

1. Hóng J. Zhōngguó gǔdài wénxué shǐ [History of ancient Chinese literature] / J. Hóng, Y. Guō. Beijing: Beijing shǐfàn dàxué chūbǎn shè, 2008. 327 с.
2. Gàn Bǎo. Sao Shen Ji [Sou Shen Ji (In Search of the Supernatural)] / Gàn Bǎo. *Zhenzhou: Zhōng guó zhōng zhōu gǔ jí chū bǎn shè*, 2010. 372 с.
3. Xie W. Encountering Ghost Princesses in Sou Shen Ji: Rereading Classical Chinese Ghost Wife Zhiguai Tales. Encountering Ghost Princesses in Sou Shen Ji: Rereading Classical Chinese Ghost Wife Zhiguai Tales / Wenjuan Xie // *Unsettling Assumptions: Tradition, Gender, Drag* / Wenjuan Xie. Utah State University : Utah State University Press, 2014. (1ed). С. 244–260.
4. Yuán X. Zhōngguó wénxué shǐ [History of ancient Chinese literature] / X. Yuán, Z. Luō. Beijing: Gāoděng jiàoyù chūbǎn shè, 2009. 346 с.
5. Zhèng Z. Chātú běn zhōngguó wénxué shǐ [Illustrated History of Chinese Literature] / Zhènduó Zhèng. Beijing : Dāngdài shìjiè chūbǎn shè, 2009. 366 с.

НАПРЯМ 6. СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРЕНАХ БЛИЗЬКОГО, СЕРЕДНЬОГО ТА ДАЛЕКОГО СХОДУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-36>

Артеменко А. І.

*старший викладач кафедри іноземних мов факультету маркетингу
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ

На сучасному етапі економічного розвитку важливим є взаємо регуляція економічних систем європейських і східних країн. Незважаючи на те, що ментальність та культура цих країн відрізняється, їх повинна об'єднувати одна мета – це покращення добробуту людей та збереження мирних відносин.

Оцінюючи роль країн Близького Сходу у світовій економіці, зазначимо, що з роками їх роль помітно зростає і вони є важливими гравцями, які визначають стан світової економіки кон'юнктуру світових ринків. Реформи та трансформації в більшості країн Близького Сходу дали поштовх до розвитку, разом з тим, економічно ці країни відрізняються одна від одної. Багато в чому такі відмінності пояснюються покладами природних ресурсів, які для деяких країн є основою економічного розвитку та експорту. При найменшій зміні політичної ситуації в країнах Близького Сходу, а тим більше, в умовах зростаючої геополітичної нестабільності, змінюється ситуація на біржах, і світовий ринок одразу на це реагує [1].

Сировинна спеціалізація економіки визначає високу залежність економіки країн Близького Сходу від стану кон'юнктури світового ринку нафти і газу, що ставить у залежність економічний добробут населення регіону від цін на та повітряні шляхи, що зв'язують Європу з Азією і Тихоокеанським регіоном. Перевезення через Середземне море забезпечують нафтою і нафтопродуктами майже чверть населення планети.

Отже, економіка багатьох країн залежить від політичного і економічного стану близькосхідного регіону. З іншого боку, свобода судноплавства має важливе значення для економіки країн Перської затоки, а також Єгипту. Таким чином, країни Близького Сходу мають вигідне географічне положення, оскільки всі вони мають вихід до моря. Це важливо для українських промислових підприємств, які здійснюють постачання продукції до цих країн морським шляхом [2].

Інша економічна особливість регіону полягає у тому, що майже у всіх країнах регіону фіксується високий вплив держав на економічні процеси. Як правило, найважливіші сфери економічної діяльності регіону, а саме нафто- і газовидобування, їх переробка і транспортування (включаючи і транспортну інфраструктуру – порти, нафтопроводи тощо) знаходяться під виключним контролем держави. Значною є роль держави і в інших соціальних й економічних процесах – освіті, охороні здоров'я, зовнішній торгівлі і т. і.

Рівень європейського впливу на економіку країн Близького Сходу не є однаковим. З огляду на високий ризик сировинних диспропорцій для розвитку і добробуту національних економік, уряди країн

Близького Сходу намагаються проводити політику економічної диверсифікації, розвиваючи паралельно з нафтогазовою галуззю інші [1].

Торгово-економічні відносини між Україною та країнами Близького Сходу характеризуються в цілому позитивною динамікою. Однак це відбувається переважно за рахунок українського експорту, при практично не зростаючому імпорті з близькосхідних країн. Ні Україна, ні близькосхідні країни ще не вживають належних зусиль до активізації взаємних торгово-економічних відносин [3].

Отже, на сучасному етапі економічного розвитку країн є вирішення глобальних проблем. Європейський вплив на розвиток країн Близького Сходу відіграє важливу роль для забезпечення глобальних інтеграцій.

Список використаних джерел:

1. Івашук І., Заставний А. Країни Близького Сходу в глобальній економіці: сучасні тенденції розвитку та питання безпеки/*Economic Analysis, Volume 31. No. 2. 2021. С. 140–147.*

2. Ейкельман Д. Близький Схід та Центральна Азія /Центр близькосхідних досліджень. Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України. Київ : Вид. дім «Стилос», 2005. 376.

3. Аль-Газу А. Оцінка маркетингової привабливості країн близького Сходу для зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. *Economics Bulletin. № 2. 2016. С. 126–138.*

Волик Н. Ю.

*магістрантка факультету іноземної філології
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Кондакова Д. Ю.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри світової літератури та теорії літератури
факультету іноземної філології
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ВТІЛЕННЯ «ДУШІ» МО ЯНЯ У ЙОГО ТВОРЧОМУ СТИЛІ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ «ПРОЗОРА ЧЕРВОНА РЕДИСКА» ТА «ГЕНІЙ»)

Китайський письменник Гуань Мое (管谟业) – відомий як Мо Янь – лауреат Нобелівської премії з літератури 2012 року. На даний момент його творчості автор вирізняється з-поміж інших митців своїм унікальним індивідуальним стилем, який виник під впливом західного магічного реалізму Г. Г. Маркеса, Ф. Кафки, В. Фолкнера та має назву «галюцинаторний (галюциногенний) реалізм». Це своєрідна «субтечія» сюрреалізму, якій притаманне звернення до світу снів та реалістичний опис того, що там відбувається [2]. “...who with hallucinatory realism merges folk tales, history and the contemporary” – «той, хто поєднує галюциногенний реалізм із народними казками, історією та сучасністю» – такою була мотивація нагородження Мо Яня. Зараз можна сказати, що його роботи – це «суміш китайської культурної традиції, китайського менталітету та західної літературної думки» [4].

Очевидно, що становленню Мо Яня як письменника щось передувало, а щоб це зрозуміти, необхідно звернути увагу на його ранню творчість. Повість «Прозора червона редиска» («透明的红萝卜»), опублікована у 1985 році, зіграла ключову роль у формуванні особистості письменника. Саме тоді Мо Янь виробив свій фірмовий почерк і виявив талант знімати комунікативні перепони, що виникають на вербальному рівні, передаючи людські емоції, і перемикатися на мову жестів і міміки, роблячи її різноманітною, виразною, чуттєвою. Цей світ відчуттів не тільки допомагає зрозуміти внутрішній світ головного героя, але виявляється ключем до розуміння творчої особистості Мо Яня.

Рання повість «Прозора червона редиска», за власним зізнанням автора, – найкраще із того, що він написав. Зробивши головним героєм хлопчика-сироту, який майже нічого не говорить, Мо Янь показав, що мовчання – це не тільки літературний псевдонім (莫言 [mò yán] – «мовчати; не говорити»), що відображає людську сутність письменника, але й важливий стилістичний прийом, здатний зробити літературний текст ще більш образним. Мо Янь – один із небагатьох китайських письменників, яким вдалося завоювати справді всесвітнє визнання. Його твори «Червоний гаолян», «Великі груди, широкі сідниці», «Країна вина», «Втомився народжуватись та помирати» популярні серед читачів по всьому світу. Проте повість «Прозора червона редиска», що вважається одним із яскравих досягнень літератури «пошуку коренів», не так широко відома, хоч і є одним із ключових творів письменника.

Прозорість, витонченість, філігранність стилю; почуття героїв, що переливаються звуками, фарбами, смаками; об'ємність кожної деталі – все це вказує на співвіднесеність літературних експериментів Мо Яня із сюрреалізмом. Багато китайських письменників кінця минулого століття активно використовували напрацьовані сюрреалізмом постулати і критерії: алогічність, ірраціональність, превалювання фантастичного мотиву, автоматичне письмо, революція. Якщо ті чи інші прийоми сюрреалізму – зокрема, автоматичне письмо – можна спрощено назвати «творчістю із закритими очима», то повість Мо Яня «Прозора червона редиска» – це свого роду інваріант «творчості із закритим ротом», в мовчанці, що дозволяє максимально загострити інші способи сприйняття оточуючого світу. Такий стилістичний прийом в певному сенсі дозволяє говорити про радикалізацію сюрреалістичної техніки автоматичного письма.

В деяких епізодах повісті Мо Янь пише особливо таємниче, він нібито впадає в безмовне заціпеніння (особливо описуючи негативне), і це нагадує німе кіно або пантоміму. Навіть, коли Мо Янь «вмикає» звук, почуте здатне справити на читача візуальний ефект. Звук ніби доноситься здалеку, справляючи враження раптово «розсіяного серпанку». Гуань Моє любить відтворювати «голоси побаченого», які можна розглядати як коментар.

Вибір Мо Янем мовчання як головного стилістичного прийому в повісті є ефективним саме тому, що література діє через слово. Забрати у персонажа слово означає сконцентрувати увагу на відхиленні від норми. Репрезентація образу головного героя та його чуттєвого сприйняття світу в повісті демонструє різноманітність художніх форм, якими володіє Мо Янь. З допомогою німоти головного героя автор змістив акценти з вербальних на невербальні засоби зв'язку суб'єкта зі світом, посилив слухове та сенсорне сприйняття героєм оточуючого

світу. Мо Янь не став описувати ситуацію «культурної революції» такою, якою вона була, а тільки зазирнув у неї через внутрішній світ і особливе світосприйняття дитини. Письменник створив образ головного героя, наділеного сенсорним сприйняттям, що дозволило тонко і точно передати «світ відчуттів» не тільки самого автора, а й багатовимірність простору життя в будь-яку іншу епоху, незалежно від її конкретного соціально-політичного змісту. Це й дозволяє виділити повість як один із найбільш значущих творів у творчості Мо Яня.

Таким чином, автор протиставляє два світи – реальний, людський, жорстокий, та світ природи, уяви, чуттєвого досвіду. Епізоди, де Хейхай (黑孩 – «чорний» + «дитина» – через роботу хлопчик був у сажі) стає з природою єдиним цілим, різко перериваються криком чи лайливими репліками інших персонажів, ніби повертаючи читача до суворої реальності. Світ почуттів, емоцій, духовності змінюється світом матеріальним, грубим.

Повість «Прозора червона редиска» – ніби мелодія, що складається із звуків, які переходять один в один; ніби полотно художника, на яке нанесено безліч різнокольорових мазків; неповторний букет ароматів, незвичайне поєднання смаків. Всі ці прийоми допомагають Мо Яню вихопити Хейхая із реального світу і занурити у світ нематеріальний, якому чужі людська жорстокість, насилля, злоба. Таким чином Мо Янь створює іншу реальність, яка існує паралельно зі світом людей, реальність, куди можна потрапити тільки такою «надлюдиною» («не-до-людиною?»), як Хейхай, реальність, яка доступна не багатьом, але яка є істинною – на противагу тій, яку ми всі звикли бачити та вважати «реальністю».

Мо Янь про Хейхая: «Цей смуглявий хлопчина із його надлюдською здатністю переносити страждання і надлюдською чутливістю – душа всієї моєї літературної творчості. Потім я створив немало персонажів, проте ні один не близький моїй душі так, як він. Або ж, якщо висловитися по-іншому, серед усіх створених письменником героїв завжди є один провідний. Для мене таким є саме цей мовчазний хлопчина» [5].

Відголоски «провідного» персонажа можна також прослідкувати в оповіданні «Геній» («天才»), де такий же небалакучий хлопчик (мотив «мовчанки»), і згодом юнак, помічає те, чого не бачать інші, має багатий внутрішній світ та намагається наблизитися до світла крізь непроглядну темряву холодної реальності.

Одними з головних особливостей стилів даних творів є:

1. Реальні події, місцезнаходження, географічні об'єкти: село в Китаї, місто Таншань (唐山), Японія (日本), Хуанхе (黄河),

Гімалаї (喜马拉雅山), Вашингтон (华盛顿), землетруси 1556 та 1976 року; Гуаньдун (关东), Дачжай (大寨).

2. Детальний опис життя селян: робота на баштанних полях («...майже у кожній сім'ї був свій клаптик землі. Адже наша земля якраз хороша для вирощування кавунів»); «...стати вченим важче, ніж стати селянином, щоб стати селянином, потрібна лише багатирська сила, щоб проливати піт, але, закінчивши роботу, можна бігти до ріки, стрибати у воду і купатися, лежати на протязі під навісом для спочинку і спати...» пер. Є. Красикова [3]; робота на будівництві дамби («На площадке, где работали каменщики, раздавался стук молотков, их зубила вгрызались в камни, то и дело отбрасывая огненные искры. Каменщики трудились в поте лица...»; «Старый кузнец вытащил из печи раскалённое зубило, Хэйхай на его место положил затупившееся» пер. К. І. Количіхіна [5]).

3. Використання ченюїв (成语 – китайські сталі вирази): 南辕北辙 [nányuán běizhé] – робити все навпаки, досл. «повернути на південь, щоб їхати на північ»; 天上下刀子 [tiān shàng xià dāo zi] – незважаючи ні на що, «навіть, якщо небо розколеться», дослівно «навіть, якщо з неба падатимуть ножі» [1; 6].

Із проведеного дослідження можна зробити висновок, що Мо Янь створює роботи крізь призму своїх почуттів, де активно проявляється його прагнення зробити світ кращим та крокувати до світла. А його «мовчазний» стиль пробуджує людську чуттєвість, що спонукає помічати красу навколишнього світу.

Список використаних джерел:

1. Волик Н. Мо Янь у пошуках нового стилю. *Функціонування мовних одиниць у художньому та масмедійному дискурсах*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021. – 100 с, с. 11–13.

2. Кірносова Н. Сучасна китайська література: виміри реалізму. URL: <http://litakcent.com/2020/02/25/suchasna-kitayska-literatura-vimiri-realizmu/> (дата звернення: 10.10.2022).

3. Мо Янь. Геній / пер. Є. Красикова. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8119> (дата звернення: 05.10.2022).

4. Оюна. Мо Янь, Нобелевская премия по литературе 2012. Интервью с ученым-китаистом. URL: <https://oyunao.livejournal.com/1410.html> (дата звернення: 07.10.2022).

5. ПАПАПА Современная китайская проза. Пер. Митькина С. Й. URL: <https://coolib.com/b/463357-mo-yan-papapa-sovremennaya-kitayskaya-proza/read> (дата звернення: 05.10.2022).

6. 莫言 : 天才. URL: https://www.sohu.com/a/140081713_304069 (дата звернення: 05.10.2022).

Дружкова І. С.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-економічних наук
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

ТУРЕЦЬКІ ІННОВАЦІЇ ЗГІДНО ГЛОБАЛЬНОМУ ІННОВАЦІЙНОМУ ІНДЕКСУ

Розвиток на сучасному етапі розвитку є дуже швидким. Для повоєнного відновлення української економіки швидкість має бути ще вищою. Це можна отримати завдяки використанню досвіду сусідніх країн в першу чергу Туреччини, з якою економічні зв'язки достатньо високі і відбувається зростання.

Для підвищення продуктивності, однієї з рушійних сил сталого зростання доходів і скорочення бідності – країна має ставити у пріоритет інвестиції в інновації, включаючи науково-дослідні розробки, накопичення людського капіталу та організаційних знань.

Останні досягнення Туреччини в технологіях майбутнього містять величезний потенціал для сталого розвитку та зростання продуктивності. Покращення експорту та продуктивності Туреччини за допомогою інновацій.

Завдяки зусиллям 2021 рік став рекордним для турецького експорту, який досяг історичного рекорду річного експорту на суму 225 млрд \$ США. Значне зростання турецького експорту підвищило економічне процвітання країни. Орієнтовані на експорт інвестиції створили можливості працевлаштування для молодого покоління та підняли економічний підйом багатьох турецьких міст. Туреччина посіла 41-е місце в Глобальному індексі інновацій, піднявшись на 10 позицій з 2020 року, а в 2022 році піднялася на 37-е місце, зафіксувавши найкращий результат країни на сьогодні. Досягнення цього успіху було досягнуто спільними зусиллями компаній, міністерств і установ. Трійка найбільших інноваційних економік за регіоном Північна Африка і Західна Азія це були: 1) Ізраїль; 2) Об'єднані Арабські Емірати; 3) Туреччина.

Жодних змін у винятковій позиції Китаю серед економік із середнім рівнем доходу наразі не очікується, якщо Туреччина не продовжить швидкий прогрес. Найбільшими економіками в регіоні Північної

Африки та Західної Азії є Ізраїль (16 місце), Об'єднані Арабські Емірати (31 місце) і Туреччина [2].

У 2022 році – як і в попередні роки – 100 найкращих науково-технічних кластерів (S&T) зосереджені в трьох регіонах – Північній Америці, Європі та Азії – і особливо у двох країнах: Китаї та США. Вперше Китай має стільки ж 100 найкращих науково-технічних кластерів, скільки США. Далі йдуть Німеччина з 10 кластерами на чолі з Кельном і Мюнхеном і Японія з п'ятьма кластерами, лідируючими Токіо–Йокогама та Осака–Кобе–Кіото. Стамбул і Анкара (Туреччина); є єдиними кластерами з країн із середнім рівнем доходу за межами Китаю. Значно підвищили свій рейтинг Анкара і Стамбул (Туреччина), Мумбаї (Індія) [3].

Три з п'яти країн, які найбільше витрачають на НДДКР у 2020 році, зазнали значного зростання НДДКР: Окрім Китаю, Туреччина є єдиною іншою економікою із середнім рівнем доходу, яка зареєструвала зростання загального обсягу досліджень і розробок і бізнес-досліджень за останні роки [1].

Туреччина лідирує в регіоні за результатами творчої діяльності (15-е місце) і займає 4-те місце в світі за нематеріальними активами, ставши світовим лідером за показниками промислові зразки (1-е місце), товарні знаки (6-е місце) та інтенсивність нематеріальних активів (15-е місце). З огляду на її останні показники, як економіка із середнім рівнем доходу, Туреччина має потенціал зазнати інноваційного зростання, подібного до Китаю, у наступні роки.

Однак певні економіки, що мають нижчий загальний рейтинг, все ж є лідерами в певних сферах. Приклади включають Туреччина (15 місце) за результатами творчості. Такі дисбаланси в ефективності всередині економіки вказують на інноваційні системи, які змінюються, динамічні та мають потенціал для підвищення загальної ефективності в майбутньому.

Швидке зростання турецької економіки добре видно за різними даними: подача заявок РСТ у 2012 – 6017 патентів, заявки промислові зразки – 55 тис., заявки на торгові марки зв класами 252,7 тис., то в 2021 – 10 868 патенти; 78,801 промислових зразків, торгові марки за класами 504,8 тис. ВВП за цей час також зростав, у 2012 – 1,687.91, 2021 – 2,657.76 на душу населення [5].

Лідерами у подачі заявок РСТ в 2022 р. були університети, з списку РСТ10 найактивніших правовласників – 5 належать університетам, притому перші трійка це три університети. А саме Cukurova Universitesi Rektorlugu, T.C Medipol Universitesi та T.C. Erciyes Universitesi [5].

Серед тих, хто подавав на реєстрацію промислової інтелектуальної власності за Мадридською системою та Гаазькою системою лідерами були Arçelik Anonim Sirketi [5].

Arçelik – турецький бренд, виробник побутової техніки та електроніки, заснований в 1955 році. Компанія Arçelik поступово розширює свою присутність по всьому світу шляхом придбання регіональних брендів на ринках, що розвиваються. У нашій країні компанія представлена турецьким брендом ВЕКО. Таким чином Arçelik утворює групу компаній Arcelik Group, в портфель якої входять такі бренди, як ВЕКО, Grundig, Blomberg, Arçelik та інші. Контроль над компанією належить найбільшому турецькому фінансово-промислового конгломерату Koç Group.

Компанія займається виробництвом і продажами товарів тривалого користування, компонентів, споживчої електроніки та після продажним обслуговуванням. Її продукція включає побутову техніку, електроніку, дрібну побутову техніку та кухонні аксесуари, такі як холодильники, морозильні камери, пральні машини, посудомийні машини, аспіратори, пилососи, кавоварки та блендери [4].

Arçelik A.Ş. працює в більш ніж 100 країнах, включаючи Китай і Сполучені Штати, через свої 13 міжнародних дочірніх компаній і понад 4500 відділень у Туреччині. Компанія управляє 15 виробничими підприємствами в Туреччині, Румунії, Росії, Китаї, Південній Африці та Таїланді, включаючи заводи з виробництва холодильників, пральних і посудомийних машин, кухонної техніки та комплектуючих [6].

За даними компанії, Arçelik займає певну частку європейського ринку. Дохід від продажів за кордоном зараз становить 44% від загального обороту. Ці показники щодо продуктивності підтверджуються багатьма міжнародними нагородами якості та технологій, а також іншими нагородами компанії [6].

В цілому можна говорити, що Китай, Туреччина та Індія зміцнюють свої позиції як глобальні інноваційні центри. В Туреччині найактивнішими інноваційними акторами є компанії, такі як Arçelik та університети, підтримані державною політикою.

Список використаних джерел:

1. Global Innovation Index 2020: Who Will Finance Innovation? URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf (дата звернення 19.11.2022)

2. Global Innovation Index 2022: What is the future of innovation-driven growth? URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf> (дата звернення 19.11.2022)

3. Patent Cooperation Treaty Yearly Review 2021 URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_901_2021.pdf (дата звернення 19.11.2022)

4. Patent WO2004058039 – DISHWASHER. URL: https://patentscope.wipo.int/search/ru/detail.jsf?docId=WO2004058039&_cid=P20-LAN0GG-73984-1 (дата звернення 19.11.2022)

5. Statistical Country Profiles. Türkiye URL: https://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/country_profile/profile.jsp?code=UA (дата звернення 19.11.2022)

6. Sustainability report 2021. URL: <https://www.arcelikglobal.com/en/sustainability-report-2021/overview/> (дата звернення 19.11.2022)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-39>

Карпова О. О.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*

*Одеського національного економічного університету
м. Одеса, Україна*

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ЖИТТЯ ТА НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ БЛИЗЬКОГО, СЕРЕДНЬОГО ТА ДАЛЕКОГО СХОДУ

Активне використання соціальних мереж молоддю як у в навчальній діяльності, так і в приватному житті, викликає інтерес науковців, а саме педагогів, психологів, соціологів та маркетингологів саме до вивчення ролі соціальних мереж у повсякденній та навчальній діяльності студентів.

Більш того, перехід до онлайн навчання разом із швидкою популяризацією неформальної освіти вимагають від освітян переосмислення зміни парадигми навчання, розробку нових форм, методів та засобів онлайн навчання, а також імплементацію соціальних мереж в освітній процес та наукову діяльність.

Соціальні мережі можуть бути складовою інформаційно-освітнього середовища. Вони мають значний освітній потенціал, створюють принципово нові інформаційні та комунікаційні канали. Важливим можна вважати те, що дана діяльність є добровільною та мотивованою [2].

Так, А. Яцишин пропонує використовувати соціальну мережу «Фейсбук» для: групового навчання (для роботи в навчальних міні-групах); персонального навчання (для самоосвіти); випадкового навчання (можливість пізнавати щось нове несвідомо); використання з метою інформування щодо функціонування навчального закладу й заходів, пов'язаних із цим [3].

Проведене нами онлайн анкетування не лише серед українських студентів та підлітків, а також серед молоді Близького, Середнього та Далекого Сходу щодо ролі соцмереж у житті та навчальній діяльності дало цікаві результати. Питання анкети були анонімними та стосувалися соціального життя, переваг та навчання у віртуальному середовищі.

Загалом в онлайн опитуванні взяло участь 260 осіб віком від 14 років і старше з 11 країн Близького, Середнього та Далекого Сходу.

Так, найпопулярнішими соцмережами серед молоді Південносхідної Азії були Facebook, WhatsApp та Instagram, на Близькому Сході – Instagram та Telegram, у той час студенти Східної Азії та Далекого Сходу надали перевагу YouTube, Instagram та WeChat. Популярність певних соцмереж у тій чи іншій країні свідчила про стрімкий розвиток онлайн ком'юніті, впливу інфлуенсерів на молодь Заходу та Сходу, незалежно від країни проживання, а також важливість для освітян усвідомлення нових трендів, викликів та труднощів, які можуть виникати у процесі цифровізації навчання.

Цікавим виявився той факт, що молодь з країн Близького, Середнього та Далекого Сходу, вважала, що соціальні мережі, зокрема, надають змогу людям спілкуватися та залишатись на зв'язку (більше 50% респондентів); сприяють соціалізації (28% опитуваних), хоча, з іншого боку і призводять до самоізоляції та відсутності реального спілкування (21% респондентів).

Думки стосовно негативного впливу соцмереж на життя молоді розділились між особами жіночої та чоловічої статі. Наприклад, у Південній Азії майже 50% хлопців найбільш дратівливим при користуванні соцмереж вважали рекламу та розвиток залежності від соцмереж й нераціональну витрату часу. У той час як дівчатам не подобалось постійно бути відміченими на фото, у постах, що заважало їх відчуттю приватності у віртуальному середовищі; залежність від соцмереж та багато зайвої та нефільтрованої інформації.

Щодо інтересів та вподобань студентів, контент та напрям сторінок у соцмережах також відрізнявся гендерно. Так, на Далекому Сході хлопці мали підписку переважно на освітні сторінки, сторінки новин, спорту та бізнесу; дівчата цікавилися новинами, наукою, освітою та кулінарією. У той час, хлопці на Близькому Сході більше цікавилися бізнесом, фешн індустрією та переглядали фільми. Освітою цікавилися лише 4% хлопців та 9% дівчат. Дівчата також надали перевагу сторінкам у соцмережах щодо фешн індустрії, життя знаменитостей та гумору.

На питання чи допомагали соцмережі у навчанні, ми отримали такі відповіді: на Близькому Сході майже 50% хлопців та 13% дівчат відповіли «так»; на Далекому Сході, навпаки, близько 45% дівчат та лише 17% хлопців активно використовували соцмережі для навчання, у

той час як у Південній Азії 62% хлопців та 57% дівчат у віці старше 22 років дали позитивну відповідь, як результат, згідно статистичних даних, наприклад, в Індії рівень грамотності населення стрімко зростає і на 2018 рік він становив майже 74% населення, що, в свою чергу, свідчить про важливу роль Інтернету як для формального, так і неформального навчання.

Відтак, результат анкетування показав, що залежно від зовнішніх та внутрішніх факторів студенти Близького, Середнього та Далекого Сходу активно використовували соцмережі як для повсякденного спілкування, так і саморозвитку та самонавчання. Уподобання студентів стосовно загального та навчального контенту відрізнялися серед молоді Близького та Далекого Сходу, що, на наш погляд, зумовлено культурою, пріоритетами та особливостями регіону. Тому, поширення соцмереж та зміна навчальних уподобань студентів має бути врахована під час навчального процесу, а саме при підготовці онлайн курсів, формуванні навчальних планів та змісту навчальних дисциплін. Окрім того, проблема освітнього маркетингу у соцмережах є актуальною та нагальною для вирішення сьогоденних та найближчих майбутніх проблем та викликів на конкуруючому освітньому ринку.

Список використаних джерел:

1. Балабанова К. Є. Використання соціальних мереж у професійній діяльності викладача ВНЗ. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2013. №3. С. 134–139.

2. Кобися В. М., Семенов Є. К. Використання соціальних мереж у підготовці майбутніх вчителів. *Open educational e-environment of modern University (special edition)*. 2019. P. 144–152.

3. Яцишин А. В. Застосування віртуальних соціальних мереж для потреб загальної середньої освіти. *Інформаційні технології в освіті*. 2014. № 19. С. 119–126.

4. Chernenko A. V. Interactive Teaching Methods in Educational Process. III Internet Conference Proceedings “Foreign language in professional training of specialists: issues and strategies”. Online book of abstracts, Kropyvnytskyi. 2019. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/en/iii-international-scientific-and-practical-internet-conference-foreign-language-in-professional-training-of-specialists-issues-and-strategies/section-2/8843-interactive-teaching-methods-in-educational-process>

5. Kostikova I. I. Information and communication technologies in students' language learning. *International Journal of Education and Science*. 2018. С. 1(1–2), 7–14. DOI: 10.26697/ijes.2018.1-2.01.

Комарницька Т. К.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мов і літератур Далекого Сходу
та Південно-Східної Азії*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

МАСОВА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ЗРУШЕНЬ У ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

Сучасна масова культура, здатна задовольнити невибагливого в інтелектуальному сенсі споживача, представлена широким діапазоном розважального сегменту в усіх ЗМІ. Посередній споживач масової культури не бажає напружуватися інтелектуально, вимагаючи максимальної простоти і доступності культурного продукту, а цей продукт з огляду на свою масовість відтак формує нові тенденції у суспільстві. Проф. Накано Осаму констатує, що сучасна японська молодь «збентежена задоволенням і комфортом» [1, с. 199]: «**Ім ближче задоволення, ніж страждання; розвага, ніж праця; споживання, ніж виробництво; оцінка, ніж творчість; рух, ніж стабільність; мінливість, ніж стійкість; плинність, ніж організованість; ескапізм, ніж участь; знаки, ніж речі; зовнішній вигляд, ніж сутність; вільна форма, ніж структура**» [1, с. 199] (виділення наше). І ці сучасні цінності молодого покоління є практично повним відображенням типових ознак масової культури, до яких належать: максимальна спрощеність, примітивність, доступність і зрозумілість для «сірої маси», споживацтво, задоволення елементарних людських потреб, націленість на отримання насолоди, гра на інстинктах [2, с. 79]. Об'єктом нашого дослідження виступає мова масової культури, а предметом – примітивізація мови у розважальному телевізійному продукті й розхитування мовних норм у ньому. Матеріалом нам послуговували тексти японських розважальних телешоу 「ヒルナンデス!」, 「ガリゲル」, 「嵐にしやがれ」. Мету нашої розвідки вбачаємо в розкритті деструктивних явищ, які наявні у мові розважального сегменту японського телебачення; відповідно, завданнями будуть: 1) розглянути роль запозичень у мові масової культури; 2) описати явище мовної гібридизації та порушення граматичних норм у мові розважальних телепрограм. Виконати ці завдання нам допоможуть такі методи: лінгвістичний описовий, квантитативний і метод компонентного аналізу.

Пропонуємо почати наш аналіз із прикладу:

- さ、どちらが女性かお尻をオープン！
- おおおお！ああああ！いいえ！
- わかんない！
- これは形見たら...さすが...
- これ、Aでしょう。
- A？こっちもBですけど、私もAにしたいとか...Bにします。
- じゃ、A、Bと決定いたしました。それでは、お二人も両尻に三回のキスをして！
- すげ！おおおお！いいの！
- 三回！行きましょう！
- キスマーク大切さは最大！はい！こちらへ！
- ばかだよね！いくら？よーし、よーし！
- やり方はすごいの！うまい、うまい！
- さ、それでは、こちらのみなさま、上のカーテンを見てください。上のカーテンをオープン！
- ああああ！おおおお！へえ、へえ、嘘！
- 嘘、これ！
- 後10秒！五！四！三！二！一！そこまで！キスマークは圧倒的にこちらのほうが！それでは、勝利したのはA！

У наведеному уривкові телешоу було використано всього 51 слово (не враховуючи службових і відмінкових формантів, а також повторів), із яких 4 є невмотивованими запозиченнями з англійської мови (слова **オープン** (する), **キス** й **カーテン** мають питомі відповідники **開く**, **接吻** або **口付け** та **幕**). При цьому дієслово, утворене із запозиченої основи й допоміжного японського дієслова-суфікса, вже належить не просто до невмотивованих запозичень, а до гібридної лексики. Надмірне вживання елементів чужої мови, безперечно, розмиває мовні норми, підриває у реципієнта «відчуття мови» і врешті-решт веде до деградації мовної свідомості. Однак наявність іншомовних і морфологічно гібридних одиниць у мові масової культури є не єдиним негативним фактором, який загрожує культурі мови. Розглянемо приклад:

- まずは、売れ筋の果物で召募をかける松本から！松本さんの作品がこちら！
- はい！さくらんぼチェリーです！
- チェリー！かわいい！
- あああ、かわいい！
- 本当に似ていますよ、さくらんぼ！

- 雪だるまです。
- あああ、かわいい！
- 細かいところまで、ボタンとか・・・
- かわいい！
- かわいく仕上げました。

У наведеному уривкові телешоу троє його учасників п'ять разів уживають слово *かわいい* для висловлення свого захоплення красою речі, хоча японська мова має надзвичайно розвинену синоніміку, й у словнику існують десятки слів, за допомогою яких можна висловити своє зачарування чимось гарним. Отже, масова культура, зокрема, у сфері телебачення, нав'язує обмеженість і примітивність лексичного запасу, і споживачі цього культурного продукту піддаються такій стандартизації, збіднюючи (вслід за масово-культурними зразками) і власний тезаурус.

Уживаючи ж у великій кількості неповні речення різних видів й експлуатуючи вигук на рівні з повнозначними частинами мови, герої телеекрану також подають не найкращий приклад своїй (здебільшого юній і мовно несвідомій) аудиторії, яка, йдучи за прикладом своїх телекумирів, переконується у тому, що неважливо, яким чином формулювати свою думку, і що взагалі можна не перейматися наповненням речень. Наприклад:

- じゃ、次は誰だって？得意なの。
- はい！
- 麻美ゆま嬢よね。
- 大丈夫！強いですよ。
- はい！
- 本気にきれいに。大丈夫ですよ。ちゃんと食べさせてあげて。

僕が大好きだから。

- 待っててくださいね。ああ。
- ああ、かわいいですね。
- 一！いいよいいよ！二！三！
- いいの、大きいからね。
- 四！五！六！七！八！九！もう一回！十！OK, OK!ああ、そう、そう！
- あああ！おいおい！アチアチアチッ！へええ！あっちあっちあっち！痛い痛い痛い！
- 手に付いてる！手に付いてる！手に付いてる！熱い！熱い！
- 大事なお客様ですので決してチーズをつけないで下さい。

У фрагменті вжито 41 речення, із яких 29 є неповними. При цьому 16 із неповних речень (більше половини) взагалі представлені вигуками, тобто являють собою одне єдине слово, та й те неповнозначне. До таких речень належать, наприклад: ОК, ОК!; ああ、そう、そう!; あああ!; おいおい! тощо. Серед решти неповних речень є як номінативні (напр., 四!; 五!), так і еліпсовані (本気にきれいに。). Окрім цього, наявні інвертовані (いいの、大きいからね。) та парцельовані (じゃ、次は誰だって?得意なの;ちゃんと食べさせてあげて。僕が大好きだから。) варіанти, які порушують синтаксичну структуру японської мови з чітко регламентованим порядком слів.

Отже, мові масової культури притаманна лексична примітивізація, морфологічна гібридизація, а також розхитування синтаксичних норм. Іншомовний елемент, потрапляючи до мови масової культури як стилістичний засіб, відтісняє на задній план питомі слова, а, сполучаючись із питомими одиницями в єдині морфологічні комплекси гібридного типу, розмиває словотвірні норми мови. Окрім цього, типовим для лексики масового культурного продукту є частотність обмеженої кількості слів, нехтування синонімічними рядами. У царині граматики примітивізація мови виявляється у заміні головних членів речення знаками емоцій (вигуками). Синтаксичні мовні норми також зазнають порушення у масовій культурі через зловживання синтаксичними стилістичними фігурами еліпсису, номінативних речень, повторів, що наближує мову масової культури до просторіччя. Примітивізація мови й розхитування мовних норм у масовому культурному продукті веде до мовного нігілізму і деградації мовної свідомості споживачів цього культурного продукту, більшість із яких з огляду на свій юний вік є ще не сформованими мовними особистостями.

Список використаних джерел:

1. Катасонова Е. Л. Японцы в реальном и виртуальном мирах: очерки современной японской массовой культуры. *Восточная литература*. 2012. 360 с.
2. Флиер А. Я. Избранные работы по теории культуры. Литагент «Согласие». 2014. 560 с.

Куцос О. І.

кандидат філософських наук,

докторант кафедри слов'янських мов

*Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ОСОБИСТІСНИХ РИС З ТОЧКИ ЗОРУ УКРАЇНЦІВ, УЙГУРІВ ТА ХАНЬЦІВ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Увага до національного компоненту людської свідомості в умовах швидкої глобалізації втілюється не тільки в аналізі джерел, що висвітлюють значущі українські [3; 4], уйгурські [5; 6] та ханські [1; 2] соціокультурні особливості, але і в обробці даних міжнаціональних психолінгвістичних експериментів. В контексті вищесказаного результати емпіричного дослідження, присвяченого ціннісному виміру особистісних рис з точки зору українців, уйгурів та ханьців, представляються важливими і актуальними.

Опитування українських студентів було здійснено у 2015 р. на базі Сумського державного університету (м. Суми, Україна), опитування китайських студентів – у 2019 р. на базі 库尔勒实验中学 (Експериментальної середньої школи міста Корла) (м. Корла, СУАР, Китай). Вік учасників експерименту – від 16 до 31 року. Від українців отримано 162 анкети (з них 87 від чоловіків, 75 від жінок), від уйгурів – 82 анкети (з них 24 від чоловіків, 58 від жінок), від ханьців – 257 анкет (з них 110 від чоловіків, 107 – від жінок). Значущими визнавалися реакції з частотністю $\geq 0,5\%$.

Збір даних для психолінгвістичного експерименту здійснювався наступним чином: студенти мали скласти список, по-перше, із десяти найкращих, найбільш позитивних людських якостей, по-друге, із десяти найгірших, найбільш негативних рис людського характеру. Завдання для українців було подане українською мовою, для ханьців та уйгурів – китайською. Методологія аналізу отриманих даних, окрім статистичної обробки, включала їхній розподіл та інтерпретацію у відповідності до розробленої нами класифікації: усі риси характеру представляються як такі, що відображують поведінково-реактивні («Як реагувати?»), емоційно-чуттєві («Що відчувати?»), соціально-культурні («Як взаємодіяти?») та філософсько-світоглядні особливості («Яким бути?»).

Звернемося до розгляду позитивних рис характеру і перелічимо по 10 найбільш значимих цінностей для представників кожної нації. Отже, ієрархія найкращих людських якостей з точки зору українців виглядає наступним чином: *чесність* (7,15%), *доброта* (6,67%), *щирість* (4,59%), *сміливість* (3,87%), *відповідальність* (3,28%), *чуйність* (2,62%), *вірність* (2,50%), *терплячість* (2,21%), *працьовитість* (2,21%), *ввічливість* (1,85%).

Найбажаніші людські риси з точки зору уйгурів групуються таким чином: *доброта* (5,50%), *згуртованість* (5,30%), *сердечність* (5,20%), *сміливість* (4,99%), *працьовитість* (4,59%), *дружелюбність* (4,08%), *відповідальність* (3,98%), *послужливість* (3,77%), *чесність* (3,47%), *щирість* (3,36%).

На думку ханьців, найкращі особистісні риси представлені наступним чином: *доброта* (4,24%), *сміливість* (3,98%), *сердечність* (3,90%), *згуртованість* (3,50%), *працьовитість* (3,39%), *чесність* (2,99%), *відповідальність* (2,82%), *готовність надати допомогу* (2,74%), *дружелюбність* (2,37%), *щирість* (2,37%).

Загалом опитувані навели 55 позитивних людських якостей з частотністю $\geq 0,5\%$. Найбільшу цінність для всіх учасників експерименту мають *взаємодопомога*, *відповідальність*, *гостинність*, *доброзичливість*, *доброта*, *дружелюбність*, *повага*, *працьовитість*, *пунктуальність*, *сердечність*, *сміливість*, *стриманість*, *терплячість*, *чесність*, *чуйність*, *щирість*. Отже, аксіологічний вимір людських якостей для українців, уйгурів та ханьців стосується, перш за все, рис характеру на позначення поведінково-реактивних та соціально-культурних особливостей, тобто тих, які регламентують способи дії індивіда як невід'ємної частини соціуму. Разом із тим, ціннісні виміри особистісних рис на позначення емоційно-чуттєвих та філософсько-світоглядних особливостей представників різних націй перетинаються значно менше. На нашу думку, це чітко підкреслює універсальність «золотого правила моралі», яке регламентує поведінку людини, проте нічого не каже про її внутрішню сутність, не регулює душевного життя і світобачення.

Спільними тільки для українців та уйгурів цінностями є *любов* та *спокій*, що відображують риси характеру на позначення емоційно-чуттєвих та поведінково-реактивних особливостей. Спільними тільки для уйгурів та ханьців є *передбачуваність* і *раціональність*, тобто вияви філософсько-світоглядної сфери. Особистісні риси, що поєднували б тільки українців та ханьців, не виявлені.

Тільки для українців характерне визнання значущості *вихованості*, *вірності*, *життєрадісності*, *креативності*, *надійності*, *наполегливості*, *почуття гумору*, *розуму*, *самостійності*, *сили*, *справедливості*,

цілеспрямованості, щедрості. Тільки уйгури зазначили важливість таких особистісних рис, як *колективізм, любов до співу, любов до танців, послужливість, ретельність, слухняність.* Тільки ханьці відмітили цінність *активності, відданості, готовності надати допомогу, довіри, оптимізму, патріотизму, прагнення прогресу, самовпевненості, старанності, шанування батьків.*

Звернемося до розгляду негативних особистісних рис і перелічимо по 10 антицінностей для кожної нації. Так, на думку українців, найгірші людські риси характеру групуються таким чином: *злість (5,34), лень (4,84%), егоїзм (4,84%), заздрість (3,71%), боягузтво (3,39%), брехливість (2,77%), черствість (2,58%), жадібність (2,33%), безчесність (2,26%), безсердечність (1,89%).*

Згідно з результатами опитування уйгурів, негативні людські якості представлені таким чином: *бунтарство (7,21%), лень (6,54%), безчесність (5,70%), черствість (5,70%), боягузтво (5,54%), злість (4,87%), підступність (4,19%), безсердечність (3,86%), неслухняність (3,52%), нестримність (2,35%).*

З точки зору ханьців, найгірші особистісні риси можуть бути представлені наступним чином: *безчесність (5,93%), лень (5,89%), боягузтво (4,36%), підступність (4,20%), черствість (3,93%), злість (3,46%), квапливість (2,98%), себелюбство (2,63%), безсердечність (2,47%), безвідповідальність (2,39%).*

Учасники експерименту навели 53 найменування негативних рис характеру із частотністю $\geq 0,5\%$. Представники усіх трьох національностей вважають антицінностями такі особисті риси, як *безвідповідальність, безсердечність, безчесність, боягузтво, егоїзм, жадібність, зарозумілість, злість, лень, неповага, нестримність, підступність, черствість.* Згідно з нашою класифікацією, найбільш значимими антицінностями є ті, що означають поведінково-реактивні особливості, дещо меншою мірою – філософсько-світоглядні. Таким чином, важливим для українців, уйгурів та ханьців є те, як не слід реагувати і яким не слід бути. Разом із тим, емоційно-чуттєві та соціально-культурні антицінності не мають чіткої регламентації, що свідчить про допустимість ширшої варіативності індивідуальних ознак, ніж загальноприйнятої поведінки.

Антицінностями, спільними для українців та уйгурів, є *грубість і неупунктуальність,* тобто поведінково-реактивні особливості. Уйгурів і ханьців об'єднує негативне ставлення до таких рис, як *бездушність, індивідуалізм, негостинність, непередбачуваність, неслухняність та себелюбство,* тобто в основному поведінково-реактивні та соціально-культурні особливості. Антицінностей, спільних лише для українців та ханьців, не виявлено.

Тільки українці визначили такі антицінності, як *агресивність, байдужість, брехливість, гординя, дурість, жорстокість, заздрість, зрада, користолобство, лицемірство, лестощі, невихованість, ненависть, неохайність, нетерпимість, нечесність, підлість*. Тільки для уйгурів характерне негативне ставлення до таких рис, як *альтруїзм, атеїзм, безініціативність, бунтарство, взаємодопомога, драматичність, забіякуватість, колективізм, небалість*. Тільки для ханців характерне неприйняття таких антицінностей, як *запальність, квапливість, хвилювання*.

Не можна оминати увагою той факт, що неединичне визнання уйгурами негативними таких явищ, як *альтруїзм* та *взаємодопомога*, свідчить про наявність неочевидного, додаткового смислового навантаження цих цілком позитивних у загальному розумінні феноменів. Таке становище виразно свідчить про те, що будь-яка класифікація лише приблизно окреслює межі ціннісної сфери: в певний час у певному суспільстві можуть з'явитися фактори, які стирають межу між цінностями та антицінностями, а інколи й міняють їх місцями.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що проведений психолінгвістичний експеримент дозволяє скласти узагальнений ідеалізований портрет людини, який відповідає ціннісній картині представників різних націй. Важливість та значущість вивчення та розуміння аксіологічного виміру національного характеру складно переоцінити у сучасному світі, орієнтованому на розвиток всебічних, у тому числі соціокультурних, контактів між різними країнами та народами. Знання та розуміння соціальних, психологічних та культурних відмінностей забезпечує міцні зв'язки між країнами та народами на основі взаємної поваги та прийняття.

Список використаних джерел:

1. Готлиб О. М. Этнология Китая (ханьцы). Обрядность и символика основных этапов жизни. Москва, 2020.
2. Гране М. Китайская цивилизация. Москва, 2016.
3. Стражний О. С. Український менталітет: Ілюзії. Міфи. Реальність. Київ, 2008.
4. Юрій М. Ф. Етногенез українського народу. Київ, 2008.
5. Dautcher J. Down a Narrow Road: Identity and Masculinity in a Uyghur Community in Xinjiang China. Harvard University Asia Center, 2009.
6. Zang Xiaowei. Uyghur Conceptions of Family and Society. Routledge, 2019.

Майстренко Ю. І.

кандидат політичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ

Турецька Республіка протягом багатьох десятиліть або навіть і столітті займала важливе місце в структурі міжнародної міграції як Середземноморському регіоні, так і на Близькому Сході.

Так, попередниця Турецької Республіки Османська імперія мала довгу історію імміграції та еміграції. Поступова ерозія Османської імперії спричинила переміщення різних народів, що її населяли: турків, татар, боснійців, греків, вірмен, албанців [4]. Протягом війни за незалежність (1919–1923) близько одного мільйону турків покинуло Грецію, й навпаки греки покинули Туреччину [2, р. 39]. У період від заснування республіки, й аж до середини 1960-х років, Туреччина була країною імміграції. Уряд країни ініціював програму, що заохочувала мусульман та турків з Балкан переселятись до Турецької Республіки [1, р. 127].

Наступний етап розпочався з кінця 1960-х років та характеризувався відпливом населення з Туреччини. Це переважно була трудова міграція та міграція для воз'єднання сімей. Державами-реципієнтами в даному випадку виступали розвинені країни Північно-Східної Європи [2, р. 41]. Швидкий ріст економіки після Другої світової війни потребував відповідного «забезпечення» трудовими ресурсами, роль яких й виконували громадяни Туреччини. У 1961 році була підписана відповідна угода між Турецькою Республікою з одного боку та ФРН, Францією, Бельгією, Швецією, Австрією з іншого боку [1, р. 130].

Така міграція активно підтримувалась урядом країни, оскільки вважалося, що такі мігранти зможуть набути нових навичок, вмінь та знань, які в подальшому зможуть використовувати для розвитку відповідних сфер у власній країні. Також враховувалося значення коштів, які заробляли робітники за кордоном для підтримки турецької економіки [2, р. 40].

Нафтова криза 1973 року та Семиденна війна спровокували кризу в Європі, тому країни були змушені обмежити в'їзд іноземців, оскільки вже не потребували такої кількості робочої сили [2, р. 42]. Турецькі

мігранти були змушені переорієнтуватись на нафтовидобувні країни [3, р. 17].

Після «арабської весни» мігранти з країн, що були охоплені війною були змушені шукати притулку в Європі, один із шляхів до якої пролягає через територію Туреччини.

Список використаних джерел:

1. Avcı G., Kirisci K. Turkey's immigration and emigration dilemmas: Regional background paper on major migration systems. 2006. P. 123–173.

2. Haas H. Euro-Mediterranean migration futures: The cases of Morocco, Egypt and Turkey. Migration from the Middle East and North Africa to Europe. Ed. by Bommes M., Fassmann H., Sievers W. Amsterdam University Press. 2014. P. 29–74.

3. Hamood, S. African transit migration through Libya to Europe: The human cost. 2006. URL: www.migreurop.org/IMG/pdf/hamood-libya.pdf. (18 November 2022).

4. Kirişci, K. Turkey: A transformation from emigration to immigration. 2006. URL: www.migrationinformation.org. (18 November 2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-43>

Меміш О. М.

*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри археології
та спеціальних галузей історичної науки*

*Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна*

ЗНАЧЕННЯ ПРОЄКТУ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АНАТОЛІЇ (GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ) ДЛЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТУРЕЧЧИНИ

Значне відставання окремих регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку впродовж 1990–2010-х рр. залишалось однією з гострих соціально-економічних проблем Туреччини, що негативно позначалась на загальному рівні добробуту країни.

Проєкт Південно-Східної Анатолії (Güneydoğu Anadolu Projesi, GAP) – це багатогалузевий інтегрований регіональний проєкт розвитку на основі концепції сталого розвитку південно-східного регіону

Туреччини. Основною метою GAP є усунення диспропорції у соціально-економічному розвитку вищевказаного регіону Туреччини шляхом підвищення рівня доходів, а отже і рівня життя широких верств населення [1]. Основні цілі Проекту було поставлено та здійснено впродовж 1977–2010 рр., однак будівництво окремих об'єктів та реалізація деяких компонентів триває і в наш час. Так, у 2019 р. було завершено будівництво 76% всіх запланованих гідротехнічних споруд, а з початком експлуатації греблі Илису у 2020 р. цей показник сягнув 90% [2].

Загальна вартість Проекту станом на 2010 р. становила 42.1 млрд турецьких лір. Територіально Проект охопив дев'ять провінцій (Адьяман, Батман, Діярбакир, Ізмір, Кіліс, Сіірт, Шанлиурфа, Мардін і Ширнак), які розташовані у басейнах річок Євфрат і Тигр.

Початкова ідея та рішення щодо масштабного господарського використання води річок Євфрат та Тигр належали ще Мустафі Кемалю Ататюрку – засновнику республіки. У 1920-х та 1930-х рр. потреба в електричній енергії була пріоритетним питанням. У 1936 р. була заснована Адміністрація з питань дослідження гідроенергетичних ресурсів у вказаному регіоні, щоб встановити, яким чином та які саме річки в країні можуть бути використані для виробництва електроенергії.

Важливою точкою відліку в процесі реалізації Проекту С. Озкахран та М. Гюнтер вважають початок 1950-х рр., коли Головне управління державних гідротехнічних робіт Туреччини ініціювало масштабне будівництво системи гідротехнічних споруд з метою виробництва гідроелектроенергії та зрошення обширних територій [3, с. 27].

Якщо первісно Проект зводився до створення систем іригації та виробництва електроенергії завдяки спорудженню ГЕС на Євфраті та Тигрі, то на рубежі 1970–1980-х рр. він перетворився на багатогалузеву програму соціально-економічного розвитку регіону. Програма, насамперед, була спрямована на такі сфери як сільське господарство, гідроенергетика, сільська та міська інфраструктура, лісове господарство, освіта та охорона здоров'я. Протягом 1988–1989 рр., до головних цілей Проекту Південно-Східної Анатолії було включено підвищення рівня життя і доходів широких верств населення, а його ключовою метою стала ліквідація диспропорції регіонального розвитку і сприяння досягненню національних цілей, таких як соціальна стабільність та економічне зростання за рахунок підвищення продуктивності праці та створення нових робочих місць у галузі сільського господарства.

GAP став проектом національного значення та першочерговим для турецької влади, а також був підтриманий західними країнами, які вважали, що GAP не лише послабить суспільно-політичну напругу у південно-східних провінціях, але й полегшить вступ Туреччини до ЄС. Так, Туреччина отримала фінансування для цього проекту «соціального

розвитку» від таких організацій як ЮНІСЕФ і Програма розвитку ООН (ПРООН) під егідою Організації Об'єднаних Націй. У 1995 р. відбулася спільна конференція за участі адміністрації GAP та Програми розвитку ООН (ПРООН), яка «заклала основи для спільної програми GAP-ПРООН зі сталого розвитку та підтримала 29 різних підпроектів – компонентів GAP [3, с. 33].

Головний компонент Проекту було спрямовано на розширення можливостей і масштабу економічного використання водних ресурсів. Засобом досягнення цієї мети стало будівництво протягом 1987–2019 рр. 22 дамб і 19 гідроелектростанцій з метою зрошення 17 тис. км² землі. Загальний кошторис компоненту перевищив \$ 32 млрд.

Зауважимо, що GAP став не єдиним великим проектом, спрямованим на вирівнювання диспропорцій у соціально-економічному розвитку різних регіонів Туреччини. Поруч з ним слід згадати Проект Східної Анатолії, Проект Зондудак–Бартин–Карабюк, а також Східно-Чорноморський проект. При цьому необхідно враховувати, що реалізація більшості програм розрахована на досить тривалий термін, а зміни макроекономічних показників регіонів, що є головним мірилом успіху або невдачі програм, змінюються дуже повільно, – як правило, протягом десятиліть.

Завдяки реалізації Проекту Південно-Східної Анатолії площа зрошуваних сільськогосподарських угідь країни зросла вдвічі, а в межах регіону Південно-Східної Анатолії – з 2,9 до 22,8% [4, с. 391].

Так, завдячуючи саме GAP, помітно зросла роль Південно-Східної Анатолії у структурі експорту країни. Якщо у 2002 р. загальний обсяг експорту з регіону становив \$ 689 млн., то у 2010 р. цей показник сягнув \$ 4,166 млрд.

У ході реалізації Проекту Південно-Східної Анатолії було збудовано каскад із 19 гідроелектростанцій – один із найбільших комплексів ГЕС у світі, здатний генерувати 8900 гігават-годин. Станом на 2010 р. він забезпечував 22% від загальнонаціонального споживання електроенергії.

Окремо в контексті соціально-економічного ефекту GAP слід зауважити, що проект спирається на філософію сталого розвитку людського потенціалу, яка спрямована на створення умов для комфортного існування та розвитку майбутніх поколінь. Складовими цієї стратегії є збалансований економічний розвиток, охорона довкілля, створення робочих місць та розвиток інфраструктури. В разі досягнення цих цілей очікується зменшення регіональної диспропорції, нормалізація рівня доходів та рівня життя населення південно-східного регіону та інших прилеглих до нього регіонів Туреччини. Упродовж 1990–2010-х рр. GAP повністю трансформував регіон, створив сприятливі умови для соціально-економічного розвитку, зокрема, для розбудови бізнесу.

З метою формування сприятливого інвестиційного клімату відбувалося будівництво таких найважливіших об'єктів інфраструктури, як аеропорти та автомобільні дороги. GAP з 1990 по 2010 рр. забезпечив, за різними оцінками, появу у регіоні 3–3,5 млн. нових робочих місць.

Отже, Проєкт Південно-Східної Анатолії (Güneydoğu Anadolu Projesi, GAP) є одним із найбільших проєктів регіонального розвитку, коли-небудь реалізованих на Близькому Сході та один із дев'яти найбільших проєктів світу. Офіційно започаткований у 1970-х рр. для розвитку водних і земельних ресурсів південно-східної Туреччини, GAP з часом перетворився з технічно-інфраструктурно-економічного, впроваджуваного державою, проєкту на ефективний та надійний соціальний проєкт, що залучив значну підтримку приватного капіталу та ґрунтується на принципах сталого розвитку. Паралельно з цією еволюцією GAP набув популярності у політичних та громадських дискурсах.

Список використаних джерел:

1. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. URL: <http://www.gap.gov.tr/> (дата звернення: 03.05.2022).
2. GAP 2019 Yılı Faaliyet raporu. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. URL: <http://yayin.gap.gov.tr/pdf-view/web/index.php?Dosya=84fca877f0> (дата звернення: 01.05.2022).
3. Ozkarahan C. The Southeastern Anatolia Project (GAP): An Obstacle to Turkish Accession to the European Union. / C. Ozkarahan, M. Gunter. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies Villanova University*. 2016. Vol. 40, № 1. P. 26–45.
4. Balat M. Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey and Regional Development Applications. *Energy Exploration & Exploitation*. 2003. Vol. 21, №. 5/6. P. 391–404.

Олійник О. М.

*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки
ДУ «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА КИТАЮ В НОВИХ ІСТОРИЧНИХ УМОВАХ

Нові історичні умови для України почали формуватися в 2014 р. після військової агресії росії проти України. Для Китаю такі умови почали формуватися трохи раніше, коли в 2013 р. голова КНР Сі Цзіньпін під час своєї подорожі до Казахстану оприлюднив глобальну ініціативу «Один пояс, один шлях», яка має сформувати нову архітектоніку відносини між країнами Євразії. Пізніше ця ідея набула нового змістовного наповнення, коли керівництво Китаю проголосило її відкритою також для країн Африки та Америки. Однак сьогодні обидві країни опинилися в умовах, коли вони вимушені віднаходити шляхи зупинення російської агресії та перспективні напрями співпраці.

Варто зазначити, що глобальна ініціатива швидко набула популярності в першу чергу серед країн, що розвиваються, і дійсно охопила практично всі континенту світу. В рамках ініціативи «Один пояс, один шлях» 138 країн (включаючи Україну) та 30 міжнародних організацій підписали 200 документів про співробітництво з Китаєм [1]. Проте російська військова агресія проти України фактично звела нанівець 10-ти річні потуги Сі Цзіньпіна вибудувати нову архітектоніку відносин в Євразії та зруйнувала його плани побудувати спільноту єдиної долі на євразійському континенті, принаймні на найближчу перспективу. Тому китайське керівництво вимушено також перейматися питаннями війни росії проти України, намагаючись при цьому «зберегти обличчя» і поводити себе як відповідальна та послідовна країна, що визнає норми міжнародного права та дотримується міжнародних стандартів співіснування.

В цьому контексті варто розглянути позицію Китаю щодо російсько-української війни та визначити перспективні напрями співпраці між двома країнами.

Якщо ЄС та США відкрито проявляють солідарність з політикою України в її протистоянні агресивним діям РФ, то Китай займає більш

стриману позицію щодо оцінки російської агресії проти України. Не можна сказати, що керівництво КНР байдуже до, того, що відбувається у Україні, однак активності у відстоюванні інтересів України, на кшталт ЄС та США також не виявляє. Певною мірою таку поведінку Китаю можна пояснити позицією України, яку вона демонструє у відносинах з Піднебесною. Варто зазначити, що Китай був однією з перших країн, який визнав незалежність України та встановив дипломатичні відносини з країною ще 4 січня 1992 р. Китай добровільно приєднався до Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (надалі Меморандум), який 5 грудня 1994 р. у Будапешті підписали Англія, РФ, США та Україна. **Такими чином Пекін на рівні з іншими підписантами Меморандуму має гарантії перед Україною визначені цим документом. Зокрема це стосується п. 4, в якому визначено, що підписанти підтверджують їх зобов'язання домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй з метою надання допомоги Україні як державі-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, в разі, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї [2].** На початку російської агресії проти України в 2014 р., китайська сторона представила план врегулювання конфлікту на сході країни та запропонувала виступити посередником між Україною та РФ у врегулюванні протистояння. Нажаль ці ідеї не знайшли підтримки з боку українського керівництва і таким чином Китай опинився незадіяним у врегулюванні конфлікту. В 2013 р. китайська сторона запропонувала безпрецедентний пакет фінансової допомоги обсягом 20 млрд дол. США. Однак українська сторона проявила пасивність щодо цієї пропозиції, проявивши таким чином байдужість до співробітництва з китайськими партнерами. Свого часу українське керівництво недооцінило важливість розбудови відносин з Китаєм і як результат Китай зайняв стриману позицію щодо України в політичній площині відносин між двома країнами.

Зазнавши важких військових втрат від ЗСУ на початку березня 2022 р. російська сторона звернулася до керівництва Китаю із запитом про надання військової допомоги. Завдяки попередження з боку Заходу щодо **дотримання Пекіном антиросійських обмежень** російська сторона не отримала позитивної відповіді на свій запит від китайської сторони.

Хоча Китай не заявив про підтримку західних санкцій проти РФ, проте наступні кроки уряду Пекіну свідчать про те, що китайське керівництво поділяє занепокоєння Заходу щодо загроз та викликів, що спричинила російська військова агресія проти України, як для

європейської так і світової безпеки в цілому, і уряд країни вживає низку заходів, що обмежують військовий потенціал РФ [3]. Обсяг китайського критичного імпорту в РФ в березні поточного року скоротився на 45%. Зокрема Китай також відмовився постачати російським авіакомпаніям запчастини для літаків. В той же час **китайська державна група Sinopet призупинила переговори про інвестиції на суму 500 млн дол. США у будівництво газохімічного заводу в Росії**. Раніше передбачалося, що Sinopet (китайська компанія, найбільший у світі нафтопереробний, газовий та нафтохімічний конгломерат) і «Сибір» (найбільший виробник нафтохімічної продукції Росії) побудують у Східному Сибіру великий газохімічний комплекс. Sinopet також призупинила переговори про збут газу з російським виробником газу «Новатек» через те, що Ощадбанк, як один з акціонерів компанії, знаходиться в списку санкцій США. Ще на початку березня Азійський банк інфраструктурних інвестицій тимчасово заморозив деяку діяльність на території РФ. Найбільші китайські виробники смартфонів Huawei та Xiaomi вдвічі скоротили кількість продукції, що відвантажують до Росії. Автомобілебудівна компанія Geely призупинила свою діяльність на заводі в Білорусі, продукцію з якого експортує в РФ [4].

Уряд КНР також погодив виділення гуманітарної допомоги Україні через Червоний Хрест на суму 790 тис. дол. США. Перший гуманітарний вантаж Пекін відправив до України 9 березня. Додаткова сума гуманітарної допомоги, у розмірі 1,57 млн дол. США була виділена урядом країни 21 березня [5].

В той же самий час у Раді Безпеки ООН Китай утримався під час голосування за резолюцію, яка засуджує війну РФ проти України, а співробітництво між Китаєм та РФ продовжує реалізовуватись у рамках діючих договорів, що суперечить взятими Пекіном зобов'язанням як підписанта будапештського Меморандуму.

В умовах військового стану та активних бойових дій, які Україна веде проти російських окупантів варто виокремити перспективні напрями зовнішньої політики України на китайському напрямі.

По-перше, для України є вкрай важливим розвивати відносини з Китаєм як зі стратегічним партнером та гарантом ядерної безпеки. Існуючий формат стосунків є недостатнім щоб повною мірою використати потенціал співпраці між двома країнами. В умовах загрози з боку росії щодо застосування тактичної ядерної зброї, офіційний Київ має негайно розпочати діалог з Пекіном, як гаранта ядерної безпеки, щодо його впливу на москву задля недопущення ядерної катастрофи.

По-друге, контакти, які сьогодні підтримуються на рівні керівників зовнішньополітичних відомств України так Китаю мають поширюватися на інші відомства та міністерства, з тим щоб перевести відповідні

перемовини у площину ділового співробітництва в інші сфери та розширити спектр потенційної співпраці.

По-третє, враховуючи євроінтеграційні інтереси України, доцільно долучитись до політики ЄС щодо Китаю задля спільної участі України разом з європейськими та китайськими партнерами в розвитку відносин між Європою з Китаєм. Сьогодні ЄС активно розбудовує відносини з Китаєм, який є найбільшим партнером ЄС. Сторони мають відносини стратегічного партнерства. З 1998 р. між ЄС та Китаєм щорічно проводиться Саміт ЄС – Китай, на якому партнери обговорюють широке коло питань з двостороннього співробітництва, зокрема такі: стратегічне партнерство, торгівля, зміна клімату, партнерство щодо сталої урбанізації, діалог між людьми на високому рівні, посилене співробітництво в енергетиці та інші. Україна має долучитися до всіх механізмів співробітництва ЄС та Китаю, зокрема щорічного Саміту ЄС – Китай і спільно і приймати участь у всіх програмах та ініціативах що реалізуються в рамках цього формату.

По-четверте, розвиток співпраці України з Китаєм значно зміцнить позиції країни в Азії. Китай сьогодні надалі залишається основним діловим партнером фактично для всіх азійських країн, а відповідно має значний вплив на них. Слід зазначити, що азійський напрямок зовнішньої політики України є ахіллесовою п'ятою української дипломатії. Ставка на Туреччину як всепогодного партнера не достатньо ефективна. Хоча посередництво Туреччини у відносинах з росією і принесло окремі результати, зокрема це стосується обміну полоненими, зернової угоди, однак навіть ці питання залишаються не врегульованими. Як відомо росія заявила про вихід з зернової угоди, обстріл човнів з українським зерном триває, а українські полонені надалі залишаються в російському полоні.

Отримавши незгоду від Пекіну щодо підтримки росії у військовій сфері та галузях, продукція яких має подвійне призначення та може бути використана в оборонній промисловості, очільник зовнішньополітичного відомства росії здійснив візит країнами південної Азії та Близького Сходу. За результатами цього візиту Індія та Непал значно збільшили імпорт російської нафти. Своєю чергою Саудівська Аравія почала закуповувати російську нафту за зниженими цінами для внутрішніх потреб, а власну нафту експортує назовні. Крім того саудівські монархи погодилися знизити обсяг виробництва нафти що призвело до зростання цін на неї, на що розраховувала росія. Іран взагалі перетворився на поплічника росії і постачає дрони та ракети, які сьогодні російські війська застосовують проти України. Усі спроби України налагодити співробітництво з Ізраїлем щодо постачання засобів ППО та протиракетної оборони результатів не дали.

Наведені факти є підтвердженням того, що Україна програє дипломатичну війну на азізькому напрямі. Відтак це вимагає вжиття негайних заходів щодо перегляду азізького курсу зовнішньої стратегії України, а розпочати доцільно з Китаю.

По-п'яте, відповідні інституції України повинні займати більш активну та прагматичну позицію у відносинах з Китаєм, зокрема це стосується участі України в глобальній ініціативі «Один пояс, один шлях», залученні китайських інвестицій в економіку країни, створенні спільних наукоємних підприємств, наукових та індустріальних парків та ін. В умовах, що склались потрібно вживати запобіжні та випереджальні заходи задля протидії РФ у її намірах «посварити» Україну з Китаєм та іншими азізькими країнами. Ініціатор глобальної ідеї «Один пояс, один шлях» лідер Китаю Сі Цзіньпінь неодноразово заявляв, що Китай є відкритим до будь-яких ініціатив від будь-якої країни щодо участі в глобальному проєкті. Враховуючи сучасний стан українсько-російських відносин Україна має запропонувати проєкт «Нова Євразія» з будівництва альтернативних коридорів в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях», які оминають територію РФ та Казахстану (враховуючи політичну ситуацію в цій країні). За часів Великого Шовкового шляху саме Україна була зв'язуючою ланкою країн Північної Європи з країнами-учасницями Великого Шовкового шляху, а від так є всієї Азії. Крім того, до цього колії шляху можуть бути приєднані транспортні коридори з інших країн Південного, Близького і Середнього Сходу, Східної Європи та навіть країн Африки. Враховуючи те, що саме регіон Південного, Близького і Середнього Сходу володіє найпотужнішими запасами енергоносіїв (нафти та газу), тому будівництво такої транспортної мережі також дозволить вирішити енергетичні потреби України і ЄС, а відтак забезпечити енергетичну та політичну безпеку України. Потреба в такому транспортному сполученні вже визріла давно, проте присутність росії в Середній Азії та її вплив на країни Близького та Південного Сходу, а також відсутність сильного гравця в регіоні стримували його будівництво. Сьогодні таким гравцем є Китай, який здатний проводити незалежну від РФ зовнішню політику, володіє необхідними технологіями та фінансовим ресурсами. Більше того будівництво такого транспортного коридору відповідає інтересам Китаю. Для його будівництва доцільно створити міжнародний консорціум за участі потенційних країн-користувачів, також створити систему спільного управління, безпеки та контролю. Реалізація проєкту активізує ділову активність на євразійському континенті в новому форматі та збільшить його значимість в світі. Це також знизить роль РФ на євразійському континенті, яка вважає себе центром континенту. Будівництво транспортного коридору «Нова Євразія», дозволить

використовувати унікальне географічне положення України й перетворити її на світовий транспортний центр, який з'єднає всі континенту світу, що своєю чергою сприятиме руху вантажів, людей, капіталу та інвестицій. Залучення значної кількості країн до проєкту також посилить безпеку України.

По-шосте, враховуючи потребу України в зовнішніх інвестиціях та фінансових ресурсах, уряд країни має переглянути пакет фінансових пропозицій від уряду Китаю в обсязі 20 млрд дол. США, який було запропоновано китайською стороною під час візиту Голови КНР Ху Цзіньтао до України в 2012 р. та наповнити цей пакет реальними проєктами.

По-сьоме, Україна має ініціювати співпрацю ЄС з Китаєм у сфері безпеки задля створення нової системи безпеки в Євразії.

Міністр закордонних справ Китаю Ван І заявив про підтримку суверенітету і територіальної цілісності України під час свого виступу на Мюнхенській конференції з безпеки, що відбулася 19 лютого 2022 р. Зокрема він заявив таке: «Суверенітет, незалежність та територіальна цілісність кожної країни мають бути захищені, бо це основна норма міжнародних відносин. Україна не виняток. У документі, який китайський уряд випустив минулого тижня, повторюється, що ми підтримуємо суверенітет та територіальну цілісність усіх країн. Якщо хтось хоче поставити під сумнів таку позицію Китаю, це означатиме роздмухування ситуації та спотворення позиції Китаю».

Китай розглядає Україну як важливого гравця на світовій арені, оскільки Україна займає вигідне географічне положення та володіє унікальними природними і розвинутими людськими ресурсами, співпраця з якою дозволяє вирішити дві найважливіші задачі для Китаю: по-перше, уникнути залежності від РФ як єдиного транспортного суходільного коридору в Європу; по-друге, вирішити проблему забезпечення населення харчовими продуктами, попит на яку щорічно зростає. Крім того також важливим фактором є те, що рівень освіченості та технічної підготовки робочої сили в Україні є достатньо високим, що дозволяє здійснювати високотехнічні та високотехнологічні інвестиції, а також розмішувати наукоємні виробництва будь-якої галузі та спрямованості.

Уряд країни має продемонструвати готовність активно розвивати співробітництво з Китаєм, а також відповідальне ставлення до вже досягнутих між сторонами домовленостей.

Під час виступу в коледжі м. Брюге, в 2014 р., китайський лідер заявив: «...ми хочемо створити в Євразії міст дружби та співробітництва. Нам потрібно докласти спільних зусиль для будівництва чотирьох мостів – миру, росту, реформ та цивілізаційного прогресу, щоб

створити всебічні відносини стратегічного партнерства між Китаєм та Європою ще більш значимими та впливовими» [6].

Про готовність відстоювати мир у світі та спільно бути прекрасне майбутнє для всього людства Сі Цзіньпін також підтвердив на 20-му з'їзді КПК заявивши таке: «Сьогодні світ, епоха та історичні умови зазнають небачених змін. Китай незмінно проводить незалежну та самостійну мирну зовнішню політику, продовжує розвивати відносини дружби та співробітництва з усіма країнами світу на основі п'яти принципів мирного співіснування, відстоюватиме основну державну політику відкритості зовнішньому світу, китайський народ готовий спільно з усіма народами світу пліч-о-пліч створювати ще більше прекрасне майбутнє людства!» [7].

Україна має всі шанси стати діловим центром Євразії та основним мостом миру, росту, реформ та цивілізаційного прогресу, що з'єднає Азію з Європою, а також разом з Китаєм будувати прекрасне майбутнє людства.

Список використаних джерел:

1. Oliynyk O.M. “One belt, one road” initiative and joint development for China and Ukraine / O. M. Oliynyk. *The financial and economic potential of successful cooperation between China and Ukraine in the context of “One belt, one road initiative”*. Kyiv, 2019. P. 97.

2. China confirmed Ukraine’s security guarantees. *Obozrevatel*. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/93875-kitaj-pidтверdiv-ukrainu-garantii-bezpeki.htm>

3. China not giving material support for Russia’s war in Ukraine. *U.S. official*. URL: <https://www.reuters.com/world/china-not-giving-material-support-russias-war-ukraine-us-official-2022-07-01/>

4. Олійник О. М. Позиція Китаю щодо воєнної агресії РФ проти України. URL: <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/pozytsiia-kytaiu-shchodo-rossiiskoi-voiennoi-ahresii-pr>

5. Війна в Україні: позиція та інтереси зовнішніх гравців. Український інститут майбутнього. URL: <https://uifuture.org/publications/vijna-v-ukrayini-pozycziya-ta-interesy-zovnishnih-gravciv/>

6. Xi Jinping. About the state governance (2014). 习近平谈治国理政：俄文 / 习近平著；俄文翻译组译。—北京：外文出版社，2014。—642 с.

7. Полный текст доклада на 20-ом Всекитайском съезде Коммунистической партии Китая. URL: <http://russian.people.com.cn/n3/2022/1026/c31521-10163401.html>

Савчук С. С.

студент

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Білошапка Т. В.

студент

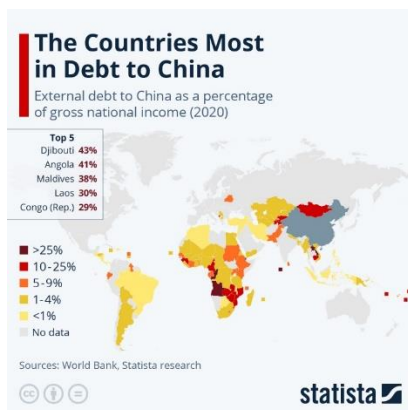
*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ПОХОЛОДАННЯ СТОСУНКІВ МІЖ КАЗАХСТАНОМ ТА РОСІЄЮ ЯК НАСЛІДОК ІНВЕСТИЦІЙ КИТАЮ

Складно відкидати залежність фактору інвестицій у певну державу з-за кордону та її політичного курсу. Таким чином, Казахстан, як колишній член СРСР та теперішній ОДКБ, тримав тісні стосунки із російською федерацією, проте останнім часом їхні відносини стали погіршуватись.

Недавнім апогеєм цього стала заява президента Токаєва про невизнання днр та лнр, справедливо назвавши їх квазі-державами [1].

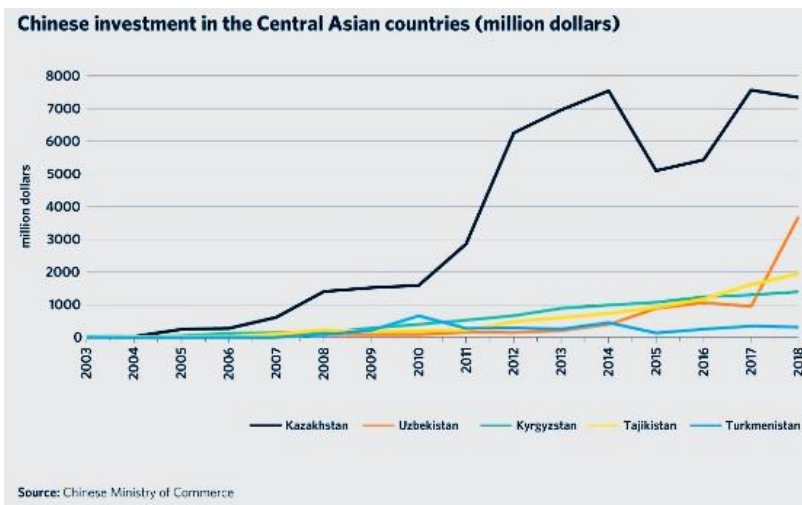
Водночас прослідковується збільшення партнерства між цією країною та Китаєм. Серед країн центральної Азії, саме Казахстан отримує найбільше валових інвестицій з КНР (рис. 1) [2].

Рис. 1

Джерело: New Mandala

Рис. 2

Джерело: Statista

При чому половина цих інвестицій вливається у нафтогазову промисловість [4]. Таким чином якщо поглянути на PetroKazakhstan, компанію що займається видобутком цих корисних копалин, їх переробкою та реалізацією, то найбільшим її акціонером виявиться китайське підприємство CNPC E&D (володіє 67%) [3].

Китайське форсоване зростання останніх десятиліть змушує його шукати нафту й газ поза межами своїх кордонів через відсутність на своїй території легкодоступних та розвіданих джерел. А так як північний її сусід показує свою ненадійність у всіх аспектах, то і доводиться вдаватись у диверсифікацію, а Казахстан є близьким партнером із сильним деспотичним режимом, що показав свою стійкість після подій у січні.

Крім того, масштабні китайські інвестиції в природні ресурси Казахстану протягом останнього десятиліття супроводжувалися великими зусиллями Китаю в сферах логістики та торгівлі, в основному в рамках його флагманської ініціативи «Один пояс, один шлях» (BRI) [5].

Посилює цей ефект і розходження бачення ролі Казахстану між росією та Китаєм. Адже: «Обидві регіональні сили (рф та КНР) хочуть бачити стабільний Казахстан, і грають вони на різних полях: Москва співпрацює з Казахстаном у питаннях безпеки та політики, а Китай загалом відіграє фінансову та економічну роль» [5].

І що найцікавіше, часто Китай здійснює інвестиційні проекти, пов'язані із інфраструктурою на борговій основі у вигляді позик. Але

серед країн, які мають частку боргу Китаю, Казахстан фігурує не на перших місцях (рис. 2) [6]. Що свідчить лише про побудову саме партнерських стосунків.

Тому ми бачимо, чітку кореляцію політичного курсу Казахстану та інвестицій здійснених КНР у нього. А наскільки далеко дійде похолодання стосунків із росією ще доведеться побачити.

Список використаних джерел:

1. Токаєв у присутності Путіна заявив, що Казахстан не визнає «ДНР» і «ЛНР». *Радіо Свобода*. 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tokayev-kazakhstan-dnr-lnr/31903417.html>.
2. Goh E., Nan L. Chinese Investment in Southeast Asia, 2005–2019: Patterns and Significance. *Newmandala*. 2021. URL: <https://www.newmandala.org/chinese-investment-in-southeast-asia-2005-2019-patterns-and-significance/>.
3. 2020 Performance Results. *Petrokazakhstan*. 2020. URL: <https://www.petrokazakhstan.kz/eng/>.
4. Simonov E. Kazakhstan government publishes list of 55 projects with Chinese investments. *Business-humanrights*. 2019. URL: <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/kazakhstan-government-publishes-list-of-55-projects-with-chinese-investments-2/>.
5. Goldstein E. China's Kazakhstan Gambit. *Harvard*. 2022. URL: <https://hir.harvard.edu/chinas-kazakhstan-gambit/>.
6. Buchholz K. The Countries Most in Debt to China. *Statista*. 2022. URL: <https://www.statista.com/chart/19642/external-loan-debt-to-china-by-country/>.

Ціватий В. Г.

*кандидат історичних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України,*

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
член правління*

*Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин
м. Київ, Україна*

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ І ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯПОНІЇ В МОНДІАЛІЗОВАНОМУ СВІТОУСТРОЇ ХХІ СТОЛІТТЯ: ТЕМПОРАЛЬНИЙ І ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Міжкультурна комунікація і навчання міжкультурним комунікаціям у сфері міжнародних відносин є інноваційним підходом до підготовки випускників в інституціях вищої освіти. Формування професійних компетентностей з міжкультурних комунікацій – це важлива складова інноваційної моделі підготовки фахівців за кордоном і в Україні, зокрема – у сфері міжнародних відносин, журналістики, історії та публічного управління.

Сьогоднішня система політико-дипломатичних координат міждержавних відносин вибудовується в умовах поліцентричного світу ХХІ століття [1, с. 26–29]. Особливе місце в цій диспозиції обіймає Японія – одна з провідних держав світу. Динамічний розвиток держав Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР) веде до їх все більш активного позиціонування себе на світовій арені. Дані інституціональні та політико-дипломатичні процеси базуються, перш за все, на розширенні використання в зовнішній політиці інструментарію «м'якої сили» (“soft power”) та ефективній діаспоральній політиці держав Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР). Мета даного дослідження – проаналізувати концепт «м'яка сила» та особливості зовнішньої політики Японії в умовах сучасного мондіалізованого світоустрою ХХІ століття, а також визначити регіональні та національні особливості «м'якої сили» зовнішньої політики, публічної дипломатії та діаспоральної політики Японії досліджуваного періоду.

Наразі, поглибленому вивченню підходів і позицій Японії щодо інструментів публічної дипломатії приділяється недостатньо уваги з боку академічних кіл, що є особливо актуальним для вітчизняної наукової думки. З цього приводу можна назвати лише обмежену кількість українських і зарубіжних наукових розвідок, які присвячені окремим аспектам політико-дипломатичної діяльності Японії, зокрема,

діаспоральній політиці. Серед них: Б. Гончар, Б. Гуменюк, С. Корсунський, О. Машевський, М. Кулінич, О. Олійник, С. Пронь, В. Удовік, В. Ціватий, Ватанабе Акіо, Масатсуне Катсуно, Хіроші Фуджіта та інші [1, с. 26–29; 2–5].

Японія, серед інших держав Азійсько-Тихоокеанського регіону, володіє і використовує в дипломатичній практиці один із найбільш повних і привабливих наборів інструментів «м'якої сили», а також ефективну політику у сфері публічної, культурної, освітньої та наукової дипломатії. На зростанні потенціалу азійських гравців у даній сфері у 2018 р. було наголошено у доповіді The Soft Power 30. Цей потенціал набув свого інституціонального розвитку у 2019–2022 рр. [6, с. 124–130].

Інституціональну основу політико-дипломатичного інструментарію «м'якої сили» Японії складають: по-перше, багата національна культура і традиції, що йдуть корінням у стародавню історію Японії; по-друге, налагоджена система надання допомоги державам, що розвиваються; по-третє, політичні цінності, сформовані в результаті японського переосмислення американських ідей і практик, запропонованих Токіо в якості моделі повоєнного становлення; по-четверте, популяризація японської культури, традицій, науки і освіти у світовому масштабі; по-п'яте, прогнозована і системна діаспоральна політика, політика співробітництва зі своїми співвітчизниками за кордоном в умовах поліцентричного світоустрою ХХІ ст.; по-шосте, пріоритетність компетентностей у сфері міжкультурної комунікації, протокольних норм та етикету міжнародної ввічливості.

Інституціональний потенціал японської «м'якої сили» підкріплюється позиціонуванням і статусністю Японії як миролюбної держави. Дана позиція отримала своє підґрунтя в другій половині ХХ ст. в результаті імплементації в Конституцію Японії положень, які забороняють використання військової сили і права на ведення війни як способу вирішення міжнародних суперечок.

З 1 травня 2019 р., після зречення японського імператора Акіхіто від трону, в Країні висхідного сонця почалася нова ера Рейва (світу і гармонії). Період Рейва розпочався в Японії 1 травня 2019 р., у день, коли новий Імператор Японії, – спадкоємний принц Нарухіто, – зійшов на престол як 126-ий імператор, змінивши свого батька – Імператора Акіхіто, який 30 квітня 2019 р. зрікся Хризантемового трону. Таким чином, з 08 січня 1989 р. до 30 квітня 2019 р. тривало літочислення Хейсей, а з 01 травня 2019 почалася ера Рейва. На цьому напрямі були досягнуті певні успіхи, але залишилися й проблеми. Сама по собі зміна назви ери має чисто символічний характер. Від того, наскільки дійсно гармонійною виявиться політика Японії в нову еру, буде багато в чому залежати успішність її «м'якого впливу» на інші держави.

Концепція «м'якої сили» в Японії має свою національну і регіональну специфіку. Основи концепції «м'якої сили» в теорії та практиці міждержавних відносин були закладені американським політологом Джозефом Наєм на початку 1990-х рр. у монографії *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* [7]. Дане поняття активно увійшло в міжнародно-політичний лексикон, дипломатичну й зовнішньополітичну практику багатьох держав, отримало свій подальший розвиток у монографії Дж. Ная у 2004 р.: *Soft Power: The Means to Success in World Politics* [8].

Концепція Дж. Ная отримала благодатний ґрунт для свого застосування в Японії на початку 1990-х рр. Даний період був пов'язаний з гострою необхідністю пошуку Японією свого місця в системі політико-дипломатичних координат, місця в поліцентричному світі, що змінюється. Подальша економічна рецесія в державі стала додатковим стимулом для активного впровадження й розвитку практик «м'якої сили» в японській зовнішній політиці та дипломатії ХХІ століття. По суті, уся епоха Хейсей, з 1989 по 2019 р., була присвячена спробі переходу Японії від образу «політичного карлика з великим гаманцем» до активної участі держави в міжнародному інституціональному й соціокультурному житті.

На думку експертів, японські політики, через інструменти міжкультурної комунікації, значно розширили розуміння «м'якого впливу» на зарубіжну аудиторію. Відзначається, що в Японії застосування інструментарію «м'якої сили» реалізується в руслі адаптації зарубіжного досвіду та доповнення його національною специфікою з метою просування інтересів японського бізнесу за кордоном і моделі міжкультурної комунікації [9]. На противагу класичним визначенням у стратегіях «м'якої сили» більшості азійських держав успішна економічна модель, дійсно, є одним із ключових ресурсів забезпечення національної привабливості [10].

В офіційних публікаціях Міністерства закордонних справ Японії зазначається, що з метою ефективної реалізації зовнішньої політики необхідно сприяти зацікавленості в зближенні з Японією і формування та просування її позитивного образу за допомогою надання інформації не тільки урядам, а й безпосередньо громадянам, а також шляхом заохочення міжособистісної взаємодії на рівні громадськості. Головними каналами просування «м'якої сили», на думку керівництва зовнішньополітичного відомства держави, повинна бути громадська, публічна і культурна дипломатія, міжкультурна комунікація, діаспоральна політика і політика співпраці з діаспорами світу [3, с. 6–7].

Цілі і завдання публічної дипломатії корелюються в залежності від міжнародно-політичної ситуації в мондіалізованому світі ХХІ століття. Вони характеризуються двома основними практичними формами і векторами міжнародного взаємодії. Перший з них спрямований на розвинені провідні держави світу (США, Францію, Італію, Сінгапур,

Південну Корею) і країни, що стрімко розвиваються, з високим ресурсним і ринковим потенціалом (Китай, Індію, Бразилію). Другий вектор орієнтований на країни, що розвиваються у Південно-Східній Азії, Центральній Азії та Африці. До ключових напрямів роботи японської публічної дипломатії відносяться: міжкультурна комунікація, інформаційна політика і взаємодія зі ЗМІ, освітні програми та програми академічних обмінів, гуманітарне співробітництво і надання офіційної допомоги розвитку (ОДР), діаспоральна політика. У 2014 р., у рамках Міністерства закордонних справ Японії, була озвучена ідея створення ще одного, державного, комунікаційного каналу трансляції японських культурних цінностей, так званого Японського будинку (Japan House) [11].

Спроба концептуального осмислення «м'якої сили» і принципів застосування інструментів публічної дипломатії була зроблена в Японії на високому рівні у 2004 р. Для цих цілей створена Консультативна рада на чолі з професором Університету Хосей Аокі Тамоцу. У результаті, у концепції, запропонованій Консультативною радою, був зроблений наголос на пропаганді унікальної японської масової культури як відправної точки для розуміння й пізнання Японії. Даний підхід знайшов своє втілення в проєкті Cool Japan. Особливість японської «м'якої сили» полягає в акцентуванні уваги на економічних інструментах та міжкультурним моделям комунікації в контексті просування позитивного образу Японії за кордоном [12].

По суті, передвісником стратегії Cool Japan, але вже у сфері бізнесу, можна вважати програму Japan Brand, яка реалізується з 2004 р. Міністерством економіки, торгівлі й промисловості [13]. Вона була включена в Стратегічну програму з інтелектуальної власності Японії, яка стартувала у 2002 р. Реалізація Japan Brand спрямована на просування деяких видів локально виробленої продукції на зовнішніх ринках і є частиною стратегії зі стимулювання зовнішньоекономічної активності малих і середніх підприємств Японії, важливим фактором для успішної реалізації публічної дипломатії та діаспоральної політики [4].

Японське керівництво, у нових геополітичних умовах, підходить до досить тонкої грані між розширенням поняття «м'яка сила» і використанням повноцінних інструментів економічного впливу в рамках класичної «жорсткої сили» [14]. Історичні питання є не тільки проблемою для японської «м'якої сили» та національних особливостей публічної та культурної дипломатії Японії, а й можливим ресурсом її політико-регіонального утвердження. Цілком можливий варіант використання досвіду публічної та культурної дипломатії України [15, с. 124–130]. Історичні та цивілізаційні відмінності Японії від західних країн не стали перешкодою для адаптації та розвитку концепції «м'якої сили» у зовнішній політиці та діаспоральній політиці цієї азійської держави [2; 16].

Таким чином, збагачені практичним досвідом міжкультурної комунікації і національними традиціями методи використання «м'якої сили» дозволяють Японії домагатися істотних успіхів у цій сфері діяльності. При цьому, як й інші держави Азійсько-тихоокеанського регіону, Японія значне місце у своїй політиці «м'якої сили» віддає реалізації програм економічного співробітництва, доповнюючи тим самим класичне розуміння концепції. Стабільне просування Японії в міжнародних рейтингах «м'якої сили» свідчить про результативність застосування практик такого впливу у публічній та культурній дипломатії. Японія цілком успішно має можливість використати й український досвід «м'якої сили» у зовнішній політиці та практичній дипломатії України, ефективним упровадженням моделей міжкультурної комунікації у сфері міжнародних відносин.

Список використаних джерел:

1. Ціватий В.Г. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд XXI століття (інституційний контекст). *Зовнішні справи*. 2014. № 08. С. 26–29.
2. Корсунський С.В. Зовнішня політика в епоху трансформацій: як не залишитись на узбіччі історії. Київ, 2020. 256 с.
3. Кулінич М.А. Японці бачать в Україні серйозного партнера. Про спільні культурні коди. *День*. 2012. 01 лютого. № 16 (2012). С. 6–7.
4. Public Diplomacy: A New Strategic Imperative, 2016. 196 p.
5. Warren A.S. Japan House: Tokyo's New Public Diplomacy Push. *The Diplomat*. 2017. 22 July. URL: <https://thediplomat.com/2017/07/japan-house-tokyos-new-public-diplo-macy-push/> (дата звернення: 19.11.2022).
6. The Soft Power 30: A Global Ranking of Soft Power 2018. USC Center on Public Diplomacy. 2018. URL: <https://softpower30.com/wp-content/uploads/2018/07/The-Soft-Power-30-Report-2018.pdf> (дата звернення: 13.11.2022).
7. Nye J.S. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. N.Y. : Basic Books, 1991. 336 p.
8. Nye J.S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. N.Y. : Public Affairs Group, 2004. 130 p.
9. Hidetaka Yoshimatsu. Japan's Asian Diplomacy Power Transition, Domestic Politics, and Diffusion of Ideas. Palgrave Macmillan Springer-Nature Singapore Pte Ltd., 2021. 306 p.
10. Zakowski Karol, Bochorodycz Beata, Socha Marcin. Japan's Foreign Policy Making. Central Government Reforms, Decision-Making Processes, and Diplomacy. International Springer Publishing AG, 2018. 246 p.
11. What's Japan House. Japan House. Official website. URL: <https://www.japanhouse.jp/en/> (дата звернення: 09.11.2022).
12. クールジャパン戦略について (О стратегии Cool Japan). Cabinet Office. 2012. URL: https://www.cao.go.jp/cool_japan/about/pdf/cj_initiative.pdf (дата звернення: 19.11.2022).

13. 日本ブランド戦略 (Стратегия Japan Brand). Prime Minister of Japan and His Office. URL: https://www.kantei.go.jp/jp/singi/titeki2/houkoku/090310_nihonbland.pdf (дата звернення: 06.11.2022).

14. Кулінич О. Мій Токіо у свята і будні. Київ : Саміт-книга, 2017. 328 с.

15. Циватый В.Г. Публичная и культурная дипломатия Украины XXI века: институциональное измерение и стратегии развития. *Дискурс-Пи: научный журнал*. 2014. С. 124–130.

16. Historical Dictionary of United States–Japan Relations / John Van Sant, Peter Mauch, Yoneyuki Sugita. Historical Dictionaries of U.S. Diplomacy. No. 4. The Scarecrow Press, Inc. Lanham, Maryland-Toronto-Plymouth-UK, 2007. 340 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-47>

Chukhnii O. Yu.

Postgraduate Student

at the Department of International Economic Relations

West Ukrainian National University

Ternopil, Ukraine

Zvarych R. Ye.

Doctor of Economics, Professor,

Head of Department of International Economic Relations

West Ukrainian National University

Ternopil, Ukraine

Lutsiv R. S.

Lecturer at the Department of International Economic Relations

West Ukrainian National University

Ternopil, Ukraine

THE POTENTIAL OF ASIAN URBAN ARCHIPELAGOS

Rapid urbanisational processes during the first two decades of the twenty-first century have caused the development of megacities (with population of ten million people or more) all over the world. That is why we can state that it is the century of transformational cities. Cities accelerate economic growth, contributing

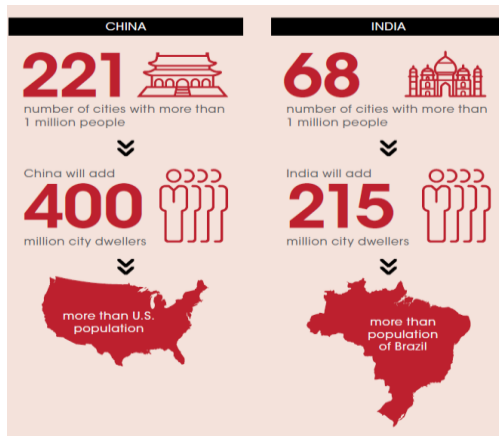

more than 80 per cent of global gross domestic product (GDP). Due to agglomeration effects and economies of scale, cities generate substantial economic activity and wealth, with substantial advantages for urban residents.

According to the 2018 World Urbanization Prospects by the United Nations' Department of Economic and Social Affairs, 54 percent of the world's population currently lives in urban areas. **In the next 20 years by 2050, it is estimated that around 70% of the world population will be living in megacities or urban areas with a population of 10 million people or more**, adding a further 2.5 billion people to our cities [1].

Most urbanization processes are taking place in Asian cities. Asia's largest cities have become large recipients of migrating population after the 2008 financial crisis. Nowadays Asia is home to 53 percent of the world's urban population, and the biggest cities there are much bigger in terms of population and area than those ones in the West. **As of today, there are 34 cities that meet the definition of a megacity around the globe while in 1995 there were 14, and in 1950 only two – New York and Tokyo. Asia tops the list with 20 megacities, but this number is only expected to keep growing** [1].

It is quite obvious that China and India are leading the trend. By 2025, a sixth of all megacities will be in China, and by 2030 the country will have 400 million city dwellers, equivalent to the population of the United States. Similarly, 215 million people will move to the cities in India by 2030, adding the equivalent of Brazil's population to the already existing great numbers of urbanites. As urbanisation continues to grow at the current rate, in less than a decade from now, 70 percent of Chinese and 46 percent of Indians will be living in cities with more than one million people.

Fig. 1. Urbanisation Prospects by 2030

Source: Khanna Parag. *Future Trends in the Century of Cities*. New Cities Summit 2014. Dallas, Texas [3].

In cities with improved rail and road connectivity with surrounding areas due to investments in infrastructure, there is the rise of city clusters that bring together several adjoining cities. Such areas present big patches rather than dots on the map, that are rapidly integrating in terms of supply chains, commercial flows and labour mobility. According to Parag Khanna “these cities have expanded not only vertically, but also horizontally, to merge with each other to form what we term as ‘urban archipelagos’” [2].

Today, there are almost 600 such city clusters or urban archipelagos most of which are in Asia. Good examples of them are the Pearl River Delta in the Hong Kong area; Shanghai to Nanjing, and Chongqing to Chengdu in China; Tokyo to Osaka in Japan; Greater Delhi, and Mumbai to Pune in India. Additionally, we should mention Dubai to Abu Dhabi; and Los Angeles to San Diego in the United States.

Some city clusters or urban archipelagos are so extensive that they transcend multiple municipal jurisdictions. One of the best examples is the Pearl River Delta in China which serves as a model of how cities under separate political jurisdictions have come together to create an integrated urban cluster with full connectivity and free movement of labour.

Hong Kong is the region’s financial hub and offers an open and liberal environment, Shenzhen is more state-directed, Dongguan is heavily industrial, Guangzhou has transformed itself from an industrial centre to a major financial hub, and Macau, with its free-wheeling spirit, is known for gaming and entertainment. These potentially diverse geographies come together to enjoy benefits of scale – this was witnessed during and after the 2008 financial crisis, when this cluster proved to be far more resilient compared to many other cities in the region and around the world [3].

Since early times cities have been the centres of economic power of a nation and this trend is continued with the megacities which have become national and international economic powerhouses, primarily due to their economies of scale. The demographic and economic weight of some Asian city clusters exceed that of most countries – for example, the combined gross domestic product of the Pearl River Delta would make it a member of the G20. These megacities are able to attract foreign investment, global businesses and topnotch talent from around the world. It is hence not surprising that cities such as Shanghai, Singapore and Dubai have become magnets for hard working people around the world looking for top jobs and a positive work-life balance.

In summary, megacities have a great potential for growth as they are able to invest in better infrastructure and technology that further improve their physical and virtual connectivity, and ease of operation. Ultimately, tangible benefits of the city clusters lead to microeconomic resilience which in turn

helps to cope with external and internal shocks such as financial downturns, recover and rebuild, social unrest, natural disasters, and epidemics.

Bibliography:

1. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2018). World Urbanization Prospects: The 2018 Revision, Online Edition.
2. Khanna P. Connectography: Mapping the Future of Global Civilization. Random House, New York. 2016.
3. Khanna P. Future Trends in the Century of Cities. New Cities Summit 2014. Dallas, Texas.

НАПРЯМ 7. СХІДНІ МОТИВИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ДИСКУРСІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-48>

Алмугхід А. М. М.
кандидат філологічних наук,
незалежний дослідник (Іорданія)

Панченко О. І.
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

СЛОВО АРАБКА В ЙОГО ТЕКСТОВОМУ ВТІЛЕННІ

Палітра значення слова найбільш яскраво розкривається в його текстовому втіленні, тому у цій роботі ми розглянемо функціонування слова *арабка* в художньому оточенні. Фрагменти текстів для дослідження були відібрані нами з Національного корпусу російської мови [1].

У проаналізованих нами фрагментах різних текстів поняття *арабка* вербалізується, перш за все, в значенні людина арабської національності, у цьому випадку жінка арабської національності. Так, у наступних фрагментах ми бачимо вербалізацію слова *арабка*, зі значенням приналежності до арабської національності, також наявне уточнення прикметником *палестинська*, що вказує на країну проживання або народження цієї жінки. Широке використання цього слова в текстах різного часового періоду свідчить про давні контакти росіян і арабів. У прикладах ми спостерігаємо згадування арабки від творів І. Лажечнікова до творів ХХ сторіччя.

Груня заменена какою-то дугежной, которой наружность не предвещает ничего хорошего. Свободный выход Мариорице из дворца уладит арабка, приятельница Николая; но можно ли утаить свое ночное путешествие от горничной, спящей за перегородкой ее спальни? [І. І. Лажечников. Крижаний будинок (1835)].

Ему ужасно понравилось это, и он пригласил меня смотреть, как она будет приветствовать других наших товарищей, которые шли за нами.

Хозяйка, заметив, как встречает нас **арабка**, показала на нее, потом на свою голову и поводила пальцем по воздуху взад и вперед, давая знать, что та не в своем уме [И. О. Гончаров. Фрегат «Паллада» (1855)].

У тому ж значенні слово арабка вживається в романі Ю. Й. Домбровського «Хранитель старожитностей» та інших текстах.

– А какой она, скажите, нации была – еврейка? – Нет, вероятно, **арабка**, – ответил Корнилов. – И, поди, ещё красавица! – усмехнулся старик [Ю. О. Домбровский. Хранитель старожитностей, часть 2 (1964)].

Поэтому умножилось число студентов. Помимо привычных нам членов кафедры, появились ещё Клавдия Васильевна Васильева, палестинская **арабка**, читавшая, как мне помнится, арабскую диалектологию для арабистов [И. М. Дьяконов. Книга спогадів (1995)].

Особливістю вербалізації поняття *арабка*, на відміну від інших однокорених слів, є пильна увага авторів до її зовнішності.

Наконец он остановился: только что распахнулись жалюзи окна и из комнаты, почти темной в сравнении с улицей, молодая **арабка** жестом пригласила его. Она была в голубом шелковом белье, совершенно не смуглая, едва обозначалась голубая татуировка на ее подбородке, Она кивнула еще раз, и Классон ответил ей – пошел вдоль невысокой решетки к дверям. Эта **арабка** понравилась ему [Б. В. Буткевич. Классон і його душа // «Новий корабель», № 1, 1927].

За нашими спостереженнями, в більшості текстових фрагментів зовнішність арабської жінки високо оцінюється.

Женские портреты вь его альбомъ располагаются, вопервыхъ, по ширинь лица, воторыхъ, по строенію носа, третьихъ, по выразительности глазъ. Благодаря такимъ отличительнымъ признакамъ, красавица Шведка помъстилась рядомъ съ Туркменкой, смуглая Испанка съ женищиной изъ Бирмы, хорошенькая русская головка вмъсть съ узкоглазою Китаенкой и красавица Арабка съ первою звъздой перувианскаго полусвъта [О. В. Єлісеєв. У долині Йордану // Російський вісник, 1886].

Глаза ихние так светятся. На одной из остановок в автобус вошла молодая **красивая арабка** в белом платке, в длинной одежде, как положено. На руках у нее был ребенок, завернутый в легкое одеяльце [С. Каледін. Записки гробокопача (1987–1999)].

Подумав немного, я прибавил, что у дверей одной арабской лавки стояли в кувшине розы, что я хотел одну из них купить, но **красавица арабка**, выйдя из лавки, подарила мне этот цветок и сказала: «Селям алейкум». Так ли говорят арабские девушки, когда дарят цветы, и дарят ли они их неизвестным матросам – я не знаю до сих пор [В. С. Віхров. Лицар мрії (1965)].

Із наведених нами вище фрагментів ми бачимо, що автори вказують на красу арабської жінки, доповнюючи поняття *арабка* такими словами, як красуня і гарна. Також автори в деяких текстах уточнюють опис зовнішності арабки, доповнюючи його деталями, які розкривають особливості, властиві жінкам арабської національності.

Предстояло качаться на «корабле» около десяти километров. Вела мой «корабль» под уздцы девочка-арабка лет десяти, похожая на щепку. Необычайно подвижная, бойкая, босоногая [М. М. Задорнов. Єгипет // «Жовтень», 2002].

– *«Идите, а я постою у дверей, мне – нельзя»... Мы заходим; арабка с открытым лицом, очень статная, с татуировкой на коже ведет меня в комнату... Мы – выходим; наш спутник сидит на припеке, на корточках, нас ожидая; увидев, – мгновенно взлетает; и быстро влечет – в лабиринт закоулков: – «Но отчего не закрыта арабка» – к нему пристаю я. – «Зачем быть закрытой ей; дома она; а мужчина не вхож к ней; как видели, я оставался наружи». – «Но я же: я был на дому?»* [Андрій Білий. Африканський щоденник (1922)].

У цьому фрагменті автор подає опис зовнішнього вигляду арабки: *с открытым лицом, очень статная, с татуировкой*. Перше вказує на обставини, в яких знаходиться персонаж, а подальше на манеру поведінки арабської жінки. Слово *арабка* може стосуватися жінок не арабської національності, тобто використовуватися в переносному значенні, наприклад.

У автора этих строк тоже однажды обнаружили нож при посадке в самолет – я забыла переложить его в чемодан. Но я – не арабка, поэтому меня не арестовали. А тут – сочли нужным и в прессе сообщить! Пусть народ знает! [Віра Райдер. Презумпція винуватості // Інтернет-альманах «Лебідь», 2003.07.07].

Ще один варіант вербалізації поняття *арабка*, з натяком на красу, представлено у фрагменті з оповідання О. Бестужева-Марлінського «Латник», де автор порівнює ніч з чарівною арабкою, що вказує на красу як ночі, так і жінки арабки.

Это было в октябре месяце. Когда я приехал в Шуран, ночь, как прелестная арабка, в звездном покрывале гляделась уже в померкшем зеркале Камы [О. О. Бестужев-Марлінський. Латник (1832)].

Ну, остановился он, ну, обомлел. Я была как заморская жар-птица – приехавшая в Москву уже не из Сибири, а из Сирии – смуглая, как арабка, одетая иначе, чем все, и сосредоточенная на чем-то своем [Т. Набатнікова. День народження кішки (2001)].

У цьому фрагменті зі збірки оповідань Т. Набатнікової «День народження кішки» представлено ще один опис арабки: *смуглая, как арабка*, що є її відмінною рисою. Також під час текстової вербалізації

слово *арабка* може функціонувати як кличка тварини, зазвичай темного кольору.

Вчера я была на крыше курятника и смотрела на собак, они теперь на меня не лают, а все тянутся ко мне. Всего там 3 собаки, последнюю зовут Арабка [Віра Хлудова. Уся принадність життя таємна ... (з щоденника) // «Наука і життя», 2008].

Отже, слово *арабка* широко використовується в різноманітних художніх текстах, позначає жінку арабської національності, зазвичай красиву, або лежить в основі порівняння – за допомогою союзу як, або в переносному сенсі, як кличка тварини чорного кольору.

Список використаних джерел:

1. Национальный корпус русского языка. URL: <https://ruscorpora.ru/new>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-49>

Антонова В. Ф.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов*

*Українського державного університету залізничного транспорту
м. Харків, Україна*

Нешко С. І.

*кандидат філологічних наук,
завідувачка кафедри іноземних мов*

*Українського державного університету залізничного транспорту
м. Харків, Україна*

СХІДНІ МОТИВИ У ТВОРАХ Р. САУТІ

Р. Сауті обирає теми для своїх творів віддалені епохи та екзотичні країни. У своїх баладах автор використовує переважно середньовічні сюжети, а також історію та релігію Сходу. Від народної балади Р. Сауті сприйняв лише форму. Яскравими прикладами є “Thalaba the Destroyer” («Талаба-руйнівник») (1801), “The curse of Kehama” («Прокляття Кехами») (1810) та інші.

Ці поеми об'єднані спільністю східної проблематики та схожістю рис характерів головних героїв, виконаних віри, яка наставляє їх на істинний

шлях або допомагає перемогти ворогів. Таким є арабський витязь Талаба, поборник справедливості, який виступає проти злих чарівників, які символізують світове зло.

У поемі «Талаба» очевидна присутність фольклорного сюжету, заснованого на широко відомих у Європі народних переказах про останнього короля готів. “Thalaba the Destroyer” («Талаба-руйнівник») (1810) відрізняється глибиною філософсько-релігійної проблематики, має яскраво виражену лірико-драматичну жанрову природу з елементами епічної розповіді і складається з дванадцяти книг. Патетична розповідь поєднується зі співчутливими авторськими зверненнями до героїв, пристрасними ліричними монологами та драматичними діалогами персонажів. Задум поеми народився у Р. Сауті під впливом історії про рока Магомета.

Поема «Талаба-руйнівник» є одним із найвищих досягнень поетичного мистецтва Р. Сауті. Яскраві образи, барвисті метафори та порівняння, виразний мелодійний та ритмічний малюнок строф, сюжет, що складається з неймовірних пригод у дусі арабських казок «Тисячі та однієї ночі», піднесений інтонаційний лад поеми залишають сильне враження і відбивають романтичний характер поетичної фантазії поета. Поема написана нерифмованим неправильним розностопним віршем, свобода та різноманітність якого, на думку автора, найбільше відповідають характеру сюжету.

У 1810 р. Р. Сауті опублікував поему «Прокляття Кехами», засновану на мотивах індуїстів. Вивчаючи доступний йому етнографічний матеріал, Р. Сауті ознайомився з такими творами індійської релігійно-філософської думки, як «Бхагават-гіта» та «Махабхарата», «Рамаяна» та «Закони Ману». Автор акцентувався на тому, що сюжет поеми є характерним для індійської літератури. Проте слід зазначити, що Р. Сауті спирався на вірування індуїстів головним чином в їх зовнішніх, сюжетно-образних аспектах, завдяки чому в поемі був створений цілий пантеон богів індуїзму.

Типологічними рисами головних персонажів митця є безмежна віра, пошук істини, прагнення подолати ворогів. Тематику для своїх поем і віршів Р. Сауті обирав далекі епохи, невідомі країни. Він намагався відтворити притаманні екзотичному часу й простору дрібниці побуту, почуття, нерідко стаючи на точку зору своїх героїв. З цією метою він користувався багатством народної поезії, вводячи у твори традиційні розміри, повтори, традиційні символи та інші засоби. Звернення до ісламського сходу та використання прикмет екзотичного світу створюють особливий колорит творів автора. Р. Сауті сприйняв Схід як альтернативу античності (присутність якої частково відчувається у творах автора). У своїх творах поет прагнув знайти в екзотичному,

східному світі альтернативні відповіді на питання, викликані навколишньою дійсністю. Таким чином, твори Р. Сауті є своєрідним виявом філософії ескепізму.

Список використаних джерел:

1. Carnall G. Robert Southey and his age. The development of a conservative. Oxford : Clarendon Press, 1960. 233 p.
2. Curry K. Southey. London: Routledge & Kegan Paul, 1975. 191 p.
3. Southey R. The critical heritage. London – Boston : Routledge & Kegan Paul, 1972, 492 p.
4. Southey R. Poems; chosen and arranged by Edward Dowden. London – New York : Macmillan and Co., 1895, 220 p.
5. Southey R. The Poetical Works, with a Memoir of the Author : in 10 vols. Vol. 3. London : Longman, 1841. 440 p.
6. Storey M. Robert Southey: a life. Oxford – New York : Oxford Univ. Press, 1997. XV, 405 p.
7. Tzur R. “Kubla Khan” poetic structure, hypnotic, quality, a cognitive style : a study in mental vocal, a critical performance. Amsterdam – Philadelphia : Benjamins, 2006. 252 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-50>

Ващенко Ю. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

ПАРАДИГМА ЧАРІВНОЇ КАЗКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЖАНРОВОГО ПАСТИШУ В РОМАНІ Е. Е. ШМІТТА “ULYSSE FROM BAGDAD”

Роман «Улісс із Багдада» (*“Ulysse from Bagdad”*, 2008) належить перу Е. Е. Шмітта, франко-бельгійського письменника-постмодерніста, добре відомого за творами широкого жанрового та проблемно-тематичного діапазону («Пан Ібрагім та квіти Корану» (2001), «Оскар і Рожева дама» (2002), «Діти Ноя» (2003), «Моє життя з Моцартом» (2005) та ін).

Назва роману красномовно вказує на його античне інтертекстуальне джерело й визначає розгляд постмодерністського тексту крізь призму

гомерівського міфу (власне, міфологічний репертуар “*Ulysse from Bagdad*” вже досліджено в низці наукових студій (Cauville J. [8], Pireddu N. [9], Robova A. [10], Фенюк Л. В. [7])). Однак уважне прочитання роману спонукає врахувати ще один спосіб його «кодування», ще один важливий (а можливо – визначальний) компонент того жанрового колажу, який створює в “*Ulysse from Bagdad*” Е. Е. Шмітт. Ідеться про структуру й жанрову поетику чарівної казки, класична концепція якої належить В. Проппу [5]. Як зауважує О. В. Коляса, «(...) постмодернізм у літературі значно вплинув на жанр казки, яка стає об’єктом його ігор нарівні з міфічними персонажами. (...) Сучасна літературна казка вільна у виборі матеріалу та форми, хоча в цьому жанрі все ще залишилися непохитні «правила гри», що базуються на фольклорних традиціях» [3, с. 37].

Завдання цієї розвідки – продемонструвати функціонування жанрової матриці чарівної казки як компоненту жанрового пастишу в постмодерністському романі Е. Е. Шмітта “*Ulysse from Bagdad*”.

Пояснюючи популярність казки в новітній літературі, А. Геніс пише: «Література, впадши в дитинство, повернулася до свого витoku й стала тим, чим, по суті, завжди була, – розповіддю про чудеса. За що ми її готові простити й знову полюбити» [1]. В. Пустова переконана, що «Казка нарівні з глянцем бере участь у масовій культурі», однак «позбавлений стрижневої структури подій казковий антураж розсіпається бісером непов’язаних мотивів» [6].

В. А. Єфименко продемонструвала, що в постмодерністських казках головні ознаки жанру зберіглися, однак зазнали суттєвих трансформацій: автори варіюють сюжет або залучають окремі його фрагменти, пропонують його пародійну інтерпретацію. Чарівне, надприродне, властиве традиційним казкам, зазнає змін – межу між реальністю і фантазією провести важко, події виявляються сном, мріями або галюцинаціями героїв. Постмодерністські казки не мають на меті моралістичного уроку; у них відсутній визначений фінал (часом автор пропонує кілька варіантів розв’язки, але вони не є переконливими). Постмодерністська казка тяжіє до дорослої аудиторії (через наявність «заборонених» тем (секс, жорстокість) та занадто ускладнений сюжет); постмодерністські казки не виправдовують читачьких очікувань, базованих на численних умовностях чарівної казки, через особливості наративної структури та загальну непередбачуваність постмодерного світу. Повтори з варіаціями, альтернативні шляхи розгортання сюжету – ці прийоми перетворюють текст казки на своєрідну гру з читачем, який має самостійно інтерпретувати оповідь. Герої постмодерністських казок не є схематичними персонажами, які знають свою місію та покійно її здійснюють, –

вони демонструють сумніви щодо вчинків інших героїв та власної ролі [2, с. 122–123].

Уже на початку роману *“Ulysse from Bagdad”* Е. Е. Шмітт вустами свого персонажа Саада Саада постулює настанову на казковий характер сюжету та його вірогідне інтертекстуальне джерело: *«Єдина різниця між світом казок і реальністю була в тому, що тут, за межами сторінок, подалі від чарівних царств, людозера звали Саддам Хусейн»* [11, с. 8]. Однак, чарівний канон, з’явившись, за формулюванням М. Липовецького, з «профануючого, веселого й полемічного переосмислення засад міфологічної свідомості», піддано тут подальшій десакралізації: *«ще дешевше, кумедніше, вільнодумніше»* [4, с. 8]. Тому романна оповідь, у цілому підпорядкована ініціаційній схемі шляху героя (збереженій чарівною казкою), водночас сповнена неймовірних і катастрофічних подій, надзвичайна концентрація яких (трагічна загибель нареченої й багатьох рідних, численні поневірвання самого героя) не залишає сумніву в її пародійному характері. Східний антураж, у якому розгорнуто події роману, спонукає розглядати як інтертекстуальне джерело й казки *«Тисячі й одної ночі»*.

Вихідною точкою подорожі героя стає охоплений війною й насильством Багдад, який колись уособлював для Саада Саада рай (*«Отже, усім тепер зрозуміло, що я зростаю у раю»* [11, с. 15]), а тепер перетворився на справжнє пекло (*«Сину мій, я хочу, щоб ти поїхав. Тут встановилося пекло..»* [11, с. 107]). Сучасний Улісс (а в казковому вимірі – Синдбад-мореплавець) вирушає на пошуки нового раю – того «грунту», де він *«зміг би рости»*, на противагу *«дну ями»*, з якої йому доводиться вибиратися [11, с. 9]. Ця сюжетна колізія добре вкладається в описану Дж. Кемпбеллом ініціаційну схему, відтворену в чарівних казках, як сепаративна стадія шляху героя. Щоправда, мету подорожі – потрапити в Англію, в омріяний казковий світ, придатний для життя людини, на противагу сучасному Багдаду, – формулює кохана дівчина Саада Саада, Лейла. Її ідеал склався як результат захоплення англійською мовою й романами Агати Крісті: *«Для нас, тих, хто живе тут, у світі потвор і домінування сили, це видається казково-екзотичним. (...) Я б так хотіла жити в Англії!»* [11, с. 48–49].

У цей омріяний світ Саада Саада ніби переносить «чарівний предмет», «килим-літак» (мати на прощання дарує синові простиралдоталісман). *«На ньому я перелетів континенти, щоб оселитися тут, дати вам чудове життя, прекрасну освіту в процвітаючій мирній країні (...)»* [11, с. 104–105]. Цей пасаж є відверто іронічним – «екзотична» для уродження Сходу «європейська казка» демонструє мандрівнику свій незугарний «виворіт» (*«Агата Крісті не описувала мені таких місць»*) [11, с. 283].

Лімінальна стадія подорожі героя сповнена випробувань (як-от невдала спроба вступити в Аль-Каїду, перебування в каїрському притулку для біженців, робота жиголо в дансингу «Нора») і чарівних спасінь – він кілька разів опиняється на межі загибелі й дивом рятується (потрапляючи до «розбійників»-наркодільків або в корабельну трощу). Так само неймовірним є й «воскресіння» його нареченої Лейли, яку вважали загиблою. Подорож Саада Саада спрямовують поради загиблого батька, до «тіні» якого син повсякчас звертається за порадою. У ролі чарівних «помічників» постають й інші персонажі роману (Буба, Вітгорія). Сюжет твору має низку побічних ходів – усі вони, як у казці, ведуть героя до мети, яка, однак, у романі виявляється хибною. Підсумовуючи подорож Саада Саада, «привид батька», а власне, внутрішній голос героя, констатує: «У мене таке враження, сину, що ти й не їхав, принаймні, не їхав із Вавилону» [11, с. 285]. Це судження надто нагадує висловлювання Саада Саада на початку роману про «Вавилон, зведений Саддамом Хусейном, цей розмальований під давнину задник для парку атракціонів, де все було підробкою» [11, с. 52]. Замість традиційного для казки досягнення мети перед героєм відкривається нова можливість справжнього відкриття себе і світу.

Отже, структурні елементи чарівної казки з притаманними їм функціями зберігають у постмодерністському романі “*Ulysse from Bagdad*” майже повний свій набір і послідовність, – звісно, зазнаючи трансформацій, до яких схема чарівної казки загалом схильна.

Список використаних джерел:

1. Генис А. Чудеса в решетѣ. «Гарри Поттер» для взрослых. *Иностранная литература*. 2006. № 1. URL: <http://magazines.russ.ru/inostran/2006/1/ge10.html>.
2. Єфименко В. А. Американська постмодерністська казка: трансформація жанру. *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. Вип. 91. Ч. 1. Київ : ІМВ КНУ, 1996. С. 121–124.
3. Коляса О. В. Параметричні ознаки літературної постмодерністської казки / *Наукові праці. Літературознавство*. 2012. Випуск 181. Том 193. С. 36–39. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/philology/2012/193-181-7.pdf>
4. Липовецкий М. Н. Поэтика литературной сказки. Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1992. 569 с.
5. Пропп В. Морфология волшебной сказки. Исторические корни волшебной сказки. М. : Лабиринт, 1998. 512 с.
6. Пустовая В. Свято и тать. Современная проза между сказкой и мифом. *Новый мир*. 2009. № 3. URL: http://www.nm1925.ru/Archive/Journal6_2009_3/Content/Publication6_1835/Default.aspx

7. Фенюк Л. Б. Ідентичність сучасного Одиссея за романом Е.-Е. Шмітта «Улісс із Багдада». «Ціннісні орієнтири в мистецькому просторі – індивід і соціальний контекст». Програма і тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (Харків, 9 квітня 2020 року). С. 93.

8. Cauville J. Réécriture de la figure mythique d'Ulysse dans Ulysse from Bagdad d'Éric-Emmanuel Schmitt. *Tangens*. (101) 2013. P.11–21.

9. Pireddu N. European Ulissiads: Claudio Magris, Milan Kundera, Eric-Emmanuel Schmitt. *Comparative literature* 67:3, 2015 by Universit of Oregon. P. 267–286.

10. Robova A. “Ulysse from Bagdad” d'Eric-Emmanuel Schmitt: les métamorphoses contemporaines de quelques figures mythiques. *Conférence: Réécriture et variation. Actes du Colloque international organisé à l'occasion des 90 ans de la fondation du Département d'Etudes romanes Sofia 2–3 novembre 2013*, Vessela Guenova (dir.), Presses universitaires St Clément d'Ohrid, Sofia, 2017, p. 223–236.

11. Schmitt E.-E. Ulysse from Bagdad. Editions Albin Michel, 2008. 285 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-51>

Доній В.С.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри івент-менеджменту та соціальних комунікацій

Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія

Київського національного університету культури і мистецтв»

м. Миколаїв, Україна

ВІЗІЯ СХОДУ В ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Е. САЇДА

У сучасних наукових джерелах постколоніалізм визначається як напрямок мислення в філософії, історії, політології, літературі, як практика інтерпретації, спрямована на осмислення наслідків колоніального правління, починаючи з другої половини ХХ століття. Як ідейна течія, постколоніалізм займається вивченням ідентичності, культури та літератури – у сенсі культурного конфлікту між колишніми або нинішніми колоніями та країнами-колонізаторами. Як зазначає дослідниця Людмила Потапенко, «термін «постколоніалізм» відображає комплекс

об'єктивних явищ в літературному процесі та є породженням так званих постколоніальних студій (postcolonial studies), які в найширшому значенні слова можна охарактеризувати як інтердисциплінарний проект, направлений на вивчення історичних проявів колоніалізму та подолання їх наслідків у сучасному світі» [2, с. 13].

На думку П. Баррі, «постколоніальна критика відкидає «універсальний» стандарт літератури, який вважається незаперечним зразком письма і репрезентацій реальності, та виводить маргінальні літератури з другорядного плану» [1, с. 229]. Британський теоретик літератури вирізняє дві течії у постколоніалізмі, одну з яких представляють дослідження Е. Саїда та його прибічників, другу – теоретичні положення професора гуманітарних наук Гарвардського університету Гомі Бгабги. Підґрунтя постколоніальної теорії заклали праці Е. Саїда – всесвітньо відомого американського вченого і громадського діяча палестинського походження. Подальшого розвитку теорія постколоніалізму набула в дослідженнях найвідоміших прихильників та послідовників Едварда Саїда – Г. Бгабги, Н. Діркс, Т. Іглтона, Г. Співак, А. Мукгерджі, Г. Тіффін, Е. Томпсон та ін., які вдалися до аналізу основних ідей та концептів постколоніального дискурсу, осмислення діалогічної опозиції «Схід – Захід». Фундаментальна праця Е. Саїда «Орієнталізм», опублікована в Нью-Йорку 1978 року, відіграла провідну роль у вивченні взаємин Сходу і Заходу, зміщенні фокусу досліджень з соціально-економічної та політичної історії до культурної, зрештою – склала основу наукової парадигми постколоніальної теорії. Роздуми над власною ідентичністю, над правами народів Сходу, зокрема палестинців, над висвітленням проблем східного регіону західними представниками стали поштовхом до написання наукового дослідження, яке, за словами автора, спрямоване «на переосмислення того, що впродовж віків вважалося за безодню, яка відділяє Схід від Заходу» [3, с. 81].

Це повне ґрунтовне наукове дослідження, що ознайомлює з культурою Сходу і демонструє формування систематичної наукової традиції вивчення культур регіону, підкріпленої могутньою політичною і економічною практикою колоніального освоєння Сходу з боку провідних європейських імперій, що стала репрезентантом пізнання й освоєння європейцями культури арабського Сходу. Полемічна монографія Едварда Саїда представляє орієнталізм як складну й багаторівневу систему репрезентацій Сходу з боку Заходу, що включає в себе, крім академічного компонента, дослідження та коментування класичних текстів, певне уявлення про суть «східної людини», втілене в практиці імперської колоніальної експансії. Відтак, орієнталізм (або сходузнавство) окреслено як західну дисципліну, що набуває самостійного значення, де Схід визначається не в географічному (East), а в

культурному сенсі (Orient). Варто наголосити на тому, що не менша (а може й більша) кількість авторитетних представників наукової спільноти виступили з різкою критикою концепцій та ідей Саїда, вказуючи на неточності й не погоджуючись із окремими положеннями його праць.

Конкретизація Е. Саїдом об'єкта дослідження виявилась доволі продуктивною, оскільки завдяки аналізу достатньої кількості текстів на прикладі одного різновиду культурно-імперіалістичного дискурсу запропоновано його сутнісні риси загалом. Орієталізм постає як імперська стратегія мислення, що виокремлюється у різних сферах науки зокрема і культури взагалі, та водночас як «знакова система, що виражає європейсько-атлантичну владу над Сходом» [3, с. 17]. Авторське бачення зводиться до того, що у висвітленні проблем розвитку Сходу західною наукою і літературою, простежується відбиток колоніального ставлення, внаслідок чого проблемні питання не можуть бути досліджені цілком об'єктивно. Схід інтерпретується елементом західної «уявної географії». По суті, такий «Схід» стає не більш, ніж європейським міфом, і стосується більше дискурсивної, а не емпіричної реальності. Протиставлення Сходу й Заходу служить варіантом опозиції «ми вони», а західне уявлення про себе можливе лише в зіткненні з конструйованим таким способом Сходу, що наділяється «репресованими» якостями Заходу. Е. Саїд окреслює «Схід», фокусуючи увагу на його ідентичності та культурі, без якого «Заходу» ніколи б не було. Адже лише за наявності антитези «Сходу» створюється візія «Заходу». Внаслідок не лише домінування правлячої сторони, а й через прийняття ідеології експансії, виникає поняття колоніальної ментальності з такими характерними рисами, як: низькопоклонство, возвеличення культури завойовника, нівелювання власних культурних цінностей тощо.

Європейська культура набирала силу та ідентичність, черпаючи зі Сходу його цивілізаційні та культурні надбання або протиставляючи себе Сходу, який виступав як противага і як глибокий та найбільш стійкий образ «іншого». Це протиставлення Сходу Заходові справило найбільший вплив на формування орієталізму. Насамперед орієталізм втілює в собі активне ставлення до Сходу з боку європейців, відображення їх влади над Сходом.

Відстежуючи боротьбу між прихильниками унітарної ідентичності та тими, хто вбачає ідентичність як комплекс без зредукування й уніфікації, Е. Саїд окреслює опозицію з двома різними перспективами та історіографіями: лінійною і категоризованою та контрапунктною, здебільшого кочовою. Тобто, внаслідок імперського впливу відбувається переплетення культур, поява в них ознак гібридності, неоднорідності, диференційованості.

В праці «Орієнталізм» Саїд проаналізував «процес руйнування ідентичності поневолених народів інтелектуалами народів-переможців. Під час аналізу процесу руйнації ідентичності поневолених переможцями, конструювання їх образів, вважає автор, виявляються домінуючі риси колонізованих, серед яких слабкість, пасивність, недостатність творчого потенціалу й самотності народу. Е. Саїд звертає увагу на ряд «ідеологічних вигадок», що зазвичай приписують «Сходу» певну сутність без прагнень до розвитку, з ознаками відсталості й регресу. Важливим для дослідника є те, що Схід завжди сприймається як пасивний суб'єкт, що не може і, в принципі, не гідний бути активним суб'єктом, позаяк не виявляє власної ініціативи, даючи можливість для маніпуляцій Заходу. Спираючись на вивчення мусульманського Сходу, автор відкидає негативні стереотипи та доводить, що формотворчі зусилля колонізованих народів були систематичними та свідомими, хоча й визнає, що значна кількість різних сфер соціокультурного буття активно залучалася до репрезентації репресивних (панівних) дискурсів.

Список використаних джерел:

1. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія. Київ : Смолоскип, 2008. 360 с.
2. Потапенко Л. Постколоніалізм як феномен літературознавчого дискурсу. *Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія* : зб. наук. пр. 2008. № 13. С. 13–16.
3. Саїд Е. Орієнталізм. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 511 с.

Коломієць Н. В.

*кандидат філологічних наук, доцент
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Маковська М. А.

*кандидат філологічних наук, асистент
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

**АНТОНІМІЧНИЙ ПЕРЕКЛАД ПРИ ВІДТВОРЕННІ ТВОРУ
«莎菲女士的日记» ДІН ЛІН УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ**

Внаслідок лексичних та граматичних відмінностей структур мов в процесі китайсько-українського перекладу, перекладачеві для підбору найбільш вдалого відповідника до мовної одиниці тексту оригіналу необхідно змінити не тільки лексичну форму слова, але й його граматичне значення, структуру речення тощо. Такий переклад не можна вважати тотожним на рівні речень або слів, однак при цьому вдається зберегти комунікативно-прагматичний намір цього тексту, що власне й пояснює особливість використання лексико-граматичного виду перекладацьких трансформацій. Трансформації цієї категорії, що також мають назву комплексних трансформацій, допомагають коректно викласти текст оригіналу зі збереженням його смислового та/або емоційного значення, спростити його структуру для кращого сприйняття перекладу, для перекладу ідіом та метафор, де є вкрай важливим передача значення висловлювання тощо [1, с. 18].

Лексико-граматичний метод антонімічного перекладу позначає переклад, при якому форма мовної одиниці оригіналу замінюється на протилежну (наприклад, ствердна форма – на заперечну, або ж навпаки) зі збереженням сенсу та стилістичних особливостей оригіналу [2, с. 183]. Як правило, цей переклад допомагає спростити розуміння основної думки слова, словосполучення або ж і цілого висловлювання, коли перекладачеві необхідно уникнути надмірної складності структури висловлювання, а також вдало підкреслити смислові акценти для

створення адекватного перекладу та його кращого сприйняття реципієнтами.

Здебільшого даний прийом застосовувався у складних реченнях, де потрібно лаконічно передати значення окремих мовних одиниць китайської мови мовою перекладу. Так, наприклад, у реченні «好象扯谎也是本能一样，所以在今天能毫不费力的便使用了。[3] – *Здається, брехати – це теж вроджений інстинкт людини, яким я сьогодні з легкістю скористалася*» словосполучення 毫不费力, (досл. «не потративши жодних сил») – «без жодних зусиль» внаслідок антонімічного перекладу набуло протилежного значення «з легкістю», тим самим було трансформовано ствердження через подвійне заперечення у звичайне ствердне висловлювання. Для більш точного викладу смислу речення, окрім методу антонімічного перекладу також використовується компенсація – додавання суб'єкта виконання дії, тобто підмету «я». У результаті застосування прийому антонімічного перекладу, можна досить вдало передати зміст висловлювання та спростити його сприйняття у тексті перекладу.

Крім цього варто також зазначити, що антонімічний переклад, так само як і інші види трансформацій, досить часто використовується із урахуванням контекстуальних особливостей тексту та відмінностей структур мови оригіналу та мови перекладу [4, с. 33–34]. Наприклад, у реченні «云霖当然高兴这差事，不会迟疑的。[3] – *Певна річ, Юнь Лін зрадів цьому й одразу ж погодився*» вираз 不会迟疑的, що дослівно перекладається як «не могли вагатися, ніколи не вагатися», у даному випадку замінений не просто на антонімічну структуру із опущенням подвійного заперечення, а на контекстуальний відповідник «одразу ж погодитися», який має тотожне значення до одиниці оригіналу і досить вдало поєднується з іншими синтаксичними структурами в рамках контексту.

Однією із характерних рис антонімічного перекладу є зміна структури (або ж форми) мовної одиниці перекладу із збереженням її змісту. Наочним прикладом цього може слугувати переклад наступного речення: «这几天我都见着凌吉士，但我从没同他多说几句话。[3] – *Впродовж останніх кількох днів я постійно бачу Лін Цзіши, однак ми перекидалися всього кількома словами*». Дослівний переклад «та я ні разу не сказала йому більше кількох слів» у цьому реченні не просто звучить неприродно для мови перекладу, але й спричиняє неабиякі труднощі у розумінні змісту висловлювання. Натомість, прийом антонімічного перекладу дає можливість опущення подвійного заперечення у мові перекладу, і при цьому зберегти смисл речення.

Прийом антонімічного перекладу дає змогу зберегти зміст висловлювання та його стилістичні особливості шляхом підбору антонімічної

форми до мовних одиниць оригіналу. Ця лексико-граматична трансформація є одним із універсальних методів перекладу, що допомагають якомога краще передати комунікативно-прагматичну функцію тексту оригіналу в перекладі.

Список використаних джерел:

1. Бессонова А.Н. Комплексные лексико-грамматические трансформации как способ решения общелингвистических проблем перевода. *Наука и современность*. Хабаровск, 2011. С. 18–21.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва : Высшая школа, 1990. 254 с. URL: <http://www.belpaese2000.narod.ru/Trad/Komissar/kom07.htm>
3. 丁玲《莎菲女士的日记》，主编：马森《小说月报》，出版社：骆驼，1999年04月 URL: <https://www.99csw.com/book/3350/index.htm>
4. Терехова Г.В. Теория и практика перевода. Учебное пособие, Оренбург : ОГУ, 2004. 103 с. URL: http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/555/19555/2767?p_page=4

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-53>

Косович О. В.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри романо-германської філології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Чорній Р. П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германської філології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

ОРИЄНТАЛІЗМ «СХІДНИХ МОТИВІВ» ВІКТОРА ГЮГО

Основна відмінність орієнтальних творів Віктора В. Гюго в тому, що «східний» колорит для цього великого французького романтика не був традиційним обрамленням художнього твору. «Східне» тло В. Гюго

підпорядковував розв'язанню проблеми «двосвіту» – проблеми цілком типової і природної для романтичної творчості. Роздвоєння світів, як колись роздвоєння особистості ще в трагедії В. Шекспіра «Гамлет», також стає черговим теоретичним принципом французького романтизму. Відомо, що романтичний герой, не знаходячи застосування своїм можливостям в умовах європейської цивілізації, насамперед прямує на Схід, де життєвий устрій більше відповідає його внутрішньому світу, відповідає його нагальним інтересам. Однак і в цьому аспекті В. Гюго привносить своє, специфічне ставлення до «східної» тематики. У його орієнтальних мотивах, незважаючи на загальне романтичне тло, відзначається помітна вибірковість щодо місця дії. Тут не так багато традиційного засилля містики чи фантастики. Герої далеко не завжди, як заведено в європейському романтизмі зазначеного історичного періоду, перебувають у підземеллях, старовинних каплицях, склепах або каменоломнях. Подібних картин особливо багато в романі В. Гюго «Собор Паризької Богоматері», де майже немає східних мотивів, і зміст будується на типово «європейському» матеріалі. Інший приклад. У романі «Знедолені» в сценах з маленькою Козеттою і Гаврошем також виключено східне тло, тому і настільки незвичайний тут підхід В. Гюго до жебраків і голодних «маленьких страждальців», які обгрунтували обитель підвалів.

Нічого подібного немає в творах В. Гюго, позначених «печаткою Сходу». Суть справи полягає навіть не в просторово-часових переміщеннях малолітніх героїв. У художніх творах В. Гюго, створених на основі орієнтальних мотивів, немає ні самотніх страждальців, ні «благородних» розбійників. Ба більше, в його неосяжній творчій спадщині немає дітей і підлітків, що туляться в середньовічних церквах або печерах. Відповідно помірний і ступінь романтичної екзальтації. Це відбувається тому, що В. Гюго, звертаючись до східної тематики, незмінно прагнув до відображення повсякденного буденного матеріалу, який не виходить за межі звичайної життєвої норми.

Сам письменник у передмові до збірки віршів «Східні мотиви» висловлювався з цього приводу так: «...фантазія, що породила ці «Східні мотиви», не така вже й дивна. З тисячі причин... у нас сьогодні більше ніж будь-коли займаються Сходом. У століття Людовика XIV ми були елліністами, тепер ми орієнталісти. Ніколи стільки умів одночасно не шарили в цій великій безодні – Азії» [7, с. 5].

Отже, можна зробити висновок, що Схід, як думка, або як образ, займає уяву й уми всіх, і В. Гюго також піддається загальній «східній» ейфорії. Однак зовні помітний ефект не особливо цікавив його; письменник дотримувався такого теоретичного принципу: немає літератури для літератури, немає екзотики заради самої екзотики, але є

екзотика тільки для справжнього романтичного мистецтва. Звідси ясно, що творчий підхід В. Гюго до Сходу відрізняється новизною. Східний колорит забарвлює думки і мрії письменника; і всі вони майже мимоволі ставали хто європейськими, хто турецькими, хто грецькими, перськими, арабськими, навіть іспанськими, бо Іспанія – теж Схід. Іспанія – країна наполовину африканська, а Африка – це наполовину Азія. В. Гюго і сам зізнавався в тому, що Сходу, можливо, ще судилося зіграти незабаром помітну роль на Заході, як для імперії, так і для літератури.

Як видно з вищенаведених слів В. Гюго, інтерес до Сходу не є для нього елементарною даниною моді або новаторським традиціям, що тільки зароджувалися у Франції. Навпаки, В. Гюго енергійно підкреслює свій інтерес до Сходу, до його яскравої та найглибшої поезії і високо відгукується про історичне призначення його культури та роль у подальшому розвитку Європи.

У збірці віршів «Східні мотиви» помітне навіть стилістичне прагнення автора емоційно підпорядкувати європейських читачів східним поетичним ефектам, урочистості вірша. В. Гюго часто звертається до образу природи, яку відтворює в її справді космічній величі та пишноті. Хоча термін «космізм» на початку ХІХ століття практично не вживали, В. Гюго підійшов до нього з романтичних позицій ближче за своїх соратників по перу. Як результат, він часто вдається до контрастних порівнянь і образів, таких, як *зірка, промінь, яскраве світло, золото, блиск, сяйво, блиск* – з одного боку, і *темрява, ніч, тінь, морок, сутінки, похмура безодня, туманна далечінь, «прірва без просвіту»* – з іншого.

Якщо поставити собі запитання: як йому могло спастися на думку відтворити такий дещо умовний Схід, то відповідь слід шукати в тих стилістичних правилах і прийомах письма, яких він дотримувався як якоїсь теорії та які втілював у творах орієнтальної спрямованості. Це був не несвідомий порив, а строго продумане рішення.

Саме завдяки такому підходу В. Гюго вдалися в «Східних мотивах» живі сцени. Він любив передзвін слів, йому подобалося, коли вони відбивали в його віршах, як він сам підкреслював, диявольський цокіт, перекидалися несподіваними римами, дивовижним чином зберігаючи і число складів, і ритм, і вражаючу гармонію строфи. Декорацією йому слугували сонячні заходи сонця в садах Гренель. З них він витягував своє золото і вогні. Його власний і, ймовірно, рідний йому схід знаходився на вулиці Нотр-Дам-де-Шан. Наведемо як ілюстрацію характерний приклад із вірша «Мрії»:

«За мною по кутах роїться імла густа, а я задумливо дивлюся у вікно, мріючи про те, щоб там, удаліні, де горизонт потьмянів, раптово засяяло східне місто червоне, і красою своєю нежданною, небувалою тумани розірвало, як яскравий фесверк» [7, с. 59].

Звернувшись від романтики середньовіччя до східної екзотики, В. Гюго віддав «рясну данину захопленню барвистістю і мальовничістю того «видимого» світу, що постає в письменницькій, а отже, і в читацькій уяві. «Східні мотиви» багаті на новаторські образи, барви та нові багатозначні думки. Помітно, що поета й письменника в одній особі глибоко й широко цікавила не стільки сама екзотика східного краю, скільки центральний ідейний задум. Тому в прозі, поезії та драматургії письменник від опису екзотики плавно переходив до загальнолюдського.

За пейзажем, архітектурою, костюмами В. Гюго бачив світ пристрастей і страждань, героїчну боротьбу за свободу. Причому, не просто побачив, а й засудив похмурий деспотизм і жорстокість людей, які виправдовують Кораном свій фанатизм і бузувірство. Автору «Східних мотивів», таким чином, уже в той історичний період було органічно чуже милування всілякими жорстокостями, яке виникло пізніше, у поезії декадансу, і екстетизація потворного. Тим самим можна стверджувати, що східний пейзаж не має для В. Гюго самодостатньої цінності; він завжди пов'язаний тією чи іншою мірою із соціальними мотивами. У цьому сенсі характерний вірш «Місячне сяйво», у якому зовні переважає мальовничий і музичний початок – ліричний пейзаж південної ночі. Душа поета немов переповнена гармонією. Разом зі своїм ліричним героєм він переконаний у тому, що все в природі створене «з дивовижною і непорушною мудрістю». Тому й осяяння настає в той момент, коли він вдихає в себе аромат літнього вечора, осяяного прекрасним місячним сяйвом, таким самим божевським створінням, як і кохання.

Смисловий акцент твору В. Гюго лежить дещо в іншій площині. А саме, в тому, що приховує приналежність цієї місячної ночі: передсмертні муки гаремних затворниць, над якими чинять нелюдську розправу. Останній рядок вірша: «А ясний місяць грав на хвилях», що, як може спочатку здатися, повертає поета й читача до милування чарівною східною природою, насправді звучить з іронією та неприхованою авторською гіркотою. Але водночас Схід для В. Гюго – це великий і різноманітний світ, де ще збереглися чистота і простота патріархальних звичаїв.

В. Гюго завжди прагнув у своїй творчості реалізувати теоретичні положення, викладені в найрізноманітніших творах, зокрема, у передмові до драми «Кромвель». Таким чином, письменник завжди залишав за собою право використовувати навіть традиційні літературні форми по-новому, по-своєму. Звідси й ставлення В. Гюго-романтика до «східної» тематики: його приваблює політичний аспект у житті східних країн. Він був знайомий зі східною поезією, проте в тій міжнародній

обстановці його цікавили не поезія і філософія Сходу, а політика. Східною країною, найближчою територіально до Європи, була Туреччина. У той період Туреччина була потужною імперією і водночас в очах європейців була символом ісламського світу. В. Гюго, будучи романтиком, завжди дотримувався правди, а правда полягала у співвідношенні Добра і Зла.

Іншим символом Сходу в очах передових європейців була Іспанія. Іспанські мотиви, за визнанням самого В. Гюго, також були нав'язні інтересом до східної тематики. Не дивно тому, що В. Гюго використовував східні мотиви у своїй творчості, зокрема, у драмі «Ернані». У ній, здавалося б, чимало умовного, штучних романтичних ситуацій тощо. Але все ж драма «Ернані» справді була новаторською. Вона відкинула умовності і натяки на пишномовну драму класицистів. На відміну від інших романтиків, В. Гюго ставив конкретні соціальні та моральні проблеми і вирішував їх з урахуванням реальностей. У його творчості помітні елементи реалізму. Цей момент відчувається і в «східних» поемах.

Список використаних джерел:

1. Гюго Віктор-Марі. УСЕ Універсальний словник-енциклопедія. 4-те видання. 2006. С. 338.
2. Матвійшин В.Г., Гюго Віктор Марі. *Українська літературна енциклопедія*. Т. 1. К., 1988. С. 529.
3. Мелешенко О. К. Публіцистика Віктора Гюго (1802–1885): навч.-метод. комплекс : навч. посібник ; хрестоматія ; теми рефератів, тести: для студ.-журналістів і філологів. Київ : ПВП «Задруга», 2003. 216 с. Бібліогр. С. 215–216.
4. Наливайко Д.С., Шахова К.О. Віктор Гюго. *Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму: Підручник*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. С. 144–168.
5. Постова Н.С. Поетика романтичного історичного роману: «Собор Паризької богоматері» В. Гюго : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.01.06. Донецьк, 2002. 27 с.
6. Hugo Victor. N°376. Auteur dramatique. Poète. Romancier. *Académie française*. URL: <https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/victor-hugo?fauteuil=14&election=07-01-1841> (дата звернення 07.11.2022).
7. Hugo V. *Les Orientales*. Ulan Press, 2012. 240 p.

Маленька Т. Ф.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мов і літератур Близького та Середнього Сходу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Петрук В. В.

*студентка IV курсу перської філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ПЕРЕКЛАДИ ГАФІЗА В ЄВРОПІ

Практично завжди опис історії перекладів Гафіза на європейській мові обмежується протиставленням «англійського» та «німецького» варіанту. Таким чином, історія досліджень творчості Гафіза в інших національних традиціях досі залишається мало вивченою, а реальне значення його перекладів на інші європейські мови часто вислизає від уваги дослідників.

Актуальність цього дослідження зумовлена потребою систематизації перекладів поезії Гафіза в Європі. Мета дослідження полягає у визначенні хронології, з'ясуванні особливостей перекладів, аналізі основних перекладацьких стратегій, а також у виявленні основних центрів перекладу Гафіза в Європі.

Будучи написаними більше шести століть тому, твори Гафіза зберігають свою актуальність і сьогодні, тому що в них пишеться про такі вічно злободенні питання, як любов і ненависть, дружба і зрада, щирість і улесливість, владність і підпорядкування і т.д. Саме тому, творчість великого генія літератури Сходу є цікавою для читачів та перекладачів з усього світу. До наших днів читачі у всьому світі знаходять щось своє, унікальне та сучасне для них.

Перші відомості про Гафіза проникли в Європу через чотири століття після його смерті. У 1677 р. побачила світ перша газель Гафіза в перекладі латинською мовою. Значно пізніше, наприкінці XVII століття, почала сходити слава Гафіза – як віщого лірика Перського Ренесансу (X–XV століття). У 1771 році перший перекладач й інтерпретатор його поезії угорський сходознавець граф Карой Ревіцкі (1736–1793) переклав і прокоментував 16 газелей Гафіза. Публікація, написана мовою оригіналу (перською) і в латинському перекладі, заклала основи європейської гафізіани.

Під впливом К. Ревіцкі у 1774 р. в Лондоні Дж. Річардсон видав англомовні переклади Гафіза. Переклади англійського сходознавця У. Джонса стали взірцем зародження в англійській літературі романтичної лірики й орієнтальних мотивів. Вплив Гафіза на англійських романтиків проявився у творчих імпульсах Дж. Г. Байрон та П. Шеллі.

Наприкінці XVIII–протягом XIX ст. в Англії поряд з філологічними науковими перекладами Дж. Нотта, Е. Гардінга, У. Оуселі, видавались так звані «вільні переклади» Гафіза. Великий внесок також зробили англійські поети-перекладачі XIXст.: Г. Бікнелл, У. Лоу, А. Роджерса, Дж. Маккарті, Г. Белл, У. Ліф.

Відкриття О. Хайяма в Англії завдяки перекладам Е. Фітцджеральда (1859) відсторонило поезію Гафіза. Центр її вивчення, перекладів і наслідувань змістився в Німеччину. Тут Гафіз переживає нове народження в перекладах Й. Гаммера-Пургшталя, Г. Даумера, В. Розенцвейга-Шванна, Г. Нессельмана, Ф. Боденштедта, у критичному виданні тексту «Дивану» Г. Брокгауза (1854) і в «Західно-Східному Дивані» (1819) Гете.

Тут уперше в Європі було видано повний переклад його «Дивану» як прозовий [1], так і віршований [2]. Гафіз у Гаммера і Гете викликав «ланцюгову реакцію» гафізівських мотивів у німецькій поезії: А. Фон Платен, Г. Гейне, Ф. Рюккерт, Г. Даумер, Ф. Боденштедт, Г. Гофмансталь.

У Франції поезія Гафіза вивчалась і перекладалась, починаючи з XVIII ст. Першим французом, хто безпосередньо займався творчістю Гафіза і перекладав його газелі, був сходознавець Огюст Ербен (1783–1806). Лише наприкінці XIX ст. з'являється повний переклад газелей Гафіза А. Ніколя [3], а ще майже через чверть століття – рубаї у перекладі Дж. Карпеле [4].

Ремінісценціями з Гафіза насичена французька поезія XIX–XX ст. і, зокрема, творчість В. Гюго, Ш. Леконт де Ліля, Ф.Р. де Шатобріана, О. Барб'є, А.Ж. де Реньє, Г. Аполлінера.

Увага та інтерес італійців до поезії Гафіза привели до численних перекладів його віршів італійською мовою деякими професорами італійських університетів, такими як Джованні Д'Ерме, Стефано Пелло, Джанроберто Скарчіа та Карло Сакконе. Д'Ерме працювала над перекладом десять років та опублікувала італійську версію Дивана Гафіза у трьох томах.

У XIX ст. виходили друком угорськомовні «Дивани» і «Вибране» Гафіза в перекладах Ф. Габера, Б. Каролі, Е. Харрач-Бела; у XX ст. – К. Геза і Й. Раковські.

Поряд з угорською школою перекладу з фарси одним з перших європейських центрів з дослідження й перекладу поезії Гафіза стала

Польща. «Товариство друзів науки», в яке входили О. Чарториський, с. Замойський, Я. Тарновський, П. Пробус, відіграло важливу роль у вивченні і популяризації поезії перського газеліста. З найвідоміших польських видань ХХ століття варто згадати “Gazele Wybrane Hafiza” (1957), перекладені з оригіналу А. Зайончковським та “Pieśni miłosne Hafiza» (1973) з коментарем іраніста В. Дулеби [5].

В Україні творчість Гафіза досліджували Агатангел Кримський, Ярема Полотнюк, Василь Мисик, Микола Попов.

У ХХ ст. з’явилися переклади газелей і рубаїв Гафіза італійською, іспанською, португальською, шведською, норвезькою, данською, фінською, грецькою, чеською, болгарською, сербо-хорватською, румунською та іншими мовами.

Список використаних джерел:

1. Der Divan / von Mohammed Schemseddin Hafiz... von Josef v. Hammer. Stuttgart und Tübingen, 1812–1813. 2 v.
2. Der Divan des grossen lyrischen Dichters Hafiz /...ins deutsche metrisch übersetzt und mit Anmerkungen versehen von V.R.Rosenzweig Schwannau. Wien., 1858–1864.
3. Quelques odes de Hafiz / traduites pour la première fois en français par A.L.M. Nicolas. Paris, 1898.
4. Roubayyat de Hafiz et d’Omar Khayyam / traduction de J.C. d’après l’adapt. Anglaise de Cranmer Bynd pour Hâfiz et d’après la version poétique anglaise d’Edward Fitzgerald pour O. Khayyam. Paris, 1921.
5. Поезія Гафіза в Європі: дослідження, переклади, рецепція / Т. Ф. Маленька. *Східний світ*. 2005. № 2. С. 102–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/SkhS_2005_2_14

Петрова Озель Л. П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства і лінгводидактики
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

**ЛЕКСИКА ТЮРКСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ:
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ В РОМАНІ
ВОЛОДИМИРА МАЛИКА «ТАЄМНИЙ ПОСОЛ»**

Дослідження лексики орієнтального дискурсу представлені в працях А. Кримського, В. Підвойного, В. Лучика, К. Тищенко, О. Гаркавця, Г. Халимоненка, М. Гриценка, с. Біляєвої, В. Стецюка, О. Макарушки, І. Дриги, І. Скразловської, М. Челенка, О. Мавріної, Т. Сеїтг'яєвої. Проблему українсько-тюркської етнолінгвістичної та міжкультурної комунікації порушують А. Дочу, К. Кожухар, О. Дутка, В. Дубровський, Ю. Кочубей, В. Бушаков, Ф. Туранли, В. Луценко, К. Кожухар; лінгвостилістичні й літературно-художні параметри орієнтальних мотивів в їх традиційних і новаторських інтерпретаціях стали предметом наукових студій О. Огневої, А. Каспрука, М. Вишняка, Я. Рудницького, Н. Науменко, А. Мяло.

З'ясуванню ролі тюркізмів у розвитку лексичної омонімії, встановленню джерел запозичення й характеристикі семантико-стилістичних особливостей лексичних омонімів присвячено дослідження О. Дутки [4]; аналіз номенклатури назв їжі, харчування, посуду і начиння в україномовному середовищі Республіки Молдова привернув наукову увагу К. Кожухар; М. Дочу резюмує, що «кримсько-татарська лексика значно вплинула на українську мову», внаслідок чого «у мові-реципієнті відбулися семантичні процеси: збагачення лексики новими словами, поява вторинних значень, синонімічні процеси, витіснення або розмежування значень між синонімічними питомою та запозиченою назвами, звуження, розширення значень, пристосування лексем» [3, с. 126].

Проблему українсько-тюркських мовних контактів аналізує А. Мяло, зокрема в історичному романі Р. Іваничука «Мальви» виокремлює групи тюркізмів за семантикою та ступенем засвоєння, подає відомості про їх походження; в окремі групи дослідниця виділяє терміни, пов'язані з соціальною структурою, зокрема назви державних посад, суспільних станів, титулів, організації турецького війська; номінації матеріальної культури; культурологічну лексику, зокрема назви музичних інструментів; топоніми й антропоніми [9].

Лінгвостилістичні особливості романів Володимира Малика представлено у критичних статтях та розвідках М. Ільницького, В. Чумака, І. Дзюби, К. Волинського, А. Мовчун, Н. Шаповал, проте лексика орієнтального дискурсу, зокрема тюркського походження, ще не посіла належного місця в лінгвостилістичних студіях і потребує подальшого аналізу, а також є актуальною з точки зору розширення напрямів міжкультурної комунікації та вивчення оригінальної етнокультурної специфіки тюркських народів.

Спираючись на аналіз різних типів орієнтальної лексики в працях дослідників [1; 2; 3; 5; 9], доходимо висновку, що лексико-семантична система тюркізмів у історико-пригодницькій тетралогії Володимира Малика «Темний посол» експлікована наступними тематичними групами: номінації на означення соціальної структури суспільства, місця героя в ієрархії громадських та політичних відносин: *хан, падишах, бейлер-бей, мурза, ага, ефенді, сераскир, казнадар, диван, дервіш* (із перськ.,) *мубашир, чауш, каратюрки, санджак, каймакам, казі-асахчі, вілаєт, калга, нуреддин, кехая, каведжі*; лексеми мілітарного характеру на означення військових посад і звань, збройних підрозділів, назв холодної та вогнепальної зброї: *орда, ординці, яничари, капудан-ага, чамбул, бюлюк-баша, спагія, байрактар, акинджі, аджем-оглани; боздуган, яничарка, ятаган, аркебуз, кинджал, канчук, ханба, аркан*; лексика матеріально-побутової культури, засвідчена назвами одягу та аксесуарів, архітектурних споруд та їх частин, національних страв, грошових одиниць (*пештимал, бариш, бакішиш, караван-сарай, чарик, чепрак, малахай, ракія, міндер, фарсах, айран, селямлик*; макро- й мікроетноніми, що засвідчують національну та історико-етнографічну приналежність героїв, спосіб їхнього життя, побут, господарювання, специфіку промислово-виробничої діяльності, особливості комунікації: *татари, турки, кримчаки, ногойці, караїми*.

Окрему своєрідну групу становлять власні назви тюркського походження, серед яких найбільш значними групами є антропоніми, серед яких чоловічі й жіночі імена, прізвиська, етикетні звертання, художньо-образні іменування (*Алі, Бекір, Гамід, Ферхад, Реджеп, Осман, Адіке, Кемаль, Каладжі-бей, Сафар-бей, Іраз, Асен-ага, Магомед-Авджі, Кара-Мустафа, Чорнобай*), топоніми, зокрема хороніми, ойконіми, гідроніми-потамоніми, ороніми (*Туреччина / Османська імперія / Порта, Стамбул, Крим / Кирим, Аксу, Кизил-Ирмак, Ак-Мечеть, Буджак, Чорнобайка*); палацову й замкову культуру Туреччини представляють назви архітектурних споруд та їх комплексів – башт, фортець, мечетей, мостів, воріт: *Семивежний замок, мечеті Сулейманіє, Ая Софія, маєток Еюб, вежа Еда Куле, ворота Айвасари-капу*, які відтворюють особливості урбаністичних ландшафтів, відображають етнічну своєрідність життєдіяльності етносу.

У контекстах роману-тетралогії досить часто з документально-енциклопедичною точністю репрезентовано ряди мілітарної лексики з метою детальних характеристик озброєння, військового спорядження. В ході аналізу відзначаємо, що вживані в романі В. Малика номінації тюркського походження набули значної популярності в сучасному комунікативному дискурсі на етапі протистояння російській агресії: лексема *байрактар*, що нині набула виразно експресивної семантики як різновид зброї (безпілотний літальний апарат), стала символом не тільки нового типу високоточної зброї, а й українського опору у війні, невіддільною часткою популярної пісенної культури й фольклору; лексема тюркського походження в перекладі з турецької мови ознає «прапорonoсець», від «байрак» – прапор. В українській мові лексема *байрак* (турецьке – *ущелина, урвище або балка* / рідше *баір* (кримськотатарське) – «пагорб або зарослий схил») функціонує зі значенням «сухий або вологий яр, балка, що заріс деревами (здебільшого дубовими дібровами) чи чагарниковими кущами» [10, Т. 1, с. 91]. До того ж лексема *байрактар* є апелятивом до антропоніма, зокрема прізвища *Байрактар*. Як свідчить аналіз контексту, в романі «Таємний посол» Володимира Малика лексема тюркського походження *байрактар* вживається для опису ватажків руху болгарських гайдуків: «*І Сливен дав йому найвизначніших ватажків – Богдана-воєводу, Мирчо-воєводу, Тимануша-воєводу, Страхила-воєводу, Стояна-воєводу і багатьох інших воєвод, байрактарів та гайдуків, котрих народ упродовж століть прославляв у своїх піснях*» [7, с. 197], що засвідчує вживаність тюркських лексем також для опису болгарських етноісторичних реалій.

Лінгвостилістичні репрезентації основних груп номінацій орієнтального дискурсу в тетралогії Володимира Малика «Таємний посол» свідчать про значну роль тюркізмів для формування стилю історико-пригодницького роману, оскільки відіграють провідну роль для створення відповідного етнонаціонального колориту, зокрема зображення специфіки духовної й матеріальної культури, історичного хронотопу, геополітичних процесів, менталітету представників тюркських народів.

Список використаних джерел:

1. Гаркавець О. Тюркізми. Українська мова: Енциклопедія. Київ, 2004. С. 694–695.

2. Гриценко М. Прізвища мешканців Зіньківщини та місцеві назви східного (тюркського) походження. *Рідний край: альманах Полтавського національного педагогічного університету*. 2014. № 1. С. 69–74.

3. Дочу А. Кримськотатарські лексичні запозичення в українській мові (на матеріалі етимологічного словника української мови). *Мате-*

ріали III–IV Конгресу сходознавців. Київ : Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. 23 – 24 грудня 2020 року. С. 123–127.

4. Дутка О.Я. Тюркізми як джерело поповнення омонімів в українській мові. URI: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2053> (дата звернення: 21.11.2022)

5. Кожухар К.С. Тюркський чинник у формуванні номенклатури назв їжі, харчування, посуду, начиння українців Молдови. URI: <http://zif.onu.edu.ua/article/view/62122> (дата звернення: 21.11.2022).

6. Лучик В. Тюркізми в топонімії України. URI: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um117.htm> (дата звернення: 25.09.2022)

7. Малик В. Таємний посол. Роман. Том I. Х.: Прапор. 1989. 541 с.

8. Малик В. Таємний посол. Роман. Том II. Х.: Прапор. 1989. 541 с.

9. М'яло А. Тюркізми в українській історичній прозі (на прикладі роману «Мальви» Романа Іваничука). <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/3072>

10. *Словник української мови* в 11-ти томах. Київ : Наукова думка. 1970–1980.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-56>

Починок Л. І.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри історії української літератури та компаративістики

Кам'янець-Подільського національного університету

імені Івана Огієнка

м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна

СХІДНІ МОТИВИ У СВІТОГЛЯДНО-ТВОРЧІЙ РЕЦЕПЦІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Проблема творчих зв'язків Лесі Українки зі світовим культурно-історичним контекстом уже стала традиційною і звичною в наукових студіях літературознавців (В. Агеєва, О. Забужко, А. Криловець, Я. Поліщук та ін.). Сходознавчі питання життєтворчості письменниці наразі найбільш повно розкриті у праці О. Огневої «Східні стежки Лесі Українки» [2], в якій увага зосереджується навколо індійських, єгипетських та китайських мотивів у творчій практиці української поетки та її сприйняття духовної і матеріальної культури народів Сходу. Отож, у

нашій студії, серед іншого, спробуємо також торкнутися ще одного ракурсу порушеної проблеми, простеживши можливі зацікавлення Лесі Українки далекосхідними світоглядними вченнями, які, на наш погляд, своєрідно проєктуються на загальну площину східної світоглядно-творчої рецепції письменниці.

Тривалі мандрівки Лариси Косач екзотичними країнами в пошуках затраченого здоров'я, її природне прагнення до самовдосконалення та розвитку, глибока зацікавленість історією та культурою Сходу, внутрішня схильність до саморефлексії та пошуків істини породжують у її життєвій долі й творчій спадщині яскраву історію зближення і проникнення у глибокий, трансцендентний світ східної культури та духовності.

Перше безпосереднє знайомство зі східними краєвидами – мандрівка в Крим, куди, за порадою лікарів, подалась разом з матір'ю, Ольгою Драгомановою-Косач, дев'ятнадцятилітня Леся. Місцем призначення, для початку, стало курортне містечко Саки з цілющими грязями, що благотворно впливали на змучений хворобою організм дівчини і надавали полегкість, а разом з тим і бажання жити й насолоджуватись світом і творчістю. За терпеливість у лікуванні Ольга Косач щораз винагороджувала доньку мандрівкою екзотичними місцями – кримським узгір'ям чи морським узбережжям. Чи не кожна місцина Кримського півострова, де вдалось тоді побувати Лесі, – мальовничі краєвиди Євпаторії з лагідним синім морем, древні споруди овіяного романтикою легенд та сонетів Міцкевича Бахчисарай, вражаюча велич Байдарських воріт на шляху до затишної Ялти, до якої не раз ще повернеться згодом, – карбувалась яскравими образами в уяві поетки:

Немов заслونا впала і відкрила
Натури дивні, краснії дари,
Що досі від людських очей ховались.
.....
Чи се той світ, загублений, таємний,
забутий незабутній рай наземний,
що так давно шукають наші мрії? [3; 5, с. 125–126].

На цей же час, 1890–1891 рр., припадає робота Лариси Косач над посібником «Стародавня історія східних народів» для молодшої сестри, основним джерелом якого стала праця Луї Менара «Історія давніх народів Сходу» (1882 р.), на що вказує сама ж авторка в листі до сестри Ольги Косач від 14 грудня 1911 р. [3; 14, с. 278]. Леся Українка свідомо зволікала із публікацією посібника, прагнучи поглибити розкриття порушеного питання, що охоплювало історію мідійців і персів, індусів і єгиптян, асирійців та вавилонян, фінікійців та ізраїльтян, і наполегливо

працювала над ним аж до кінця життя. Вперше посібник побачив світ лише по смерті його авторки, у 1918 р., за сприянням Ольги Косач-Кривинюк.

А ось історію своєї першої «кримської одиссеї» та неповторні враження від подальших відвідин Криму Леся Українка власноруч втілює в поетичних збірках «На крилах пісень» та «Думи і мрії», сформувавши із ліричних рефлексій поетичні цикли «Кримські спогади» і «Кримські відгуки», що містять, загалом, до двох десятків поезій. Проте лірика «кримських» циклів не є звичайним спорадичним ланцюжком вражень чи емоційних подорожніх нотаток. Кожна поезія – це згусток складних саморефлексій, болючих спогадів, глибокої емпатії та сугестивних роздумів над долею української та кримської землі під владою «чужинця»:

Колись тут сила і неволя панували,
Та сила зникла, все лежить в руїні, –
Неволя й досі править в сій країні! [3; 5, с. 127].

Глибоко медитативними є й біблійні проєкції у палітрі поетичної та драматургічної творчості Лесі Українки («Вавилонський полон», «На руїнах», «Ізраель в Єгипті», «Єврейська мелодія», «І ти колись боролась, мов Ізраель...», «Завжди терновий вінець...»), що безпосередньо пов'язані з осмисленням історичних шляхів українського та ізраїльського народів, їх зрушень та упадків:

Ти в руїнах тепера, єдиний наш храм,
Вороги найсвятіше сплямили,
На твоїм алтарі неправдивим богам
Чужоземці вогонь запалили.
.....
Ти не наш, але вірними будуть тобі
На чужині ізраїльські люде, –
Що Господь сам обрав за святиню собі,
Те довіку святинею буде! [3; 5, с. 168].

Ще більш маєстатично проступають у поезії Лесі Українки обриси єгипетських красвидів, вражаючи своєю мовчазною монументальністю і непорушною вічністю («Сфінкс», «Ра-Менеїс», «Напис в руїні», «Хамсін»). Незбагненна стихія Єгипту вражає поетку, спонукає до пошуків сутності цієї трансцендентної сили, дозволяючи відчуті глибинну емпатичну спорідненість з нею:

Там списані були усі імення
Тії потвори: Сонце, Правда, Доля,
Життя, Кохання і багато інших;
Та краще всіх пристало слово Сфінкс:
Воно таємне, як сама потвора [3; 5, с. 239].

У листі до Б. Грінченка від 2 лютого 1910 р. Лариса Косач-Квітка пише: «Хороша се сторона, і я вже звикла любити її не як чужу» [3; 14, с. 190].

Поетична творчість Лесі Українки – це трансцендентне поле пізнання світу і саморефлексії, спосіб пізнати і виразити свою сутність. І проєкція себе на духовний простір східного світу була для поетки цілком відповідною. Гадаємо, не є випадковим, що саме орієнталісту А. Кримському Лариса Косач писала в листі від 27 жовтня 1911 р. про свою вдачу: «Як добре зважити, то перелому я ніколи не зазнала, хоча, запевне, еволюція була і в мене. Життя ламало тільки обстанову навколо мене (ну, і кості мої, як траплялось), а вдача моя, виробившись дуже рано, ніколи не мінялась та вже навряд чи й зміниться. Я людина еластично-вперта, скептична розумом, фанатична почуттям, до того ж давно засвоїла собі «трагічний світогляд», а він такий добрий для гарту» [3; 14, с. 273–274].

Традиційно постать Лесі Українки асоціюється з образом «незламного лицаря» – від Франкового «ся хвора, слабосила дівчина – трохи чи не одинокий мужчина на всю новочасну соборну Україну» [4, с. 270–271] до лицарки «під заборолом» у О. Забужко [1]. А якщо ці асоціації ще й спроектувати на самоідентифікацію Лесі Українки в її ліричних візях – «маленька Жанна д'Арк» та подоланий, але не скорений «лицар» із гаслом «убий, не здамся!», – то тут, як нам бачиться, вималюється прямий шлях до проєкції постаті Лесі Українки та її поезії на світоглядний комплекс «бусідо» з філософської практики японських самураїв. Ще більш правдоподібним видається припущення щодо можливого інтересу Лариси Косач до східних медитаційних практик та філософії життя лицарів-самураїв з огляду на проявлення далекосхідного вектору її сходознавчих студій, а саме – увага до староіндійської міфології та поезії «Рігведи». Дотично зауважимо, що у Стародавній Індії теж існувала характерна лицарська каста воїнів-«кшатріїв», що могло, в свою чергу, привернути увагу Лесі Українки, захопленої, за її ж твердженням, лицарським світом, до шляхетного самурайського кодексу «Бусідо». Окреслені тут міркування видаються нам достатньо продуктивними для окремої ґрунтовної студії.

Список використаних джерел:

1. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ : Факт, 2007. 428 с.
2. Огнева О. Східні стежки Лесі Українки. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. 240 с.
3. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 томах. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. Т. 5: Поетичні твори. Ліро-епічні твори. 928 с. ; Т. 14 : Листи (1907–1913). 616 с.
4. Франко І. Леся Українка. Зібрання творів: у 50 т. Київ : Наукова думка, 1981. Т. 31. С. 254–274.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-57>

Семенець О. С.

*кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри зарубіжної філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Пилипенко Д. Р.

*студентка II курсу магістратури
спеціальності 035 – Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша мова – німецька
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ТЕМА ВІЙНИ ТА МИРУ В ПОВІСТІ К. ВОЛЬФ «КАССАНДРА» КРІЗЬ ПРИЗМУ АНТИЧНОГО МІФУ

Трагічні події в Україні, пов'язані зі збройною агресією Росії, необхідність їх осмислення з урахуванням подібного досвіду попередніх поколінь, реактуалізують для українського читача художню спадщину світової літератури, яка торкається проблем війни та миру, епохальних потрясінь та цивілізаційних зрушень, свободи, національної ідентичності, долі звичайної людини у надзвичайних обставинах. Найбільш наближеним до нас у часі є художній доробок письменників, що жили і творили в часи Другої світової війни та після її закінчення.

Зрозумілою ж мовою для вербалізації та акцентуації вічних, як світ, проблем, є мова античного міфу, відомого з дитинства кожному

європейцю. Міфологічні образи, символи, мотиви, сюжети дозволяють письменникам, послуговуючись глибиною і продуктивністю міфологічного матеріалу, дивитись на сучасні події під новою оптикою зору.

Саме такою є одна з найвідоміших книг німецької письменниці ХХ століття Крісті Вольф (1929–2011 рр.) «Кассандра» (1983 р.), яку А. Нямцу і П. Рихло [5] справедливо вважають «найцікавішою і підкреслено полемічною спробою» трансформації відомого сюжету з Троянського міфологічного циклу про пророчицю Кассандру. В. Дубенська у своїй статті «Функціонально-парадигматичні характеристики образу Кассандри», досліджуючи функціонально-прагматичні характеристики образу Кассандри та особливості авторської рецепції міфу в різних історико-літературних епохах, робить висновок, що «за три тисячі років свого «життя» в культурі та мистецтві людства народжений у глибинах античного світу образ Кассандри перетворився на складну функціонально-естетичну суть, яка проявляється на різних просторово-структурних (сюжет / мотив, образ, тема) та семантичних (традиційний / «вічний» / «позачасовий» образ, тип / архетип), ремінісценція, алюзія) рівнях художніх творів та завдяки явищу універсалізації відповідних психоповедінкових доміант стала загальнокультурним символом, емблемою, знаком» [4, с. 236].

Звернення Крісті Вольф до троянського міфологічного сюжету та образу Кассандри не випадкове і продиктоване запитами доби, оскільки письменниця, як і її співвітчизник Г. Хагенау («Судний день» (1948 р.)), використовує образ Кассандри як попередження нових військово-політичних катастроф. Багато вчених відзначають, що передбачувана Кассандрою катастрофа, яка наздогнала Трою, є історично переломним моментом, своєрідною «колізією рубежу», «пасіонарною ситуацією», тому є міфологічною схемою «стику часів/епох». Це робить звернення до міфу про віщунку Кассандру найбільш актуальним у перехідні періоди історії людства, пов'язані із загибеллю тієї чи іншої державної формації внаслідок глобальних військових чи соціально-політичних катаклізмів, про що свідчить рецептивна продуктивність даного міфу в при осмисленні Другої світової, і сьогоднішньої російсько-української війни. Есхатологічний характер провіденціалізму Кассандри, що передбачила загибель Трої, робить її образ знаковим як символ трагічного майбутнього та активізує звернення саме до цього античного міфу в зарубіжні епохи, за часів аварії старих систем та створення нових.

Феміністична оптика вольфівської Кассандри, яка вважає війну світом чоловіків, що ознаменувало перехід від матріархату до патріархату і утвердило програш жінок в історії, дозволяє по-новому подивитись на проблему війни і миру в цілому. Як справедливо підкреслює А. Е. Воротнікова, «специфіка міфорецепції визначається

баченням міфу як історичної реальності, затьмареної патріархальним переказом. К. Вольф вводить у міф нову – соціально-історичну – систему координат» [3].

За галасом офіційних святкувань і «важливих» для держави подій (відправлення трьох кораблів, пишна «зустріч» легендарної Єлени, якої зовсім не було в взятій в облогу Трої), Кассандра розгледіла злочинну механіку ідеологічної неправди, безвідмовно функціонуючу і понині – варто згадати витончену практику гітлеризму, що занурив людство в найбільш кровопролитну з воєн. Коли починається війна, ми відразу довідаємося про це. Але коли починається підготовка до війни? “Lange habe ich nicht gemerkt, was in der Nähe war” [6]. «Кассандра» Крісти Вольф – це жагуче застереження проти війни, актуальність якого в наші дні, коли все пекучіше звучить вимога прогресивної світової громадськості будувати політичні стосунки по іншому, на основах нового гуманістичного мислення, безсумнівна.

За Крістою Вольф у смерті троянців винуваті вони самі. Героїня наголошує на трьох етапах підготовки до війни: у Трої їх було прийнято називати «Три корабля» (номінація К. Вольф), що відправлялися в експедиції до греків. Два перші несли тільки загрози, третій привіз саму причину війни – Єлену спартанську. Але сам привід до війни конкретно не існував: Паріс не доставив Єлену у Трою, а лише злочинним шляхом привіз примару. А цариця потрапила до рук царя Єгипту.

Троянська трагедія у творі К. Вольф полягає не в тому, що троянці і греки через свою необізнаність не могли уникнути війни, а в тому, що вони володіли інформацією і просто прийняли реальність, яка, зрештою, їх всіх влаштувала. Тому причини загибелі Трої лежать у егоцентризмі, загальній байдужості та відчуженні, коли всі гвинтики системи працюють на видимість, а не на результат.

Окрім цього К. Вольф у своїй «Кассандрі» акцентує увагу на раніше непродуктивних сюжетних лініях Троянського міфологічного циклу, виводячи на певний час другорядних персонажів на авансцену оповіді (сестра, Еней, радник Пріама, Арібса тощо). Кожен з них з однієї сторони органічно вписаний в сюжет античного міфу, з іншої – не обтяжений сформованими ще з давніх часів, характерними рисами і сенсами, а це відкриває простір для творення неоміфу.

Таким чином, варто встановити, що письменниця, специфічно інтерпретуючи і зрештою деконструюючи давньогрецький сюжет, наголошує насамперед на необхідності відповідальності, яку несе кожен за мир і спокій людей. Кріста Вольф, до того ж, вибудовує всередині міфологічного сюжету історію виникнення політичних міфів, демонструючи виворот тоталітаризму, заснованого на грубій чоловічій силі і тотальному обмані.

Список використаних джерел:

1. Вольф К. Франкфуртские лекции. От первого лица: Пер. с нем. / Упоряд. Е. А. Кацева. М: Прогресс, 1991. 416 с.
2. Вольф Кріста. Зарубіжні письменники : енциклопедичний довідник. У 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. Т. 1: А – К., С. 309.
3. Воротникова А. Э. Миф в романе К. Вольф «Кассандра» : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Воронеж, 2011. 20 с.
4. Дубенська В. Функціонально-парадигматичні характеристики образу Кассандри. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Літературознавство*. 2011. Вип. 32; *Володимир Гнатюк у контексті розвитку культури України* : матеріали Міжнар. наук. конф. до 140-річчя від дня народження В. Гнатюка. С 232–239.
5. Нямцу А., Рихло П. Коли не ймуть словам пророчим віри...: «Кассандра» Крісти Вольф – ще одне повернення до вічної теми. *Vsesvit*. 1985. № 10. С. 145–150.
6. Wolf Ch. *Kassandra. Vier Vorlesungen. Eine Erzählung*. Berlin, Weimar : Aufbau, 1986.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-58>

Семенець О. С.

*кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри зарубіжної філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Хоменко О. А.

*старший викладач кафедри зарубіжної філології
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

АНТИЧНИЙ МІФ ЯК СМИСЛОТВОРЧИЙ ЧИННИК В РОЗКРИТТІ ПРОБЛЕМИ БІЖЕНСТВА В РОМАНІ Е.-Е. ШМІТТА «УЛІСС З БАГДАДУ»

Неоміфологізм ХХ-початку ХХІ століття є «трансформацією, метаморфозою чи навіть транспонуванням світу, тобто розігруванням світу в іншому місці і часі» [2, с. 6]). Все вище зазначене актуалізує

літературознавчі студії, присвячені дослідженню особливостей міфотворчості у сучасній літературі, шляхом виявлення специфіки авторської рецепції античного міфу, особливостей інтертекстуальних зв'язків між прототекстом міфу і актуальними художніми текстами. Універсальний естетичний потенціал міфу, на думку Ю. Лотмана, зумовлений «лоскутковим» характером міфологічного простору і тим, що переміщення з одного locus'у в інше може протікати поза часом..., звідси витікає характерна властивість міфологічного простору моделювати інші, позапросторові (семантичні, ціннісні і т. д.) відносини» [1, с. 64]. Термін «неоміфологізм» вводить у сучасний літературознавчий простір Є. Мелетинський, щоб означити реміфологізацію культури ХХ століття, що рухається у напрямку семіотики і виконує функцію «означування» міфу [4, с. 78].

Французький прозаїк, драматург, сценарист, режисер і філософ Е.-Е. Шмітт (1960 р.н.) у своєму романі «Улісс з Багдаду» (фр. “Ulysse from Bagdad”, 2008) використовує весь могутній потенціал античного міфу для вербалізації основних проблем сучасності.

Вже сама назви роману, що, як нам відомо, є потужним паратекстуальним елементом і несе велике смислове навантаження, апелює до міфологічного образу Одиссея / Улісса. Написання ж на англійський манер з прийменником *from*, на думку Ж. Ковіль, який в нашому інтернаціональному просторі звикли прирівнювати до «зроблено в...», промовисто натякає на те, як «наше суспільство по-споживацькому ставиться до людського роду» [8] («В очах більшості людей я – ніхто», «Я нелегал. Всього лише нелегал. Всюди небажаний. Всюди чужий. Іноді мені здається, що я чужий роду людському» [6, с. 9]). Присутність у назві твору топоніму Багдад покликане ще раз акцентувати увагу на місті, в якому не пощастило народитися головному героєві («Я був би радий розділити ілюзію щасливих людей, вірити, що займаю найпрекрасніше місце у світі, не прагнучи прямувати в інші міста, ..., але це блаженство було вирване у мене війною, диктатурою, хаосом, тисячами страждань, надлишком смертей» [6, с. 8]).

В своєму інтерв'ю Марусі Клімовій Е.-Е. Шмітт заявив: «Ви знаєте, мені, дійсно, дуже подобається працювати з міфами, тому що міф – це наче втілена думка, тобто це думка, що стала життям» [3]. Мова античних міфів є універсальною метамовою, якою письменники, філософи, вчені говорять про найактуальніші питання сьогодення. Французький романіст для розповіді про втечу багдадського юнака, біженця на ім'я Саад-Саад, від війни та диктатури Саддама Хусейна обрав один з найвідоміших і найпопулярніших античних міфів про подорожі Одиссея, послуговуючись неоміфологічним методом для «транспонування міфологічних смислів і образів, що породжуються ними, в нові художні світи, міфологічно ідентичні інваріанту реальності» [5].

Апелюючи до фрагментів гомерівської «Одіссеї», називаючи ключових для подорожі Саада героїв іменами «перепон» на шляху Одиссея, Е.-Е. Шмітт не хоче заплутати читача (саме тому використовує цитатний інтертекст і часто-густо сам пояснює його), але у душі постмодерністської гри з читачем постійно стимулює його активну рецепцію. При побудові сюжетно-композиційного каркасу роману письменник бере за основу структурно-композиційні вузли гомерівського міфу. Через них письменник говорить про найактуальніші проблеми суспільства: наркотрафік, контрабанду і тероризм; байдужість чиновників до проблем біженців; тиражованість і лицемірство масової культури; жалість і зручність, якими підміняється любов; гуманізм; подвійні стандарти Франції у політичних питаннях тощо. Однак, гра з читачем, що починається з відвертого цитування «Одіссеї», поступово ускладнюється, інтертекст стає менш зрозумілим, письменник звертається до пародіювання, багаторівневого кодування тощо.

Категорична відмінність шміттівської «Одіссеї» в тому, що Саад не прагне повернутися додому, до своєї Пенелопи (його Лейла загинула від американського бомбардування у Багдаді, як думав герой). Він тікає від війни, від голоду, від диктатури, від лицемірства. У численних поневір'ях його супроводжують не іракці-побратими, як Одиссея – греки, а люди різних національностей з понівеченими долями і своїми жадливими історіями. Це звичайні люди, які допомагають героєві, у той час як Одиссеєві допомагали переважно боги, а він сам допомагав іншим (повернув друзям людську подобу у Цирцеї). На нашу думку, цим Е. Е. Шмітт утверджує гуманізм, адже у сучасному багатонаціональному світі лише людяне ставлення до оточуючих здатне припинити війни і біди суспільства.

В романі «Улісс з Багдаду» Е. Е. Шмітт оновлює відомий з античності міф, використовуючи весь його рецептивний потенціал. Поміщаючи Улісса/Одіссея у новий соціо-культурний контекст, використовуючи міф як «мову-інтерпретатор історії і сучасності, що грають роль того самого матеріалу, що є об'єктом впорядковуючої інтерпретації» [7, с. 43] він змушує читача рефлексувати і заповнювати світоглядні лакуни, використовуючи цей «шифр-код» для пояснення явищ сучасності.

Список використаних джерел:

1. Лотман Ю. Статьи по семиотике и топологии культуры. В 3 т. Таллин : Александра, 1992. Т. 1. С. 64.

2. Люсий А. Крымский текст русской культуры. URL: <http://www.archipelag.ru/authors/lusy?library=398>

3. Клімова М. Эрик-Эмманюэль Шмитт: Интервью. За Границей № 20. *Литературно-философский журнал Топос. Рубрика: Литературная критика.* URL: <https://www.topos.ru/article/4200>

4. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. М.: Наука, 2000. 407 с.
5. Стрельникова Л. Ю. Неомифологизм как критерий игровой поэтики в творчестве В. В. Набокова. *Современные научные исследования и инновации*. 2016. № 10 URL: <http://web.snauka.ru/issues/2016/10/72139> (дата обращения: 25.03.2019)
6. Шмитт Э.-Э. Улисс из Багдада : роман / перевод с франц. А. Беляк. СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2014. 256 с.
7. Ярошенко Л. В. Неомифологизм в литературе XX века : учеб.-метод. пособие. Гродно : ГрГУ, 2002. С. 42–44.
8. Cauville J. Réécriture de la figure mythique d'Ulysse dans Ulysse from Bagdad d'Éric-Emmanuel Schmitt. *Tangence*. Numéro 101. 2013. P. 11–21.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-59>

Чистяк Д. О.

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри романської філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ІНДІЙСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ІНТЕРТЕКСТ У ДРАМІ М. МЕТЕРЛІНКА «ПЕЛЕАС І МЕЛІСАНДА» (1892)

У концептуальній картині світу ранньої драматургії Моріса Метерлінка концепт СИМВОЛ пов'язаний із функціонуванням потужного фольклорного субстрату. У записнику за 1889 р. письменник зауважує: «первісне – природне для кожної доби, і саме через нього митці проявляють себе якнайповніше» [5, с. 118]. Давньогрецький інтертекст у міфопоетичній картині світу бельгійського драматурга вже ставав предметом нашого розгляду [1; 2], але в цій розвідці зосередимося на індійському літературному інтертексті, драмі «Шакунтала» Калідаси, розвиваючи спостереження К. Люто щодо драми «Пелеас і Мелісанда», за яким «традиційна літературна тема жорстокого відкидання жінки, хибно запідозреної у невірності <...> свідчить про запозичення із «Обручки Шакунтали»» [4, с. 69]. Зауважимо, що йдеться (за транс-текстуальною класифікацією Ж. Женетта) про інтертекстуальне зіставлення за типом: текст-інтерпретант фольклорного гіпотексту / гіпертекст.

У драмі «Шакунтала» Калідаси й у драмі «Пелеас і Мелісанда» Моріса Метерлінка присутня низка тематичних та образно-символічних подібностей: образи царя-мисливця, священного лісу, старця-порадника, діви біля джерела, загубленої обручки, царської дитини. Царська символіка для Калідаси пов'язана з традиційними фольклорними мотивами: цар-чакраварті, нащадок Соми з Місячної династії, світовий володар восьмипромінного колеса-мандали, представник богів на землі, гарант гармонії; діва як прояв божественної природи, донька мудреця й апсари, еталон прекрасного, міфема царської доньки, символ небесної води; подібний до лотоса царенко Бхарата із солярною символікою.

Натомість символічне навантаження актантів у драмі «Пелеас і Мелісанда» проєктується в культурний контекст символістської сімїосфери: принц-вершник Голо пов'язаний із інфернальною семантикою (нічне полювання із псами, міфема Цербера, середньовічна обрядовість обручки як діалектичного зв'язку васал-сюзерен, його атрибути – темний замок, підземелля, довгий меч) і вступає в конфлікт із солярним актантом Мелісандою (її атрибути – золотий вінець, джерело і голубки, золоті коси, зелене листя, її дії – плач, спів, вглядкування у вечірнє сонце, її порівнюють із ангелами і гірським джерелом). Рішенням такого конфлікту постає вбивство Мелісанди чоловіком і водночас народження на світ їхньої доньки, атрибутами якої постають віск і овеча вовна.

Як бачимо, інтертекстуальні зв'язки між драматичними творами Калідаси та Моріса Метерлінка набувають алюзивного характеру: доречно виділити актантні схеми Втраченої обручки та Народження царської дитини. Поряд із тим варто виділити тематичну трансформацію: у «Шакунталі» наявна патетика уславлення гармонійних зв'язків божественного і людського світу після вирішення конфлікту, тоді як у «Пелеасі і Мелісанді» зв'язок між персонажами та трансцендентною сутністю амбівалентний: смерть головної героїні дублюється актом розчинення у водному середовищі на заході сонця, що апелює не тільки до Міфу про Потоп, але й до ідеологеми циклічного відродження занепаłego світу з водної стихії.

Таким чином, функціонування символічного навантаження аналізованих художніх текстів пов'язане з проєкцією в ширший семіотичний простір культурного контексту, який і надає образним структурам відповідного семантичного наповнення. Перспективним видається подальше студіювання інтертекстуальної поліфонії в текстах символістського спрямування для виділення нуклеарних і периферійних структурно-семантичних елементів міфопоетичної картини світу в концептосистемі франкомовного бельгійського символізму.

Список використаних джерел:

1. Чистяк Д. Міфопоетична картина світу в бельгійському символізмі: монографія. Київ : Радуга, 2016. 272 с.
2. Чистяк Д. О. Міфопоетична космологія в мові української та бельгійської символістської поезії. Київ, Саміт-Книга, 2018. 684 с.
3. Kālidasa. Çakuntalā [Trad. du sanscrit et annoté par Frans de Ville]. Bruxelles: Office de publicité, 1948. 296 p.
4. Lutaud, Ch. Le Mythe maeterlinckien de l'anneau d'or englouti. *Annales Fondation Maurice Maeterlinck*. 1978. Т. XXIV. P. 57–119.
5. Maeterlinck, M. Cahier bleu [Texte établi, annoté et présenté par J. Wieland-Burston]. *Annales Fondation Maurice Maeterlinck*. 1976. Т. XXII. P. 7–184.
6. Maeterlinck, M. Pelléas et Mélisande. Bruxelles: Paul Lacomblez, 1908. 83 p.

НАПРЯМ 8. СХОДОЗНАВСТВО У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-60>

Воробйов О. С.

*викладач кафедри східної культури та літератури
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

КОНЦЕПЦІЯ «СВІЙ – ЧУЖИЙ» У ЯПОНЬСЬКОМУ СПІЛКУВАННІ

Перш ніж говорити про категорію «свій-чужий», слід дати пояснення категорії *гоноративу* в японській мові.

В рамках цієї категорії виділяються три групи форм, розмежування яких є досить поширеним у сучасній японській лінгвістиці: нейтральні, гоноративні («шанобливі») та депреціативні («скромні») форми. Вони утворюють дві опозиції: «гоноративні форми – негоноративні форми» та «депреціативні форми – недепреціативні форми».

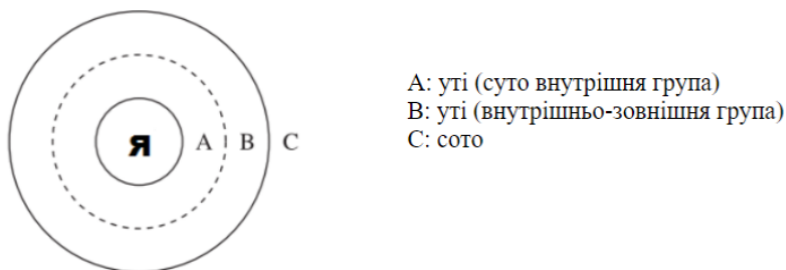
В.М. Алпатов зазначає, що нейтральні форми є одночасно негоноративними і недепреціативними; форм, які одночасно є і гоноративними, і депреціативними, не існує, якщо не брати до уваги поодиноких випадків [2, с. 152].

Хірабаяші Йошіке та Хама Юміко [3] роблять акцент на тому, що категорія ввічливості (*敬言吾/кейго/*) залежно від різноманітних взаємин між мовцем, співрозмовником та особами, про яких ідеться у мовленні, регламентує використання мовних засобів і тим самим висвітлює згадані взаємини. Категорія ШШ /кейго/ зазвичай поділяється на три субкатегорії: *丁寧語 /тейнейго/, 尊敬語/сонкейго/ та 謙讓語/кенджьо:го/. Сонкейго* – це форми, які підвищують статус співрозмовника або людей, про яких говориться і безпосередньо виражають повагу. *Кенджьо:го* – форми, які знижують статус мовця і опосередковано виражають повагу. Форми *тейнейго* надають мовленню ввічливого забарвлення, і за рахунок цього виражається повага до слухача.

Однак, окрім вищенаведених, необхідно згадати ще один чинник: наскільки учасники комунікативного акту знайомі один одному. Залежно від цього обираються форми як складові стилю, в якому здійснюється комунікація. Оскільки часто дистанція між комунікантами

з часом може скорочуватися (аж до можливого встановлення дружніх відносин) характер комунікації неодмінно буде змінюватися. Слід зазначити, що процес може проходити в обох напрямках: зміна форм, що вживаються, від більш ввічливих до менш ввічливих і, навпаки, від менш ввічливих до більш ввічливих [1, с. 289].

Усі соціальні стосунки в Японії – між особистістю й колективом, між індивідуумами, між колективами – будуються, виходячи з опозиції «свій–чужий» [5, с. 26]. Розподіл на «своїх» (сім'я, друзі, колеги) і «чужинців» (незнайомці, сторонні люди, іноземці) є оригінальною особливістю японської ментальності й відображається в японській мові (граматиці та лексиці), бізнес-комунікації та характеризує японське суспільство загалом. Це складний культурний феномен, який розподіляє і людей, і явища на дві категорії. Принцип «уті-сото» розповсюджується на всі соціальні рівні. Однак, що дуже важливо, він не передбачає ворожості, а лише визначає належність до певної групи [6, с. 21]. «Уті» і «сото» представляють через взаємостосунки ототожнення з соціальною групою, сім'єю, бізнесом, школою. «Уті» – це внутрішнє «я», ядро, частина, що належить цілому, а «сото» – це стороння людина, шанована, до якої ставляться з повагою, але яка не є «своєю» частиною в соціальній групі «уті» [7, с. 139]. Як зазначає Т. Гуревич, опозиція уті-сото є «одним з основних критеріїв комунікації» для японців. А також «можна сказати, що японець сприймає співрозмовника, виходячи не лише з двомірної соціально-ієрархічної орієнтації, а ніби усвідомлюючи себе в тривимірному просторі: він позначає в своїй промові не лише своє соціально-вікове положення, але й зазначає, належить чи ні співрозмовник до тієї групи, до якої належить він сам» [8, с. 61]. М. Осакі переглянув поняття «уті-сото» в сучасному контексті. Уявлення про його класифікацію поняття для сучасних умов Японії дає рис. 1 [9, с. 109].

Рис. 1. Поняття «уті» і «сото» у суаясній Японії

На думку науковця, поняття «уті» можна поділити на «суто внутрішню групу» і на «внутрішньо-зовнішню групу». До першої відносять сім'ю, близьких друзів і колег-приятелів. Друга група – це та, до якої належить сама людина: компанія, школа, клас. У цю групу можуть входити навіть знайомі зі спільного району проживання. До поняття «сото» дослідник, як і інші, відносить незнайомців, сторонніх людей, чужинців. М. Осакі робить висновок, що значення внутрішньої та зовнішньої групи в Японії, між якими раніше існувала «висока стіна», буде продовжувати змінюватись завдяки інтернаціоналізації, урбанізації, зниженню народжуваності та змінам у спільнотах [9, с. 108–109]. Простір бізнес-комунікації у свідомості японця поділено лінією, у внутрішніх і зовнішніх межах якої він буде повністю змінювати свій стиль передусім свою власну мову – її граматичну структуру. Передусім людина буде підкреслювати повагу до людей із поля «сото». Із погляду бізнес-відносин власна компанія і свої колеги завжди знаходяться в сфері «уті». Усі зовнішні компанії, зовнішні партнери, які б позитивні і тривалі взаємини не пов'язували вас, – це завжди «сото». У колективістському суспільстві ці два критерії японці застосовують насамперед для визначення стосунків взаємозалежності й повинності [9, с. 149]. У свідомлення опозиції «свій – чужий» концентричними колами розходить від індивідуума, при цьому залежно від обставин поле «чужий» може бути переведене в поле «свій» і навпаки [5, с. 28]. Лінія між «уті» та «сото» не є статичною, тобто будь-яка людина може належати до однієї з двох груп залежно від соціальної ситуації.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що віднесення мовцем свого співбесідника до категорій *うち* і *そと* вважається важливою ввічливою мовною поведінкою в будь-якій мовленнєвій ситуації в Японії. Категорія «свій-чужий» є контекстною, оскільки в залежності від комунікативної ситуації будь який суб'єкт чи об'єкт мовленнєвого акту може належати як і до «учі» так і до «сото». Окрім цього, з часом та підвищенням частоти та інтенсивності спілкування дистанція між мовцями може як і скоротитися так і збільшитися, що неминуче призведе до переходу людей із однієї категорії в іншу.

Список використаних джерел:

1. Комарницька Т.К., Комісаров К.Ю. Сучасна японська літературна мова: теоретичний курс: в 2 т. Т. 1. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 320 с.
2. Алпатов В.М. Категории вежливости в современном японском языке. М., 2009. 152 с.

3. 平林周祐, 浜由美子. 敬語//外国人のための日本語例文問題シリーズ. № 10. 荒武出版, 1988. 143頁
4. Лученко О. Відносини наставника і вчителя-початківця у японському контексті *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2018. Вип. 7. С. 230–240. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2018_7_22.
5. Гуревич Т. М. Японская грамматика как зеркало национального менталитета. Материалы XII международной конференции «Россия и Запад: диалог культур». 2007. URL: <https://mgimo.ru/files/112285/114947.pdf>
6. Лебедева И. П., Маркарян С. Б., Молодякова Э. В., Матрусова Т. Н., Саркисов К. О. Японский феномен. Москва : РИО Института Востоковедения РАН. 1996. 180 с.
7. Asada T. Mentoring: Apprenticeship or co-inquiry? In *The SAGE Handbook of Mentoring and Coaching in Education*. P. 139–154. SAGE Publications Inc. DOI: 10.4135/9781446247549.n10
8. Гуревич Т. М. Человек в японском лингвокультурном пространстве. Москва : МГИМО. 2005. 201 с.
9. Osaki M. A Comparative Study of “in-group” and “out-group” among Japan, Korea and China. *Tokyo keizai daigaku jinbun shizen kagaku ronshu – Journal of Humanities and Natural Sciences*. 2008. 125. С. 105–127. URL: <http://www.tku.ac.jp/kiyou/contents/hans/125/oosaki.pdf>
10. Стоногина Ю. Б. Пространство и Время в японском бизнесе. *Вестник МГИМО-Университета*. 2012. № 3. С. 148–152.

Гопка І. С.

*студентка V курсу
факультету східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

Ситник І. В.

*викладач китайської мови
факультету східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ЛЕКСИЧНИЙ СКЛАД КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Мова – суспільне явище, тому не дивно, що пандемія SARS-CoV-2 (冠状病毒), яка спалахнула в Китаї у 2019 році вплинула не лише на суспільство, а й на мову, особливо на її лексичний склад. Епідемія коронавірусу швидко поширилася на європейські країни, потрапила за океан, досягнула масштабів пандемії [2]. Пандемія змусила людство не лише переосмислити і змінити своє життя, а і ввела у мову велику кількість нових понять. Мовознавці наголошують на тому, що сьогодні постала нагальна потреба в дослідженні лексичних новацій у різних мовах, появу яких зумовила світова пандемія коронавірусної інфекції COVID-19 (冠状病毒). Актуальним є дослідження впливу пандемії COVID-19 на лексичний склад китайської мови. Матеріалом дослідження стали неологізми знайдені у китайських засобах масової інформації.

У «Словнику сучасної лінгвістики» *неологізм* трактується як: «нове слово або нове значення, наявної у мові форми. Новостворені слова або вирази, поява яких спричинена виникненням нових реалій, понять, ознак, властивостей, дій, інколи ж – для заміни вже наявної назви іншою, точнішою, зрозумілішою; слово, а також його окреме значення, вислів, що постали в мові на певному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями, або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мовленні певного автора» [1]. Відповідно, є підстави вважати, що нова лексика, утворена за період COVID-19, підпадає під визначення неологізмів. Варто зауважити, що поява неологізмів у китайській мові зумовлена такими умовами:

- вони чітко відображають сучасні реалії;
- чітко передають значення;
- їх сприймає та використовує суспільство;
- вони співпадають із способами творення слів у китайській мові.

За А. Семенас, неологізми поділяються на нові слова (新词), нові вирази (新语) та нові значення (新用法) [4, с. 186]. Найчастіше можна зустріти неологізми у коміксах, засобах масової інформації, інтернет-виданнях.

SARS-CoV-2 перетворилася на глобальну пандемію, а назва хвороби пройшла шлях від неіснуючої до 11 лютого 2020 року (повна назва – 新型冠状病毒) до входження в лексикон переважної більшості всього населення планети. COVID-19 (冠状病毒) лексична одиниця, що увійшла до мовного вжитку більшості людей за короткий проміжок часу [5]. Спостерігається явище утворення нових слів (新词) на базі вже наявних термінів 新型 новий різновид, 冠状病毒 корональний, 病毒 вірус (спосіб словоскладання).

Пандемія COVID-19 охопила всі сфери життя, впровадивши нові терміни або ж адаптуючи старі [5]. Як зазначають науковці, люди почали використовувати термінологічну, переважно медичну, лексику, вона стала загальнозвичаною: термін пандемія 病毒, вакцина 疫苗, карантин 检疫, надзвичайна ситуація 紧急情况. Цю лексику можна зустріти зараз на перших шпальтах газет та журналів, почути під час розмови людей в метро тощо. У прикладах спостерігаємо явище семантичного скорочення. Таке семантичне звуження від широкого поняття до конкретного терміну зумовлене появою «нового коронавірусу».

Впливу зазнали й китайські ідіоматичні вирази 成语. Так, наприклад, 安居乐业 – китайська ідіома, яка означає жити стабільно й щасливо. Вона вживається у цьому значенні в «Ляньчжу» Хан-Ян Сьона: «Чиновники не жорстокі, податки не великі, фінансові ресурси не страждають, і люди щасливі жити і працювати в мирі та злагоді» (吏不苟暴, 役賦不重, 财力不伤, 安土乐业, 民之乐也) [4]. Проте під час пандемії він був інтерпретований по-новому, набув нового значення – залишатися вдома. Залишатися вдома – це робити великі справи, залишатися вдома – це брати участь у війні, залишатися вдома постійно – це найбільший внесок. Тут спостерігаємо явище набуття нових значень (新用法). Варто зазначити, що всі ці зміни діють лише в цій ситуації. Цю лексику не можна використати під час опису іншої пандемії.

Найцікавіший пласт лексики, сформованої під час пандемії COVID-19 – нові вирази (新语). Виокремлено ідіоми, які виникли під час

поширення інфекції: 小心疫情 остерігайтеся епідемії,疫网情深 епідемія має надзвичайне поширення, 疫得服人 хвороба підкорює людей, 疫不容辞 пандемія не хоче покидати нас, 單搖过市 перейти межу міста. Усі ці слова окремо мають різне значення, проте об'єднавшись вони утворюють нове слово, яке має новий план вираження та змісту.

Отже, пандемія COVID-19 за надзвичайно короткий час значно поповнила лексичний склад китайської мови неологізмами та вплинула на семантичні зв'язки між лексичними одиницями. Припускаємо, що ці неологізми увійдуть у постійний вжиток, тому є потреба у ґрунтовнішому дослідженні, оскільки результати дослідження матимуть вагоме значення при виявленні основних тенденцій поповнення лексичного складу китайської мови.

Список використаних джерел:

1. Загнітко, А. П. Словник сучасної лінгвістики. Том 3. Донецьк : ДНУ, 2012. 350 с.
2. Карпова К. С., Чаюк Т. А. Збагачення словникового складу сучасної англійської мови шляхом словостворення (на матеріалі мови пандемії COVID19). *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2022. Вип. XI. С. 155–176.
3. Нікітін З. В. Вплив пандемії COVID-19 на розвиток сучасної етимології. *Збірник наукових праць XI Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*. 2022. № 154. С. 163–168.
4. Ingrid Piller. Linguistic diversity in a time of crisis: Language challenges of the COVID-19 pandemic. *Veröfentlicht von De Gruyter Mouton*. 2020. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/multi-2020-0136/html?lang=de>.
5. 杨 华. 防控冠毒疫情, 新解汉语词语. 2022. URL: <https://www.openwhy.cn/article/detail/1246059508749275136>.
6. 陈晓棠. 新冠肺炎相关俄语术语构成及翻译. 2022. № 24. С. 39–46.

Ковальчук І. М.

*кандидат філологічних наук,
начальник наукового підрозділу – відділу наукового забезпечення
змісту культурно-мистецької освіти
Державного науково-методичного центру змісту
культурно-мистецької освіти
м. Київ, Україна*

Ковальчук І. М.

*завідувач відділу проектно-грантової діяльності
та зв'язків з громадськістю
Державного науково-методичного центру змісту
культурно-мистецької освіти
м. Київ, Україна*

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА «РОДИНА»
У ФІЛЬМОНІМАХ ТУРЕЦЬКОЇ КІНОІНДУСТРІЇ**

Кінематограф як найпопулярніший вид мистецтва 21 ст. не лише поєднує елементи театру, музики, хореографії, живопису, а й відображає традиції, цінності країни-виробника загалом та у певний період часу зокрема. Турецькі серіали стали дієвим інструментом популяризації східної культури протягом останнього десятиліття. З 2017 року на турецькому телебаченні презентували 255 серіалів. Цей культурний продукт є багатим джерелом відомостей щодо історії країни, її побуту та сучасних викликів. Все це розкривається не лише через сюжет фільму, сама назва серіалу віддзеркалює пріоритети країни. Вважається, що головною функцією фільмонімів є зацікавлення потенційного глядача. Однак, з точки зору філології, – це безцінний матеріал, який формує уявлення про мовний дискурс турецької кіноіндустрії.

Семантичне поле «родина» у назвах турецьких серіалів не досліджувалося філологами, що зумовлює актуальність роботи. Матеріалом вибірки стали назви турецьких серіалів за 2017–2022 рр. Умовно їх можна поділити на групи, які включають лексеми на позначення *кохання та взаємовідносин, власних імен, населених пунктів, професій, історичних епох, кольорів* тощо. У цій роботі аналізується найчисленніша група фільмонімів, що включає слова лексико-семантичної групи з гіперсемою «родина» (*aile*). Вони складають 10% (25 серіалів).

В аналізованих фільмонімах ця лексико-семантична група представлена словами на позначення загальних понять (шлюб, сім'я),

посвячення (дружина, невістка), прямих кровних родичів (мати, батько, дитина, син, дочка), непрямих кровних родичів (брат / сестра):

1) **evlilik** (сімейний стан / шлюб) – загальне поняття щодо створення родини (“Evlilik Hakkında Her Şey”);

2) **aile** (родина). У назвах зустрічається як узагальнене значення лексеми – «будь-яка родина» (“Bir Aile Hikayesi”), так і конкретизоване, через додавання афіксу приналежності – «моя» (“Aslan Ailem”, “Kocaman Ailem”);

3) **anne** (мама / мати) – найуживаніша мовна одиниця у назвах турецьких серіалів (“Ağlama Anne”, “Anneler”, “Bir Annenin Günahı”, “Annemizi Saklarken”, “Annenin Sırtıdır Çocuk”, “Canım Annem”). Ця лексема вживається з ширшим спектром афіксів приналежності, крім «моя», зустрічаємо «наша», «твоя»;

4) **baba** (батько), як і в попередніх мовних одиницях, фільмонімі презентують узагальнений образ батька (“Baba”) та конкретизований – «мій» (“Babam Çok Değişti”, “Kahraman Babam”),

5) **evlat / çocuk** (дитина) (“Evlat Kokusu”, “Çocuk”, “Kardeş Çocukları”);

6) **kız** (дочка) (“Fazilet Hanım ve Kızları”, “Kızım”, “Kızlarım İçin”, “Sefirin Kızı”);

7) **oğul** (син) (“Oğlum”);

8) **kardeş** (брат / сестра) (“Kardeş Çocukları”, “Kardeşlerim”);

9) **karı** (дружина) (“Tehlikeli Karım”);

10) **gelin** (невістка) (“İstanbul Gelin”, “Yeni Gelin”).

У турецькій мові важливим фактором є приналежність, взаємовідносини між членами родини, що передаються афіксами присвійності (-m, -n, -miz, -i – мій, твій, наш, її/його тощо), які часто додаються навіть до власних назв – імені героя / героїні (Defnem, Ayşem) з метою посилення значущості однієї людини для іншої. У всіх проаналізованих фільмонімах обов’язково вказується чия “kız” / чий “oğul”, інші лексичні одиниці також часто конкретизуються через розкриття приналежності. Слід зазначити, що сімейні цінності як важливий компонент східної культури фіксуються та зберігаються через мовні одиниці, а популяризуються – через кінопродукти (н-д, у серіалі “Yeni Gelin” у мовленні героїв постійно вживаються фразеологізми: “Evlilikte keramet vardır” (2 серія, 01 год 51 хв 05 с), “Anasına bak kızına al (27 серія, 43 хв 30 с), “Yuva yıkanın, yuvası olmaz!» (38 серія 01 год 45 хв 14 с)).

Виконуючи розважальну функцію, турецькі серіали одночасно презентують іноземним глядачам культурну складову східного життя і особливу роль в цьому відіграє саме мова.

Колега Ю. Р.

студент II курсу магістратури

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Дрига І. М.

*кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри східної філології*

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ТУРЕЦЬКОМОВНІ ПОДКАСТИ ЯК РІЗНОВИД АУДІОВІЗУАЛЬНОГО НАПРЯМКУ

Ми з вами живемо в епоху масштабної діджиталізації (цифровізації) коли пересічна людина стає дедалі більше залежною від найсучасніших науково-технічних розробок, тож не буде перебільшенням стверджувати, що використання широкого спектру медіа технологій задля поліпшення та спрощення нашого повсякденного буття є не просто актуальним, а й життєво необхідним. У цьому контексті привертає неабияку увагу і, відповідно, потребує детального наукового і практичного опрацювання та всебічного висвітлення таке явище, як подкаст.

Насамперед, нагадаємо, що неологізм “podcast” виник із поєднання слів “pod” і “broadcast”. Своім походженням це слово завдячує гаджетові iPod, тому що саме на ньому почав вперше транслюватись контент у такому форматі.

Подкаст приголомшує різнобарвністю своїх тем, серед яких є мотиваційні промови, щоб зняти розумову втому, історико-наукові розмови, щоб дізнатися про нові події, комедійні розмови, щоб трохи посміхнутися, та багато інших подкастів.

У сфері подкастингу варто неодмінно відзначити добре знаного для турецької публіки актора та ведучого Ібрагім Селіма. Його постать відома своїми розважальними подкастами і дуже популярна на всіх платформах інтернет мереж. Саме тому, предметом нашого дослідження стала авторська програма на ютуб платформі «Сьогодні ввечері з Ібрагімом Селімом», яка є зовсім недослідженою з точки зору українського глядача, але в той же час торкається актуальних тем та проблем сучасності.

Тому головною метою нашої науково-дослідницької роботи було у лінгвістичному ключі показати інтернет мережі як перспективний засіб розвитку у професійному плані. Основна мета дослідження полягала у виконанні таких завдань.

1. Визначити різновид подкастів як комунікаційну технологію, альтернативу до цифрової журналістики, та дослідити природу публікацій подкастів.

2. Дослідити творчість актора Ібрагіма Селіма та його авторську програму «Сьогодні ввечері з Ібрагім Селімом», зосереджуючись головним чином на аналізі мовних зособів.

3. Проаналізувати стратегію аудіовізуального перекладу подкастів на основі програми «Сьогодні ввечері з Ібрагім Селімом», визначити питому вагу лінгвістичних факторів.

Об'єктом дослідження є категорія подкастів як один із інструментів навчання з точки зору аудіовізуального перекладу, і особливої актуальності у цьому контексті набуває визначення специфіки подкастингу у масштабній та розмаїтій сфері цифрових технологій. Предметом же були особливості аудіовізуального перекладу турецькомовних подкастів на прикладі конкретного медіаконтенту.

Матеріалом для дослідження послугувала програма на ютуб каналі «Сьогодні ввечері з Ібрагім Селімом», в якому відомий актор Ібрагім Селім проводить інтерв'ю з різними відомими постатями Туреччини. На особливу увагу тут заслуговує відмінність подкастів, транскреція та екстра-лінгвістичні характеристики аудіовізуального перекладу у 21 столітті.

У науково-дослідній роботі було зроблено аудіовізуальний переклад 3-х випусків програми «Сьогодні ввечері з Ібрагім Селімом». Крім того, було перекладено випуск програми з акторкою Ханде Ерчель, в якому, так би мовити, наочно простежувались виконані перекладацькі завдання.

Наукова новизна роботи обумовлена тим, що випуски даної програми на ютуб каналі ще не були перекладені українською мовою. Більш того, програму «Сьогодні ввечері з Ібрагім Селімом» вперше проаналізовано у лінгвістичному ключі в руслі аудіовізуального перекладу.

Результати дослідження, у свою чергу, матимуть практичне значення для студентів турецької філології, журналістів та перекладачів у цілому.

Нові комунікаційні технології пропонують багато альтернативних новинних платформ для споживачів новин з різноманітними функціями. Однією з альтернативних журналістських практик, яку пропонують нові медіа, є подкасти. Нагадаймо принагідно й на додачу до сказаного вище, що вперше термін «подкаст» використав британський письменник Бен Хаммерслі в 2004 році в результаті індивідуальної семантичної словотворчості, а саме – шляхом змішування слів iPod і Broadcast [1]. А перший український подкаст, про гумор, називався «Поганий настрій».

Поштовхом до наукової розробки цього питання стали проблеми кіноперекладу в Україні та Туреччині, необхідність формулювання актуальних вимог до перекладу кіноматеріалу та субтитрування як вид кіноперекладу. За основу взято працю лінгвістів Іварсона та Керола під назвою «Субтитрування» 1998 року, в якій вони відмічають принципи та вказівки щодо перекладу субтитрів. Ця книга вважається однією з перших робіт в галузі субтитрування [2].

Серед найпопулярніших подкастів у Туреччині можна назвати такі: «Перша сторінка», який його автори позиціонують як аудіокнигу; “Nereden başlam?”, основна мета якого познайомити глядача з експертами у різних галузях та багато інших [3].

Проаналізуємо уривки одного інтерв'ю з відомою акторкою Туреччини Ханде Ерчель з точки зору особливостей аудіовізуального перекладу. Для прикладу, фразою “sokakta oynarsın, acıkırsın, arkadaşının evine gidersen, hanım teyze kesilmiş ekmek diline 1 kaşığı ev yapımı domates salçasını sürer ve sana uzatır” вона розповідає про турецький культурний звичай, а саме: коли вона в дитинстві грала на вулиці з друзями і заходила до когось у гості, то обов'язково мама тієї дитини мала пригостити гостей замоченою у хліб томатною пастою власного приготування.

Іншим прикладом є слово “üçleme”, що українською перекладається, як «єдність трьох». Одне зі значень – це символізація людини у формі трійці: тіло-душа-дух. Для акторки це правило є дуже важливим, вона коментує його так: «Що б я не робила, я маю трічі це сказати, трічі зробити або трічі кинути». Ведучий Ібрагім Селім її величезну аудиторію в соціальній мережі Інстаграм коментує так: «Зараз у сучасному світі це дуже важлива річ», таким чином наголошуючи на популярності мережі Інтернет як безпосереднього засобу монетизації. Це може бути спонсорство, партнерство чи реклама.

Звертаючи увагу на основні принципи виконання транскрипту одного інтерв'ю з турецькою акторкою Бірдже Акалай, варто зазначити наступне: текст перекладали повністю: як акторки, так і Ібрагім Селіма, кожна репліка писалась окремо одна від одної. Щодо розмовних висловів чи слів-паразитів, то їх була велика кількість. Не варто забувати про слова-вигуки та скорочення, які притаманні чи не кожній людині.

Варто зазначити, що інтерв'ю з актором Беркай Атешем відрізнялось найбільшою складністю через те, що емоційний стан актора протягом усього інтерв'ю був піднесеним, через що велика кількість слів була нівельована за рахунок сміху, не кажучи вже про підвищення тону та використання саркастичних фраз.

Вищенаведені приклади у процесі аудіовізуального перекладу значно ускладнюють роботу перекладача, тому переклад транскрипту є своє-

рідною «ювелірною роботою». Відтак, ми мали завдання, використавши метод транскреції, адекватно передати як диктум, так і модус сказаного турецькою мовою засобами мови української і прагнути при цьому максимально можливої еквівалентності. Наприклад, Беркай Атеш називає себе “koruk uçurtma”, а українською ми можемо передати це, як «людина, яка швидко виходить з себе».

Звичайно, кожна людина, особливо медійна особа, має говорити граматично правильно, але позаяк шоу-програма «Сьогодні ввечері з Ібрагім Селімом» є розважальною, і всю програму подають у формі відкритих довільних питань, це може призводити до відхилень від нормативної структури речень, використання скорочень (оказіональної економії мовних засобів) і навіть суржику.

Взагалі, за словами автора та гумориста Рафаельсона-Веста, поняття гумору постає у трьох жанрах, серед яких: культурний гумор, гумор лінгвістичний та гумор універсальний (тобто, притаманний кожному членові спільноти). Отже, гумор є такою собі «міжнародною одиницею», яку можна зрозуміти (інтерпретувати) чи бодай розпізнати (ідентифікувати), навіть не знаючи мови [4, с. 130].

Список використаних джерел:

1. Podcast kim ne zaman icat etti? URL: <https://www.kimnezamanicatetti.com/podcast/amp/> [дата звернення: 13.12.2022]
2. Ivarson J., Carrol M., Subtitling. Simrishamn: Trans edit, 1998, 156 p.
3. Nereden Başlasam. Podcast hakkında. URL: <https://nereden-baslasam.simplecast.com/> [дата звернення 13.12.2022]
4. Rahaelson-West D.S. On The Feasibility ana Strategies of Translating, Humour, 1989. P. 128–141.

Ланевич А. Я.

студентка II курсу магістратури

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Дрига І. М.

*кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри східної філології*

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕВФЕМІЗМІВ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ (ТУНА КІРЕМІТЧІ «МОЛИТВИ ЛИШАЮТЬСЯ НЕЗМІННИМИ»)

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується підвищенням інтересом до проблеми мови і культури. Наука про мову стає наукою про людину, про структуру її ментальності, про способи її взаємодії з навколишнім світом і з іншими людьми. Думка про те, що люди, які говорять різними мовами і належать до різних культур, по-різному сприймають світ, є загально визнаною і вже не потребує доказів. Це один із основних теоретичних постулатів, на які спирається лінгвокультурологія. Питання, пов'язані зі співвідношенням культури і мови, стали особливо актуальними останнім часом, коли неможливість успішної комунікації без знання культури стала очевидним фактом. Лінгвістика характеризується значним інтересом до прагматичних досліджень мови і безпосередньо категорії ввічливості, оскільки, зважаючи на розширення меж міжнародного співробітництва, із зростанням ролі міжкультурної комунікації, з'являється необхідність брати до уваги мовні стратегії, які ведуть до успішного процесу комунікації [3].

У науковій роботі ми спробували виявити стилістичні особливості функціонування засобів, що використовуються для вираження категорії ввічливості, зокрема у дипломатичній сфері. Значну увагу приділили також непрямим засобам вираження ввічливості – евфемізмам.

Відомо, що евфемізм (від грец. *Euphemismos* – «утримання від неналежних слів, пом'якшений вираз») – це слово або вираз, що служить у певних умовах для заміни таких позначень, які вважаються небажаними, не цілком ввічливими або занадто різкими. За іншим визначенням, «евфемізми – це емоційно нейтральні слова і вирази, які

вживаються замість синонімічних їм слів або виразів, які видаються непристойними, грубими або нетактовними» [1].

Евфемізми варто класифікувати як засоби вираження ввічливості, оскільки вони слугують для прояву поваги до адресата, оминають комунікативні табу та пом'якшують негативний вплив висловлюваного на адресата. Евфемізми співвідносні із принципом ввічливості. Вони допомагають у створенні комфортних умов для розбудови соціальних або дипломатичних взаємин.

Метою роботи було виявлення лінгвокультурологічної специфіки функціонування засобів вираження категорії ввічливості в турецькій мові, зокрема у сфері офіційно-ділових паперів та у політико-дипломатичному контексті, а також аналіз особливостей вживання евфемізмів та проблематики їхнього перекладу на прикладі роману «Молитви лишаються незмінними» сучасного турецького письменника Туни Кіремітчі. Досягнення поставленої мети передбачало розв'язання низки завдань:

- оцінити значення ввічливості для турецької лінгвокультури і визначити універсальні компоненти, властиві їй;
- проаналізувати функціонування та роль категорій ввічливості у мові турецьких офіційно-ділових паперів;
- виокремити особливості існування евфемізмів у різних сферах турецької мови;
- проаналізувати специфіку перекладу евфемізмів з турецької на українську мову.

Об'єктом дослідження були мовні засоби вираження ввічливості, зокрема евфемізми, у турецькій лінгвокультурі. А предметом дослідження стала сукупність лексем, ідіом та мовних конструкцій на позначення аспекту ввічливості, що існують у турецькій мові не лише як елемент мовного етикету, а й як інструмент комунікації в офіційно-діловій сфері.

Наукова новизна роботи, зважаючи на той факт, що дана тема в українській тюркології досліджена мало, полягає у конкретизації, розширенні та доповненні відомих наукових фактів щодо функціонування категорії ввічливості та евфемізмів як альтернативного способу її вираження. Матеріал даної роботи може бути долучений до курсу ділової мови, а також може бути корисним у вирішенні проблем перекладу евфемізмів як окремих мовних одиниць, що є невід'ємною частиною категорії ввічливості. Крім того, існує перспектива подальшого дослідження і встановлення номінації та дефініції категорії ввічливості в контексті міжкультурної комунікації.

В останні десятиліття зріс інтерес до проблем міжкультурної комунікації та специфіки комунікативної поведінки представників різних

культур. Ввічливість є однією з найважливіших складових успішного спілкування, оскільки вона дозволяє підтримувати атмосферу взаєморозуміння і гармонії під час комунікації і висловлює позитивне ставлення співрозмовників одне до одного. Категорія ввічливості також викликає особливий інтерес, оскільки стратегії ввічливості варіюються в залежності від культури. Форми ввічливості є мовними засобами вираження різного роду соціальних (у широкому значенні цього слова) стосунків між тим, хто говорить, його співрозмовником і людьми, про яких йдеться [2].

Евфемізми відповідають принципу ввічливості та сприяють створенню сприятливого клімату у процесі спілкуванні людей. Турецька мова є багатою на подібні конструкції-замінники, які є невід'ємною ознакою офіційно-ділового стилю: під час урочистих промов, дипломатичних зустрічей тощо.

Евфемізми, що виражаються мовними засобами, – це не що інше, як маскування мовних актів, які становлять загрозу для позитивного або, здебільшого, негативного іміджу партнера по комунікації.

Щодо мови ділового листування, то здебільшого такі лексичні одиниці, як евфемізми, не є притаманними для офіційно-ділових листів, проте інколи евфемістичні форми є прийнятними для тієї комунікативної ситуації, про яку йдеться. Зокрема, це повідомлення в офіційному листі про смерть особи, тяжку хворобу чи релігійний елемент у діловому спілкуванні та політичних виступах. Тим не менш, хоч евфемізми є специфічним лексичним явищем у лінгвокультурі Туреччини, їхнє використання у офіційно-діловому стилі також допускається [4].

У ході дослідження ми вважали за потрібне розглянути емфемізми як засоби вираження ввічливості також й у турецькій літературі. За основу ми взяли роман Туни Кіремітчі «Молитви лишаються незмінними». Цей роман вважають одним із найяскравіших зразків емфатичного твору в сучасній турецькій літературі. Для нас було важливим розглянути, за рахунок чого досягається такий яскравий ефект співпереживання, адже очевидно, що мовне вираження емпатії неможливе без зворотів ввічливості та, звісно ж, евфемізмів. У результаті дослідження було виявлено, що евфемізми є невід'ємним аспектом вираження іллокутивних типів прояву емпатії: розуміння, жалю, співчуття, заспокоєння та підбадьорення.

Напевне, найважливішою мотивацією для написання наукової роботи саме на цю тему та проведення відповідного дослідження було бажання зробити невеликий, посильний внесок в українську тюркологію, розглянувши особливості перекладу мовних одиниць, що позначають евфемізми та інші форми вираження ввічливості, з турецької на українську мову. Звісно, охопити усі подібні мовні одиниці, що

активно побутують у турецькій мові, було неможливим, однак важливим результатом роботи стали словнички, до яких увійшли кількадесят найуживаніших форм ввічливості та евфемізмів турецької мови. Ці словнички подані у додатках до наукової роботи.

Список використаних джерел:

1. Demirci, K. (2008), “Örtmece (euphemism) kavramı üzerine”, Milli Folklor, S. 77, ss. 21–34.
2. Halkla İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri. *Protokol ve Görgü Kuralları* / T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. Ankara, 2011. 58 s.
3. Osmay N. İnsan Mühendisliği, Ankara: DKD Demeği. 1985. URL: <https://img1.wsimg.com/blobby/go/ff4af4ab-89ad-4cc4-95df-2b633de22d6c/downloads/%C4%B0nsan%20M%C3%BChendisli%C4%9Fi.pdf?ver=1630521422262>
4. Ünlütürk A. Sosyal Davranış Kuralları ve Protokol, Ankara: Dost Kitabevi. 2002.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-65>

Максимець В. О.

*викладач кафедри китайської мови і перекладу
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

РЕЦЕПЦІЯ ЗАХІДНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ТВОРЧОСТІ ЦАНЬ СЮЕ

Цань Сюе – письменниця, яка увійшла в літературний світ, вплинувши на звичні традиції літератури своїми унікальними формами та образами, з якими читачі майже ніколи не стикалися. Трансформація включає підрич оціночних суджень, які звикли формувати через осмислення та аналіз образності твору, і уникнення об'єктивності описаних у літературних творах персонажів та світу, в якому вони живуть.

Згадуючи про початок свого творчого шляху, Цань Сюе писала: «В кінці 70-х р., коли, нарешті, в Китаї з'явилися перші переклади модерністів, мені вже було 27–28 років. Читаючи модерністську літературу, я не дуже-то її розуміла, але продовжувала читання. В тридцять років, одного прекрасного дня, я «прозріла» і відчула близькість цієї літератури, зрозуміла, що «так» я теж можу, причому зможу висловити свої думки і почуття відмінним від інших письменників модерністів способом» [1].

До того, як Цань Сюе розпочала дослідження в царині західної літератури та опублікувала свої результати, зазвичай вважалося, що підґрунтя західної літератури, яке Цань Сюе перейняла у її творчості, в основному виходило від модерністської та постмодерної літератури після Кафки. Ван Фей (王绯) була першою, хто помітив схожість між Цань Сюе та західними письменниками-модерністами. У своїй книзі «Жінки та очікування від прочитання» (女性与阅读期待) вона вказала на «природну відповідність» між Цань Сюе та Кафкою, Сартром та іншими письменниками [2, с. 45]. У Лян (吴亮) уважно стежив за творчістю письменниці і у інтерв'ю зауважив, що «коли люди знайомилися з романами Цань Сюе, вони природно зв'язувалися з Кафкою, сюрреалізмом, психоаналізом і теорією відчуження і вважав, що такі зв'язки, очевидно посилюють езотеричні та символічні романи Цань Сюе» [3].

Письменниця сама ж детально розповідає про те, хто надихнув, дав поштовх до її самобутньої творчої реалізації: «Я пам'ятаю, що це було у вісімдесятих роках. Потім я прочитала Божественну комедію, Кафку і Фауста Гете. Раптово, абсолютно новий світ вимальовувався в моїй свідомості. Наскільки цікаво, наскільки це було надзвичайно приємно! Я читала і перечитувала ці книги. Я думала, що хотіла б написати такі речі, як ці майстри. Але я все ще була надто слабка, щоб написати, як вони. Тому я думала, що я, можливо, спробую написати фантастику, як письменники нашої країни – Сяо Хун, Лу Сінь ...» [4].

Перекладач творів Цань Сюе, Рональд Янссон (Roland Janssen), вважає, що на творчість письменниці вплинули Борхес і Вірджинія Вульф. На його думку, від сучасників Цань Сюе відрізняє «сюрреалістичність, новаторство і революційність», в той час як інші пишуть за західними мірками «плоско, двомірно ... нехитромудро і мелодраматично» [5]. Але на відміну від Хе Лівєя він намагається знайти їй місце в рамках китайської літератури, наводячи приклади впливу її попередників від поета-класика Ду Фу до легендарного письменника 20 століття Лу Сіня, згадуючи при цьому навіть «Сон в червоному теремі».

М.С. Дюк (M.S. Duke) вважає Цань Сюе «найнетрадиційнішою і модерністською китайською письменницею в даний час» [6, с. 12]. Схвальні відгуки західних дослідників можна пояснити органічністю творчості Цань Сюе в контексті західної літератури ХХ ст.. Роботи Цань Сюе з їх екзистенціалізмом, дослідженням суб'єктивного життєвого досвіду, відмовою від такого традиційних елементів оповідання, як створення образів і сюжету при відображенні реальності людського життя, явно пов'язані з театром абсурду С. Беккета та Е. Іонеско та абсурдистською прозою Ф. Кафки. Подібність між роботами Цань Сюе і творами абсурдистів проявляється не буквально, а скоріше через

спільність у розумінні індивідуальності відчуттів, хоча часом ми зустрічаємо схожі мотиви, які через їх химерність можна назвати «кафкіанськими» [7, с. 5].

У долях двох письменників можна знайти ряд важливих загальних моментів. Цань Сюе, подібно Кафці, рано зрозуміла, що значить бути не схожою на інших, їй знайома гіркота втрачених можливостей, вона зазнала недовіри і презирства з боку суспільства. Зіграв свою роль і час, в який жили письменники. Для Цань Сюе – цей важкий час «культурної революції». Для Кафки – це тривожний початок ХХ ст., передчуття насування Першої світової війни. Відчуття трагізму і нестійкості світу звучить в кожній роботі письменника.

Ван Мен писав, що «талановита Цань Сюе не копіює нікого крім себе», але вона «загорнулася в кокон», «побудувала для себе вкрай раціональну ірраціональну фортецю. Інтуїція, марення, заміщення свідомості, формозміни – всім цим вона користується надзвичайно вміло, нікого не наслідуючи. Деякі описи по глибині і холодній жорстокості вражають і дивують душу. Цань Сюе – явище сучасної літератури, що йде своїм шляхом і має своє значення. Його не можна не помітити, пройти повз» [7, с. 34].

У китайському літературному світі, де реалізм є мейнстрімом, модернізм і постмодернізм були імпортовані та утвердилися не лише тому, що можна використовувати такі його прийоми, як потік свідомості, але також має свою цінність, яку не можна ігнорувати. Вивчаючи літературну творчість Цань Сюе та досягнення в галузі літературних досліджень у поєднанні з процесом зростання Цань Сюе як письменниці, можна зробити висновок, що творчість Цань Сюе є неминучим результатом «часу, місця та гармонії»: після політики реформ і відкритості, ідеологічне коло Китаю набуло свободи Сходу і Заходу, і академічні думки минулого і сьогодення, і відносини між культурним «світом і нацією» були наново зрозумілі і підтверджені; з 1980-х років західна література, особливо модернізм, значно вплинули на творчість Цань Сюе; чудові традиції китайської літератури також отримали бродіння в її творінні, а разом вони виростили «Літературу Цань Сюе» у літературному лісі. На перший погляд, це альтернативне велике дерево, викривлене та дивне, але при найближчому розгляді у нього міцні гілки та сильна життєва сила.

Список використаних джерел:

1. 残雪. 为了报仇写小说-残雪访谈录/残雪. –长沙: 湖南文艺出版社, 2005.
2. 王绯. 女性与阅读期待/ 王绯. –陕西: 陕西人民出版社, 1991, 230 页

3. 吴亮:我根本没想到读者更别说挑战他们. 北京, 2016. URL: <http://www.chinawriter.com.cn/n1/2016/0920/c405057-28726220.html> (дата звернення: 15.11.2022).

4. The Aesthetic Activity in Modernist Fiction. 2011. URL: <http://web.mit.edu/ccw/can-xue/files/CanXue-Interview.pdf> (дата звернення: 14.11.2022).

5. Two reviews of Chinese writers, by Aamer Hussein. 2010. URL: <https://paper-republic.org/nickyharman/two-reviews-of-chinese-writers-by-aamer-husseinhttpwwaamerhusseincom-pakistani-short-story-writer-and-critic/> (дата звернення: 15.11.2022).

6. Duke M. Introduction, Modern Chinese Woman Writers / Michael S. Duke. Armonk : M. E.Sharpe Inc., 1989. С. 123.

7. Ван Мэн в контексте современной китайской литературы \ сост. и отв. ред. С.А. Торопцев. М., ИДВ РАН, 2004, с. 154.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-66>

Малиновська Н. Л.

*викладач кафедри слов'янської філології та журналістики
Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ХУДОЖНЬО-ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ АЛЬМАНАХ «СГУПЕЦЬ»: ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГЕННЯ РФ В УКРАЇНУ

Мистецтво зазвичай є відзеркаленням епохи, часу, подій, в яких проживають чи опиняються митці. Література – не виняток. Навпаки, завдяки слову письменника відбувається фіксація подій і явищ через суб'єктивні переживання автора. Періодика неодноразово ставала майданчиком для літературних зв'язків митців слова.

Українсько-єврейські літературні зв'язки досліджували: американський та український історик, філолог, перекладач, професор єврейських студій на історичному факультеті Північно-Західного університету в Чикаго Йохан Петровський-Штерн [1; 2]; канадський мистецтвознавець та літературознавець Мирослав Шкандрій [5]; д.ф.н., професор кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Петро Рихло [2] та інші.

З відновленням незалежності України у 1995 році в медіапросторі з'явився на світ літературно-публіцистичний альманах «Єгупець». Свою назву часопис отримав завдяки єврейському письменнику Шолом-Алейхему, який у своїх літературних творах Київ (на той час входив у склад російської імперії) називав Єгупець. Це похідне слово від Єгипту, тобто малює на увазі, що тогочасний Київ був не прихильним до єврейської спільноти, нагадуючи історичний період перебування євреїв у рабстві в Єгипті. Єгупець згадується у творі «Тев'є-молочар» [6]. Назва сучасного видання швидше шана відомому єврейському письменнику. Зрештою, часопис видається в Києві. Аналізуючи публікації в альманасі, навпаки можна стверджувати, що демонструються тісні та дружні літературні зв'язки євреїв та українців.

Мета дослідження – проаналізувати як вплинуло повномасштабне вторгнення (24.02.2022) у російсько-українській війні на змістове наповнення альманаху.

Часопис друкується один раз або двічі на рік. Від 1995 року до 2022 року у світ вийшло 32 номери. Альманах складається з кількох розділів: публіцистика, поезія, проза та спогади або архівні матеріали. На його сторінках можна зустріти минулих і сучасних як єврейських письменників (прозаїків, поетів), публіцистів, так і українських: Я. Корчак, Д. Гофштейн, с. Єжи Лец, І. Бабель, Л. Первомайський, Є. Свєрстюк, М. Петровський, Й. Петровський-Штерн, В. Скуратівський та інші.

24 лютого 2022 року російська федерація у продовження своєї агресії проти України від 20 лютого 2014 року здійснила повномасштабне вторгнення на територію суверенної Української держави. Ця подія стала новою фазою війни в житті країни, яку зі свого боку зафіксувала редакція літературно-публіцистичного альманаху «Єгупець» на сторінках цього видання.

Відтак, № 32 часопису підписано до друку 10 серпня 2022 року. На титульній сторінці зображена фотографія розбомбленого музею Григорія Сковороди. Випуск складається з двох частин – «Війна» та «Передвоєнне». Ми зосередимося на описі першої частини. Відкривається вона сторінкою, де на чорному тлі розміщено посередині документальну світліну поруйнованих цивільних об'єктів – житлових будинків – та надписом «Війна». Перша публікація в альманасі – передрук матеріалу авторства Тімоті Снайдера, професора Єльського університету, історика «Дев'ять тез про путінський фашизм». Вчений розмірковує над тим, що «минуле стає для агресора способом заявити про себе як жертву, а також про право на будь-який злочин» [4, ст. 5].

Наступний матеріал, що продовжує тему випуску, переклад з французької мови інтерв'ю в «Le Figaro» українського філософа, співвидавця

альманаху «Ступець» Костянтина Сігова «Скарб українського опору має розбудити Європу». Головна думка розмови з французькою журналісткою полягає в тому, що «Існує також реальний ризик того, що боягузтво, інерція та нерозуміння позбавлять європейців шансу, запропонованого українським опором. Український опір та європейська солідарність можуть разом покласти край російській імперській одержимості» [4, с. 18].

Підсилює випуск воєнної тематики друк документальних світлин російської журналістки, активістки Вікторії Івлевої, яка свого часу опікувалася доставкою передач у СІЗО Лефортово українським полоненим військовим морякам. Воєнні знімки розповідають про життя деокупованих територій Київщини та тих населених пунктів, що знаходяться вздовж лінії фронту на сході. Зазначимо, що поява фоторепортажу на шпальтах альманаху є особливістю цього випуску.

Сучасні письменники рефлексують у своїх творах на події війни. Олена Стяжкіна, українська публіцистка, докторка історичних наук, родом з Донеччини на сторінках альманаху пропонує зануритися в її «Щоденник війни» та разом з нею поміркувати над «маленькою людиною». «... це альфа та омега «великої руської культури». Маленька, жалюгідна, боягузлива, терпляча, сіра, безголоса. Де б та ким вона не була, здатність на вчинок – відсутня» [4, ст. 19]. У щоденних записках публіцистка продовжує досліджувати «руську душу»: «Чи може бути руський – трояндою? Очевидно, що ні. Видається, що їх хизування відсутністю сорому пов'язане із тим, на чому наголосив (або вважається, що наголосив) київський князь Святослав: «мертві сраму не їмуть». Щоправда, контекст у князя був героїчний, а не гівняний, як в нашому випадку. Але ж думка – хороша. Їм не соромно, тому що вони – мертві. Мертві» [4, ст. 22].

Борис Херсонський, відомий одеський письменник єврейського походження, член Українського ПЕН, клінічний психолог і психіатр передав у своїх віршах, які він записав суцільним текстом в рядок, усі жахіття «русского міра». Текст має емоційний характер. «Ну что, явились – не запыхались, принесли любимой букет из танков, вертолетов, крылатых ракет, сказали ей – ты во всем виновата, вот тебе мина-граната, сука, чего ж ты обидела старшего брата? Это тебе не тренировочный взрыв-пакет. Мы не вторгаемся, мы восторгаемся – сука, не прекословь. Коленки врозь, окровавлена простыня – вся любовь. Мы тебя принуждаем к миру, к ужину с бронезакуской. Мир – не простой, а русский, ты понимаешь – русский!» [4, ст. 53–54].

Далі представлені автори-постмодерністи Яя Кива, Дарина Чупат, Олаф Клеменсен (Олександр Клименко). З характерною для постмодерністів особливістю – відсутність пунктуації, певна монтажність

слів-кадрів – поети болісно переживають наслідки війни, понівечені долі громадян України. Ось один із віршів Олафа Клеменсена [4, ст. 64]:

буча...
весна...
я тихесенько відійду відповзу
у власну тінь
розчинюся у власній тіні можливо вони пройдуть повз тінь
повз кинуту кимось брудну сорочку тіні людської
пройдуть і лишень пнуть чоботом
пройдуть не помітять
сіру на сірому
сіра лежить на асфальті серед мерців
жива і неушкоджена тінь
віднині тінь моя більш об'ємна і більш жива
аніж я
віднині й до скону я лишень тінь
у місті тіней...

Отже, номер випуску альманаху «Єгупець», що побачив світ після повномасштабного вторгнення складається з двох частин: перша, з якої відкривається номер, повністю присвячено темі нової фази російсько-української війни – «Війна». Друга частина – традиційна щодо добору публікацій для літературно-публіцистичного видання «Єгупець» під назвою «Передвоєнне». Такий підхід у змістовому наповненні випуску альманаху засвідчує, що літературні митці єврейської, української та іншої ідентичності спільно переживають російсько-українську війну та її наслідки. Війна торкнулася кожного. Література не може бути поза політикою.

Список використаних джерел:

1. Антиімперська альтернатива. «День». URL: <https://m.day.kyiv.ua/article/ukrayinci-chytayte/antyimperska-alternatyva>
2. Єврейська культурна спадщина України. *Збереження та популяризація єврейської культурної спадщини України* : матеріали міжнародної наукової конференції, Київ, 26–27 жовтня 2016 року. Київ : Дух і Літера, 2018. 168 с. (сер. «Бібліотека юдаїки»).
3. Магочій Р.-П. Євреї та українці: тисячоліття співіснування / Павло-Роберт Магочій, Йоханан Петровський-Штерн ; переклад з англ. Оксани Форостини ; ред укр. Вид. Валерій Надяк. Вид. друге, доповн. Ужгород : Вид-во Валерія Падяка, 2018. 340 с. + XII с.: іл. + мапи.
4. Художньо-публіцистичний альманах «Єгупець», № 32.

5. Шкандрій Мирослав. Євреї в українській літературі. Зображення та ідентичність / пер. з англ. Наталії Комарової. Київ : Дух і Літера, 2019. 352 с. (сер. «Бібліотека юдаїки»)

6. Шолом-Алейхем. Тев'є-молочар. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=1279>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-67>

Полухович П. О.

студент II курсу магістратури

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Комісаров К. Ю.

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри східної філології*

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

РОЛЬ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ ЯК ВИДУ АУДИТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КУРСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Два основні педагогічні підходи до викладання поезії та літератури мають своє коріння в літературній критиці: (1) Стилістика аналізує мовні форми тексту, а (2) Reader-Response займається взаємодією читача з текстом [1, с. 12]. У стилістичному аналізі форма та значення нероздільні, оскільки Ганауер (Hanauer) [2, с. 7] стверджує, що «читання поезії – це завдання, у якому обговорення значення невід’ємно включає розгляд форми». Під «відповіддю» мається на увазі, що слова (образи) вірша стають засобами, які активізують різноманітні спогади студентів і стимулюють творчі думки, які студенти як «виконавці» передають на емоційні, вокальні, мимічні та фізичні реакції [3, с. 129]. Проте завжди слід пам’ятати, що головна мета літератури – розважати. Хороша поезія використовує мову для вираження думок митця таким чином, щоб це принесло естетичне задоволення і, в свою чергу, є відповідною прикрасою оригінальної думки [4, с. 50]. Отже, Келлем (Kellem) [1] поєднує два підходи в одному називаючи це Formeaning Response, яка

покликана подолати розрив між естетичним і стилістичним підходами до читання. Завдяки систематичності і принциповості методів стилістика дає змогу знайти різному читачеві дійти до інтерпритаційного «консенсусу» щодо тексту [5, с. 5].

Адали (Adalı) [6, с. 245] зазначає, що в той час як у розмовній мові слова є «засобами» які використовуються для спілкування, у поетичній площині вони виходять за межі спілкування, посилаючись на всі свої потенційні значення для передачі емоцій і відповідей і стаючи «наміром». Слова об'єднані та пов'язані між собою під егідою образного та конотаційного значення, а також емоційного значення, хоча вони не поєднуються у формальній мові. Гесс (Hess) [7] представляє словесно-сформовану модель за допомогою студенти можуть зрозуміти глобальне значення вірша, пов'язуючи переносні значення слів одне з одним за допомогою мовної діяльності.

Лазар (Lazar) [8] пропонує три підходи до викладання літератури: мовний підхід, література як зміст і література для особистого збагачення. Для того, щоб скористатися перевагами вивчення поезії в лінгвістичному, комунікативному та інтелектуальному плані, слід розробити послідовність завдань, яка включатиме все воедино. Акуель (Akyel) [9, с. 66] також пропонує три кроки діяльності з цими підходами: (1) Заохочувати студентів EFL посилатися на власний особистий досвід, щоб відповісти на вірш; (2) Допомогти студентам EFL вивчити відмінні риси мови вірша; (3) Поліпшити інтерпритацію та висновки тих, хто вивчає мову – формування навичок шляхом заохочення їх спиратися на свої знання граматики, лексики, чи дискурсу, щоб зробити естетичне судження про текст.

Особливу роль у контексті формування перекладацької компетенції у тюрколога відіграє низка аспектів. Переклад – це ніщо інше ніж двомовний діалог, комунікація, провідником якої є перекладач. Поряд із подібністю та відмінністю мовних систем важливу роль при перекладі відіграє такий суб'єктивний фактор, як компетентність перекладача та рівень володіння обома мовами.

Перекладацька компетентність сьогодні набула ознак мегаявища, за допомогою якого аргументуються, характеризуються, аналізуються, пояснюються, прогножуються практично всі науково-методичні аспекти підготовки фахівців-перекладачів у системі вищої освіти до майбутньої професійної діяльності. Інтенсивність та темпи розвитку інтернаціональної педагогічної думки в XXI ст. також зросла завдяки трансформації професійних знань на основі перекладу фахових текстів.

Доступність професійних надбань світового педагогічного ком'юніті дає змогу викладачам українських ВНЗ орієнтуватися в інноваційних напрямках і технологіях навчання студентів, у тому числі – з метою

розвитку перекладацької компетенції як інтегрованої якості в контексті підґрунтя майбутньої успішної професійної діяльності.

Науково-теоретичний і методичний аспекти формування перекладацької компетенції у студентів-філологів як майбутніх фахівців широко досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями в різних ракурсах. Науково-теоретичні основи залишаються підґрунтям як усталених методичних підходів до формування перекладацької компетенції студентів-філологів як майбутніх перекладачів, так і нових, зумовлених сучасними вимогами суспільного життя. Методичний аспект коригується стрімким розвитком інформаційних технологій, інноваційними методами, широким спектром самостійного доступу студентів до знань, потребами замовників перекладацьких послуг. Розмаїття наукових поглядів на методику формування перекладацької компетенції вказує на широке поле фахових досліджень, на розвиток сучасних технологій і методик, доцільність і результативність яких може бути доведена чи спростована лише з часом.

Список використаних джерел:

1. Kellem Harlan. The Formmeaning Response Approach: Poetry in the EFL Classroom. *English Teaching Forum*. 2009. № 4. С. 12–18.
2. Hanauer David. Poetry Reading in the Second language Classroom. *Language Awareness*. 1997. № 6 (1). С. 2–16.
3. Elting Stephen and Arthur Firkins. Dramatizing poetry in the second language classroom. *English Teaching: Practice and Critique*. 2006. № 5 (3). С. 127–136. URL: <http://education.waikato.ac.nz/research/files/etpc/2006v5n3art5.pdf> (дата звернення 19.09.2022)
4. Chen Rosa Hong. Pedagogical Approaches to Foreign Language Education: A discussion of poetic forms and culture. *SFU Educational Review*. 2009. № 1. С. 49–57.
5. Simpson Paul. *Language through Literature. An introduction*. 1997. Routledge: New York.
6. Adalı Oya. *Anlamak ve Anlatmak*. 2003. İstanbul: Pan Yay.
7. Hess Nathalie. Real language through poetry: a formula for meaning making. *ELT Journal*. 2003. № 57 (1). С. 19–25.
8. Lazar Gillian. *Literature and Language Teaching: A guide for teachers and trainers*. 1993. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Akyel Ayşe. Stylistic Analysis of Poetry: A Perspective from an Initial Training Course in TEFL. *TESL Canada Journal / Revue TESL Du Canada*. 1995. № 13 (1). URL: <http://www.eric.ed.gov/PDFS/EJ518121.pdf> (дата звернення 19.09.2022).

Семеніст І. В.

*доктор філологічних наук, кандидат історичних наук,
декан факультету східних мов
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

Федюк В. Ю.

*студентка V курсу
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

**ВІДОБРАЖЕННЯ КИТАЙСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ
«ОДИН ПОЯС – ОДИН ШЛЯХ» («一帶一路») У ЗАСОБАХ
МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЇХ РОЛЬ
У ПРОСУВАННІ ІНІЦІАТИВИ**

У 2013 році в Казахстані китайський лідер Сі Цзіньпін (习近平) виступив з ініціативою проєкту «Один пояс – один шлях» («一帶一路»). Україна, в свою чергу, стала першою країною Європи, яка заявила про підтримку проєкту на офіційному рівні. Це стало підґрунтям для підписання низки договорів щодо умов кредитування та позик, забезпечених товаром. Слід виділити працю «Ініціатива «Один пояс, один шлях»: ризики співробітництва між Китаєм та Україною та протидія їм», в якій автор Чжан Хун детально розкриває проблему впливу ініціативи з точки зору різних аспектів [7, с. 58–65].

Проголошена в Китаї глобальна стратегія міжнародного економічного та культурного співробітництва «Один пояс – один шлях» («一帶一路»), є одним з найбільш перспективних проєктів ХХІ ст. Дана ініціатива підсилює ергономіку КНР та України, в той же час відроджує поняття Шовкового шляху в сучасному його розумінні (Китай → Казахстан → Каспійське море → Азербайджан → Грузія → український порт Чорноморськ → Європа – як один з розроблених маршрутів), що викликає збільшений інтерес вивчення даного явища в усіх його аспектах.

Вагому роль у просуванні ініціативи «Один пояс – один шлях» («一帶一路») Китай надає ЗМІ. Що у свою чергу є одним із структурних компонентів концепції «м'якої сили» зовнішньополітичної стратегії Китаю та важливим елементом впливу на дипломатичному фронті.

В останню чергу, численні дослідження доводять, що інтерес суспільства до даної ініціативи носить прогресивний характер, свідченням чого є аналіз пошукових запитів користувачів мережі Інтернет. Сутність вищевикладеного зводиться до того, що ЗМІ несуть характер обопільного впливу «інтерес народу – влада» і є інструментом у галузі ідейного впливу на суспільство.

Варто зауважити, що економічне співробітництво в масштабах континенту не лише зміцнює позиції КНР, як лідера світового товарообігу, а включає культурологічний аспект. Як зазначає В. Кіктенко, ініціативу варто розглядати як китаєцентричний проект, а також нову віху політики відкритості, що охопить сфери від політико-дипломатичної координації до інформаційно-комунікаційних технологій [4].

У сучасному світі засоби масової інформації (ЗМІ) відіграють роль «м'якої сили», що характеризує поняття культурної експансії. У зв'язку з цим, Китай приділяє значну увагу іншомовним медіа, що дозволяє впливати на формування відношення щодо реалізації китайської серед закордонної аудиторії [5, с. 29–31]. Не виключенням є й популяризація ініціативи «Один пояс – один шлях» («一帶一路») важливу роль у просуванні якої відіграють саме ЗМІ.

Український китаєзнавець В. Кіктенко наголошує, що роль ЗМІ у поширенні ініціативи навіть більша, ніж державних структур. Зокрема, за пошуковим запитом в Google «Один пояс – один шлях» видає 11 400 000 результатів і «Новий Шовковий шлях» – 98 300 результатів. Таким чином, інтерес суспільства є не лише високим, але і невпинно зростатиме [3]. Першочерговою проблемою постає те, аби Україна знайшла втілення в практичних кроках, які підуть нам на користь, з урахуванням мінімізації ризиків.

У рамках висвітленої проблеми, слід звернути увагу й на аспект цифрової або медійної дипломатії. Варто зауважити, що її слід чітко розрізняти зі звичними ЗМІ. За підтримки технології Web2.0, соціальні платформи, такі як WeChat, Wiki, Facebook, Twitter і YouTube стали важливими каналами для обміну публічною інформацією в різних країнах. Нині вони є вагомим інструментом в галузі міжнародних відносин. Крім того, це стало зручним інструментом зближення із суспільством та залучення його до процесу поглиблення багатостороннього співробітництва. В тому числі в ініціативі «Один пояс – один шлях» («一帶一路»), чому присвячено цілі дослідження [8, с. 225–226].

У висвітленні китайської ініціативи «Один пояс – один шлях» в україномовних ЗМІ наразі простежується два напрями. *Перший* – висвітлює ініціативу як можливість для української держави посилити свої позиції в якості надійного транзитера та важливого гравця на

міжнародній торговельній арені. На підтримку даного напрямку висловлюються частина чиновників, експертів у галузі економіки та значна частина дослідників-китаєзнавців. Зокрема, в публікації «Аудит зовнішньої політики: Україна-Китай» наголошується, що в своєму поточному вигляді концепт «Один пояс, один шлях» виглядає як один із найбільш привабливих для України геоекономічних проєктів. Наразі його ключовими перевагами є інклюзивність, відкритість, вигідність для всіх учасників, перехід на уніфіковані правила торгівлі, інтеграція та координація програм та стратегій розвитку країн. Китайський проєкт не суперечить прагненням України до подальшої економічної співпраці та економічної інтеграції з Європейським союзом, і, навпаки, може посилити переваги України в цьому процесі, надати стимули до економічного розвитку в цілому [1, с. 32].

Представники *другого напрямку* натомість піддають критиці ініціативу, заперечують переваги активної участі України у проєкті, наголошують на перспективі встановлення паназіатизму й тотальної реструктуризації глобальних торгових зв'язків, і як результат – підпорядкування економіки країни Китаю. Варто зазначити, що ідеї «колонізації» здебільшого висвітлено з посиланнями на американські ЗМІ. Також даний проєкт критикували, хоч і з певною обережністю, і більшість американо-орієнтованих країн Європи [2]. Причиною цього є, насамперед, загострення американо-китайських торговельно-економічних суперечностей та алармістські настрої в американському істеблішменті, викликані бурхливим економічним розвитком Китаю і як наслідок – зростання геополітичної ваги Китаю у сучасному світі. Відзначимо, що *другий напрям* у висвітленні теми китайської ініціативи «Один пояс – один шлях» наразі є найбільш чисельним. Експерти зазначають як переваги, так і побоювання щодо ймовірного посилення впливу КНР не лише в бізнес-середовищі, а й в державному секторі. Ілюстрацією цього підходу слугує висловлювання українського дипломата С. Корсунського у статті, який зазначає, що єдиною ймовірною небезпекою в даній ситуації може бути «експорт» комуністичної ідеології, від якої ми з болем відриваємося вже не один десяток років. Разом з тим С. Корсунський наголошує, що немає жодних підстав вважати, що подібні наміри існують [6].

Таким чином, єдина консолідована позиція відносно китайської ініціативи розбудови нового Шовкового шляху в Україні наразі відсутня. Подібна ситуація є характерною також для більшості провідних країн світу. Свідченням цього є результати досліджень американських вчених, в яких зазначається, що для ЗМІ Британії, Канади, США, Австралії, Індії та Японії, у висвітленні ініціативи «Один пояс – один шлях», є акцентування уваги на можливих прихованих мотивах, негативних наслідках

системи кредитування, водночас із згадками про переваги із залученням альтернативної точки зору [9, с. 11].

Список використаних джерел:

1. Аудит зовнішньої політики: Україна Китай. Дискусійна записка. Київ. 2016. С. 32.
2. Економічна правда. «Один пояс, один шлях». Як Китай планує «колонізувати» понад 60 країн. 2017. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/05/23/625185/> (дата звернення: 05.11.2022)
3. Кіктенко В.О. Громадські організації, наукові та освітні центри України в ініціативі «Один пояс, один шлях». *Україна – Китай*. Київ, 2019. № 15. URL: <https://sinologist.com.ua/kiktenko-v-o-gromadski-organizatsiyi-naukovi-ta-osvitni-tsenry-ukrayiny-v-initsiatyvi-odyn-poyas-odyn-shlyah/> (дата звернення: 09.11.2022)
4. Кіктенко В. О. «Один пояс, один шлях» – глобальний геоекономічний проєкт Китаю. Київ, 2017. URL: <https://sinologist.com.ua/odin-poyas-odin-shlyah-globalnij-geoeconomichnij-proekt-kitayu/> (дата звернення: 03.11.2022)
5. Ло Сяо. Ініціатива «Один пояс, один шлях» у векторі поширення китайських цінностей. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Київ, 2021. Т. 2. Вип. 43. С. 29–31.
6. Мультимедійна платформа іномовлення України Укрінформ. Ініціатива «Один пояс, один шлях» здатна покращити українську інфраструктуру. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2693197-kitaj-oroasue-svit-i-nadae-ukraini-sans.html> (дата звернення: 07.11.2022)
7. Чжан Хун. Ініціатива «Один пояс, один шлях»: ризики співробітництва між Китаєм та Україною та протидія їм. *Україна – Китай*. Київ, 2017. № 3. С. 58–65. URL: <https://sinologist.com.ua/category/publication/journal/ukrayina-kitaj-n39-2017/> (дата звернення: 05.11.2022)
8. Li Hongxiu. Public Diplomacy in the Belt and Road Initiative within the New Media: Theories and Practices. *Athens Journal of Mass Media and Communications*. 2018. P. 225–226.
9. Van Gorp B. A frame analysis of political-media discourse on the Belt and Road Initiative: evidence from China, Australia, India, Japan, the United Kingdom, and the United States. *Cambridge Review of International Affairs*. 2021. P. 11. DOI: 10.1080/09557571.2021.1968794

Філь Ю. С.

*кандидатка історичних наук,
молодша наукова співробітниця
Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИСУТНОСТІ ІНДУЇЗМУ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ ІНДІЇ

Присутність індуїзму в інформаційному просторі Індії має свої особливості в порівнянні з присутністю релігії в медіях секулярних демократичних держав Європи, і вони витікають передусім з особливостей самого індуїзму як релігії, а саме його всепроникаючого цивілізаційного характеру, за якого носії індуїстської культури є менш чутливими до меж між релігійним і світським. Цей факт має два важливі наслідки. По-перше, він робить тему індуїзму не просто актуальною, а дуже гострою в публічних дискусіях – це не просто питання релігії, це питання націоналізму, внутрішньополітичного та зовнішньополітичного курсу Індії, ідентичності як країни в цілому, так і кожного її жителя. Тому про індуїзм майже не говорять нейтрально, а лише виходячи тієї чи іншої політичної позиції, чи картини світу, яку підтримує той чи інший блогер або видання. По-друге, факт всюдисутності індуїзму легітимізує проникнення його в політичну сферу, за якого постійна апеляція політиків до індуїзму, а також політичні акції, спрямовані на підтримку індуїзму, є абсолютною нормою. Для секуляризму західних демократій такий стан речей трактується як відверте втручання держави в релігійні справи, або ж як втручання в особисте життя людей, тимчасом як для індійського суспільства це є нормою, яка своїми коренями сягає глибин індійської історії, особливо періоду індійських князівств середньовіччя, коли раджа був патроном релігії – організовував релігійні фестивалі і фіндував будівництво храмів. Недарма донині найбільші й найвідоміші храмові комплекси індійського середньовіччя асоціюються з династіями, які їх будували – Кхаджурахо з Чханделлами, Паттадакал – з Чалук'ями, Бгубанешвар – з Калінгами, не кажучи вже про те, що цілі стилі архітектури називаються за іменем династії, як-от храми Гойсала. Таке сприйняття індуїзму сприяє його надзвичайній політизації в сучасній Індії і відкриває можливості до найрізноманітніших політичних спекуляцій.

Один із дискурсів, у який вбудовують індуїзм в інформаційному полі Індії, – це той, що заснований на опозиції «традиційне – сучасне», яка

перетікає в опозицію «Схід – Захід». Цей дискурс, тобто спосіб говоріння про індуїзм, виникає з такої картини світу, у якій усе, що є давнє і традиційне автоматично є моральним, правильним, дгармічним, аскетичним, тимчасом як усе, що є сучасним – аморальним, неправильним, адгармічним, гедоністичним. Відповідно, Західна цивілізація, як взірць усього сучасного, виявляється наділеною вище перерахованими атрибутами, до яких додається імперіалістичність, загарбницький характер, технологічність у гіршому сенсі, а також надмірність і жадібність. Індуїстська ж цивілізація навпаки – стоїть на сторожі світової дгарми (морального закону), є миролюбною, аскетичною й антитехнологічною. Найяскравішим виразником такої картини світу є ідеологія гіндутви, яку ще на початку ХХ ст. розробив індійський політик Вінак Дамодар Сарваркар (1883–1966). Гіндутва є офіційною ідеологією правлячої партії Бгаратія Джаната. Відповідно, у такому дискурсі працюють медія, які фінансуються правлячою партією, або ж тими силами, що їй політично симпатизують. Нерідко таку точку зору можна зустріти в блогосфері.

Скандально відомий громадський діяч Раджив Мальхотра, фізик за освітою, автор книги «Академічна гіндуфобія» й засновник недержавної організації “Infinity Foundation” («Вічна основа») у Принстоні на ютуб-каналі фундації часто влаштовує дискусії з приводу індуїзму, відтворюючи в них вище згадану картину світу. Не позбавлений інтересу той факт, що сам Мальхотра, який є індійцем із походження, мешкає в США і з Західною цивілізацією знайомий безпосередньо. Виразним прикладом того, що в ідеологів гіндутви індуїзм вріс в антизахідну картину світу, є інтєв’ю з політиком і освітянином Санджеєм Дікшитом із приводу російської агресії в Україні на каналі Мальхотри [1]. Гість послідовно відтворював російський наратив, згідно з яким Донбас був частиною жорстокої громадянської війни вісім років, неонацистські групи, такі як Азов, існують і ростуть, але... Дікшит ставить справедливе питання: «Чи все це виправдує російське вторгнення в Україну?». І дає на нього контрвідповідь, нібито в рамках індуїзму: «А чи виправдана була війна в Магабгараті?», і сам же відповідає на своє питання: «Пандавів фактично переконали воювати і правильним буде питання, чи була для Росії ця війна останнім засобом спасіння? Хіба в Росії був інший вибір, з огляду на те, як Захід поведився з нею? Особливо, коли вона сама хотіла вестернізуватися, долучитися до Заходу, але була відкинута й пограбована» [1]. Хоча йдеться не про індуїзм, а про війну, автор використовує мову релігії для пояснення суті війни, апелюючи до одного зі священних текстів індуїзму – Магабгарати, отожднюючи російську сторону з епічними героями пандавами (що репрезентують дгармічний бік), а західну сторону (про українську в його дискурсі не йдеться

взагалі) – з кауравами (адгармічними героями, які почали війну). Захід є порушником дгарми, а не її захисником, на його думку.

Ще однією особливістю присутності індуїзму в інформаційному просторі сучасної Індії є те, що він значно більше присутній у масовій культурі Індії, якщо порівнювати з присутністю релігії в інформаційному просторі секулярних країн, хоча б України. Громадянина західної світської демократичної держави, нехай то будуть Сполучені штати, Франція чи Україна, апеляції до релігії в масовій культурі, а тим паче з чітким ідеологічним посилом, будуть радше дратувати, ніж приваблювати. В Індії ж – навпаки. Міфологія й епос (які є частиною релігії) – це дуже жива і важлива частина культури, а тому продукт, який говорить мовою релігії, залучає релігійні символи й архетипи, гарно продається. Антиколоніальна боротьба навряд чи мала би такий успіх і навряд чи до неї доєдналися би широкі маси населення, якби Ганді не використовував у своєму повідомленні мову релігії. Політичні сили зрозуміли цю тенденцію й активно нею користуються, ведучи культурні війни й відкрито або приховано фінансуючи масовий продукт.

Втім, треба відзначити, що загалом тенденція до чимраз більшої присутності індуїстських сюжетів і символів у масовій культурі є нейтральною, або ж навіть позитивною, адже в такий спосіб також відбувається трансляція традиції і її культивування. Деструктивний елемент цієї тенденції проявляється лише тоді, коли традицію починають маніпулятивно використовувати в антизахідних, антимусульманських та інших дискурсах.

Утім, політичні спекуляції в інформаційному просторі компенсуються його неоднорідністю й конкурентністю. Свобода слова в Індії як у демократичній державі все ж існує й це дає можливість транслувати найрізноманітніші точки зору. Телебачення і преса представлені каналами і виданнями, які мають різних власників – від держави до крупних індійських підприємців, які мають свої медіакорпорації. Великий внесок у різноманітність інформаційного простору робить вільний інтернет, де діє величезна кількість блогерів, публічних інтелектуалів та інших лідерів думки.

Список використаних джерел:

1. Is the Russian invasion of Ukraine Justified? *With Sanjay Dixit*. URL: <https://youtu.be/COPFGDXcm1w>

НАПРЯМ 9. ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ ТА ПРОСУВАННЯ БРЕНДУ «#QIRIM TILI – ЦЕ КРУТО»

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-70>

Арнаутова А. Р.

старший викладач кафедри східної філології

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

СПОЛУЧНИК “*DEGEN*” У СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ З ПІДРЯДНИМИ ОЗНАЧАЛЬНИМИ

Як відомо, сучасна кримськотатарська мова знаходиться у досить складному становищі і потребує особливої уваги у всіх напрямках лінгвістичної науки.

Сферою що нас цікавить є синтаксис сучасної кримськотатарської мови, а саме синтаксис сполучникових складнопідрядних речень.

Продовжуючи свої дослідження у напрямку складнопідрядних речень кримськотатарської мови, питання засобів та способу зв'язку між її компонентами зосередило нашу увагу на одному з сполучників який у сучасній кримськотатарській мові досить часто використовується, але не має жодного аналізу його особливостей як семантичного характеру, так і з боку граматичного формування.

Проблема складнопідрядних речень та їх сполучників привертає увагу багатьох учених, як тюркологів [1–4], так і українських та російських мовознавців [5; 6], які прагнуть дослідити їх структуру і семантику.

Мовознавець А. Іслямов даючи визначення складнопідрядному реченню (далі СПР) з підрядними означальними каже, що у *СПР з підрядними означальними реченнях підрядна частина СПР пояснює особливості одного з членів речення головної частини* [4]. Далі наводячи способи і засоби зв'язку СПР з підрядними означальними, А. Іслямов каже, що у реченнях такого виду підрядна частина пов'язується з головною за допомогою форм дієприкметника і відповідає на запитання “nasıl?” / «який?», «angisi?» / «котрий?». Дослідник також вказує на те, що при зв'язку компонентів СПР цього виду за допомогою дієприкметникових

форм немає паузи, а тому тут не ставиться кома. Наприклад: «*Мемет бизни беклеп қалғандыр **degen** фикир бизни чокь раатсызлады.*» / «*Memet bizni beklep qalğandır **degen** fikir bizni çoq raatsızladı.*» / Думка, що Мемет вже давно чекає, дуже турбувала нас (букв.: Мемет вже давно нас чекає – така думка дуже нас турбувала [4]).

Сама роль займенника “**degen**”, який розташовується перед одним з членів головної частини СПР, полягає в тому що він конкретизує і пов’язує його з підрядною (придатковою) частиною, у якій пояснюються і виділяються його особливості.

Лексема **degen** утворилася від дієслова **demek**, синоніма дієслова **aytmaq**, що в перекладі українською має значення «казати, говорити». До кореня дієслова **demek** додається афікс минулого суб’єктивного часу: **-ğan; -qan; -gen; -ken**, у результаті чого отримуємо дієслово **degen**, що перекладається як «казав».

Відомо, що в реченні такі дієслова виконують функцію як присудка, так і означення. Наприклад, *Alim anasına ötmek ketirgen.* / Алім **приніс** своїй мамі хліб. *Bita dua oqu degen.* / Бабуся **казала** «читай молитву». У цих реченнях дієслова минулого суб’єктивного часу *ketirgen* та *degen* стоять у кінці речення і виконують функцію присудка. Однак вони також можуть стояти на початку речення або всередині. Наприклад, *Anasına Alim ketirgen ötmekni berdi* / Віддав мамі хліб, **який** приніс Алім. *Bitası degen duanı oqudı* / Читав молитву, **яку** казала його бабуся. Слід зазначити, що у наведених реченнях замість дієслова **degen** можна використовувати дієслово **aytqan**. Наприклад, *Bita dua oqu degen.* = *Bita dua oqu aytqan*; *Bitası degen duanı oqudı.* = *Bitası aytqan duanı oqudı.*

Слід розглянути семантичні значення дієслів **demek** і **aytmaq**. Дієслово **aytmaq** означає «говорити, казати», а при додаванні до нього дієслова **turmaq** / «стояти, встати» (яке стоїть після іменника з афіксом висхідного відмінка: *oturğan yerin+den turdı* / встав з місця, на якому сидів) отримує ще й значення або постійної дії, або періодичного повторення цієї дії. Наприклад, *ayt+ıp turmaq* / *говорити постійно, повторювати*. У наведеному прикладі дієслово **turmaq** вжито у конструкції з дієсловом **aytmaq**, що стоїть перед ним і має дієприслівниковий афікс **-p; -ip; -ip**, а тому означає постійну діяльність або періодичний повтор. За такою самою схемою утворюється і конструкція з дієсловом **demek**: **de+p turmaq** / *говорити постійно, повторювати*.

Розглянемо відомі нам значення лексем **aytmaq** і **demek** у конструкціях з іншими дієсловами:

aytmaq – говорити, казати, вимовляти, повідомляти:

aytıp yibermek – проговоритися / сказати зайве;

aytıp bermek – висловлюватися, розповідати;

aytup turmaq/oturmaq – говорити постійно, повторювати;

demek – говорити, сказати, вважати, гадати, думати, припускати, називати:

demek (синонім **bellemek**) = **dep bellemek** – вважати, гадати, думати, припускати;

dep turmaq/oturmaq – говорити постійно, повторювати, нагадувати, думати (тривала дія), вважати (тривала дія);

dep – як / в якості (*Hediye dep ketirdim / Приніс в якості подарунка*), намір (*Bir qave içermiz dep keldim / Я прийшов з наміром випити кави*);

demek — означати (*O haberdar oldu demektir / Це означає, що він дізнався*; *Demek sen bu kitaplarını oqudun / Значить ти прочитав ці книжки*);

degen – який/котрий (*Ocalıq degen zenaatına sarılıp qaldım / Я прив'язався до професії, яка називається вчитель*); який/якого + називають/звуть (*Bir saat içinde Aqmescit degen şeherge kelip çıqtıq / За годину прибули до міста (яке називають) Акмесджит*; *Bu tath almanı Mecid degen bağçası ketirdi / Це солодке яблуко приніс садівник (якого звать) Меджід*) [7;8].

Отже, розглянувши семантику лексем **aytmaq** і **demek**, можемо зауважити, що дієслово **demek** має ширший спектр значень, ніж дієслово **aytmaq**. На прикладі наведених нами варіацій бачимо, що семантичні значення дієслова **aytmaq** пов'язані тільки з мовленнєвою діяльністю, а дієслово **demek** залежно від контексту може набувати значень, пов'язаних з мовленнєвою діяльністю, так і значень різних форм розумової діяльності. Наприклад, **Men oquyağım dedim**. Це речення залежно від контексту можна перекласти так: «Я вважав/думав, що буду читати» або «Я сказав, що буду читати». Слід також зазначити, що слово **demek** залежно від місця розташування у реченні змінює свою семантику та функціональне значення. У наведених вище прикладах значень цього слова, крім переходу з однієї частини мови (дієслова) в іншу (дієприкметник, займенник), можна простежити збереження первинного значення «говорити / казати, думати».

У реченнях досліджуваного виду слово “**degen**” виконує функцію сполучника.

Представлений А. Іслямовим варіант СПР з підрядними означальними зустрічається у кримськотатарських творах депортаційного періоду.

Розглянемо приклади:

– «Эр бир агъырлыкънынъ, етишмемезликнинъ астындан куреш ве чальшуевнен чыкъмакъ мумкюн, **degen** фикир онынъ ишлерине чокъ fayда бермеди.» / “Er bir ağırlıqniñ, yetişmezlikniñ astından küreş ve çalışuvnen çıqmaq mümkün, **degen** fikir onıñ işlerine çoq fayda bermedi.» /

Всі труднощі і недоліки можна подолати працею і боротьбою, — така думка не принесла йому багато користі у справах (Сейтумер Э. «Ираде дерьясы», с. 91).

Наведене речення є СПР с означальною підрядною частиною, компоненти якого зв'язуються також словом “**degen**”, виконуючого функцію сполучника в наведеній конструкції. Головна частина речення розташовується після підрядної частини СПР. Підрядна частина зв'язується з головним реченням описуючи його підмет “**fikir-думка**», виражений іменником. Підрядна частина відповідає на питання, поставлене від головного: “**nasil fikir onıñ işlerine çoq fayda bermedi?**» / «яка думка не принесла йому багато користі у справах?».

– «*О, fikir ve tüшонджелеринден тыш оларакъ, Къурандан, «интикъамыңыз чеккен джезанъызнен бир кельсин», **degen** сурени эзберден мисаль кетиргенде, джемааткъа козь таишлады*» / “*О, fikir ve tüşüncelerinden тиш оларакъ, Qurandan “intiқamıñız çekken cezanen bir kelsin”, **degen** sureni ezberden misal ketirgende, cemaatqa köz taşladı*” / Він, відсторонившись від своїх думок, як приклад промовляючи напам'ять (таку) суру з Корану: «Нехай ваше помста буде рівнозначною пережитому вами стражданню», окинув поглядом присутніх (мусульман) людей (Ю. Болат «Алим», с. 7).

У СПР с підрядним означальним, компоненти якого зв'язуються з допомогою слова **degen**, виконуючого функцію сполучника в наведеній конструкції. Головна частина речення розташовується після підрядної частини СПР. Підрядна частина приєднується до головної описуючи його підмет “**süreni – суру (вірш з Корану)**» вираженого іменником. Підрядна частина відповідає на запитання поставлене від головного речення: “**nasil / angi sureni ezberden misal ketirgende, cemaatqa köz taşladı?**» / «**яку суру з Корану як приклад промовляв напам'ять глянув на людей?**»

Висновки. Таким чином, слово **demek** залежно від місця розташування у реченні змінює свою семантику та функціональне значення (**degen** – який/котрий; який/якого + називають/звуть). В сучасній кримськотатарській мові складнопідрядне речення з підрядними означальними утворюються способом використання сполучника який виконує займенник **degen**, що розташовується перед іменником у ролі підмета в головній частині.

Список використаних джерел:

1. Акъмолаев Э.С. Кырымтатар тильнинъ амелияты / Э.С. Акъмолаев. Ташкент : Укытувчи, 1989. 161 с.
2. Бабайцева В.В. Современный русский язык : в 3 ч. Ч. III: Синтаксис. Пунктуация / В.В. Бабайцева, Л.Ю. Максимов. М. : Просвещение, 1981. 271 с.

3. Грунина Э.А. Некоторые вопросы синтаксиса сложноподчиненного предложения в современном литературном узбекском языке. *Исследования по сравнительной грамматике тюркских языков*. Т III. Синтаксис. М. : Наука, 1961. С. 157.

4. Ислямов А. Татар тильнинь грамматикасы. Къысым синтаксис. Симферополь : Кърым АССР девлет нешрияты, 1940. 120 с.

5. Мусаев К.М. К истории союзов в тюркских языках. *Советская тюркология*. 1980. № 6. С. 8.

6. Сучасна українська літературна мова – Шевчук С.В. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/10987--28-skladnopdryadn-rechennyu-nerozchlenovano-strukturi.html> (дата звернення 26.07.2022)

7. Усеинов С. М. Русско-крымскотатарский словарь. Симферополь : Издательский дом «Тезис» 2007. 640 с.

8. Усеинов С. М. Къырымтатарджа-русча-украиндже лугъат. Тертип этиджи: Акъмесджит : «Тезис» нешрият эви, 2008. 836 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-71>

Ренська А. Д.

*студентка Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Теряєв Д. О.

*кандидат філологічних наук, доцент
Навчально-науковий інститут філології*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

АКУСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ

В умовах повномасштабної агресії РФ проти України важливими є патріотичні, надихаючі вірші. Об'єктом нашого дослідження обрано вірш Тараса Шевченка «Заповіт» (1845) у перекладі кримськотатарською мовою Ешреф Шем'ї-Заде [1, с. 231]. «У творі відображено складну гаму почуттів – від спокійних особистих роздумів автора до полум'яних закликів боротися за ідеали волі» [3, т. 1, с. 231]. Цей вірш надихав під час визвольних змагань, у боротьбі з німецько-фашистськими та советськими військами у Другій світовій війні та продовжує надихати народи України у війні з рашистами сьогодні.

Вірші Тараса Шевченка кримськотатарською мовою

Предмет дослідження – акустичні особливості звучання перекладу. Сучасні технології дозволяють побачити звучання й об'єктивно його проаналізувати. Наше дослідження проводилося із застосуванням комп'ютерної програми Sound Forge Pro 14.0. та поділялося на етапи: 1) відібрано текст кримськотатарською мовою; 2) прочитано та записано на комп'ютері звучання тексту; 3) проведено слуховий, візуальний та параметричний аналіз звучання перекладу.

У результаті нашого експериментально-фонетичного дослідження виділено блоки акустичних характеристик: 1) сегментація тексту на вірші та слова; 2) параметри тривалості тексту та слів; 3) показники амплітуди віршів, слів, складів; 4) акустична картина римування.

«Вірш – 1) елемент ритмічного мовлення у літературному творі, основна одиниця віршованого ритму. Подеколи збігається з віршовим рядком, але в жодному разі не повинен з ним отожднюватися, тому що ці поняття різного плану. 2) система поетичного мовлення, що має іманентні закономірності внутрішньої ритмічної організації та структури, де особлива роль належить ритмічним акцентам, альтернанси, анакрузи, віршові розміри, клавзули, рими, строфи тощо. Властива віршованому мовленню емоційна піднесеність позначається на інтонаційній самостійності окремих фразових відтінків, підвищує функцію павз, посилює милозвучність, увиразнює естетичну вартість поетичного твору.» [2, с. 130]. На рис. 1 подано комп'ютерну осцилограму звучання вірша кримськотатарською мовою.

Рис. 1.

Слуховий, візуальний та параметричний аналізи звучання «Заповіту» кримськотатарською мовою показали: 1) загальна тривалість вірша становить 42.570 мс; 2) при 24 типографських рядках сегментується на 12 акустичних фрагментів – віршів, які закінчуються словами, що римуються.

«Рима – суголосся закінчень у суміжних та близькорозташованих словах. Рима як звукове, а не графічне явище, охоплює ритмічний акцент і наступні за ним звуки» [2, с. 592]. На рис. 2 подано комп'ютерні осцилограми, на яких відображено акустичну картину слів, що

римується, параметри тривалості у мілісекундах (мс) та максимальної амплітуди наголошених голосних.

Рис. 2.

Слуховий, візуальний та параметричний аналізи показали, що у вірші, який звучить кримськотатарською мовою, фіксуються:

1) хвилеподібне зростання та спад показників тривалості слів, що римуються;

2) зростання тривалості від мінімальних показників 557 мс (*багърына*) до максимальних 964 мс (*алла-тааляъа*) та спад до мінімуму тривалості 520 мс (*мени де*);

3) хвилеподібний розвиток амплітуди: поступовий спад від збільшеного початкового показника -13 (*багърына*) до мінімальних параметрів -15,9 (*акъкъаныны*) – зростання до максимальних показників -12,3 (*узерииден*) – спад до мінімальних параметрів -15,4 (*къабримден*) – поступове зростання до максимуму -12 (*кунълерде*) – спад до -13 (*мени де*) у кінці вірша;

4) максимальна тривалість (964 мс) відрізняє слово *алла-тааляъа*;

5) максимальна амплітуда (-12) зосереджена на слові *кунълерде*.

Висновок. Схожі, подібні акустичні картини, параметри тривалості та показники амплітуди слів, що римуються, їхнє рівномірне повторення, яке ґрунтується на внутрішній співмірності, створює ритм вірша.

Список використаних джерел:

1. «Заповіт» Тараса Шевченка мовами народів світу. Київ: Київський університет, 2014. 311 с.

2. Літературознавчий словник-довідник. Київ: Академія, 1997. 748 с.

3. Шевченківський словник. У 2-х томах. Київ: Головна редакція УРЕ, 1976.

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

VI КОНГРЕС СХОДОЗНАВЦІВ

(м. Київ, 3 грудня 2022 року)

Підписано до друку 16.12.2022. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 15,58. Тираж 100. Замовлення № 0123-006.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.